РУДОЛФ ЩАЙНЕР

Въведение в Тайната наука

GA 13

Рудолф Щайнер
Въведение в Тайната наука

Превод от немски по: Rudolf Steiner, Die Geheimwissenschaft im Umriß. Gesamtausgabe, GA 13, 30. Auflage, Rudolf Steiner Verlag, Dornach 1989.

Работен превод, изготвен и проверен с езикови модели; не е редактиран от човек.
Версия от 1 ноември 2026 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

Предварителни бележки към първото издание 4
Предварителни бележки към четвъртото издание 11
Предговор към седмото до петнадесетото издание 17
Предговор към шестнадесетото до двадесетото издание 18
Характер на тайната наука 24
Същност на човечеството 38
Сън и смърт 58
Развитието на света и човекът 99
Познанието на висшите светове 216
(За посвещението или инициацията)
Настоящето и бъдещето на развитието на света и човечеството 286
Подробности от областта на духовната наука 301
Етерното тяло на човека 301
Астралният свят 303
За живота на човека след смъртта 304
Жизненият път на човека 306
Висшите области на духовния свят 307
Членовете на човешкото същество 308
Състоянието на съзнание 309
За постигането на свръхсетивни познания 310
Наблюдение на отделни събития и същества от духовния свят 310
Особени бележки 313

Предварителни бележки към първото издание

Който предава на обществеността книга като настоящата, той трябва да може невъзмутимо да си представи всякаква преценка на своите изложения, каквато е възможна в наше време. Например някой, който е размишлявал върху тези неща съобразно резултатите от изследванията на науката, би могъл да започне да чете даденото тук описание на това или онова нещо. И той би могъл да стигне до следното съждение: „Човек е изумен как подобни твърдения изобщо са възможни в наше време. С най-простите природонаучни понятия се борави безцеремонно по начин, който позволява да се заключи за направо непонятно непознаване дори на елементарни познания. Авторът употребява понятия като например ‚топлина' по начин, по който може да го прави само някой, покрай когото целият съвременен начин на мислене във физиката е минал безследно. Всеки, който познава дори само основите на тази наука, би могъл да му покаже, че онова, което той казва тук, не заслужава дори названието дилетантство, а може да бъде определено само с израза: абсолютно невежество..." Биха могли да се напишат още много такива изречения от подобна, напълно възможна преценка. Но след горните изказвания човек би могъл да си представи например и следното заключение: „Който е прочел няколко страници от тази книга, ще я остави, според темперамента си, усмихнат или възмутен и ще си каже: ‚Странно все пак какви уродливи израстъци може да пусне в наше време едно погрешно направление на мисълта. Тези изложения е най-добре да се сложат при разни други куриози, които човек е срещнал напоследък.'" – Но какво казва авторът на тази книга, ако примерно действително се натъкне на такава преценка? Не трябва ли

той просто, от своята гледна точка, да смята оценяващия за читател, неспособен да съди, или за такъв, който няма добрата воля да стигне до съждение, изпълнено с разбиране? – На това трябва да се отговори: Не, този автор далеч не винаги прави това. Той може да си представи, че неговият критик може да бъде много умна личност, също и способен учен и човек, който съставя съжденията си съвсем съвестно. Защото този автор е в състояние да се вживее в душата на такава личност и в основанията, които могат да я доведат до такова съждение. За да стане ясно какво действително казва авторът, е необходимо нещо, което самият той по принцип често намира за неуместно, но за което тъкмо при тази книга има належащ повод: а именно да се говори за някои лични неща. Все пак в тази посока няма да бъде изнесено нищо, което да не е свързано с решението да бъде написана тази книга. Онова, което се казва в такава книга, със сигурност не би имало право на съществуване, ако имаше само личен характер. То трябва да съдържа описания, до които може да стигне всеки човек, и трябва да бъде казано така, че да не се забелязва никакво лично оцветяване, доколкото това изобщо е възможно. Следователно в това отношение не се има предвид личното. То трябва да се отнася само до това да стане разбираемо как авторът може да намира за обяснима описаната по-горе преценка на своите изложения и въпреки това е могъл да напише тази книга. Наистина би имало нещо, което би могло да направи излишно изнасянето на такова лично нещо: ако обстойно се изтъкнат всички подробности, които показват как описанието в тази книга в действителност все пак съвпада с всички постижения на съвременната наука. За това обаче наистина биха били нужни много томове като въведение към книгата. Тъй като те не могат да бъдат предоставени в момента, на автора му се струва необходимо да каже поради какви лични обстоятелства смята, че има право да счита такова съвпадение за възможно по задоволителен начин. – Той със сигурност никога не би се заел да публикува всичко онова, което се казва в тази книга например по отношение на топлинните процеси, ако не можеше да си признае следното: преди вече тридесет години той е имал възможността да изучава физика, като обучението се разклоняваше в различните области на

тази наука. В областта на топлинните явления тогава в центъра на обучението стояха обясненията, които спадат към така наречената „механична теория на топлината“. А тази „механична теория на топлината“ дори го интересуваше особено силно. Историческото развитие на съответните обяснения, което тогава се свързваше с имена като Юл. Роберт Майер, Хелмхолц, Джаул, Клаузиус и др., беше сред неговите постоянни занимания. Благодарение на това по времето на следването си той си е създал достатъчна основа и възможност до днес да следи всички действителни постижения в областта на физическото учение за топлината и да не среща пречки, когато се опитва да проникне във всичко онова, което науката постига в тази област. Ако авторът трябваше да си каже, че не може това, то това би било за него основание да остави неказани и ненаписани изнесените в книгата неща. Той действително си е поставил за принцип да говори или пише в областта на духовната наука само за неща, за които би могъл да каже по начин, който му се струва достатъчен, и какво знае за тях съвременната наука. С това той съвсем не иска да изкаже нещо, което да бъде общо изискване към всички хора. Всеки може с право да се чувства подтикнат да съобщи и публикува онова, към което го тласкат неговата способност за съждение, неговото здраво чувство за истина и неговото чувство, дори ако не знае какво може да се каже за съответните неща от гледна точка на съвременната наука. Само авторът на тази книга иска за себе си да се придържа към изказаното по-горе. Той например не би искал да напише малкото изречения за човешката жлезиста система или за човешката нервна система, които се намират в тази книга, ако не беше в състояние да направи и опит да говори за тези неща във формите, в които един съвременен природоизследовател говори от гледна точка на науката за жлезистата или нервната система. – Следователно, въпреки че е възможно съждението, че онзи, който говори за „топлина“ така, както това става тук, не знае нищо за основите на съвременната физика, все пак е вярно, че авторът на тази книга смята, че с пълно право е направил онова, което е направил, защото действително се стреми да познава съвременното изследване, и че би се въздържал да говори така, ако то му беше чуждо. Той знае колко лесно мотивът, поради който се

изказва такъв принцип, може да бъде объркан с нескромност. Но все пак е нужно по отношение на тази книга да се изкаже такова нещо, за да не бъдат истинските мотиви на автора объркани с други, съвсем различни. А това объркване би могло да бъде именно още много по-лошо от онова с нескромността.

Възможна би била обаче и преценка от философска гледна точка. Тя би могла да се оформи по следния начин. Който чете тази книга като философ, той се пита: „Нима авторът е проспал цялата теоретико-познавателна работа на съвремието? Нима никога не е научил, че е живял един Кант и че след него е просто философски недопустимо да се изнасят подобни неща?“ – И в тази посока би могло да се продължи. Но преценката би могла да завърши и така: „За философа подобни некритични, наивни, лаически брътвежи са непоносими и по-нататъшното занимаване с тях би било загуба на време.“ – Поради същия мотив, който беше описан по-горе, авторът би искал, въпреки всички недоразумения, които могат да последват от това, и тук отново да изнесе нещо лично. Той започна да изучава Кант на шестнадесетгодишна възраст; и днес той наистина вярва, че има право съвсем обективно да оценява от Кантова гледна точка всичко онова, което се изнася в настоящата книга. И от тази страна той би имал основание да остави книгата ненаписана, ако не знаеше какво може да накара един философ да я намери наивна, когато се приложи критическата мярка на съвремието. Но човек действително може да знае как тук в смисъла на Кант се преминават границите на възможното познание; може да знае как Хербарт би открил „наивен реализъм“, който не е стигнал до „обработка на понятията“ и т.н., и т.н.; може дори да знае как съвременният прагматизъм на Джеймс, Шилер и др. би намерил, че е надхвърлена мярката на онова, което са „истинни представи“, които „можем да усвоим, да утвърдим, да приведем в сила и да верифицираме“[1]. Човек може да знае всичко това и въпреки това, да, именно затова, да смята, че има право да напише настоящите изложения. Авторът на тази книга се е занимал обстойно

[1]Човек може дори да е обмислил сериозно и да е изучил „Философия на ‚като че ли‘“, бергсонизма и „Критика на езика“. [Бележка на Рудолф Щайнер към четвъртото издание, 1913 г.]

с философските направления на мисълта в своите съчинения „Теория на познанието на Гьотевия светоглед“, „Истина и наука“, „Философия на свободата“, „Светогледът на Гьоте“, „Светогледи и възгледи за живота през деветнадесети век“, „Загадките на философията“[2].

Биха могли да бъдат приведени още много видове възможни преценки. Би могло да има и някой, който е чел някое от по-ранните съчинения на автора, например „Светогледи и възгледи за живота през деветнадесети век“ или пък неговата малка книжка „Хекел и неговите противници“. Такъв човек би могъл да каже: „Направо е непонятно как един и същи човек може да напише тези съчинения, а също, наред с вече издадената от него ‚Теософия‘, и настоящата книга. Как може човек веднъж да се застъпва така за Хекел, а после пак да удря плесница на всичко, което като здрав ‚монизъм‘ следва от изследванията на Хекел? Би могло да се разбере, ако авторът на тази ‚Тайна наука‘ тръгнеше на война срещу Хекел с

‚огън и меч‘; а това, че той го е защитавал, дори че му е посветил ‚Светогледи и възгледи за живота през деветнадесети век‘, е може би най-чудовищното, което може да си представим. Хекел вероятно би благодарил за това посвещение ‚с недвусмислено отхвърляне‘, ако знаеше, че авторът на посвещението един ден ще пише такива неща, каквито съдържа тази ‚Тайна наука‘ с нейния повече от груб дуализъм.“ – Авторът на тази книга е на мнение, че човек може много добре да разбира Хекел и въпреки това да не е длъжен да вярва, че го разбира само тогава, когато смята за безсмислица всичко, което не произтича от собствените представи и предпоставки на Хекел. Освен това той е на мнение, че човек не стига до разбирането на Хекел, когато се бори срещу него „с огън и меч“, а когато вникне в онова, което той е дал на науката. И най-малко от всичко авторът смята, че са прави противниците на Хекел, срещу които той е защитил великия мислител на природата например в съчинението си „Хекел и неговите противници“. Наистина, ако авторът на това съчинение отиде отвъд предпоставките на Хекел и постави духовния възглед за света наред с чисто природния възглед на Хекел, то заради това не

[2] [Това съчинение се споменава от седмото издание, 1920 г., нататък.]

е нужно той да бъде на едно мнение с противниците на последния. Който се постарае да погледне на нещата правилно, все пак ще може да забележи съзвучието на сегашните съчинения на автора с по-ранните му.

Напълно разбираем за автора е и такъв критик, който съвсем общо и без повече приказки смята изложенията на тази книга за излияния на развилняло се фантазьорство или на мечтателна игра на мисли. Но всичко, което трябва да се каже в това отношение, се съдържа в самата книга. Там е показано как разумното мислене може и трябва в пълна мяра да стане пробен камък на описаното. Само онзи, който приложи към описаното разумната проверка така, както тя, съобразно с предмета, се прилага например към фактите на природната наука, ще може да реши какво казва разумът при такава проверка.

След като беше казано толкова много за личности, които отначало могат да отхвърлят тази книга, нека бъде казана дума и на онези, които имат повод да се отнесат към нея с одобрение. За тях обаче най-съществено се съдържа в първата глава „Характер на тайната наука“. Но тук трябва да се каже още малко. Макар книгата да се занимава с изследвания, които са недостъпни за изследване от обвързания със сетивния свят разсъдък, в нея все пак не е изнесено нищо, което да не може да бъде разбираемо за непредубедения разум и здравото чувство за истина на всяка личност, която иска да приложи тези дарби на човека. Авторът го казва направо: той би искал да има преди всичко читатели, които не са склонни да приемат изнесените неща на сляпа вяра, а се стараят да проверят съобщеното с познанията на собствената си душа и с опита на собствения си живот[3]. Той би искал да има преди всичко предпазливи читатели, които признават само онова, което може логически да се оправдае. Авторът знае, че книгата му не би струвала нищо, ако разчиташе само на сляпа вяра; тя е годна само дотолкова, доколкото може

[3]Тук съвсем не се има предвид само духовнонаучната проверка чрез свръхсетивните методи на изследване, а преди всичко напълно възможната проверка от страна на здравото, свободно от предразсъдъци мислене и здравия човешки разсъдък. [Бележка на Рудолф Щайнер към четвъртото издание, 1913 г.]

да се оправдае пред непредубедения разум. Сляпата вяра толкова лесно може да объркa глупавото и суеверното с истинното. Някой, който охотно се задоволява с простата вяра в „свръхсетивното“, ще намери, че в тази книга се изисква твърде много от мисленето. Но при дадените тук съобщения наистина не става дума само за това да бъде съобщено нещо, а за това описанието да бъде такова, каквото подобава на един съвестен възглед в съответната област на живота. Нали това е областта, където най-висшите неща толкова лесно се допират до безсъвестното шарлатанство, където и познанието, и суеверието в действителния живот толкова лесно се допират и където те, преди всичко, могат и толкова лесно да бъдат объркани.

Който е запознат със свръхсетивното изследване, при четенето на книгата вероятно ще забележи, че е направен опит строго да се спазват границите между онова, което от областта на свръхсетивните познания може и трябва да бъде съобщено в настоящия момент, и онова, което трябва да бъде изложено в по-късно време или поне в друга форма.

Написано през декември 1909 г.

Рудолф Щайнер

Предварителни бележки към четвъртото издание

Който се заеме да изложи духовнонаучни резултати от такъв род, каквито са записани в тази книга, трябва преди всичко да се съобразява с това, че днес в най-широки кръгове този род се смята за невъзможен. Нали в следващите изложения се казват неща, за които едно мислене, считано в наше време за строго, твърди, че „за човешкия интелект вероятно изобщо остават неразрешими“. – Който познава и умее да оцени основанията, които карат някои сериозни личности да твърдят такава невъзможност, той би искал отново и отново да подновява опита да покаже на какви недоразумения почива вярата, че на човешкото познаване е отказано проникването в свръхсетивните светове.

Защото са налице две неща. Първо, никоя човешка душа при подълбок размисъл няма да може за дълго да се затваря пред факта, че нейните най-важни въпроси за смисъла и значението на живота би трябвало да останат без отговор, ако нямаше достъп до свръхсетивни светове. Човек може теоретично да се самозаблуждава относно този факт; но дълбините на душевния живот не се поддават на това самозаблуждение. – Който не иска да се вслуша в тези душевни дълбини, той, естествено, ще отхвърли изложенията за свръхсетивните светове. Но все пак има хора, чийто брой наистина не е малък, за които е невъзможно да останат глухи за изискванията на тези дълбини. Те трябва непрестанно да хлопат на портите, които според мнението на другите затварят „непостижимото“.

Второ, изложенията на „строгото мислене“ в никакъв случай не бива да се подценяват. Който се занимава с тях, там, където те трябва да се вземат насериозно, напълно ще съпреживее тази сериозност.

Пишещият тази книга не би искал да бъде сметнат за такъв, който с леко сърце пренебрегва огромната мисловна работа, която е била вложена, за да се определят границите на човешкия интелект. Тази мисловна работа не може да се отмине с няколко фрази за „школска мъдрост“ и други подобни. Така, както тя се проявява в много случаи, тя има своя извор в истинската борба на познанието и от истинска проницателност. – Да, трябва да се признае дори още много повече: изнесени са основания за това, че онова познание, което днес се смята за научно, не може да проникне в свръхсетивните светове, и тези основания в известен смисъл са неопровержими.

Тъй като пишещият тази книга сам признава това без възражения, на някои може да се стори съвсем странно, че той все пак се заема да прави изложения, които се отнасят до свръхсетивни светове. Изглежда почти изключено някой да признава в известен смисъл основанията за непознаваемостта на свръхсетивните светове и въпреки това да говори за тези свръхсетивни светове.

И все пак човек може да постъпва така. И същевременно може да разбере, че това поведение се възприема като противоречиво. Просто не всеки се впуска в опита, който човек придобива, когато с човешкия разсъдък се приближи до свръхсетивната област. Тогава се оказва, че доказателствата на този разсъдък наистина могат да бъдат неопровержими; и че въпреки своята неопровержимост не е нужно те да бъдат решаващи за действителността. Вместо всякакви теоретични разглеждания, нека тук се опитаме чрез едно сравнение да постигнем разбирателство. При това без възражения се признава, че сравненията сами по себе си не доказват нищо; но това не пречи те често да правят разбираемо онова, което трябва да бъде изразено.

Човешкото познаване, така както то работи във всекидневния живот и в обикновената наука, действително е устроено така, че не може да проникне в свръхсетивните светове. Това може да се докаже неопровержимо; но за определен вид душевен живот това доказателство не може да има друга стойност освен онази, която би имало доказателството, което някой би предприел, за да покаже, че естественото око на човека със своята зрителна способност не може да проникне до малките клетки на едно живо същество или до

устройството на далечни небесни тела. Колкото вярно и доказуемо е твърдението: обикновената зрителна способност не прониква до клетките, толкова вярно и доказуемо е и другото, че обикновеното познаване не може да проникне в свръхсетивните светове. И все пак доказателството, че обикновената зрителна способност трябва да спре пред клетките, не решава нищо срещу изследването на клетките. Защо доказателството, че обикновената познавателна способност трябва да спре пред свръхсетивните светове, да решава нещо срещу възможността тези светове да бъдат изследвани?

Може да се долови усещането, което някои неизбежно ще имат при това сравнение. Може дори да се съпреживее съмнението, че онзи, който се противопоставя на тази работа с такова сравнение, дори само подозира цялата сериозност на споменатата мисловна работа. И все пак пишещият това не само е проникнат от тази сериозност, но е на мнение, че тази мисловна работа е сред най-благородните постижения на човечеството. Да се доказва, че невъоръженото човешко око не може да стигне до клетките, наистина би било ненужно начинание; да се осъзнае в строго мислене природата на това мислене, е необходима духовна работа. Че онзи, който се отдава на такава работа, не забелязва, че действителността може да го опровергае, е повече от разбираемо. Колкото и малко място да може да има в предварителните бележки към тази книга за разглеждане на някои „опровержения“ на първите издания от страна на такива личности, на които липсва всякакво разбиране за онова, към което е насочен стремежът тук, или които насочват своите неверни нападки срещу личността на автора, толкова по-силно трябва да се подчертае, че само онзи, който иска да се затвори пред умонастроението на изложенията, може да предположи в книгата подценяване на сериозната научна мисловна работа. Познаването на човека може да бъде засилено, укрепено, както може да бъде засилена зрителната способност на окото. Само че средствата за укрепване на познаването са изцяло от духовен род; те са вътрешни, чисто душевни действия. Те се състоят в онова, което в тази книга се описва като медитация, концентрация (съзерцание). Обикновеният душевен живот е свързан с инструментите на тялото; укрепеният

душевен живот се освобождава от тях. Има направления на мисълта в съвремието, за които такова твърдение неизбежно изглежда съвсем безсмислено, за които то неизбежно почива само на самозаблуда. Такива направления на мисълта лесно ще успеят от своята гледна точка да докажат, че „целият душевен живот“ бил свързан с нервната система. Който стои на гледната точка, от която е написана тази книга, напълно разбира такива доказателства. Той разбира хората, които казват, че само повърхностността може да твърди, че човек можел да има някакъв независим от тялото душевен живот. Хора, които са напълно убедени, че при такива душевни преживявания е налице връзка с живота на нервите, само че „духовнонаучният дилетантизъм“ не я прозира.

Тук на онова, което е описано в тази книга, определени – напълно разбираеми – мисловни навици се противопоставят толкова рязко, че с мнозина разбирателството днес е все още съвсем безнадеждно. Тук човек стои именно пред точката, в която трябва да се прояви желанието да не подобава вече на духовния живот на съвремието едно направление на изследване, което рязко се отклонява от собственото, веднага да бъде заклеймявано като фантазьорство, мечтателство и т.н. – От друга страна, обаче още днес е налице фактът, че известен брой хора имат разбиране за свръхсетивния род изследване, какъвто е описан и в тази книга. Хора, които проумяват, че смисълът на живота не се разкрива в общи фрази за душата, Себето и т.н., а може да се открие само чрез действителното вникване в резултатите на свръхсетивното изследване. Не от нескромност, а с радостно удовлетворение авторът на тази книга дълбоко чувства необходимостта от това четвърто издание след сравнително кратко време.

Да подчертава това с нескромност авторът не би могъл, тъй като чувства твърде ясно колко малко и новото издание отговаря на онова, което то всъщност би трябвало да бъде като „очертания на един свръхсетивен светоглед“. За новото издание цялото беше още веднъж преработено, на важни места бяха вмъкнати много допълнения, бяха търсени пояснения. Но на многобройни места авторът усети колко неподатливи се оказват средствата на достъпното за него изложение спрямо онова, което показва свръхсетивното изследване. Така едва

ли можеше да се покаже нещо повече от един път, за да се стигне до представите, които в книгата се дават за сатурновото, слънчевото, лунното развитие. В това издание и в тази област накратко е разгледана наново една важна гледна точка. Но преживяванията по отношение на такива неща толкова много се отклоняват от всички преживявания в сетивната област, че изложението изисква непрестанна борба за израз, който да изглежда поне донякъде достатъчен. Който е готов да вникне в направения тук опит за изложение, може би ще забележи, че някои неща, които сухото слово не е в състояние да каже, се търсят чрез начина на описанието. Той е различен например при сатурновото, различен при слънчевото и т.н. развитие.

В новото издание втората част на книгата, която разглежда „познанието на висшите светове“, получи много допълнения и разширения, които се струват важни на автора на книгата. Стремежът беше да се опише нагледно видът на вътрешните душевни процеси, чрез които познанието се освобождава от границите, които има в сетивния свят, и става годно за преживяване на свръхсетивния свят. Направен беше опит да се покаже, че това преживяване, макар да се придобива чрез съвсем вътрешни средства и пътища, все пак няма само субективно значение за отделния човек, който го придобива. От изложението трябваше да личи, че вътре в душата нейната отделност и лична особеност се отхвърлят и се постига преживяване, което има по същия начин всеки човек, който именно по правилен начин осъществява развитието, излизайки от своите субективни преживявания. Едва когато „познанието на свръхсетивните светове“ се мисли като имащо този характер, човек е в състояние да го различи от всички преживявания на чисто субективната мистика и т.н. За такава мистика наистина може да се каже, че тя повече или по-малко все пак е субективна работа на мистика. Но духовнонаучното обучение на душата, както се има предвид тук, се стреми към такива обективни преживявания, чиято истинност наистина се познава съвсем вътрешно, но които тъкмо затова се прозират в своята всеобща валидност. – И тук отново има една точка, в която разбирателството с някои мисловни навици на нашето време е доста трудно. Накрая авторът на книгата би искал да отбележи, че е желателно и благосклонно настроените

да приемат тези изложения като онова, за което те се представят чрез собственото си съдържание. Днес често господства стремежът на това или онова духовно направление да се дава това или онова старо име. Едва така то изглежда ценно за някои. Но може да се попита: какво биха спечелили изложенията на тази книга от това, че ги наричат „розенкройцерски“ или нещо подобно? Важното е, че тук със средствата, които са възможни в настоящия период на развитие на душата и са съобразни с нея, се прави опит за поглед в свръхсетивните светове и че от тази гледна точка се разглеждат загадките на човешката съдба и на човешкото съществуване отвъд границите на раждането и смъртта. Не трябва да става дума за стремеж, който носи това или онова старо име, а за стремеж към истина.

От друга страна, и с враждебно намерение са били употребявани названия за светогледа, описан в книгата. Независимо от това, че онези от тях, с които са искали най-тежко да засегнат и дискредитират автора, са абсурдни и обективно неверни, такива названия издават своята недостойност с това, че принизяват един напълно независим стремеж към истина, като не го оценяват според самия него, а искат да внушат на другите като съждение измислената от тях или безосновно възприета и разпространявана по-нататък зависимост от това или онова направление. Колкото и необходими да са тези думи с оглед на някои нападки срещу автора, на него все пак му е противно да навлиза по-нататък в този въпрос на това място.

Написано през юни 1913 г.

Рудолф Щайнер

Предговор към седмото до петнадесетото издание

За това ново издание на моята книга „Тайната наука в очертания“ почти изцяло преработих първия раздел, „Характер на тайната наука“. Вярвам, че така сега ще има по-малко повод за недоразуменията, които, както видях, възникваха от по-ранната редакция на този раздел. От много страни чувах: другите науки доказват; а онова, което тук се представя за наука, просто казва: тайната наука установява това или онова. Такъв предразсъдък, естествено, се появява, тъй като доказателната сила на свръхсетивното познание не може да се натрапи чрез изложението така, както при излагането на връзки в сетивно възприемаемата действителност. Но чрез преработката на първия раздел на тази книга исках да покажа по-ясно, отколкото, изглежда, ми се е удало в по-ранните издания, че тук човек има работа само с предразсъдък. – В другите части на книгата се опитах чрез допълнения на съдържанието да изработя по-отчетливо някои от описаните неща. В цялата книга се постарах на многобройни места да внеса промени в одеждата, в която е облечено съдържанието, промени, чиято необходимост ми показа повторното изживяване на изложеното.

Берлин, май 1920 г.

Рудолф Щайнер

Предговор към шестнадесетото до двадесетото издание

Сега, след като са изминали петнадесет години от първото излизане на тази книга, навярно мога да си позволя да кажа пред обществото някои неща за душевното състояние, от което тя е възникнала.

Първоначално моят план беше да прибавя нейното съществено съдържание като последна глава към моята книга „Теософия“, излязла много по-рано. Това не беше възможно. Тогава, когато разработвах „Теософия“, това съдържание не доби в мен завършен вид по същия начин като съдържанието на „Теософия“. В моите имагинации пред душата ми стоеше духовната същност на отделния човек и можех да я опиша, но тогава пред мен още не стояха по същия начин космическите връзки, които трябваше да бъдат изложени в „Тайната наука“. Те бяха налице в подробностите, но не и в цялостната картина.

Затова реших да издам „Теософия“ със съдържанието, което бях съзрял като същността в живота на един отделен човек, а „Тайната наука“ да разработя в близкото време в пълно спокойствие.

Съдържанието на тази книга според тогавашното ми душевно настроение трябваше да бъде дадено в мисли, които са доразвития на мислите, прилагани в природната наука, доразвития, пригодни за изобразяването на духовното. По отпечатаните тук отново „Предварителни бележки към първото издание“ ще се забележи колко силно се чувствах отговорен пред природната наука с всичко, което пишех тогава за познанието на духа. Но само в такива мисли не може да се изобрази онова, което се разкрива на духовното виждане като духовен свят. Защото това откровение не се вмества в чисто мисловно съдържание. Който е опознал чрез преживяване същността на такова

откровение, той знае, че мислите на обикновеното съзнание са пригодни да изразят само сетивно възприетото, но не и духовно съзряното.

Съдържанието на духовно съзряното може да се предаде само в образи (имагинации), чрез които говорят инспирации, произхождащи от интуитивно преживяно духовно същество. (За същността на имагинацията, инспирацията и интуицията необходимото може да се намери в самата книга „Тайната наука“ и в моята книга „Как се постигат познания за висшите светове?“)

Но онзи, който изобразява имагинациите от духовния свят, не може в днешно време само да представи тези имагинации. С това той би изобразил нещо, което би стояло като съвсем друго съдържание на съзнанието редом със съдържанието на познанието на нашата епоха, без всякаква връзка с него. Той трябва да изпълни днешното съзнание с онова, което може да познае друго съзнание, гледащо в духовния свят. Тогава неговото изложение ще има за съдържание този духовен свят; но това съдържание се появява във формата на мисли, в които то се влива. Благодарение на това то става напълно разбираемо за обикновеното съзнание, което мисли в духа на настоящето, но още не гледа в духовния свят.

Тази разбираемост отсъства само тогава, когато човек сам постави препятствия пред нея. Когато приеме за свои собствени предразсъдъците за „границите на познанието“, които епохата си е създала въз основа на погрешно схванат възглед за природата.

В познаването на духа всичко е потопено в интимно душевно преживяване. Не само самото духовно съзерцание, но и разбирането, с което невиждащото обикновено съзнание посреща резултатите на виждащия. Няма представа за тази интимност онзи, който по дилетантски начин говори, че онзи, който вярва, че разбира, сам си внушава разбирането.

Но работата е такава, че онова, което в рамките на разбирането на физическия свят се изживява само в понятия като истина или заблуда, спрямо духовния свят става преживяване.

Ако някой, само едва доловимо чувствайки, допусне в своята преценка да се влее твърдението, че духовно съзряното не може да

бъде обхванато от обикновеното, още невиждащо съзнание – поради неговите граници, – тогава тази чувстваща преценка се изпречва пред схващането му като помрачаващ облак; и той наистина не може да разбере.

Но за непредубеденото невиждащо съзнание съзряното е напълно разбираемо, ако виждащият го доведе чак до формата на мисълта. То е разбираемо така, както готовата картина на художника е разбираема за човека, който не е художник. При това разбирането на духовния свят не е художествено-чувствено, както при произведение на изкуството, а изцяло мисловно, както при познанието на природата.

За да стане обаче такова разбиране действително възможно, онзи, който изобразява духовно съзряното, трябва да доведе своите виждания до истинско изливане във формата на мисълта, без те да загубят в тази форма своя имагинативен характер.

Всичко това стоеше пред душата ми, когато разработвах моята книга „Тайната наука“.

Тогава, през 1909 г., почувствах, че с тези предпоставки бих могъл да създам една книга, която, първо, да донася съдържанието на моето духовно виждане, излято във формата на мисълта до определена, но засега достатъчна степен; и която, второ, да може да бъде разбрана от всеки мислещ човек, който не си поставя препятствия пред разбирането.

Казвам това днес, като същевременно заявявам, че тогава (1909) публикуването на книгата ми се струваше рисковано начинание. Защото знаех, че изискваната непредубеденост не могат да проявят тъкмо онези, които се занимават професионално с природна наука, нито пък всички многобройни личности, които в своите преценки зависят от тях.

Но пред душата ми стоеше тъкмо фактът, че в епоха, в която съзнанието на човечеството се беше отдалечило най-много от духовния свят, съобщенията от този духовен свят отговаряха на най-неотложна необходимост.

Разчитах на това, че има и хора, които повече или по-малко чувстват отдалечаването от всяка духовност толкова тежко като

препятствие за живота, че посягат с вътрешен копнеж към съобщенията от духовния свят.

И следващите години напълно потвърдиха това. „Теософия“ и „Тайната наука“, като книги, които предполагат у читателя добра воля да навлезе в един труден стил на изложение, намериха широко разпространение.

Съвсем съзнателно съм се стремил да дам не „популярно“ изложение, а такова, което налага в съдържанието да се навлиза с истинско мисловно усилие. С това съм придал на книгите си такъв характер, че самото им четене вече е началото на духовното обучение. Защото спокойното, трезвено мисловно усилие, което това четене изисква, усилва душевните сили и така ги прави способни да се приближат до духовния свят.

Това, че дадох на книгата заглавието „Тайната наука“, веднага предизвика недоразумения. От някои страни се казваше, че онова, което иска да бъде „наука“, не бива да е „тайно“. Колко необмислено беше такова възражение. Сякаш някой, който публикува едно съдържание, би искал да го таи като „тайна“. Цялата книга показва, че нищо не трябваше да бъде обозначено като „тайно“, а тъкмо да бъде приведено в такава форма, че да е разбираемо като която и да е „наука“. Или нима, когато се употребява думата „природна наука“, не се иска да се посочи, че става дума за знание за „природата“? Тайната наука е наука за онова, което се разиграва „в тайна“ дотолкова, доколкото то се възприема не навън в природата, а там, накъдето душата се ориентира, когато насочва своята вътрешност към духа. „Тайната наука“ е противоположност на „природната наука“.

Срещу моите виждания в духовния свят отново и отново се възразяваше, че те били изменени предавания на онова, което в течение на по-стари времена се е появило като представи на хората за духовния свят. Казваха, че съм чел какво ли не, възприел съм го в подсъзнанието и после съм го изобразил с вярата, че то извира от собственото ми виждане. От гностически учения, от източни поетични творби на мъдростта и т.н. съм бил почерпил своите изложения.

Твърдейки това, хората са останали с мислите си съвсем на повърхността.

Моите познания за духовното – за това си давам пълна сметка – са резултати от собствено виждане. По всяко време, при всички подробности и при големите обзори, строго съм се проверявал дали всяка стъпка във виждащото напредване я правя така, че тези стъпки да бъдат придружавани от напълно трезвено съзнание. Както математикът крачи от мисъл към мисъл, без несъзнаваното, автосугестията и т.н. да играят някаква роля, така – казвах си – духовното виждане трябва да крачи от обективна имагинация към обективна имагинация, без в душата да живее нещо друго освен духовното съдържание на ясно трезвеното съзнание.

Чрез здраво вътрешно преживяване се стига дотам да знаеш за една имагинация, че тя не е само субективен образ, а образно предаване на обективно духовно съдържание. Стига се до това по духовно-душевен начин, така както в областта на сетивното съзерцание при здрава организация човек правилно различава въображенията от обективните възприятия.

Така имах пред себе си резултатите от своето виждане. Те бяха отначало „съзерцания“, които живееха без имена.

Ако трябваше да ги съобщя, бяха необходими словесни обозначения. Тогава, по-късно, търсих такива в по-старите изложения на духовното, за да мога да изразя с думи онова, което още нямаше думи. Употребявах тези словесни обозначения свободно, така че едва ли някое от тях в моята употреба съвпада с онова, което то е било там, където го намерих.

Но търсех такава възможност да се изразя винаги едва след като съдържанието ми се беше разкрило в собственото ми виждане.

Прочетеното по-рано умеех да изключа при собственото изследователско виждане благодарение на състоянието на съзнанието, което току-що описах.

И ето, в моите изрази намираха отзвуци от по-стари представи. Без да навлизат в съдържанието, хората се придържаха към такива изрази. Говорех ли за „лотосови цветове“ в астралното тяло на човека, това беше доказателство, че предавам индийски учения, в които се среща този израз. Нещо повече, говорех ли за „астрално тяло“, това беше резултат от четене на средновековни писания. Употребявах

ли изразите: Ангели, Архангели и т.н., значи просто подновявах представите на християнския гнозис.

Отново и отново ми противопоставяха такова мислене, което се движи изцяло на повърхността.

И на този факт исках да обърна внимание сега, при повторното излизане на „Тайната наука“ в ново издание. Книгата съдържа очертанията на антропософията като едно цяло. Затова тя е засегната преди всичко от недоразуменията, на които е изложена антропософията.

От времето, когато в моята душа имагинациите, които книгата предава, се сляха в една цялостна картина, непрекъснато доразвивах изследващото виждане, проникващо в човека, в историческото ставане на човечеството, в космоса и т.н.; в подробностите стигах до все нови резултати. Но онова, което преди петнадесет години дадох в „Тайната наука“ като очертание, за мен в нищо не е било разклатено. Всичко, което можах да кажа оттогава насам, се явява – когато бъде вмъкнато на правилното място в тази книга – като по-нататъшно разгръщане на тогавашната скица.

Гьотеанум, 10 януари 1925 г.

Рудолф Щайнер

Характер на тайната наука

За съдържанието на тази книга се употребява една стара дума: „тайна наука“. Тази дума може да стане повод у различните хора на настоящето веднага да се събудят най-противоположни усещания. За мнозина тя има нещо отблъскващо; тя предизвиква присмех, съжалителна усмивка, може би презрение. Те си представят, че един начин на представяне, който се обозначава така, би могъл да почива само на празно мечтателство, на фантазьорство, че зад такава „мнима“ наука може да се крие само поривът да се подновят всевъзможни суеверия, които с право избягва онзи, който е опознал „истинската научност“ и „истинския стремеж към познание“. На други думата въздейства така, сякаш онова, което се има предвид с нея, трябва да им донесе нещо, което не може да се постигне по никой друг път и към което ги влече, според тяхната нагласа, дълбоко вътрешен копнеж за познание или душевно изтънчено любопитство. Между тези рязко противостоящи си мнения има всевъзможни междинни степени на условно отхвърляне или приемане на онова, което един или друг си представя, когато чуе думата „тайна наука“. – Не може да се отрече, че за някои думата „тайна наука“ има вълшебно звучене, защото като че ли задоволява тяхната пагубна страст към знание, което не може да се постигне по естествен път, знание за нещо „непознато“, тайнствено, дори неясно. Защото много хора не искат да задоволят най-дълбоките копнежи на своята душа чрез онова, което може да бъде ясно познато. Тяхното убеждение е, че освен онова, което може да се познае в света, трябва да има още нещо, което убягва на познанието. Със странна безсмислица, която не забелязват, те отхвърлят за най-дълбоките копнежи за познание всичко, което „е

известно“, и искат вместо него да признават само нещо, за което не би могло да се каже, че става известно чрез естествено изследване. Който говори за „тайна наука“, ще постъпи добре, ако има пред очите си, че срещу него стоят недоразумения, причинени от такива защитници на подобна наука; от защитници, които всъщност се стремят не към знание, а към неговата противоположност.

Тези изложения се обръщат към читатели, които не позволяват да им бъде отнета непредубедеността от това, че една дума поради различни обстоятелства предизвиква предразсъдъци. Тук няма да става дума за знание, което в някакво отношение уж минава за „тайно“, достъпно за някои само поради особено благоволение на съдбата. Употребата на думата, която се има предвид тук, ще бъде правилно разбрана, ако се помисли за онова, което Гьоте има предвид, когато говори за „явните тайни“ в световните явления. Онова, което в тези явления остава „тайно“, неявно, когато човек ги обхваща само чрез сетивата и свързания със сетивата разсъдък, се разглежда като съдържание на свръхсетивен вид познание[4]. – За онзи, който признава за „наука“ само онова, което се открива чрез сетивата и служещия им разсъдък, онова, което тук се има предвид като „тайна наука“, разбира се, не може да е наука. Такъв човек обаче, ако искаше да разбере сам себе си, би трябвало да признае, че отхвърля „тайната наука“ не от някакво обосновано прозрение, а чрез властна присъда, произтичаща от чисто личното му усещане. За да се прозре това, нужно е само да се поразмисли как възниква науката и какво значение има тя в човешкия живот. По своята същност възникването на науката се познава не по предмета, който науката обхваща; то се познава по начина на проява на дейност на човешката душа, който се появява в научния стремеж. Трябва да се гледа как се държи душата,

[4]Случвало се е изразът „тайна наука“ – както вече е бил употребяван от автора на тази книга в по-ранни издания – да бъде отхвърлян тъкмо поради това, че една наука не би могла да бъде за никого нещо „тайно“. Хората биха имали право, ако работата беше замислена така. Но това не е така. Както природната наука не може да бъде наречена „естествена“ наука в смисъл, че тя е „по природа присъща“ на всеки, така и авторът не разбира под „тайна наука“ една „тайна“ наука, а такава наука, която се отнася до онова в световните явления, което за обикновения вид познание е неявно, „тайно“, наука за „тайното“, за „явната тайна“. Тайна обаче тази наука не трябва да бъде за никого, който търси нейните познания по съответстващите ѝ пътища.

когато си изработва наука. Ако човек усвои навика да привежда в действие този начин на проява на дейност само когато става дума за откровенията на сетивата, тогава лесно стига до мнението, че това сетивно откровение е съществено. И тогава не насочва погледа си към това, че едно определено поведение на човешката душа е било приложено само към сетивното откровение. Но човек може да надрасне това произволно самоограничение и като се абстрахира от особения случай на приложение, да обърне внимание на характера на проявата на научна дейност. Това лежи в основата, когато тук за познанието на несетивните съдържания на света се говори като за „научно“. Към тези съдържания на света човешкият начин на представяне иска да прояви дейността си така, както в другия случай я проявява към природонаучните съдържания на света. Тайната наука иска да освободи природонаучния начин на изследване и изследователската нагласа, които в своята област се придържат към връзката и протичането на сетивните факти, от това особено приложение, но да ги запази в тяхното своеобразие – мисловно и всякакво друго. Тя иска да говори за несетивното по същия начин, по който природната наука говори за сетивното. Докато природната наука със своя начин на изследване и мислене остава при сетивното, тайната наука иска да разглежда душевната работа върху природата като вид самовъзпитание на душата и да приложи възпитаното към несетивната област. Тя иска да постъпва така, че да говори не за сетивните явления като такива, а за несетивните съдържания на света така, както природоизследователят говори за сетивно възприемаемите. Тя запазва от природонаучния метод душевното състояние вътре в този метод, тоест тъкмо онова, чрез което познанието на природата изобщо става наука. Затова тя може да се нарича наука.

Който поразмисли за значението на природната наука в човешкия живот, ще открие, че това значение не може да се изчерпва с усвояването на познания за природата. Защото тези познания никога и в никакъв случай не могат да доведат до нещо друго освен до преживяване на онова, което самата човешка душа не е. Душевното не живее в онова, което човек познава в природата, а в процеса на познаването. В проявата на своята дейност спрямо природата душата

преживява себе си. Онова, което тя в тази проява на дейност жизнено си изработва, е нещо различно от знанието за самата природа. То е саморазвитие, изпитано при познанието на природата. Тайната наука иска да приложи придобивката от това саморазвитие в области, които лежат отвъд самата природа. Познавачът на тайната наука не иска да подценява стойността на природната наука, а иска да я признае още по-добре от самия природоизследовател. Той знае, че без строгостта на начина на представяне, който цари в природната наука, не може да обоснове никаква наука. Но той знае също, че когато тази строгост е придобита чрез истинско проникване в духа на природонаучното мислене, тя може да бъде запазена чрез силата на душата и за други области.

При това обаче се появява нещо, което може да накара човек да се замисли. При разглеждането на природата душата е водена от разглеждания предмет в много по-голяма степен, отколкото при разглеждането на несетивни съдържания на света. При последното тя трябва в по-висока степен да има способността, изхождайки от чисто вътрешни импулси, да запази същността на научния начин на представяне. Тъй като твърде много хора – несъзнавано – вярват, че тази същност може да бъде запазена само по пътеводната нишка на природните явления, те са склонни чрез властна присъда да решат: щом тази пътеводна нишка бъде изоставена, душата със своя научен метод се лута опипом в празнотата. Такива хора не са осъзнали своеобразието на този метод; те си съставят преценката най-вече от заблудите, които трябва да възникнат, когато научната нагласа не е достатъчно укрепнала в природните явления и въпреки това душата иска да се отдаде на разглеждането на несетивната област на света. Тогава, разбира се, възниква много ненаучно говорене за несетивни съдържания на света. Но не защото такова говорене по своята същност не може да бъде научно, а защото в конкретния случай то е допуснало да липсва научното самовъзпитание чрез наблюдението на природата.

Който иска да говори за тайната наука, трябва обаче, с оглед на току-що казаното, да има буден усет за всичко, което се мярка като блуждаещи огньове и възниква, когато за явните тайни на

света се решава нещо без научна нагласа. Въпреки това не би било плодотворно, ако тук, още в началото на тайнонаучните изложения, се говореше за всевъзможните заблуди, които в душата на личности, изпълнени с предразсъдъци, дискредитират всяко изследване в тази посока, защото такива личности от наличието на наистина твърде многобройни заблуди заключават за неоправдаността на целия стремеж. Но тъй като у учените или у научно настроените критици отхвърлянето на тайната наука почива най-често все пак само на гореописаната властна присъда, а позоваването на заблудите е само – често несъзнаван – предлог, то спорът с такива противници отначало ще бъде малко плодотворен. Нищо не им пречи да направят несъмнено напълно оправданото възражение, че отначало с нищо не може да се установи дали у онзи, който смята други за обхванати от заблуда, наистина е налице гореописаната твърда основа. Затова стремящият се към тайна наука може само просто да представи онова, което вярва, че може да каже. Преценката за неговата правомерност могат да си съставят само другите, но и то само такива личности, които, избягвайки всякакви властни присъди, са способни да навлязат в начина на неговите съобщения за явните тайни на световните събития. Негово задължение обаче ще бъде да покаже как се отнася изнесеното от него към другите постижения на знанието и на живота, какви противопоставяния са възможни и доколко непосредствената външна сетивно възприемаема житейска действителност носи потвърждения за неговите наблюдения. Но той никога не би трябвало да се стреми да построи изложението си така, че то да въздейства не чрез своето съдържание, а чрез неговото изкуство да убеждава.

Срещу тайнонаучните изложения често може да се чуе възражението: те не доказват онова, което излагат; те само поставят едно или друго и казват: тайната наука установява това. Следващите изложения ще бъдат криво разбрани, ако се смята, че нещо в тях е изнесено в този смисъл. Онова, към което се стремим тук, е да оставим онова, което се е разгърнало в душата при знанието за природата, да се развива по-нататък така, както то може да се развие според собствената си същност, и тогава да обърнем внимание на това, че

при такова развитие душата се натъква на свръхсетивни факти. При това се предполага, че всеки читател, който е способен да навлезе в изложеното, съвсем по необходимост се натъква на тези факти. Различие спрямо чисто природонаучното разглеждане обаче има в момента, в който се стъпи в духовнонаучната област. В природната наука фактите са налице в полето на сетивния свят; онзи, който прави научно изложение, разглежда проявата на душевна дейност като нещо, което отстъпва назад спрямо връзката и протичането на сетивните факти. Онзи, който прави духовнонаучно изложение, трябва да постави тази проява на душевна дейност на преден план; защото читателят стига до фактите само ако направи по правомерен начин тази проява на душевна дейност своя собствена. Тези факти не стоят, както в природната наука, пред човешкото възприятие и без проявата на душевна дейност – там наистина неразбрани; те, напротив, влизат в него само чрез проявата на душевна дейност. Онзи, който прави духовнонаучно изложение, следователно предполага, че читателят търси фактите заедно с него. Неговото изложение ще бъде построено така, че той да разказва за намирането на тези факти и в начина, по който разказва, да цари не лична произволност, а научният усет, възпитан чрез природната наука. Затова той ще бъде принуден да говори и за средствата, чрез които се стига до разглеждане на несетивното – на свръхсетивното. – Който навлезе в едно тайнонаучно изложение, той скоро ще прозре, че чрез него се придобиват представи и идеи, които човек не е имал преди. Така се стига до нови мисли и за онова, което преди е смятал за същността на „доказването“. Човек се научава да разбира, че за природонаучното изложение „доказването“ е нещо, което в известен смисъл се привнася в него отвън. В духовнонаучното мислене обаче проявата на дейност, която душата при природонаучното мислене насочва към доказателството, се съдържа вече в търсенето на фактите. Те не могат да бъдат намерени, ако пътят към тях не е вече доказващ. Който наистина извърви този път, той вече е преживял и онова, което доказва; нищо не може да бъде постигнато чрез привнесено отвън доказателство. Това, че тази черта в характера на тайната наука се разбира криво, предизвиква много недоразумения.

Всяка тайна наука трябва да израства от две мисли, които могат да пуснат корени във всеки човек. За познавача на тайната наука, както го разбираме тук, тези две мисли изразяват факти, които могат да бъдат преживени, ако човек си служи с правилните средства за това. За много хора вече самите тези мисли означават крайно оспорими твърдения, по които може много да се спори, ако не и нещо, чиято невъзможност може да се „докаже“.

Тези две мисли са, че зад видимия свят има един невидим свят, засега скрит за сетивата и за мисленето, приковано към тези сетива, и че за човека е възможно чрез развиване на способности, които спят в него, да проникне в този скрит свят.

Такъв скрит свят не съществува, казва единият. Светът, който човек възприема чрез своите сетива, бил единственият. Неговите загадки можели да се разрешат, изхождайки от самия него. Макар човек днес още да бил далеч от това да може да отговори на всички въпроси на битието, все пак щяло да дойде времето, когато сетивният опит и опиращата се на него наука ще могат да дадат отговорите.

Не можело да се твърди, че не съществува скрит свят зад видимия, казват други; но човешките познавателни сили не могат да проникнат в този свят. Те имат граници, които не могат да прекрачат. Нека потребността на „вярата“ търси убежище в такъв свят: една истинска наука, която се опира на сигурни факти, не можела да се занимава с такъв свят.

Трети лагер е онзи, който смята за вид дързост, когато човек иска чрез своя познавателен труд да проникне в една област, по отношение на която трябва да се откаже от „знанието“ и да се задоволи с „вярата“. Привържениците на това мнение чувстват като неправда, когато слабият човек иска да проникне в един свят, който можел да принадлежи единствено на религиозния живот.

Изтъква се и това, че за всички хора било възможно общо познание на фактите на сетивния свят, но че по отношение на свръхсетивните неща можело да става дума единствено за личното мнение на отделния човек и че за общовалидна сигурност в тези неща не би трябвало да се говори.

Други твърдят много други неща. Човек може да стигне до яснота, че разглеждането на видимия свят поставя пред човека загадки, които никога не могат да бъдат разрешени от самите факти на този свят. Те няма да бъдат разрешени по този начин и тогава, когато науката за тези факти ще е напреднала толкова, колкото изобщо е възможно. Защото видимите факти чрез собствената си вътрешна същност ясно сочат към един скрит свят. Който не прозира това, той се затваря за загадките, които навсякъде ясно изскачат от фактите на сетивния свят. Той изобщо не иска да види определени въпроси и загадки; затова вярва, че на всички въпроси може да се отговори чрез сетивно възприемаемите факти. На онези въпроси, които той иска да постави, наистина може да се отговори на всички чрез фактите, за които той си обещава, че ще бъдат открити в бъдеще. Това може да се признае без колебание. Но защо онзи, който изобщо не поставя въпроси, да чака отговори по определени неща? Който се стреми към тайната наука, не казва нищо друго, освен че за него такива въпроси се разбират от само себе си и че те трябва да бъдат признати за напълно правомерен израз на човешката душа. Науката все пак не може да бъде затворена в граници, като на човека се забрани непредубеденото питане.

По отношение на мнението, че човек имал граници на познанието си, които не можел да прекрачи и които го принуждавали да спре пред един невидим свят, трябва все пак да се каже: не може да има никакво съмнение, че чрез онзи вид познание, който се има предвид там, не може да се проникне в невидим свят. Който смята този вид познание за единствено възможния, той изобщо не може да стигне до друго мнение освен до това, че на човека е отказано да проникне в някакъв евентуално съществуващ висш свят. Но все пак може да се каже и следното: ако е възможно да се развие друг вид познание, то той може да води в свръхсетивния свят. Ако се смята такъв вид познание за невъзможен, тогава се стига до гледна точка, от която всяко говорене за свръхсетивен свят изглежда като чиста безсмислица. За едно непредубедено съждение обаче такова мнение не може да има друго основание освен това, че на неговия привърженик онзи друг вид познание е непознат. Но как може човек изобщо

да съди за нещо, за което твърди, че не го познава? Непредубеденото мислене трябва да приеме положението, че човек трябва да говори само за онова, което познава, и да не установява нищо за онова, което не познава. Такова мислене може да говори само за правото някой да съобщи нещо, което е изпитал, но не и за правото някой да обяви за невъзможно онова, което не знае или не иска да знае. Никому не може да се оспори правото да не се интересува от свръхсетивното; но никога не може да се яви истинско основание някой да се обяви за меродавен не само за онова, което той може да знае, но и за всичко онова, което „един човек“ не може да знае.

На онези, които обявяват за дързост проникването в свръхсетивната област, тайнонаучното разглеждане трябва да напомни, че това е възможно и че е прегрешение срещу дадените на човека способности, ако той ги остави да запустеят, вместо да ги развива и да си служи с тях.

Който обаче вярва, че възгледите за свръхсетивния свят трябва изцяло да принадлежат на личното мнение и усещане, той отрича общото във всички човешки същества. Несъмнено е вярно, че всеки трябва сам да намери прозрението в тези неща, но е и факт, че всички хора, стига само да отидат достатъчно далеч, достигат по тези неща не до различни, а до едно и също прозрение. Различието съществува само дотогава, докато хората искат да се приближат към най-висшите истини не по научно осигурен път, а по пътя на личната произволност. Това обаче трябва отново да се признае без колебание, че само онзи може да признае правилността на тайнонаучния път, който иска да се вживее в неговото своеобразие.

Пътя към тайната наука може да го намери в подходящия за него момент всеки човек, който от явното разпознава наличието на нещо скрито или дори само го предполага или предчувства и който от съзнанието, че познавателните сили са способни на развитие, бива подтикнат към чувството, че скритото може да му се разкрие. Пред човек, който чрез тези душевни преживявания бива доведен до тайната наука, чрез нея се открива не само перспективата, че ще намери отговора на определени въпроси на своя порив към познание, но и още една, съвсем друга: че той ще стане победител

над всичко, което спъва живота и го прави слаб. И в известен повисш смисъл означава отслабване на живота, дори душевна смърт, когато човекът се вижда принуден да се отвърне от свръхсетивното или да го отрича. Нещо повече, при определени предпоставки води до отчаяние, когато човек загуби надеждата, че скритото ще му стане явно. Тази смърт и това отчаяние в своите многообразни форми са същевременно вътрешни, душевни противници на тайнонаучния стремеж. Те настъпват, когато вътрешната сила на човека изчезва. Тогава цялата сила на живота трябва да му бъде доставяна отвън, ако той изобщо трябва да разполага с такава. Тогава той възприема нещата, съществата и процесите, които се приближават до сетивата му; той ги разчленява със своя разсъдък. Те му доставят радост и болка; те го подтикват към действията, на които е способен. Той може известно време да продължава така; но все пак трябва някога да стигне до точка, в която вътрешно отмира. Защото онова, което по този начин може да бъде извлечено от света за човека, се изчерпва. Това не е твърдение, произтичащо от личния опит на един отделен човек, а нещо, което следва от едно непредубедено разглеждане на целия човешки живот. Онова, което предпазва от това изчерпване, е скритото, което почива в дълбочината на нещата. Ако в човека отмре силата да слиза в тези дълбини, за да изнася оттам все нова жизнена сила, тогава накрая и външното на нещата се оказва вече неспособно да подпомага живота.

Работата съвсем не стои така, че да засяга само отделния човек, само неговото лично благополучие и злополучие. Тъкмо чрез истински тайнонаучни разглеждания човек придобива увереност, че от една по-висока гледна точка благополучието и злополучието на отделния човек е тясно свързано със спасението или гибелта на целия свят. Тук има един път, по който човек стига до прозрението, че нанася вреда на целия свят и на всички същества в него, ако не разгръща силите си по правилния начин. Ако човек опустоши живота си, като загуби връзката със свръхсетивното, той не само разрушава в своята вътрешност нещо, чието отмиране накрая може да го доведе до отчаяние, но и чрез своята слабост създава пречка за развитието на целия свят, в който живее.

Човек обаче може да се заблуждава. Той може да се отдаде на вярата, че не съществува нищо скрито, че в онова, което се изправя пред неговите сетива и пред неговия разсъдък, вече се съдържа всичко, което изобщо може да съществува. Но тази заблуда е възможна само за повърхността на съзнанието, не и за неговата дълбочина. Чувството и желанието не се подчиняват на тази заблуждаваща вяра. Те отново и отново по някакъв начин ще копнеят за нещо скрито. И ако то им бъде отнето, те тласкат човека в съмнение, в несигурност в живота, та дори и в отчаяние. Познаване, което прави скритото явно, е в състояние да преодолее всяка безнадеждност, всяка несигурност в живота, всяко отчаяние, накратко, всичко онова, което отслабва живота и го прави неспособен за необходимата му служба в световното цяло.

Прекрасният плод на духовнонаучните познания е, че те дават на живота сила и устойчивост, а не само задоволяване на любознателността. Изворът, от който такива познания черпят сила за работа и увереност за живота, е неизчерпаем. Никой, който веднъж наистина е стигнал до този извор, няма да си отиде неукрепен, когато отново прибегне до него.

Има хора, които не искат да знаят нищо за такива познания, защото още в току-що казаното виждат нещо нездраво. За повърхността и за външното в живота такива хора са напълно прави. Те не искат да бъде осакатено онова, което животът предлага в така наречената действителност. Те виждат слабост в това, че човек се отвръща от действителността и търси спасението си в един скрит свят, който за тях е равнозначен на фантастичен, измечтан свят. Ако при такова духовнонаучно търсене човек не иска да изпадне в болезнена мечтателност и слабост, той трябва да признае онова, което е отчасти оправдано в подобни възражения. Защото те почиват на здраво съждение, което води не до цялата истина, а до полуистина само защото не прониква в дълбините на нещата, а остава на тяхната повърхност. – Ако един свръхсетивен стремеж към познание беше от такова естество, че да отслабва живота и да отклонява човека от истинската действителност, тогава подобни възражения със сигурност

биха били достатъчно силни, за да избият почвата изпод краката на това духовно направление.

Но и спрямо тези мнения тайнонаучните стремежи не биха вървели по правилния път, ако искаха да се „защитават“ в обичайния смисъл на думата. И тук те могат да говорят само чрез своята стойност, разпознаваема за всеки непредубеден човек, като направят осезаемо как повишават жизнената сила и жизнената мощ на онзи, който се вживява в тях в правилния смисъл. Тези стремежи не могат да превърнат човека в откъснат от света човек, в мечтател; те дават сила на човека от онези извори на живота, от които той произхожда по своята духовно-душевна част.

Пред някои хора, когато пристъпват към тайнонаучните стремежи, се изправят освен това и други пречки за разбирането. Работата е там, че принципно наистина е вярно, че в тайнонаучното изложение читателят намира описание на душевни преживявания, следвайки които той може да се придвижи към свръхсетивните съдържания на света. Само че на практика това все пак трябва да се изживява като един вид идеал. Читателят трябва отначало да възприеме под формата на съобщения по-голямо количество свръхсетивни опитности, които сам още не е преживял. Това не може да бъде иначе и така ще бъде и с тази книга. Ще бъде описано онова, което авторът смята, че знае за същността на човека, за неговото поведение при раждането и смъртта и в свободното от тяло състояние в духовния свят; понататък ще бъде изложено развитието на Земята и на човечеството. Така би могло да изглежда, сякаш все пак се предполага, че определен брой мними познания се преподават като догми, за които се изисква вяра въз основа на авторитет. Но всъщност това не е така. Защото онова, което може да се знае за свръхсетивните съдържания на света, живее в онзи, който го излага, като живо душевно съдържание; и ако човек се вживее в това душевно съдържание, това вживяване запалва в собствената му душа импулсите, които водят към съответните свръхсетивни факти. При четенето на духовнонаучни познания човек живее по друг начин, отколкото при четенето на съобщения за сетивно възприемаеми факти. Когато човек чете съобщения от сетивно възприемаемия свят, той просто чете за него. Но когато

чете в правилния смисъл съобщения за свръхсетивни факти, той се вживява в потока на духовното битие. Като възприема резултатите, той същевременно възприема заедно с тях и собствения си вътрешен път. Вярно е, че читателят отначало често изобщо не забелязва онова, което тук се има предвид. Човек си представя навлизането в духовния свят твърде подобно на сетивно възприемаемо преживяване и затова намира, че онова, което преживява, когато чете за този свят, е твърде мисловно. Но при истинското мисловно възприемане човек вече се намира вътре в този свят и трябва само да си даде ясна сметка, че вече незабелязано е преживял онова, което е смятал, че е получил само като мисловно съобщение. – Пълна яснота за истинската природа на преживяното човек ще получи, когато осъществи на практика онова, което във втората (последната) част на тази книга е описано като „Път“ към свръхсетивните познания. Лесно би могло да се помисли, че е вярно обратното: този път трябвало да бъде описан най-напред. Но това не е така. За онзи, който, без да насочи душевния си поглед към определени факти от свръхсетивния свят, само прави „упражнения“, за да навлезе в свръхсетивния свят, този свят остава неопределен, объркващ се хаос. Човек се научава да се вживява в този свят, така да се каже, наивно, като се осведомява за определени факти от него, и след това си дава сметка как – напускайки наивността – напълно съзнателно сам стига до преживяванията, за които е получил съобщение. Когато човек прониква в тайнонаучните изложения, той ще се убеди, че сигурният път към свръхсетивно познание все пак може да бъде само този. Той ще разбере също, че всяко мнение, според което свръхсетивните познания биха могли отначало да действат като догми, така да се каже, чрез сугестивна сила, е неоснователно. Защото съдържанието на тези познания се придобива в такъв душевен живот, който му отнема всяка само сугестивна власт и му дава единствено възможността да говори на другия по същия път, по който му говорят всички истини, отправени към неговото трезво съждение. Това, че другият отначало не забелязва как живее в духовния свят, се дължи не на някакво безразсъдно сугестивно възприемане, а на тънкостта и необичайността на преживяното при четенето. – Така чрез първото възприемане на съобщенията, както

те са дадени в първата част на тази книга, човек отначало става съпознавател на свръхсетивния свят; чрез практическото изпълнение на душевните действия, посочени във втората част, той става самостоятелен познавател в този свят.

По дух и по истински смисъл никой истински учен също няма да може да намери противоречие между своята наука, изградена върху фактите на сетивния свят, и начина, по който се изследва свръхсетивният свят. Онзи учен си служи с определени инструменти и методи. Инструментите той си създава чрез обработване на онова, което му дава „природата“. Свръхсетивният начин на познание също си служи с инструмент. Само че този инструмент е самият човек. И този инструмент също трябва първо да бъде пригоден за висшето изследване. В него способностите и силите, които отначало без участието на човека са му дадени от „природата“, трябва да бъдат преобразени във висши. Така човек може сам да се превърне в инструмент за изследването на свръхсетивния свят.

Същност на човечеството

При разглеждането на човека от гледна точка на свръхсетивния начин на познание веднага влиза в сила онова, което важи изобщо за този начин на познание. Това разглеждане почива на признаването на „явната тайна“ в собствената човешка същност. За сетивата и за опиращия се на тях разсъдък е достъпна само една част от онова, което в свръхсетивното познание се схваща като човешка същност, а именно физическото тяло. За да се осветли понятието за това физическо тяло, вниманието трябва най-напред да бъде насочено към явлението, което като голяма загадка е разпростряно над всяко наблюдение на живота: към смъртта и във връзка с нея, към така наречената безжизнена природа, към царството на минералното, което винаги носи смъртта в себе си. С това се посочват факти, чието пълно изясняване е възможно само чрез свръхсетивно познание и на които трябва да бъде посветена важна част от това съчинение. Тук обаче засега трябва да бъдат събудени само някои представи за ориентиране.

В явния свят физическото човешко тяло е онова, по което човекът е еднакъв с минералния свят. Обратно, не може да се смята за физическо тяло онова, което отличава човека от минерала. За непредубеденото разглеждане е важен преди всичко фактът, че смъртта оголва онова от човешката същност, което, след като е настъпила смъртта, е от еднакво естество с минералния свят. Може да се посочи трупът като онова от човека, което след смъртта е подчинено на процеси, каквито се намират в царството на минералния свят. Може да се подчертае фактът, че в този член на човешката същност, в трупа, действат същите вещества и сили, както в минералната област;

но е нужно не по-малко силно да се подчертае, че със смъртта за това физическо тяло настъпва разпадането. Оправдано е обаче и да се каже: наистина във физическото човешко тяло действат същите вещества и сили, както в минерала; но тяхното действие по време на живота е поставено в по-висока служба. Едва когато е настъпила смъртта, те действат така, както в минералния свят. Тогава те се проявяват така, както трябва да се проявяват съобразно собствената си същност, а именно като разложители на физическия телесен облик.

Така в човека трябва рязко да се разграничава явното от скритото. Защото по време на живота нещо скрито трябва да води непрекъсната борба срещу веществата и силите на минералното във физическото тяло. Престане ли тази борба, настъпва минералното действие. – С това е посочена точката, от която трябва да започне науката за свръхсетивното. Тя трябва да търси онова, което води посочената борба. И тъкмо това е скрито за наблюдението на сетивата. То е достъпно едва за свръхсетивното наблюдение. Как човек стига дотам, че това „скрито“ да му стане така явно, както за обикновените очи са явни сетивните явления, за това ще се говори в по-късна част на това съчинение. Тук обаче трябва да бъде описано онова, което се открива на свръхсетивното наблюдение.

Вече беше казано: съобщенията за пътя, по който се стига до висшето виждане, могат да имат стойност за човека само тогава, когато той най-напред се е запознал чрез простия разказ с онова, което разкрива свръхсетивното изследване. Защото в тази област човек може да разбере и онова, което още не наблюдава. Нещо повече, добрият път към виждането е тъкмо онзи, който изхожда от разбирането.

Макар и онова скрито, което във физическото тяло води борбата срещу разпадането, да може да се наблюдава само от висшето виждане, в своите въздействия то е ясно видимо за способността за съждение, която се ограничава с явното. И тези въздействия се изразяват във формата или облика, в който по време на живота минералните вещества и сили на физическото тяло са съединени. Тази форма постепенно изчезва и физическото тяло става част от

останалия минерален свят, когато е настъпила смъртта. Свръхсетивното съзерцание обаче може да наблюдава като самостоятелен член на човешката същност онова, което по време на живота пречи на физическите вещества и сили да вървят по своите собствени пътища, водещи към разлагането на физическото тяло. Нека този самостоятелен член бъде наречен „етерно тяло“ или „жизнено тяло“. – Ако не искаме още от самото начало да се промъкнат недоразумения, трябва да се вземат предвид две неща по отношение на тези обозначения на втори член на човешката същност. Думата „етер“ тук се употребява в друг смисъл, отколкото в съвременната физика. Физиката например нарича етер носителя на светлината. Тук обаче думата трябва да бъде ограничена до смисъла, който беше посочен по-горе. Тя трябва да се прилага за онова, което е достъпно за висшето виждане и което се разкрива на сетивното наблюдение само в своите въздействия, а именно в това, че е в състояние да придаде определена форма или облик на минералните вещества и сили, налични във физическото тяло. И също думата „тяло“ не трябва да се разбира погрешно. За обозначаване на висшите неща на битието човек все пак трябва да използва думите на обикновения език. А те за сетивното наблюдение изразяват само сетивното. В сетивен смисъл, разбира се, „етерното тяло“ съвсем не е нещо телесно, колкото и фино да си представя човек такова нещо[5].

Щом в изложението на свръхсетивното се стигне до споменаването на това „етерно тяло“ или „жизнено тяло“, вече е достигната точката, в която такова изложение трябва да срещне противоречието на някои съвременни възгледи. Развитието на човешкия дух е довело дотам, че в нашето време говоренето за такъв член на човешката същност трябва да се смята за нещо ненаучно. Материалистичният начин на представяне е стигнал дотам да не вижда в живото тяло нищо друго освен съчетание от физически вещества и сили, каквото се намира и в така нареченото безжизнено тяло, в минерала. Само че съчетанието в живото било по-сложно, отколкото в безжизненото.

[5] За това, че с обозначението „етерно тяло“, „жизнено тяло“ не трябва просто да бъде обновен възгледът за старата, преодоляна от естествознанието „жизнена сила“, авторът на тази книга се е изказал в своята „Теософия“.

Не много отдавна и в обикновената наука все още са имали други възгледи. Който проследи съчиненията на някой сериозен учен от първата половина на деветнадесетия век, ще му стане ясно как тогава и „истински природоизследователи“ са съзнавали, че в живото тяло има още нещо друго, освен онова, което има в безжизнения минерал. Говорело се е за „жизнена сила“. Тази „жизнена сила“ наистина не се представя като онова, което по-горе беше обозначено като „жизнено тяло“; но в основата на съответната представа все пак лежи предчувствието, че съществува нещо такова. Тази „жизнена сила“ са си я представяли приблизително така, сякаш в живото тяло тя се прибавя към физическите вещества и сили по подобен начин, както магнитната сила към обикновеното желязо в магнита. След това дойде времето, когато тази „жизнена сила“ беше отстранена от състава на науката. Искали са да обяснят всичко само с физическите и химическите причини. Понастоящем в това отношение у някои природонаучни мислители отново е настъпил обрат. От някои страни се признава, че приемането на нещо подобно на „жизнената сила“ все пак не било пълна безсмислица. Но и онзи „учен“, който се съгласява на подобно нещо, няма да поиска да се солидаризира с представения тук възглед относно „жизненото тяло“. Като правило няма да доведе до нищо, ако от гледната точка на свръхсетивното познание човек се впусне в дискусия с такива възгледи. Работа на това познание би трябвало по-скоро да бъде да признае, че материалистичният начин на представяне е необходимо съпътстващо явление на големия природонаучен напредък в нашето време. Този напредък почива на огромно изтънчване на средствата за сетивно наблюдение. И просто в същността на човека е заложено, че в хода на развитието той довежда всеки път отделни способности до известна степен на съвършенство за сметка на други. Точното сетивно наблюдение, което се е развило в такава значителна степен чрез естествознанието, трябваше да изтласка на заден план грижата за онези човешки способности, които водят в „скритите светове“. Но отново дойде време, в което тази грижа е необходима. И скритото ще бъде признато не като се води борба срещу съжденията, които все пак с логическа последователност произтичат от отричането на това скрито, а като самото това скрито

се постави в правилната светлина. Тогава ще го признаят онези, за които „е дошло времето“.

Това трябваше да бъде казано тук само за да не се предполага непознаване на гледните точки на естествознанието, когато се говори за едно „етерно тяло“, което в някои кръгове все пак неизбежно минава за нещо напълно фантастично.

И така, това етерно тяло е втори член на човешката същност. За свръхсетивното познаване на него се полага по-висока степен на действителност, отколкото на физическото тяло. Описание на това как го вижда свръхсетивното познаване може да бъде дадено едва в следващите части на това съчинение, когато ще стане ясно в какъв смисъл трябва да се приемат такива описания. Засега нека бъде достатъчно да се каже, че етерното тяло прониква физическото тяло навсякъде и че трябва да се гледа на него като на един вид архитект на последното. Всички органи се поддържат в своята форма и облик чрез теченията и движенията на етерното тяло. В основата на физическото сърце лежи едно „етерно сърце“, в основата на физическия мозък – един „етерен мозък“ и т.н. Етерното тяло е разчленено в себе си точно както физическото, само че по-сложно, и в него всичко е в живо взаимно преливане там, където във физическото тяло има обособени части.

Това етерно тяло човекът го има общо с растителното така, както физическото тяло го има общо с минералното. Всичко живо има своето етерно тяло.

От етерното тяло свръхсетивното разглеждане се издига към един по-нататъшен член на човешката същност. За да се образува представа за този член, то посочва явлението на съня, както при етерното тяло е посочило смъртта. – Цялото човешко творчество почива на дейността в будно състояние, доколкото се взема предвид явното. Тази дейност обаче е възможна само ако човек отново и отново черпи от съня укрепването на своите изтощени сили. Действието и мисленето изчезват в съня, всяка болка, всяко удоволствие потъват за съзнателния живот. Като от скрити, тайнствени кладенци при пробуждането на човека се издигат съзнателни сили от безсъзнанието на съня. Това е същото съзнание, което при заспиването потъва долу в

тъмните дълбини и което при събуждането отново се издига нагоре. Онова, което отново и отново пробужда живота от състоянието на безсъзнание, е по смисъла на свръхсетивното познание третият член на човешката същност. Може да бъде наречен астрално тяло. Както физическото тяло не може да запази своята форма чрез намиращите се в него минерални вещества и сили, а за да се запази, трябва да бъде проникнато от етерното тяло, така и силите на етерното тяло не могат сами чрез себе си да се осветят със светлината на съзнанието. Едно етерно тяло, което би било оставено само на себе си, би трябвало непрекъснато да се намира в състояние на сън. Може да се каже също: то би могло да поддържа във физическото тяло само растително битие. Едно будно етерно тяло е осветено от астрално тяло. За сетивното наблюдение действието на това астрално тяло изчезва, когато човек потъне в сън. За свръхсетивното наблюдение то продължава да е налице; само че изглежда отделено от етерното тяло или извадено от него. Сетивното наблюдение всъщност има работа не със самото астрално тяло, а само с неговите въздействия в явното. А такива по време на съня не са непосредствено налице. В същия смисъл, в който човек има общо физическото си тяло с минералите, етерното си тяло с растенията, по отношение на своето астрално тяло той е от еднакво естество с животните. Растенията се намират в непрекъснато състояние на сън. Който не съди точно в тези неща, може лесно да изпадне в заблудата да приписва и на растенията някакъв вид съзнание, каквото имат животните и хората в будно състояние. Това обаче може да стане само тогава, когато човек си създава неточна представа за съзнанието. Тогава се казва, че когато върху растението се упражни външно дразнение, то извършва определени движения също както животното. Говори се за чувствителността на някои растения, които например свиват листата си, когато върху тях въздействат определени външни неща. Но характерното за съзнанието не е това, че едно същество проявява определено ответно действие спрямо някакво въздействие, а че съществото преживява в своята вътрешност нещо, което се прибавя като нещо ново към простото ответно действие. Иначе би могло да се говори за съзнание и когато парче желязо се разширява под влиянието на топлината. Съзнание

има едва тогава, когато съществото например вътрешно изживява болка вследствие на въздействието на топлината.

Четвъртия член на своята същност, който свръхсетивното познание трябва да припише на човека, той вече не го има общо с обкръжаващия го свят на явното. Това е онова, което го отличава от другите същества, онова, чрез което той е венецът на непосредствено свързаното с него творение. Свръхсетивното познание образува представа за този по-нататъшен член на човешката същност, като посочва, че и в рамките на будните преживявания съществува още една съществена разлика. Тази разлика веднага изпъква, когато човек насочи вниманието си към това, че в будно състояние той, от една страна, непрекъснато стои сред преживявания, които трябва да идват и да си отиват, и че от друга страна, има и преживявания, при които това не е така. Това изпъква особено рязко, когато се сравнят преживяванията на човека с тези на животното. Животното изживява с голяма редовност влиянията на външния свят и под влиянието на топлината и студа осъзнава болката и удоволствието, а при определени правилно протичащи процеси на своето тяло – глада и жаждата. Животът на човека не се изчерпва с такива преживявания. Той може да развие влечения, желания, които надхвърлят всичко това. При животното винаги би могло да се докаже, ако човек можеше да стигне достатъчно далеч, къде извън тялото или в тялото е поводът за едно действие, за едно усещане. При човека това съвсем не е така. Той може да поражда желания и влечения, за чието възникване поводът не е достатъчен нито вътре, нито вън от неговото тяло. На всичко, което попада в тази област, трябва да се припише особен извор. И по смисъла на свръхсетивната наука този извор може да се види в „Аза“ на човека. Затова „Азът“ може да бъде определен като четвъртия член на човешката същност. – Ако астралното тяло беше оставено само на себе си, в него биха се разигравали удоволствие и болка, чувства на глад и жажда; но онова, което тогава не би се осъществило, е усещането, че във всичко това има нещо трайно. Не трайното като такова се обозначава тук като „Аз“, а онова, което изживява това трайно. В тази област понятията трябва да се схващат съвсем точно, ако не искаме да възникват

недоразумения. Със съзнаването на нещо продължително, трайно в смяната на вътрешните преживявания започва да изгрява „чувството за Аз“. Не това, че едно същество например усеща глад, може да му даде чувство за Аз. Гладът настъпва, когато обновените поводи за него се проявят у съответното същество. Тогава то се нахвърля върху храната си, защото тъкмо тези обновени поводи са налице. Чувството за Аз настъпва едва тогава, когато към храната тласкат не само тези обновени поводи, а когато при едно предишно насищане е възникнало удоволствие и съзнанието за това удоволствие е останало, така че към храната тласка не само настоящото преживяване на глада, а и миналото преживяване на удоволствието. – Както физическото тяло се разпада, ако етерното тяло не го държи заедно, както етерното тяло потъва в безсъзнание, ако астралното тяло не го осветява, така астралното тяло би трябвало отново и отново да оставя миналото да потъва в забравата, ако то не бъде спасено и пренесено в настоящето от „Аза“. Каквото е за физическото тяло смъртта, за етерното тяло сънят, това е за астралното тяло забравата. Може да се каже също: на етерното тяло е присъщ животът, на астралното тяло – съзнанието, а на Аза – паметта.

Още по-лесно, отколкото в заблудата да се приписва съзнание на растението, може да се изпадне в заблудата да се говори за памет при животното. Толкова естествено е да се помисли за памет, когато кучето отново познава своя господар, когото може би доста дълго не е виждало. Но в действителност такова разпознаване изобщо не почива на памет, а на нещо съвсем друго. Кучето усеща определено привличане към своя господар. То изхожда от съществото на последния. Това същество доставя на кучето удоволствие, когато господарят е при него. И всеки път, когато настъпи това присъствие на господаря, то е повод за обновяване на удоволствието. Памет обаче има само тогава, когато едно същество не само усеща заедно със своите преживявания в настоящето, а когато запазва преживяванията от миналото. Човек би могъл дори да признае това и въпреки това да изпадне в заблудата, че кучето има памет. Би могло именно да се каже: то тъгува, когато господарят му го напусне, следователно в него остава споменът за господаря. И това е неправилно съждение. Чрез

съвместния живот с господаря неговото присъствие става за кучето потребност и затова то усеща отсъствието по подобен начин, както усеща глада. Който не прави такива разграничения, няма да стигне до яснота за истинските отношения в живота.

Поради известни предразсъдъци срещу това изложение ще се възрази, че все пак не може да се знае дали у животното има нещо подобно на човешката памет, или не. Такова възражение обаче почива на необучено наблюдение. Който наистина може да наблюдава смислено как се държи животното във взаимовръзката на своите преживявания, той забелязва разликата между това поведение и поведението на човека. И той си дава ясна сметка, че животното се държи така, както съответства на отсъствието на памет. За свръхсетивното наблюдение това е ясно от само себе си. Но онова, което непосредствено стига до съзнанието на това свръхсетивно наблюдение, може в тази област да бъде познато по своите въздействия и от сетивното възприятие, и от неговото мисловно проникване. Когато се казва, че човекът знае за своята памет чрез вътрешно душевно наблюдение, което все пак не би могъл да извърши при животното, в основата на такова твърдение лежи една фатална заблуда. Онова, което човек има да си каже за своята способност за спомняне, той изобщо не може да го извлече от едно вътрешно душевно наблюдение, а единствено от онова, което изживява със себе си в отношението си към нещата и процесите на външния свят. Тези преживявания той ги има със себе си и с друг човек, а също и с животните по съвсем еднакъв начин. Само една привидност заслепява човека, когато той вярва, че съди за наличието на паметта само по вътрешното наблюдение. Онова, което лежи в основата на паметта като сила, може да бъде наречено вътрешно; съждението за тази сила обаче се придобива и по отношение на собствената личност чрез погледа върху връзката на живота с външния свят. А тази връзка може да се прецени у животното, както и у себе си. По отношение на такива неща нашата обичайна психология страда от своите съвсем необучени, неточни представи, които в голяма степен заблуждават поради грешки в наблюдението.

За „Аза“ паметта и забравата означават нещо съвсем подобно на това, което будността и сънят означават за астралното тяло. Както сънят оставя грижите и тревогите на деня да изчезнат в нищото, така забравата разстила було над лошите опитности на живота и с това заличава част от миналото. И както сънят е необходим, за да бъдат наново укрепени изтощените жизнени сили, така човек трябва да изличи от паметта си определени части от своето минало, ако иска да застане свободно и непредубедено пред нови преживявания. Но тъкмо от забравата израства за него укрепване за възприемането на новото. Нека помислим за факти като научаването на писане. Всички подробности, които детето трябва да преживее, за да се научи да пише, се забравят. Остава способността за писане. Как би писал човек, ако при всяко поставяне на перото в душата като спомени изплуваха всички преживявания, през които е трябвало да се мине при научаването на писането?

Паметта пък се проявява на различни степени. Най-простата форма на паметта е вече това, когато човек възприема един предмет и след като се отвърне от предмета, може отново да събуди представата за него. Тази представа човекът си я е образувал, докато е възприемал предмета. При това се е разиграл процес между неговото астрално тяло и неговия Аз. Астралното тяло е направило външното впечатление от предмета съзнателно. Но знанието за предмета би траело само дотогава, докато той присъства, ако Азът не поемаше знанието в себе си и не го превръщаше в своя собственост. – Тук, в тази точка, свръхсетивното съзерцание разграничава телесното от душевното. Говори се за астрално тяло, докато се има предвид възникването на знанието за един присъстващ предмет. Онова обаче, което придава трайност на знанието, се обозначава като душа. От казаното обаче същевременно се вижда колко тясно в човека астралното тяло е свързано с онази част от душата, която придава трайност на знанието. Двете са в известен смисъл обединени в един член на човешката същност. Затова и това обединение може да бъде обозначено като астрално тяло. Може също, ако се иска точно обозначение, да се говори за астралното тяло на човека като за душевното тяло, а за душата, доколкото тя е обединена с него, като за сетивната душа.

Азът се издига до по-висша степен на своята същност, когато насочва дейността си към онова, което е направил своя собственост от знанието за предметите. Това е дейността, чрез която Азът все повече се откъсва от предметите на възприятието, за да работи в своята собственост. Частта от душата, на която е присъщо това, може да се нарече разсъдъчна или сърдечна душа. – И на сетивната душа, и на разсъдъчната душа е присъщо това, че работят с онова, което получават чрез впечатленията от възприетите от сетивата предмети и което запазват от тях в спомена. Тук душата е изцяло отдадена на онова, което за нея е нещо външно. Нали и онова, което чрез спомена прави своя собственост, тя е получила отвън. Но тя може да надхвърли всичко това. Тя не е само сетивна и разсъдъчна душа. Свръхсетивното съзерцание най-лесно може да изгради представа за това надхвърляне, ако посочи един прост факт, който трябва само да бъде оценен в своето всеобхватно значение. Това е фактът, че в целия обхват на езика има едно-единствено име, което по своята същност се различава от всички други имена. Това е именно името „Аз“. Всеки човек може да даде всяко друго име на нещото или съществото, на което то се полага. „Аз“ като обозначение на едно същество има смисъл само тогава, когато това същество само си приписва това обозначение. Никога името „Аз“ не може да достигне отвън до ухото на един човек като негово обозначение; само самото същество може да го прилага към себе си. „Аз съм Аз само за себе си; за всеки друг съм Ти; и всеки друг е за мен Ти.“ Този факт е външният израз на една дълбоко значима истина. Истинската същност на „Аза“ е независима от всичко външно; затова и нищо външно не може да го повика с неговото име. Онези религиозни вероизповедания, които съзнателно са запазили своята връзка със свръхсетивното съзерцание, затова наричат обозначението „Аз“ „неизговаримото име на Бога“. Защото, когато се употребява този израз, се сочи тъкмо към загатнатото. Нищо външно няма достъп до онази част от човешката душа, която се има предвид тук. Тук е „скритото светилище“ на душата. Само едно същество може да получи достъп там – такова, с което душата е от един и същ вид. „Богът, който живее в човека, говори, когато душата се познае като Аз.“ Както сетивната душа и разсъдъчната

душа живеят във външния свят, така трети член на душата се потапя в божественото, когато тя стигне до възприемането на собствената си същност.

Във връзка с това лесно може да възникне недоразумението, като че ли такива възгледи обявяват Аза за едно с Бога. Но те съвсем не казват, че Азът е Бог, а само че той е от един и същ вид и същност с божественото. Нима някой твърди, че капката вода, взета от морето, е морето, когато казва: капката е от същата същност или субстанция като морето? Ако човек непременно иска да използва сравнение, той може да каже: както капката се отнася към морето, така „Азът“ се отнася към божественото. Човекът може да намери в себе си нещо божествено, защото най-съкровената му същност е взета от божественото. Така човекът чрез този свой трети член на душата постига вътрешно знание за самия себе си, както чрез астралното тяло получава знание за външния свят. Затова тайната наука може да нарече този трети член на душата и съзнаваща душа. И според нея душевното се състои от три члена: сетивната душа, разсъдъчната душа и съзнаващата душа, както телесното се състои от три члена: физическото тяло, етерното тяло и астралното тяло.

Психологически грешки в наблюдението, подобни на онези, които вече бяха разгледани във връзка с преценката на способността за спомняне, затрудняват и правилното разбиране на същността на „Аза“. Човек може да смята някои неща, които мисли, че разбира, за опровержение на изложеното по-горе в това отношение, докато в действителност те представляват потвърждение. Такъв е случаят например с бележките, които Едуард фон Хартман прави на с. 55 и сл. от своя „Очерк на психологията“ за „Аза“: „Преди всичко самосъзнанието е по-старо от думата Аз. Личните местоимения са доста късен продукт на развитието на езика и за езика имат само стойността на съкращения. Думата Аз е кратък заместител на собственото име на говорещия, но заместител, който всеки говорещ като такъв употребява за себе си, все едно с какво собствено име го наричат другите. Самосъзнанието може да се развие много високо у животните и у необучените глухонеми хора дори без да се свързва със собствено име. Съзнанието за собственото име може напълно да

замести липсващата употреба на Аз. С това разбиране е премахнат магическият ореол, с който за мнозина е обвита думичката Аз; тя не може да прибави ни най-малко към понятието за самосъзнание, а получава цялото си съдържание единствено от него.“ Човек може да е напълно съгласен с такива възгледи; също и с това, че на думичката Аз не бива да се придава магически ореол, който само замъглява трезвия възглед за нещата. Но за същността на едно нещо не е решаващо това как постепенно се стига до словесното обозначение на това нещо. Тъкмо за това става дума – че действителната същност на Аза в самосъзнанието „е по-стара от думата Аз“. И че човекът е принуден да употребява тази думичка, носеща свойствените само на нея особености, за онова, което той във взаимоотношението си с външния свят преживява иначе, отколкото може да го преживее животното. Както нищо не може да се познае за същността на триъгълника, като се покаже как се е образувала „думата“ триъгълник, така и онова, което може да се знае за това как в развитието на езика от друга употреба на думи се е оформила употребата на Аз, не решава нищо за същността на Аза.

Едва в съзнаващата душа се разкрива действителната природа на „Аза“. Защото, докато в усещането и разсъдъка душата се губи в нещо друго, като съзнаваща душа тя обхваща собствената си същност. Затова този „Аз“ не може да бъде възприет чрез съзнаващата душа иначе освен чрез известна вътрешна дейност. Представите за външните предмети се образуват така, както тези предмети идват и си отиват; и тези представи продължават да работят в разсъдъка чрез собствената си сила. Но ако „Азът“ трябва да възприеме самия себе си, той не може само да се отдава; той трябва чрез вътрешна дейност най-напред да извлече своята същност от собствените си дълбини, за да има съзнание за нея. С възприемането на „Аза“ – със самоосъзнаването – започва една вътрешна дейност на „Аза“. Чрез тази дейност възприемането на Аза в съзнаващата душа има за човека съвсем друго значение от наблюдението на всичко онова, което достига до него чрез трите телесни члена и чрез другите два члена на душата. Силата, която в съзнаващата душа прави Аза явен, е всъщност същата като онази, която се проявява в целия останал свят. Само че в

тялото и в нисшите членове на душата тя не излиза непосредствено наяве, а се разкрива степен по степен в своите въздействия. Най-ниското откровение е онова чрез физическото тяло; после се възлиза степен по степен нагоре до онова, което изпълва разсъдъчната душа. Би могло да се каже, че с изкачването над всяка степен пада едно от булата, с които е обвито скритото. В онова, което изпълва съзнаващата душа, това скрито пристъпва без обвивки в най-вътрешния храм на душата. Но там то се показва само като капка от морето на всепроникващата духовност. Ала човекът трябва тук най-напред да обхване тази духовност. Той трябва да я познае в самия себе си; тогава може да я намери и в нейните откровения.

Онова, което прониква като капка в съзнаващата душа, тайната наука нарича дух. Така съзнаващата душа е свързана с духа, който е скритото във всичко явно. Ако човекът иска да обхване духа във всяко откровение, той трябва да направи това по същия начин, по който обхваща Аза в съзнаващата душа. Той трябва да насочи дейността, която го е довела до възприемането на този Аз, към явния свят. Но с това той се развива към по-висши степени на своята същност. Към телесните и душевните членове той прибавя нещо ново. Следващото е, че той завоюва сам и онова, което лежи скрито в нисшите членове на неговата душа. И това става чрез неговата работа върху душата му, която изхожда от Аза. Как човекът е зает с тази работа, става нагледно, ако се сравни човек, който е още изцяло отдаден на ниски влечения и на така нареченото сетивно удоволствие, с един благороден идеалист. От първия става вторият, когато онзи се отвърне от известни ниски склонности и се обърне към по-висши. С това той, изхождайки от Аза, е въздействал облагородяващо, одухотворяващо върху своята душа. Азът е станал господар в душевния живот. Това може да стигне дотам, че в душата да не се загнезди нито едно влечение, нито едно удоволствие, без Азът да е силата, която им позволява достъпа. По този начин тогава цялата душа става откровение на Аза, както преди това беше само съзнаващата душа. В основата си целият културен живот и целият духовен стремеж на хората се състоят от работа, която има за цел това господство на Аза. Всеки човек, живеещ в настоящето,

е зает с тази работа – независимо дали иска, или не, дали има съзнание за този факт, или не.

Чрез тази работа обаче се върви нагоре към по-висши степени на човешката същност. Чрез нея човекът развива нови членове на своята същност. Те лежат като нещо скрито зад онова, което за него е явно. Но човекът може не само чрез работата върху душата си, изхождайки от Аза, да стане господар на тази душа, така че тя да извежда от явното скритото, а може и да разшири тази работа. Той може да я пренесе и върху астралното тяло. С това Азът овладява това астрално тяло, като се съединява с неговата скрита същност. Това астрално тяло, завоювано от Аза и преобразено от него, може да бъде наречено Дух-Себе. (Това е същото, което, придържайки се към източната мъдрост, наричат „Манас“.) В Духа-Себе е даден един по-висш член на човешката същност, такъв, който е налице в нея, така да се каже, в зародиш и който в хода на нейната работа върху самата себе си излиза все повече наяве.

Както човекът завоюва своето астрално тяло, като прониква до скритите сили, които стоят зад него, така в хода на развитието става и с етерното тяло. Работата върху това етерно тяло обаче е по-интензивна от тази върху астралното тяло; защото онова, което се крие в първото, е обвито в две була, а скритото в астралното тяло – само в едно було. Човек може да си състави понятие за разликата в работата върху двете тела, като се посочат известни промени, които могат да настъпят у човека в хода на неговото развитие. Нека най-напред си помислим как се развиват известни душевни качества на човека, когато Азът работи върху душата. Как могат да се променят удоволствието и влеченията, радостта и болката. Тук човек трябва само да си спомни за времето на своето детство. На какво се е радвал тогава; какво му е причинявало страдание? Какво е научил в добавка към онова, което е умеел в детството? Но всичко това е само израз на това как Азът е получил господство над астралното тяло. Защото нали то е носителят на удоволствието и страданието, на радостта и болката. И нека се сравни с това колко малко се променят с течение на времето известни други качества на човека, например неговият темперамент, по-дълбоките особености на неговия характер и т.н. Човек, който като

дете е избухлив, често ще запази известни страни на избухливостта и в своето развитие през по-късния живот. Това е толкова очебийно, че има мислители, които напълно отричат възможността основният характер на човека да се промени. Те приемат, че той е нещо, което остава през целия живот и което само се проявява в една или друга посока. Но такова съждение почива само на недостатък в наблюдението. На онзи, който има усет да вижда такива неща, ще стане ясно, че и характерът, и темпераментът на човека се променят под влиянието на неговия Аз. Наистина тази промяна е бавна в сравнение с промяната на посочените по-рано качества. Може да се използва сравнението, че съотношението между двата вида промени е като напредването на часовата стрелка на часовника в сравнение с минутната стрелка. Силите, които предизвикват тази промяна на характера или темперамента, принадлежат на скритата област на етерното тяло. Те са от същия вид като силите, които властват в царството на живота, т.е. като силите на растежа, на храненето и като онези, които служат на размножаването. По-нататъшните изложения на това съчинение ще хвърлят правилната светлина върху тези неща.
– Значи Азът работи върху астралното тяло не когато човекът само се отдава на удоволствие и страдание, на радост и болка, а когато се променят особеностите на тези душевни качества. И също така работата се простира върху етерното тяло, когато Азът насочва своята дейност към промяна на свойствата на своя характер, на своите темпераменти и т.н. И върху тази последна промяна работи всеки човек – независимо дали съзнава това, или не. Най-силните импулси, които в обикновения живот работят за тази промяна, са религиозните. Когато Азът оставя подтиците, които идват от религията, да въздействат върху него отново и отново, те образуват в него мощ, която въздейства чак до етерното тяло и го преобразява така, както по-малките подтици на живота предизвикват преобразяването на астралното тяло. Тези по-малки подтици на живота, които достигат до човека чрез учене, размисъл, облагородяване на чувствата и т.н., са подчинени на многообразно сменящото се съществуване; но религиозните усещания налагат на цялото мислене, чувстване и воля нещо единно. Те, така да се каже, разстилат обща, единна светлина

над целия душевен живот. Човек мисли и чувства днес това, утре онова. До това водят най-различни поводи. Но който чрез своето религиозно усещане, от какъвто и вид да е то, предчувства нещо, което преминава през всяка смяна, той ще отнася към това основно усещане онова, което мисли и чувства днес, също както утрешните преживявания на своята душа. Така религиозното вероизповедание има нещо всепроникващо в душевния живот; неговите влияния се засилват все повече с течение на времето, защото действат в непрекъснато повторение. Затова те придобиват мощта да въздействат върху етерното тяло. – По подобен начин въздействат върху човека влиянията на истинското изкуство. Когато чрез външната форма, чрез цвета и тона на едно произведение на изкуството той прониква с представянето и чувството си в неговите духовни основи, тогава импулсите, които Азът получава по този начин, наистина въздействат също чак до етерното тяло. Ако се домисли тази мисъл докрай, може да се прецени какво огромно значение има изкуството за цялото човешко развитие. С това е посочено само нещо от онова, което доставя на Аза подтиците да въздейства върху етерното тяло. В човешкия живот има много такива влияния, които не са така открити за наблюдаващия поглед, както посочените. Но още от тях е видно, че в човека е скрит още един член на неговата същност, който Азът все повече и повече изработва. Този член може да се означи като втория член на духа, а именно като Дух-Живот. (Това е същото, което, придържайки се към източната мъдрост, наричат „Буддхи“.) Изразът „Дух-Живот“ е подходящ именно защото в онова, което той обозначава, действат същите сили като в „жизненото тяло“; само че в тези сили, когато се проявяват като жизнено тяло, човешкият Аз не е деен. Но когато се изявяват като Дух-Живот, те са пронизани от дейността на Аза.

Интелектуалното развитие на човека, неговото пречистване и облагородяване на чувствата и на волевите изяви са мярката за неговото преобразяване на астралното тяло в Дух-Себе; неговите религиозни преживявания и някои други опитности се отпечатват в етерното тяло и го превръщат в Дух-Живот. В обикновения ход на живота това става повече или по-малко несъзнавано, докато така

нареченото посвещение на човека се състои в това, че той чрез свръхсетивното познание бива насочен към средствата, чрез които може да поеме тази работа в Духа-Себе и Духа-Живот напълно съзнателно в свои ръце. За тези средства ще стане дума в по-късните части на това съчинение. Засега ставаше дума да се покаже, че в човека освен душата и тялото действа и духът. По-късно ще се покаже и това как този дух принадлежи към вечното в човека, за разлика от преходното тяло.

С работата върху астралното тяло и върху етерното тяло обаче дейността на Аза още не е изчерпана. Тя се простира и върху физическото тяло. Намек за влиянието на Аза върху физическото тяло може да се види, когато вследствие на известни преживявания настъпва например изчервяване или пребледняване. Тук Азът наистина е причинител на един процес във физическото тяло. Ако чрез дейността на Аза в човека настъпят промени по отношение на неговото влияние във физическото тяло, тогава Азът е действително съединен със скритите сили на това физическо тяло. Със същите сили, които предизвикват неговите физически процеси. Тогава може да се каже, че чрез такава дейност Азът работи върху физическото тяло. Този израз не бива да бъде разбран погрешно. Изобщо не бива да възниква мнението, като че ли тази работа е нещо грубо материално. Онова, което във физическото тяло се явява като грубо материалното, е всъщност само явното в него. Зад това явно лежат скритите сили на неговата същност. И те са от духовен вид. Тук трябва да се говори не за работа върху материалното, каквото се явява физическото тяло, а за духовната работа върху невидимите сили, които го пораждат и отново го довеждат до разпад. В обикновения живот тази работа на Аза върху физическото тяло може да стигне до съзнанието на човека само с много малка яснота. Тази яснота идва в пълна мяра едва когато под влиянието на свръхсетивното познание човекът поеме съзнателно работата в свои ръце. Но тогава излиза наяве, че в човека има още един, трети духовен член. Това е онзи, който може да бъде наречен Дух-Човек за разлика от физическия човек. (В източната мъдрост този „Дух-Човек“ се нарича „Атма“.)

По отношение на Духа-Човек лесно се изпада в заблуда и поради това, че във физическото тяло се вижда най-нисшият член на човека и затова трудно се свиква с представата, че работата върху това физическо тяло трябва да доведе до най-висшия член в човешката същност. Но тъкмо затова, защото физическото тяло скрива действащия в него дух под три була, е нужен най-висшият вид човешка работа, за да се съедини Азът с онова, което е неговият скрит дух.

Така за тайната наука човекът се представя като същество, съставено от различни членове. От телесен вид са: физическото тяло, етерното тяло и астралното тяло. Душевни са: сетивната душа, разсъдъчната душа и съзнаващата душа. В душата Азът разпростира своята светлина. А духовни са: Духът-Себе, Духът-Живот и Духът-Човек. От горните изложения следва, че сетивната душа и астралното тяло са тясно съединени и в известно отношение образуват едно цяло. По подобен начин съзнаващата душа и Духът-Себе са едно цяло. Защото в съзнаващата душа духът просветва и от нея той пронизва с лъчите си другите членове на човешката природа. С оглед на това може да се говори и за следното разчленяване на човека. Човек може да обедини астралното тяло и сетивната душа в един член, също така съзнаващата душа и Духа-Себе, и може да означи разсъдъчната душа просто като „Аз“, понеже тя има дял в природата на Аза, понеже в известно отношение тя вече е „Азът“, който само още не съзнава своята духовна същност, и тогава получава седем части на човека: 1. Физическо тяло; 2. Етерно тяло или жизнено тяло; 3. Астрално тяло; 4. Аз; 5. Дух-Себе; 6. Дух-Живот; 7. Дух-Човек.

Дори за човека, свикнал с материалистични представи, това разчленяване на човека в смисъла на числото седем не би имало онова „неясно магическо“, което той често му приписва, ако се придържаше точно към смисъла на горните разсъждения и не влагаше сам отнапред това „магическо“ в нещата. За тези „седем“ члена на човека би трябвало да се говори не по друг начин, а само от гледната точка на една по-висша форма на наблюдение на света, така както се говори за седемте цвята на светлината или за седемте тона на гамата (като се смята октавата за повторение на основния тон). Както светлината се явява в седем цвята, тонът в седем степени, така и единната човешка

природа – в посочените седем члена. Както числото седем при тона и цвета не носи със себе си нищо от „суеверие“, така то не носи такова нещо и при разчленяването на човека. (Веднъж, когато това беше изложено устно, беше казано, че при цветовете числото седем все пак не е вярно, тъй като отвъд „червеното“ и „виолетовото“ лежат още и други цветове, само че окото не ги възприема. Но и като се има предвид това, сравнението с цветовете е вярно, защото и отвъд физическото тяло от едната страна, и отвъд Духа-Човек от другата страна същността на човека продължава; само че за средствата на духовното наблюдение тези продължения са „духовно невидими“, както цветовете отвъд червеното и виолетовото са невидими за физическото око. Тази бележка трябваше да бъде направена, защото толкова лесно възниква мнението, че свръхсетивното съзерцание не се съобразява точно с природонаучното мислене, че по отношение на него то е дилетантско. Но който правилно вникне в това какво се има предвид с казаното, може да установи, че то в действителност никъде не противоречи на истинското естествознание – нито когато природонаучни факти се привличат за пояснение, нито когато с направените тук твърдения се посочва непосредствено отношение към природоизследването.)

Сън и смърт

Не може да се проникне в същността на будното съзнание без наблюдение на онова състояние, което човек преживява по време на сън; и не може да се подходи към загадката на живота, без да се разгледа смъртта. За човек, в когото не живее чувство за значението на свръхсетивното познание, още от начина, по който това познание се занимава с разглеждането на съня и смъртта, могат да възникнат съмнения спрямо него. Това познание може да оцени подбудите, от които извират такива съмнения. Защото не е нещо непонятно, когато някой казва, че човекът е тук за дейния, действен живот и че неговото творчество се основава на отдадеността към този живот. И че вглъбяването в състояния като съня и смъртта може да извира само от вкус към празно мечтателство и да води единствено до празно фантазьорство. Лесно може да се случи хора да виждат в отхвърлянето на подобно „фантазьорство“ израз на здрава душа, а в отдаването на такива „празни мечтания“ – нещо болезнено, което може да е присъщо само на лица, на които им липсват жизнена сила и радост от живота и които не са способни на „истинско творчество“. Човек постъпва несправедливо, ако просто така обявява подобно съждение за неправилно. Защото то има в себе си известно истинно ядро; то е една четвърт истина, която трябва да бъде допълнена от останалите три четвърти, които принадлежат към нея. И ако човек се бори срещу едната правилна четвърт, той само прави недоверчив онзи, който много добре вижда едната четвърт, но нищо не подозира за другите три четвърти. – А именно безусловно трябва да се признае, че разглеждането на онова, което сънят и смъртта забулват, е болезнено, ако води до отслабване, до отвръщане от истинския живот. И не

по-малко може човек да се съгласи, че много от онова, което открай време се е наричало в света тайна наука и което и днес се практикува под това име, носи нездрав, враждебен на живота отпечатък. Но това нездраво съвсем не извира от истинското свръхсетивно познание. Истинското положение на нещата е по-скоро следното. Както човек не може винаги да бъде буден, така и за действителните отношения на живота в целия им обхват той не може да мине без онова, което свръхсетивното е в състояние да му даде. Животът продължава в съня и силите, които работят и творят в будно състояние, черпят своята мощ и своето освежаване от онова, което им дава сънят. Така е и с онова, което човек може да наблюдава в явния свят. Областта на света е по-широка от полето на това наблюдение. И онова, което човек познава във видимото, трябва да бъде допълнено и оплодено от онова, което той е в състояние да знае за невидимите светове. Човек, който не би черпил отново и отново от съня укрепването на отслабналите сили, би трябвало да доведе живота си до разрушение; също така светоглед, който не е опложданот познанието на скритото, трябва да доведе до запустяване. И подобно е положението със „смъртта“. Живите същества стават жертва на смъртта, за да може да възникне нов живот. Именно познанието на свръхсетивното хвърля ясна светлина върху прекрасното изречение на Гьоте: „Природата е измислила смъртта, за да има много живот.“ Както не би могло да има живот в обикновения смисъл без смъртта, така не може да има действително познание на видимия свят без поглед в свръхсетивното. Всяко познаване на видимото трябва отново и отново да се потапя в невидимото, за да може да се развива. Така става ясно, че само науката за свръхсетивното прави възможен живота на явното знание; тя никога не отслабва живота, когато се появява в истинския си образ; тя го укрепва и отново и отново го прави свеж и здрав, когато той, оставен на самия себе си, е станал слаб и болен.

Когато човек потъне в сън, връзката между неговите членове се променя. Онова от спящия човек, което лежи на ложето, съдържа физическото тяло и етерното тяло, но не и астралното тяло и не Аза. Тъй като в съня етерното тяло остава свързано с физическото тяло, жизнените въздействия продължават. Защото в мига, в който

физическото тяло би било оставено на самото себе си, то би трябвало да се разпадне. Но онова, което в съня е угаснало, това са представите, това са страданието и удоволствието, радостта и мъката, това е способността да се изрази съзнателна воля, и подобни факти на съществуването. А носител на всичко това е астралното тяло. За едно непредубедено съждение, разбира се, изобщо не може да бъде взето предвид мнението, че в съня астралното тяло с цялото удоволствие и цялото страдание, с целия свят на представите и на волята е унищожено. То просто е налице в друго състояние. За да бъдат човешкият Аз и астралното тяло не само изпълнени с удоволствие и страдание и с всичко останало споменато, но и да имат съзнателно възприятие за това, е необходимо астралното тяло да е свързано с физическото и етерното тяло. В будно състояние то е свързано, в съня не е. То се е изтеглило от тях. То е приело друг начин на съществуване от онзи, който му е присъщ по време на връзката му с физическото и етерното тяло. Задача на познанието на свръхсетивното е да разгледа този друг начин на съществуване на астралното тяло. За наблюдението във външния свят астралното тяло изчезва в съня; свръхсетивното съзерцание трябва сега да го проследи в неговия живот, докато то при събуждането отново завладее физическото и етерното тяло. Както във всички случаи, в които става дума за познанието на скритите неща и процеси на света, за откриването на действителните факти на състоянието на сън в техния собствен вид е нужно свръхсетивното наблюдение; но щом веднъж бъде изказано онова, което може да се открие чрез него, то е непосредствено разбираемо за едно наистина непредубедено мислене. Защото процесите на скрития свят се показват в своите въздействия в явния. Ако човек вижда как онова, което свръхсетивното разглеждане посочва, прави разбираеми сетивно доловимите процеси, то такова потвърждение чрез живота е доказателството, което може да се изисква за тези неща. Който не иска да използва средствата за постигане на свръхсетивно наблюдение, които ще бъдат посочени по-късно, може да направи следния опит. Той може най-напред да приеме сведенията на свръхсетивното познание и после да ги приложи към явните неща от своя опит. По този начин той може да открие, че чрез тях животът

става ясен и разбираем. И той ще се убеждава в това толкова повече, колкото по-точно и по-задълбочено разглежда обикновения живот.

Макар астралното тяло по време на съня да не преживява представи, макар да не изпитва удоволствие и страдание и други подобни, то не остава бездейно. Напротив, тъкмо в състоянието на сън на него се пада оживена дейност. Това е дейност, в която то трябва в ритмична последователност да встъпва отново и отново, след като известно време е било дейно заедно с физическото и етерното тяло. Както махалото на часовника, след като се е отклонило наляво и се е върнало в средното положение, трябва поради силата, събрана при това отклонение, да се отклони надясно, така и астралното тяло и намиращият се в неговото лоно Аз, след като известно време са били дейни във физическото и етерното тяло, трябва по силата на резултатите от тази дейност да разгърнат през следващото време своята активност, свободни от тялото, в душевно-духовна околна среда. При обичайното житейско състояние на човека в рамките на това свободно от тялото състояние на астралното тяло и Аза настъпва безсъзнание, защото то именно представлява противоположността на състоянието на съзнанието, развито в будно състояние чрез съвместното битие с физическото и етерното тяло, както дясното отклонение на махалото образува противоположността на лявото. Необходимостта да се встъпи в това безсъзнание се усеща от духовно-душевното в човека като умора. Но тази умора е изразът на това, че астралното тяло и Азът по време на съня се подготвят да разградят отново в следващото будно състояние във физическото и етерното тяло онова, което е възникнало в тях чрез чисто органична – несъзнавана – формираща дейност, докато те са били свободни от духовно-душевното. Тази несъзнавана формираща дейност и онова, което става в човешкото същество по време на съзнанието и чрез него, са противоположности. Такива противоположности, които трябва да се редуват в ритмична последователност. – Формата и обликът, които са присъщи на физическото тяло при човека, могат да му бъдат запазени само чрез човешкото етерно тяло. Но тази човешка форма на физическото тяло може да бъде запазена само чрез такова етерно тяло, на което от своя страна астралното тяло

доставя съответните сили. Етерното тяло е ваятелят, архитектът на физическото тяло. Но то може да формира в правилния смисъл само ако получава от астралното тяло подбуждането за начина, по който трябва да формира. В него са прообразите, според които етерното тяло дава на физическото тяло неговия облик. По време на будността астралното тяло не е изпълнено с тези прообрази за физическото тяло или поне само до определена степен. Защото по време на будността душата поставя на мястото на тези прообрази своите собствени образи. Когато човек насочи сетивата към своята околност, той именно чрез възприятието образува в своите представи образи, които са отраженията на заобикалящия го свят. Тези отражения отначало са смутители за онези образи, които подбуждат етерното тяло към запазване на физическото тяло. Само ако човек би могъл чрез собствена дейност да доставя на своето астрално тяло онези образи, които могат да дадат на етерното тяло правилното подбуждане, не би имало такова смущение. Но в човешкото съществуване тъкмо това смущение играе важна роля. И то се изразява в това, че по време на будността прообразите за етерното тяло не действат с пълната си сила. Своята будна работа астралното тяло извършва вътре във физическото тяло; в съня то работи върху него отвън.[6]

Както физическото тяло например при приемането на храна се нуждае от външния свят, с който то е от едно и също естество, така нещо подобно важи и за астралното тяло. Нека си представим едно физическо човешко тяло, отстранено от заобикалящия го свят. То би трябвало да загине. Това показва, че то не е възможно без цялата физическа околност. Наистина цялата Земя трябва да бъде точно такава, каквато е, ако на нея трябва да има физически човешки тела. А именно в действителност цялото това човешко тяло е само част от Земята, нещо повече, в по-широк смисъл – от цялата физическа вселена. В това отношение то се отнася така, както например пръстът на една ръка към цялото човешко тяло. Отделете пръста от ръката и той не може да остане пръст. Той изсъхва. Така би трябвало да се случи и с човешкото тяло, ако то бъде отстранено от онова тяло, на

[6] За същността на умората виж приложените в края на тази книга „Подробности от областта на духовната наука“.

което то е член – от жизнените условия, които му доставя Земята. Издигнете го на достатъчен брой мили над повърхността на Земята и то ще загине, както загива пръстът, който е отрязан от ръката. Ако човек обръща по-малко внимание на този факт по отношение на своето физическо тяло, отколкото по отношение на пръста и тялото, това се дължи единствено на факта, че пръстът не може да се разхожда насам-натам по тялото, както човекът по Земята, и че затова при пръста зависимостта по-лесно бие на очи.

Както физическото тяло е вложено във физическия свят, към който принадлежи, така и астралното тяло принадлежи към своя. Само че чрез будния живот то бива изтръгнато от този свой свят. Онова, което става тук, може да се онагледи със сравнение. Нека си представим съд с вода. Една капка вътре в цялата тази водна маса не е нищо отделено само за себе си. Но да вземем малка гъбичка и да изсмучем с нея една капка от цялата водна маса. Нещо такова става с човешкото астрално тяло при събуждането. По време на съня то е в един еднороден с него свят. То образува нещо, което по известен начин принадлежи към този свят. При събуждането физическото тяло и етерното тяло го всмукват. Те се изпълват с него. Те съдържат органите, чрез които то възприема външния свят. Но за да стигне до това възприятие, то трябва да се отдели от своя свят. А от този свой свят то може да получи само прообразите, от които се нуждае за етерното тяло. – Както на физическото тяло например храната идва от неговата околност, така на астралното тяло по време на състоянието на сън идват образите на заобикалящия го свят. Тогава то наистина живее извън физическото и етерното тяло във вселената. В същата вселена, от която е роден целият човек. В тази вселена е изворът на образите, чрез които човек получава своя облик. Той е хармонично вчленен в тази вселена. И по време на будността той се отделя от тази всеобхватна хармония, за да стигне до външното възприятие. В съня неговото астрално тяло се връща в тази хармония на вселената. При събуждането то внася от нея в своите тела толкова сила, че отново може за известно време да се лиши от пребиваването в хармонията. По време на съня астралното тяло се връща в своята родина и при събуждането донася със себе си в живота наново укрепнали сили. Притежанието, което

астралното тяло донася при събуждането, намира своя външен израз в освежаването, което дава здравият сън. По-нататъшните изложения на тайната наука ще покажат, че тази родина на астралното тяло е по-обширна от онова, което от физическата околност принадлежи към физическото тяло в по-тесен смисъл. А именно докато човекът като физическо същество е член на Земята, неговото астрално тяло принадлежи на светове, в които освен нашата Земя са вложени и други световни тела. Затова то – което, както казахме, може да стане ясно едва в по-нататъшните изложения – по време на съня встъпва в един свят, към който принадлежат и други светове освен Земята.

Би трябвало да е излишно да се посочва едно лесно възникващо недоразумение по отношение на тези факти. Но в наше време, когато съществуват известни материалистични начини на представяне, това не е ненужно. От кръговете, в които те господстват, разбира се, може да се каже, че единствено научно е нещо като съня да се изследва според неговите физически условия. Макар учените все още да не са единодушни относно физическата причина на съня, едно било все пак сигурно: че трябва да се приемат определени физически процеси, които лежат в основата на това явление. Само да би поискал човек все пак да признае, че свръхсетивното познание съвсем не е в противоречие с това твърдение! То признава всичко, което се казва от тази страна, както човек признава, че за физическото възникване на една къща трябва да се положи тухла върху тухла и че когато къщата е готова, нейната форма и нейната здравина могат да се обяснят с чисто механични закони. Но за да възникне къщата, е необходима мисълта на строителя. Нея човек не я намира, ако изследва само физическите закони. – Както зад физическите закони, които правят къщата обяснима, стоят мислите на нейния създател, така зад онова, което физическата наука по съвсем правилен начин изнася, стои онова, за което говори свръхсетивното познание. Разбира се, това сравнение често се привежда, когато става дума за обосноваване на един духовен фон на света. И човек може да го намери тривиално. Но в такива неща не става дума за това, че човек е запознат с известни понятия, а за това, че им придава правилната тежест за обосноваването на едно нещо. От това човек може да бъде възпрепятстван

просто поради това, че противоположни представи имат твърде голяма власт над способността за съждение, за да може тази тежест да се почувства по правилния начин.

Междинно състояние между будността и съня е сънуването. Онова, което преживяванията в сънищата предлагат на едно задълбочено разглеждане, е пъстрото, преплитащо се вълнуване на един свят от образи, което обаче все пак крие в себе си и нещо от правило и закон. Отначало този свят сякаш показва прилив и отлив, често в объркана последователност. В своя живот на сънища човек е освободен от закона на будното съзнание, който го приковава към възприятието на сетивата и към правилата на неговата способност за съждение. И все пак сънят има нещо от тайнствени закони, които са привлекателни и пленителни за човешкото предчувствие и които са по-дълбоката причина за това, че прекрасната игра на фантазията, каквато лежи в основата на художественото чувство, винаги охотно се сравнява със „сънуването“. Достатъчно е човек да си спомни някои характерни сънища и ще намери това потвърдено. Един човек сънува например, че прогонва куче, което се хвърля към него. Той се събужда и се улавя тъкмо в момента, когато несъзнателно отблъсква от себе си част от завивката, която е легнала на необичайно място върху тялото му и затова му е станала досадна. Какво прави тук животът на сънищата от сетивно възприемаемия процес? Онова, което сетивата биха възприели в будно състояние, сънният живот най-напред оставя изцяло в несъзнаваното. Но той задържа нещо съществено, а именно факта, че човекът иска да отблъсне нещо от себе си. И около това той изплита един образен процес. Самите образи са отзвуци от будния дневен живот. В начина, по който са взети от него, има нещо произволно. Всеки има усещането, че при същия външен повод сънят би могъл да му внуши и други образи. Но усещането, че човекът трябва да отблъсне нещо, те изразяват символично. Сънят създава символи; той е символист. И вътрешни процеси могат да се превърнат в такива сънни символи. Един човек сънува, че до него пращи огън; той вижда в съня пламъците. Той се събужда и усеща, че се е завил твърде дебело и му е станало твърде топло. Чувството за прекалена топлина се изразява символично в образа. Съвсем драматични преживявания

могат да се разиграят в съня. Някой сънува например, че стои на ръба на пропаст. Той вижда как едно дете тича насам. Сънят го кара да изживее всички мъки на мисълта: само детето да не е невнимателно и да не падне в бездната. Той го вижда да пада и чува глухия удар на тялото долу. Той се събужда и разбира, че един предмет, който е висял на стената на стаята, се е откачил и при падането си е издал глух звук. Този прост процес животът на сънищата изразява в един процес, който се разиграва в напрегнати образи. – Засега изобщо не е нужно да се впускаме в размисъл как става така, че в последния пример мигът на глухия удар на един предмет се разгръща в редица процеси, които сякаш се простират през известно време; нужно е само да се има предвид как сънят превръща в образ онова, което будното сетивно възприятие би предложило.

Вижда се: веднага щом сетивата прекратят своята дейност, за човека се проявява нещо творческо. Това е същото творческо, което е налице и в пълния сън без сънища и което там представлява онова душевно състояние, което се явява като противоположност на будното душевно състояние. За да настъпи този сън без сънища, астралното тяло трябва да е изтеглено от етерното и от физическото тяло. По време на сънуването то е отделено от физическото тяло дотолкова, доколкото няма вече връзка с неговите сетивни органи; но с етерното тяло то поддържа още известна връзка. Това, че процесите на астралното тяло могат да се възприемат в образи, идва от тази негова връзка с етерното тяло. В мига, в който престане и тази връзка, образите потъват в мрака на безсъзнанието и сънят без сънища е налице. А произволното и често безсмисленото в сънните образи произтича от това, че астралното тяло поради отделянето си от сетивните органи на физическото тяло не може да отнесе своите образи към правилните предмети и процеси на външната околност. Особено изясняващо за това положение е разглеждането на такъв сън, в който Азът, така да се каже, се раздвоява. Когато например някой сънува, че като ученик не може да отговори на въпрос, поставен му от учителя, докато веднага след това учителят сам му отговаря. Понеже сънуващият не може да си служи с органите за възприятие на своето физическо тяло, той не е в състояние да отнесе двата процеса към себе си като към един

и същ човек. Значи и за да познае себе си като траен Аз, на човека засега е необходимо да е снабден с външни органи за възприятие. Само ако човек би придобил способността да осъзнае своя Аз по друг начин, а не чрез такива органи за възприятие, трайният Аз би бил възприемаем от него и извън неговото физическо тяло. Такива способности трябва да придобие свръхсетивното съзнание и в това съчинение по-нататък ще стане дума за средствата за това.

И смъртта настъпва не чрез нещо друго, а чрез промяна във връзката на членовете на човешкото същество. И онова, което свръхсетивното наблюдение установява по отношение на нея, може да се види в своите въздействия в явния свят; и непредубедената способност за съждение и тук ще намери потвърдени съобщенията на свръхсетивното познание чрез разглеждането на външния живот. Но при тези факти изразът на невидимото във видимото е по-малко явен и човек има по-големи трудности да почувства изцяло тежестта на онова, което в процесите на външния живот говори в потвърждение на съобщенията на свръхсетивното познание в тази област. Тук още повече, отколкото при някои неща, вече разгледани в това съчинение, е близо до ума тези съобщения просто да се обявят за плодове на фантазията, ако човек иска да се затвори за познанието за това как в сетивно доловимото се съдържа ясното указание за свръхсетивното.

Докато при прехода в сън астралното тяло само се освобождава от връзката си с етерното тяло и с физическото тяло, а последните остават свързани, със смъртта настъпва отделянето на физическото тяло от етерното тяло. Физическото тяло остава предоставено на собствените си сили и затова трябва да се разпадне като труп. А за етерното тяло със смъртта сега е настъпило състояние, в което то никога не е било през времето между раждането и смъртта – ако не се броят определени изключителни състояния, за които още ще стане дума. А именно сега то е съединено със своето астрално тяло, без при това да присъства физическото тяло. Защото етерното тяло и астралното тяло не се разделят непосредствено след настъпването на смъртта. Известно време те се държат заедно от сила, за която лесно може да се разбере, че трябва да е налице. Ако тя всъщност

не беше налице, етерното тяло изобщо не би могло да се освободи от физическото тяло. Защото то бива задържано заедно с него: това показва сънят, при който астралното тяло не е в състояние да откъсне един от друг тези два члена на човека. Тази сила влиза в действие при смъртта. Тя изтегля етерното тяло от физическото, така че първото сега е свързано с астралното тяло. Свръхсетивното наблюдение показва, че тази връзка след смъртта е различна при различните хора. Продължителността се измерва с дни. За тази продължителност тук засега ще се говори само под формата на съобщение. – По-късно след това астралното тяло се освобождава и от своето етерно тяло и продължава пътя си без него. По време на връзката на двете тела човекът е в състояние, благодарение на което може да възприема преживяванията на своето астрално тяло. Докато физическото тяло е налице, с освобождаването на астралното тяло от него веднага трябва да започне работата отвън, за да се освежат изхабените органи. Когато физическото тяло е отделено, тази работа отпада. Но силата, която се употребява за нея, когато човек спи, остава след смъртта и сега може да бъде употребена за друго. Тя сега се използва, за да направи възприемаеми собствените процеси на астралното тяло.

Едно наблюдение, което се придържа към външното на живота, може все пак да каже: всичко това са твърдения, които са убедителни за надарения със свръхсетивно съзерцание; но за друг човек не съществувала възможност да проникне до тяхната истинност. Нещата все пак не стоят така. Онова, което свръхсетивното познание наблюдава и в тази отдалечена от обикновеното съзерцание област, може, след като е открито, да бъде схванато от обикновената способност за съждение. Тази способност за съждение трябва само да постави пред себе си по правилния начин житейските връзки, които са налице в явното. Представянето, чувстването и волята стоят помежду си и с преживяванията, които човек има във външния свят, в такова отношение, че остават неразбираеми, ако начинът на тяхното явно действие не се приеме като израз на едно неявно действие. Това явно действие се прояснява за съждението едва когато в своя ход във физическия човешки живот то може да се разглежда като резултат от онова, което свръхсетивното познание установява за не-физическото.

Без свръхсетивното познание човек се намира пред това действие като в тъмна стая без светлина. Както физическите предмети на околността човек ги вижда едва в светлината, така и онова, което се разиграва чрез душевния живот на човека, става обяснимо едва чрез свръхсетивното познание.

По време на връзката на човека с неговото физическо тяло външният свят навлиза в съзнанието в отражения; след свалянето на това тяло става възприемаемо онова, което астралното тяло преживява, когато не е свързано с този външен свят чрез никакви физически сетивни органи. Нови преживявания то отначало няма. Връзката с етерното тяло му пречи да преживее нещо ново. Но онова, което то притежава, е споменът за изминалия живот. Още наличното етерно тяло кара този спомен да се яви като всеобхватна, пълна с живот картина. Това е първото преживяване на човека след смъртта. Той възприема живота между раждането и смъртта като разпростряна пред него редица от образи. По време на този живот споменът е налице само в будно състояние, когато човек е свързан със своето физическо тяло. Той е налице само дотолкова, доколкото това тяло позволява. За душата не се губи нищо от онова, което в живота ѝ прави впечатление. Ако физическото тяло беше съвършено оръдие за това, във всеки миг от живота би трябвало да е възможно цялото му минало да бъде извикано като с магия пред душата. Със смъртта тази пречка престава. Докато етерното тяло остава запазено за човека, съществува известно съвършенство на спомена. Но то изчезва в същата степен, в която етерното тяло губи формата, която е имало по време на пребиваването си във физическото тяло и която е подобна на физическото тяло. Това е впрочем и причината, поради която астралното тяло се отделя от етерното тяло след известно време. То може да остане съединено с него само дотогава, докато трае неговата съответстваща на физическото тяло форма. – По време на живота между раждането и смъртта отделяне на етерното тяло настъпва само в изключителни случаи и само за кратко време. Когато човек например натовари някой от своите крайници, една част от етерното тяло може да се отдели от физическото. За крайник, при който това е така, се казва, че е „заспал“. И особеното чувство, което човек тогава

изпитва, произтича от отделянето на етерното тяло. (Разбира се, един материалистичен начин на представяне може и тук отново да отрича невидимото във видимото и да казва: всичко това произтичало само от физическото смущение, причинено от натиска.) Свръхсетивното наблюдение може в такъв случай да види как съответната част на етерното тяло излиза от физическото. Ако пък човек преживее съвсем необичаен уплах или нещо подобно, за много кратко време може да настъпи такова отделяне на етерното тяло за голяма част от тялото. Такъв е случаят, когато човек поради нещо внезапно се види близо до смъртта, когато например се дави или по време на планински излет го заплашва падане в пропаст. Онова, което разказват хора, преживели нещо такова, наистина се доближава до истината и може да бъде потвърдено чрез свръхсетивно наблюдение. Те посочват, че в такива мигове целият им живот е застанал пред душата им като в една голяма картина на спомените. От многото примери, които биха могли да се приведат тук, нека бъде посочен само един, понеже той произхожда от човек, за чийто начин на представяне всичко, което се казва тук за такива неща, трябва да изглежда като чисто фантазьорство. А именно за онзи, който прави няколко крачки в свръхсетивното наблюдение, винаги е много полезно да се запознае със сведенията на онези, които смятат тази наука за фантазьорство. На такива сведения не може така лесно да се припише предубеденост на наблюдателя. (Познавачите на тайната наука нека се учат колкото може повече от онези, които смятат техните стремежи за безсмислица. Няма защо да ги обърква, ако последните не им отвръщат с взаимност в това отношение. Наистина самото свръхсетивно наблюдение не се нуждае от такива неща за потвърждение на своите резултати. С тези указания то не иска и да доказва, а да пояснява.) Изтъкнатият криминален антрополог и значителен изследовател в много други области на природознанието Мориц Бенедикт разказва в своите житейски спомени случай, преживян от самия него: веднъж, когато бил близо до удавяне при къпане, той видял пред себе си в спомена целия си живот като в една-единствена картина. – Ако други описват образите, преживени при подобен случай, по друг начин, дори така, че те привидно имат малко общо

с процесите от тяхното минало, това не противоречи на казаното, защото образите, които възникват в съвсем необичайното състояние на отделяне от физическото тяло, понякога не са лесно обясними в своето отношение към живота. Но правилното разглеждане винаги ще разпознае това отношение. Не е възражение и това, ако някой например веднъж е бил близо до удавяне и не е имал описаното преживяване. Трябва именно да се има предвид, че то може да настъпи само тогава, когато етерното тяло действително е отделено от физическото и при това първото остава свързано с астралното тяло. Ако от уплаха настъпи разхлабване и между етерното и астралното тяло, тогава преживяването не настъпва, защото тогава, както в съня без сънища, е налице пълно безсъзнание.

В първото време след смъртта преживяното минало се явява обобщено в една картина на спомените. След отделянето от етерното тяло астралното тяло е вече само за себе си в по-нататъшното си странстване. Не е трудно да се разбере, че в астралното тяло остава налице всичко онова, което то е направило свое притежание чрез собствената си дейност по време на пребиваването си във физическото тяло. Азът до известна степен е изработил Духа-Себе, Духа-Живот и Духа-Човек. Доколкото те са развити, те получават своето битие не от онова, което е налице като органи в телата, а от Аза. А този Аз е именно онова същество, което не се нуждае от никакви външни органи за своето възприятие. И не му трябват такива и за да остане в притежание на онова, което е съединил със самия себе си. Би могло да се възрази: Но защо в съня няма възприятие на тези развити Дух-Себе, Дух-Живот и Дух-Човек? Няма го, защото Азът между раждането и смъртта е прикован към физическото тяло. Макар в съня той да се намира заедно с астралното тяло извън това физическо тяло, той все пак остава тясно свързан с него. Защото дейността на неговото астрално тяло е обърната към това физическо тяло. Поради това Азът със своето възприятие е насочен към външния сетивен свят и следователно не може да приеме откровенията на духовното в техния непосредствен облик. Едва чрез смъртта това откровение достига до Аза, защото чрез нея той се освобождава от връзката си с физическото и етерното тяло. В мига, в който душата е изтеглена от

физическия свят, който през живота приковава към себе си нейната дейност, за нея може да просияе друг свят. – Има обаче причини, поради които и в този момент връзката на човека с външния сетивен свят не престава изцяло. Защото остават известни влечения, които поддържат тази връзка. Това са влечения, които човек си създава тъкмо като съзнава своя Аз като четвъртия член на своята същност. Онези влечения и желания, които произтичат от същността на трите нисши тела, също могат да действат само във външния свят; и когато тези тела бъдат отхвърлени, те престават. Гладът се причинява от външното тяло; той замлъква, щом това външно тяло вече не е свързано с Аза. Ако Азът нямаше други влечения освен онези, които произхождат от собствената му духовна същност, то с настъпването на смъртта той би могъл да черпи пълно удовлетворение от духовния свят, в който е пренесен. Но животът му е дал и други влечения. Той е разпалил в него копнеж по наслади, които могат да бъдат задоволени само чрез физически органи, макар самите те съвсем да не произлизат от същността на самите тези органи. Не само трите тела искат своето удовлетворение чрез физическия свят, а и самият Аз намира в този свят наслади, за чието удовлетворение в духовния свят изобщо няма предмет. Има два вида желания за Аза в живота. Едни, които произхождат от телата и които следователно трябва да бъдат задоволени в телата, но които също така намират своя край с разпадането на телата. После такива, които произхождат от духовната природа на Аза. Докато Азът е в телата, и те се задоволяват чрез телесните органи. Защото в откровенията на органите на тялото действа скритото духовно. И във всичко, което сетивата възприемат, те приемат същевременно нещо духовно. Това духовно, макар и в друга форма, е налице и след смъртта. Всичко, което Азът желае от духовното в сетивния свят, той го има и когато сетивата вече ги няма. Ако към тези два вида желания не се прибавяше и трети, смъртта би означавала само преход от влечения, които могат да бъдат задоволени чрез сетивата, към такива, които намират своето изпълнение в откровението на духовния свят. Този трети вид желания са онези, които Азът си създава по време на своя живот в сетивния свят, защото този свят му харесва и дотолкова, доколкото в него не се разкрива

духовното. – Най-нисшите наслади могат да бъдат откровения на духа. Удовлетворението, което приемането на храна дава на гладното същество, е откровение на духа. Защото чрез приемането на храна се осъществява онова, без което духовното в известно отношение не би могло да намери своето развитие. Но Азът може да надхвърли наслаждата, която по необходимост е дадена с този факт. Той може да копнее за вкусната храна дори съвсем независимо от услугата, която приемането на храна оказва на духа. Същото се отнася и до други неща от сетивния свят. Така се пораждат онези желания, които никога не биха се появили в сетивния свят, ако човешкият Аз не беше включен в него. Но и от духовната същност на Аза такива желания не произтичат. Азът трябва да има сетивни наслади, докато живее в тялото, също и доколкото е духовен. Защото в сетивното се разкрива духът; и Азът не се наслаждава на нищо друго освен на духа, когато в сетивния свят се отдава на онова, през което прозира светлината на духа. И той ще остане в наслаждата от тази светлина и когато сетивността вече не е средството, през което преминават лъчите на духа. Но за такива желания, за които още в сетивното не живее духът, няма изпълнение в духовния свят. Когато настъпи смъртта, за тези желания възможността за наслада е отрязана. Наслаждата от вкусна храна може да бъде предизвикана само ако са налице физическите органи, които се използват при поемането на храната: небце, език и т.н. Тях човек вече не ги има след отхвърлянето на физическото тяло. Но ако Азът още има нужда от такава наслада, тази нужда трябва да остане незадоволена. Доколкото тази наслада съответства на духа, тя е налице само дотогава, докато са налице физическите органи. Но доколкото Азът я е създал, без да служи с това на духа, тя остава след смъртта като желание, което напразно жадува за удовлетворение. За онова, което сега става в човека, можем да си създадем понятие само ако си представим, че някой страда от пареща жажда в местност, където надлъж и нашир не може да се намери вода. Така е с Аза, доколкото той след смъртта храни неугасналите влечения към наслади от външния свят и няма органи, за да ги задоволи. Разбира се, парещата жажда, която служи за сравнение със състоянието на Аза след смъртта, трябва да си я мислим безмерно засилена и да си

представим, че тя е разпростряна върху всички още налични тогава влечения, за които липсва всяка възможност за изпълнение. Следващото състояние на Аза се състои в това да се освободи от тази връзка на привличане с външния свят. Азът трябва да предизвика в себе си пречистване и освобождение в това отношение. От него трябва да бъде изличено всичко, което като желания е било породено от него в тялото и което няма право на дом в духовния свят. – Както един предмет бива обхванат от огъня и изгорен, така описаният свят на влеченията след смъртта бива разтворен и разрушен. С това се открива погледът към онзи свят, който свръхсетивното познание може да нарече „поглъщащият огън на духа“. От този „огън“ бива обхванато онова влечение, което е от сетивен род, но е такова, че сетивното не е израз на духа. Подобни представи, каквито свръхсетивното познание трябва да дава по отношение на тези процеси, човек би могъл да намери безутешни и ужасни. Стряскащо би могло да изглежда, че една надежда, за чието удовлетворение са необходими сетивни органи, след смъртта трябва да се превърне в безнадеждност, че едно желание, което само физическият свят може да изпълни, трябва тогава да се превърне в пареща лишеност. Такова мнение човек може да има само дотогава, докато не помисли, че всички желания и влечения, които след смъртта биват обхванати от „поглъщащия огън“, във висш смисъл представляват в живота не благотворни, а разрушителни сили. Чрез такива сили Азът завързва със сетивния свят по-здрава връзка, отколкото е необходимо, за да приеме в себе си от същия този сетивен свят всичко онова, което му е от полза. Този сетивен свят е откровение на скритото зад него духовно. Азът никога не би могъл да се наслаждава на духа в онази форма, в която той може да се разкрие само чрез телесни сетива, ако не искаше да използва тези сетива за наслада от духовното в сетивното. Но Азът си отнема и толкова от истински духовно-действителното в света, колкото желае от сетивния свят, без духът да говори при това. Ако сетивната наслада като израз на духа означава издигане, развитие на Аза, то онази, която не е такъв израз, означава неговото обедняване, опустошаване. Ако едно такова влечение бъде задоволено в сетивния свят, неговото опустошаващо въздействие върху Аза все пак остава

налице. Само че преди смъртта това разрушително въздействие не е видимо за Аза. Затова в живота насладата от такова влечение може да поражда нови подобни желания. И човек изобщо не забелязва, че сам се обвива в „поглъщащ огън“. След смъртта става видимо само онова, което го обкръжава още в живота; и като става видимо, то се явява същевременно в своето целебно, благотворно следствие. Който обича един човек, наистина не е привлечен само от онова у него, което може да бъде усетено чрез физическите органи. Но само за това може да се каже, че със смъртта то бива отнето от възприятието. А тогава у обичания човек става видимо тъкмо онова, за чието възприемане физическите органи са били само средство. Нещо повече, единственото, което тогава пречи на тази пълна видимост, е наличието на онова влечение, което може да бъде задоволено само чрез физически органи. Но ако това влечение не бъдеше изличено, съзнателното възприятие на обичания човек след смъртта изобщо не би могло да настъпи. Разгледана така, представата за ужасното и безутешното, което събитията след смъртта, както свръхсетивното познание трябва да ги описва, биха могли да имат за човека, се превръща в представата за дълбоко удовлетворяващото и утешителното.

Следващите преживявания след смъртта са съвсем различни от онези по време на живота и в още едно отношение. По време на пречистването човек живее, така да се каже, назад. Той преминава още веднъж през всичко онова, което е изпитал в живота от раждането си насам. Започва от събитията, които непосредствено са предшествали смъртта, и преживява всичко отново до детството в обратен ред. И при това пред него застава духовно всичко, което по време на живота не е произтекло от духовната природа на Аза. Само че той преживява сега и всичко това по обратен начин. Човек, който например е умрял на шестдесетата си година и който на четиридесетата си година от гневен изблик е причинил на някого телесна или душевна болка, ще преживее това събитие още веднъж, когато при своето обратно странстване след смъртта стигне до мястото на своята четиридесета година. Само че тогава той не преживява удовлетворението, което нападението срещу другия му е донесло в живота, а вместо това болката, която чрез него е била причинена на този друг. От горното

обаче може същевременно да се види, че от едно такова събитие след смъртта може да бъде възприето като мъчително само онова, което е произтекло от влечение на Аза, произхождащо единствено от външния физически свят. Защото в действителност Азът, като задоволява такова влечение, вреди не само на другия, а и на самия себе си; само че тази собствена вреда остава невидима за него през живота. Но след смъртта целият този вреден свят на влеченията става видим за Аза. И тогава Азът се чувства привлечен към всяко същество и всяко нещо, у което е било разпалено такова влечение, за да може то да бъде изличено в „поглъщащия огън“ така, както е възникнало. Едва когато човек при своето обратно странстване стигне до момента на своето раждане, всички подобни влечения са преминали през пречистващия огън и от сега нататък нищо не му пречи да се отдаде изцяло на духовния свят. Той навлиза в нова степен на съществуване. Както при смъртта е отхвърлил физическото тяло, а скоро след това етерното тяло, така сега се разпада онази част от астралното тяло, която може да живее само в съзнанието за външния физически свят. За свръхсетивното познание има следователно три трупа: физическият, етерният и астралният. Моментът, в който последният бива отхвърлен от човека, се характеризира с това, че времето на пречистване трае приблизително една трета от времето, изтекло между раждането и смъртта. Едва по-късно, когато въз основа на тайната наука бъде разгледан жизненият път на човека, ще може да стане ясна причината, поради която това е така. За свръхсетивното наблюдение в човешкото обкръжение непрестанно са налице астрални трупове, отхвърлени от хора, които преминават от състоянието на пречистване в едно по-висше съществуване. Това е точно така, както за физическото възприятие там, където живеят хора, възникват физически трупове.

След пречистването за Аза настъпва напълно ново състояние на съзнанието. Докато преди смъртта към него трябваше да се стичат външните възприятия, за да може върху тях да падне светлината на съзнанието, сега сякаш отвътре се влива един свят, който стига до съзнанието. И между раждането и смъртта Азът живее в този свят. Само че тогава този свят се облича в откровенията на сетивата; и само

там, където Азът, като остави настрана всяко сетивно възприятие, възприема сам себе си в своята „най-вътрешна Светая Светих“, се възвестява в непосредствен облик онова, което иначе се явява само под булото на сетивното. Както възприятието на Аза преди смъртта протича във вътрешността, така отвътре навън се разкрива духовният свят в своята пълнота след смъртта и след пречистването. Всъщност това откровение е налице веднага след отхвърлянето на етерното тяло; но пред него като помрачаващ облак застава светът на влеченията, които са още обърнати към външния свят. Тогава е така, сякаш в един блажен свят на духовно преживяване се примесват черните демонични сенки, които възникват от „поглъщащите се в огъня“ влечения. Нещо повече, не просто сенки, а действителни същества са сега тези влечения; това се показва веднага, щом физическите органи бъдат отстранени от Аза и той поради това може да възприема онова, което е от духовен род. Тези същества се явяват като изкривени образи и карикатури на онова, което човек преди това е опознал чрез сетивното възприятие. За този свят на пречистващия огън свръхсетивното наблюдение трябва да каже, че той е обитаван от същества, чийто вид може да бъде ужасяващ за духовното око и да му причинява болка, чието удоволствие, изглежда, е унищожението и чиято страст е насочена към едно зло, пред което злото на сетивния свят изглежда незначително. Онова, което човек донася в този свят от описаните влечения, е за тези същества като храна, чрез която мощта им отново и отново се укрепва и усилва. Картината, която така се рисува за един невъзприемаем от сетивата свят, може да се стори на човек по-малко невероятна, ако той веднъж разгледа с непредубеден поглед част от животинския свят. Какво е за духовния поглед един жестоко бродещ вълк? Какво се разкрива в онова, което сетивата възприемат у него? Нищо друго освен една душа, която живее във влечения и действа чрез тях. Външния облик на вълка можем да го наречем въплъщение на тези влечения. И ако човек нямаше органи, за да възприема този облик, той все пак би трябвало да признае съществуването на съответното същество, ако неговите влечения се проявяваха невидимо в своите въздействия, ако, значи, наоколо се промъкваше една невидима за окото сила, чрез която би

могло да се случи всичко онова, което става чрез видимия вълк. Е, съществата на пречистващия огън наистина са налице не за сетивното, а само за свръхсетивното съзнание; но техните въздействия са явни: те се състоят в разрушаването на Аза, когато той им дава храна. Тези въздействия стават ясно видими, когато обосноваката наслада се засили до неумереност и разпуснатост. Защото онова, което сетивата възприемат, би възбуждало и Аза само дотолкова, доколкото насладата е обоснована в неговата същност. Във външния свят животното бива подтиквано към копнеж само от онова, което желаят трите му тела. Човекът има по-висши наслади, защото към трите телесни члена се прибавя и четвъртият, Азът. Но ако сега Азът копнее за такова удовлетворение, което служи на неговата същност не за запазване и развитие, а за разрушение, то такъв копнеж не може да бъде нито въздействие на неговите три тела, нито на собствената му природа, а само въздействие на същества, които по своя истински облик остават скрити за сетивата, но които тъкмо могат да се доближат до висшата природа на Аза и са в състояние да го възбудят към влечения, които не са свързани със сетивността, но все пак могат да бъдат задоволени само чрез нея. Съществуват именно същества, чиято храна са страсти и влечения, по-лоши от всички животински, защото те не се изживяват в сетивното, а обхващат духовното и го свличат долу в сетивното поле. Затова образите на такива същества са за духовния поглед по-грозни, по-ужасяващи от образите на най-дивите животни, в които все пак се въплъщават само страсти, обосновани в сетивното; и разрушителните сили на тези същества безмерно надвишават всяка разрушителна ярост, която е налице в сетивно възприемаемия животински свят. Свръхсетивното познание трябва по този начин да разшири погледа на човека към един свят от същества, който в известно отношение стои по-ниско от видимия, носещ разрушение животински свят.

Когато човек след смъртта е преминал през този свят, той се оказва пред свят, който съдържа духовното и който също поражда в него само копнеж, намиращ своето удовлетворение в духовното. Но и сега човек различава между онова, което принадлежи на неговия Аз, и онова, което образува обкръжението на този Аз – може да

се каже също неговия духовен външен свят. Само че онова, което той преживява от това обкръжение, се влива в него така, както по време на пребиваването му в тялото се влива в него възприятието на собствения му Аз. И така, докато обкръжението на човека в живота между раждането и смъртта му говори чрез органите на неговите тела, след отхвърлянето на всички тела езикът на новото обкръжение прониква непосредствено в „най-вътрешното светилище“ на Аза. Цялото обкръжение на човека сега е изпълнено със същества, които са от същия род като неговия Аз, защото само един Аз има достъп до един Аз. Както минерали, растения и животни обкръжават човека в сетивния свят и съставят този свят, така след смъртта той е обкръжен от свят, съставен от същества от духовен род. – Но човек донася в този свят нещо, което в него не е негово обкръжение; това е онова, което Азът е преживял в сетивния свят. Отначало, непосредствено след смъртта, докато етерното тяло беше още свързано с Аза, сборът от тези преживявания се яви като всеобхватна картина на спомените. Самото етерно тяло след това наистина бива отхвърлено, но от картината на спомените остава нещо като непреходно притежание на Аза. Онова, което остава тогава, изглежда така, сякаш от всички преживявания и опитности, които човек е имал между раждането и смъртта, се прави екстракт, извлечение. Това е духовният плод на живота, неговият плод. Този плод е от духовен род. Той съдържа всичко, което като духовно се разкрива чрез сетивата. Но без живота в сетивния свят той не би могъл да възникне. Този духовен плод на сетивния свят Азът усеща след смъртта като онова, което сега е негов собствен, негов вътрешен свят, и с което той навлиза в света, състоящ се от същества, които се разкриват така, както само неговият Аз може да се разкрие на самия себе си в своята най-дълбока вътрешност. Както един растителен зародиш, който е екстракт от цялото растение, но се разгръща само когато бъде положен в друг свят, в земята, така сега онова, което Азът донася от сетивния свят, се разгръща като зародиш, върху който действа духовното обкръжение, което вече го е приело. Науката за свръхсетивното наистина може да дава само образи, когато трябва да описва какво става в това „царство на духовете“; но тези образи могат да бъдат такива, които се представят

на свръхсетивното съзнание като истинска действителност, когато то проследява съответните, невидими за сетивното око събития. Онова, което трябва да се опише тук, може да бъде направено нагледно чрез сравнения със сетивния свят. Защото, макар то да е изцяло от духовен род, то има в известно отношение сходство със сетивния свят. Както например в него се явява цвят, когато този или онзи предмет въздейства върху окото, така пред Аза в „царството на духовете“ застава преживяване, подобно на онова, което дава цветът, когато върху него въздейства едно същество. Само че това преживяване се поражда така, както в живота между раждането и смъртта може да бъде предизвикано само възприятието на Аза във вътрешността. Не е така, сякаш светлината пада отвън в човека, а така, сякаш едно друго същество въздейства непосредствено върху Аза и го подбужда да си представи това въздействие в цветен образ. Така всички същества от духовното обкръжение на Аза намират своя израз в един сияещ в цветове свят. Тъй като възникват по друг начин, тези цветни преживявания на духовния свят, разбира се, имат и малко по-друг характер от онези при сетивните цветове. И за други впечатления, които човек получава от сетивния свят, трябва да се каже нещо подобно. Най-сходни с впечатленията на този сетивен свят обаче са тоновете на духовния свят. И колкото повече човек се вживява в този свят, толкова повече този свят става за него вътрешно раздвижен живот, който може да се сравни с тоновете и тяхната хармония в сетивната действителност. Само че той чувства тоновете не като нещо, което идва отвън към някой орган, а като една мощ, която чрез неговия Аз се излива навън в света. Той чувства тона така, както в сетивния свят чувства своето собствено говорене или пеене; само че в духовния свят знае, че тези тонове, които се изливат от него, са същевременно изявите на други същества, които чрез него се изливат в света. Още по-висша изява в „царството на духовете“ настъпва, когато тонът стане „духовно слово“. Тогава през Аза протича не само раздвижениият живот на едно друго духовно същество, а самото такова същество съобщава своята вътрешност на този Аз. И тогава, когато Азът бива пронизан от „духовното слово“, две същества живеят едно в друго без разделящото, което трябва да

има всяко съвместно пребиваване в сетивния свят. И по такъв начин наистина протича съвместното пребиваване на Аза с други духовни същества след смъртта.

Пред свръхсетивното съзнание застават три области на царството на духовете, които могат да се сравнят с три части на физическия сетивен свят. Първата област е, така да се каже, „твърдата земя“ на духовния свят, втората – „областта на моретата и реките“, а третата – „атмосферата“. – Онова, което на Земята приема физически форми, така че може да бъде възприето чрез физически органи, се възприема според своята духовна същност в първата област на „царството на духовете“. При един кристал например там може да бъде възприета силата, която образува неговата форма. Само че онова, което се разкрива там, е като противоположност на онова, което се явява в сетивния свят. Пространството, което в последния свят е изпълнено с каменната маса, се явява за духовния поглед като вид празно пространство; но навсякъде около това празно пространство се вижда силата, която образува формата на камъка. Цветът, който камъкът има в сетивния свят, се явява в духовния като преживяване на противоположния цвят; значи един червено оцветен камък, гледан от царството на духовете, се преживява като зеленикав, а един зелен – като червеникав и т.н. И другите свойства се явяват в своята противоположност. Както камъни, земни маси и други подобни образуват твърдата земя – континенталната област – на сетивния свят, така описаните образувания съставят „твърдата земя“ на духовния. – Всичко, което в сетивния свят е живот, е в духовното област на моретата. За сетивния поглед животът се явява в своите въздействия при растенията, животните и хората. За духовното око животът е едно течащо същество, което като морета и реки прониква царството на духовете. Още по-добро е сравнението с кръвообращението в тялото. Защото, докато моретата и реките в сетивния свят се представят като неравномерно разпределени, в разпределението на течащия живот в царството на духовете цари известна редовност, както в кръвообращението. Тъкмо този „течащ живот“ се възприема същевременно като духовно звучене. – Третата област на царството на духовете е неговата „атмосфера“. Онова, което в сетивния свят се

явява като усещане, е налице в духовната област така всепроникващо, както въздухът е налице на Земята. Тук трябва да си представим едно море от течащо усещане. Страдание и болка, радост и възторг текат в тази област като вятър и буря в атмосферата на сетивния свят. Да си помислим за една битка, която се води на Земята. Там един срещу друг стоят не само човешки фигури, които сетивното око може да види, а чувства стоят срещу чувства, страсти срещу страсти; болки изпълват бойното поле също както човешки фигури. Всичко, което живее там като страст, като болка, като радост от победата, не е налице само доколкото се разкрива в сетивно възприемаеми въздействия; то стига до съзнанието на духовното сетиво като процес в атмосферата на царството на духовете. Такова събитие е в духовното като гръмотевична буря във физическия свят. А възприемането на тези събития може да се сравни с чуването на думите във физическия свят. Затова се казва: Както въздухът обгръща и прониква земните същества, така „веещите духовни слова“ – съществата и процесите на царството на духовете.

И още други възприятия са възможни в този духовен свят. Тук е налице и онова, което може да се сравни с топлината и със светлината на физическия свят. Онова, което прониква всичко в царството на духовете така, както топлината – земните неща и същества, е самият свят на мислите. Само че мислите трябва да се представят там като живи, самостойни същества. Онова, което човек улавя като мисли в явния свят, е като сянка на онова, което живее в царството на духовете като мисловно същество. Ако си представим мисълта, както тя е налице в човека, извадена от този човек и превърната в дейно, действащо същество, надарено със собствен вътрешен живот, ще имаме слабо образно изображение на онова, което изпълва четвъртата област на царството на духовете. Онова, което човек възприема като мисли в своя физически свят между раждането и смъртта, е само откровението на света на мислите, такова, каквото то може да се образува чрез инструментите на телата. Но всичко, което човек храни като мисли, означаващи обогатяване във физическия свят, води своя произход от тази област. Когато става дума за такива мисли, не е нужно да имаме предвид само идеите на великите изобретатели,

на гениалните личности, а може да се види у всеки човек как той има „хрумвания“, които дължи не само на външния свят, а чрез които той самият преобразува този външен свят. Доколкото става дума за чувства, страсти, чийто повод се намира във външния свят, дотолкова тези чувства и т.н. трябва да се отнесат към третата област на царството на духовете; но всичко онова, което може да живее в човешката душа така, че човекът да стане творец, че да въздейства преобразуващо и оплождащо върху своето обкръжение – то става явно в своя изконно собствен, същностен облик в четвъртото поле на духовния свят. – Онова, което е налице в петата област, може да се сравни с физическата светлина. То е мъдрост, която се разкрива в своя изконно собствен облик. Към тази област принадлежат същества, които изливат мъдрост в своето обкръжение, както Слънцето – светлина върху физическите същества. Онова, което бива осветено от тази мъдрост, се показва в своя истински смисъл и своето значение за духовния свят, както едно физическо същество показва своя цвят, когато бъде осветено от светлината. – Има още по-висши области на царството на духовете; те ще бъдат описани по-нататък в тази книга.

След смъртта Азът бива потопен в този свят заедно с плода, който донася от сетивния живот. А този плод е още съединен с онази част от астралното тяло, която в края на времето на пречистване не бива отхвърлена. Отпада всъщност само онази част, която след смъртта със своите влечения и желания беше обърната към физическия живот. Потапянето на Аза в духовния свят заедно с онова, което е усвоил от сетивния свят, може да се сравни с полагането на семенно зърно в зреещата земя. Както това семенно зърно привлича веществата и силите от своето обкръжение, за да се разгърне в ново растение, така разгръщането и растежът са същността на потопения в духовния свят Аз. – В онова, което един орган възприема, се крие и силата, чрез която самият този орган бива образуван. Окото възприема светлината. Но без светлината нямаше да има око. Същества, които прекарват живота си в тъмнина, не развиват у себе си инструменти за виждане. Така обаче целият телесен човек е създаден от скритите сили на онова, което се възприема чрез членовете на телата. Физическото тяло е изградено от силите на физическия свят, етерното

тяло – от онези на света на живота, а астралното тяло е оформено от астралния свят. Когато сега Азът е пренесен в царството на духовете, срещу него застават тъкмо онези сили, които остават скрити за физическото възприятие. Онова, което става видимо в първата област на царството на духовете, са духовните същества, които винаги обкръжават човека и които са изградили и неговото физическо тяло. Във физическия свят човек следователно не възприема нищо друго освен откровенията на онези духовни сили, които са оформили и неговото собствено физическо тяло. След смъртта той е тъкмо сред самите тези оформящи сили, които сега му се показват в своя собствен, по-рано скрит облик. По същия начин чрез втората област той е сред силите, от които се състои неговото етерно тяло; в третата област към него се стичат силите, от които е обособено неговото астрално тяло. И повисшите области на царството на духовете сега оставят да се стича към него онова, от което той е изграден в живота между раждането и смъртта.

Тези същества на духовния свят действат вече заедно с онова, което човекът е донесъл като плод от предишния живот и което сега става зародиш. И чрез това съвместно действие човекът най-напред бива изграден наново като духовно същество. В съня физическото тяло и етерното тяло продължават да съществуват; астралното тяло и Азът наистина са извън тези две тела, но все още са свързани с тях. Онова, което те получават в такова състояние като влияния от духовния свят, може да служи само за възстановяване на силите, изчерпани по време на будността. Но след като са отхвърлени физическото тяло и етерното тяло, а след времето на пречистване и онези части от астралното тяло, които още са свързани чрез своите влечения с физическия свят, всичко, което се влива в Аза от духовния свят, става вече не само нещо, което поправя, а нещо, което оформя наново. И след известно време, за което ще стане дума в по-нататъшните части на тази книга, около Аза се е оформило астрално тяло, което отново може да обитава такова етерно тяло и физическо тяло, каквито са присъщи на човека между раждането и смъртта. Човекът може отново да премине през раждане и да се появи в едно ново земно съществуване, което вече е включило в себе си плода на предишния

живот. До новото оформяне на едно астрално тяло човекът е свидетел на своето повторно изграждане. Тъй като силите на царството на духовете му се откриват не чрез външни органи, а отвътре, както собственият Аз в самосъзнанието, той може да възприема това откровение, докато сетивото му още не е насочено към външен свят на възприятията. От мига, в който астралното тяло е оформено наново, това сетиво обаче се обръща навън. Астралното тяло вече отново изисква външно етерно тяло и физическо тяло. С това то се отвръща от откровенията на вътрешното. Затова сега настъпва междинно състояние, в което човекът потъва в безсъзнание. Съзнанието може да изплува отново във физическия свят едва когато са образувани органите, необходими за физическото възприятие. През това време, в което престава озареното от вътрешно възприятие съзнание, новото етерно тяло започва да се присъединява към астралното тяло и тогава човекът може отново да влезе и във физическо тяло. В тези две присъединявания съзнателно би могъл да участва само такъв Аз, който сам от себе си е породил силите, творящи скрито в етерното тяло и във физическото тяло – Духа-Живот и Духа-Човек. Докато човекът не е стигнал дотам, същества, които са по-напреднали в своето развитие от самия него, трябва да ръководят това присъединяване. Астралното тяло бива водено от такива същества до една родителска двойка, така че да може да бъде надарено със съответното етерно тяло и физическо тяло. – Преди да се извърши присъединяването на етерното тяло, с човека, който отново встъпва във физическото съществуване, става нещо извънредно значително. Той е създал в своя предишен живот смущаващи сили, които са се показали при обратното странстване след смъртта. Нека отново вземем споменатия по-рано пример. Да предположим, че в четиридесетата година от предишния си живот човекът, от изблик на гняв, е причинил болка някому. След смъртта тази болка на другия е застанала насреща му като сила, която смущава развитието на собствения му Аз. Така е и с всички подобни случки от предишния живот. При повторното встъпване във физическия живот тези пречки за развитието отново застават пред Аза. Както с настъпването на смъртта пред човешкия Аз е стояла един вид картина на спомените, така сега пред него

застава поглед напред към идващия живот. Отново човекът вижда такава картина, която сега показва всички пречки, които той трябва да отстрани, ако развитието му трябва да продължи. И онова, което той вижда така, става изходна точка на сили, които човекът трябва да вземе със себе си в новия живот. Образът на болката, която той е причинил на другия, става сила, която тласка Аза, когато той отново встъпва в живота, да поправи тази болка. Така предходният живот действа определящо върху новия. Делата на този нов живот в известен смисъл са причинени от делата на предишния. Тази закономерна връзка на едно по-ранно съществуване с едно по-късно трябва да се разглежда като закона на съдбата; свикнали са да го обозначават със заимствания от източната мъдрост израз „карма“. Изграждането на нова телесна цялост обаче не е единствената дейност, която се пада на човека между смъртта и новото раждане. Докато става това изграждане, човекът живее извън физическия свят. Но през това време физическият свят продължава своето развитие. В сравнително кратки периоди Земята променя своя лик. Как е изглеждало преди няколко хилядолетия в областите, които днес заема Германия? Когато човекът се появи в ново съществуване на Земята, тя по правило никога вече не изглежда така, както е изглеждала по времето на последния му живот. Докато той е отсъствал от Земята, какво ли не се е променило. В тази промяна на лика на Земята действат също скрити сили. Те действат от същия свят, в който се намира човекът след смъртта. И самият той трябва да участва в това преобразуване на Земята. Той може да го прави само под водачеството на по-висши същества, докато чрез пораждането на Дух-Живот и Дух-Човек не си е усвоил ясно съзнание за връзката между духовното и неговия израз във физическото. Но той участва в творческото преобразуване на земните условия. Може да се каже, че през времето от смъртта до едно ново раждане хората преобразуват Земята така, че нейните условия да съответстват на онова, което се е развило в самите тях. Когато разглеждаме едно място на Земята в определен момент и после, след дълго време, отново в напълно изменено състояние, силите, които са довели до тази промяна, са у мъртвите хора. По такъв начин те и между смъртта и новото раждане стоят във връзка със Земята.

Свръхсетивното съзнание вижда във всяко физическо съществуване откровението на нещо скрито духовно. За физическото наблюдение върху преобразуването на Земята действат светлината на слънцето, промените на климата и т.н. За свръхсетивното наблюдение в светлинния лъч, който пада от слънцето върху растението, царува силата на мъртвите хора. Това наблюдение осъзнава как човешки души витаят около растенията, как променят почвата и други подобни. Не само към себе си, не единствено към подготовката на своето собствено ново земно съществуване е обърнат човекът след смъртта. Не, там той е призван да твори духовно върху външния свят, както в живота между раждането и смъртта е призван да твори физически.

Но не само животът на човека откъм царството на духовете въздейства върху условията на физическия свят, а и обратно, дейността във физическото съществуване има своите въздействия в духовния свят. Един пример може да онагледи какво става в това отношение. Между майката и детето съществува връзка на любов. Тази любов изхожда от привличането между двамата, което се корени в силите на сетивния свят. Но тя се преобразява с течение на времето. От сетивна връзка тя все повече става духовна. И тази духовна връзка се изтъкава не само за физическия свят, но и за царството на духовете. Така е и с други отношения. Което бива изпредено във физическия свят от духовни същества, то остава да съществува в духовния свят. Приятели, които в живота са се свързали дълбоко, принадлежат един на друг и в царството на духовете; и след отхвърлянето на телата те са в още много по-съкровена общност, отколкото във физическия живот. Защото като духове те съществуват един за друг така, както беше описано по-горе при откровенията на духовни същества пред други чрез вътрешното. И една връзка, изтъкана между двама души, ги събира отново и в един нов живот. Затова в най-истинския смисъл на думата трябва да се говори за повторно намиране на хората след смъртта.

Онова, което веднъж се е извършило с човека, от раждането до смъртта и оттам до едно ново раждане, се повтаря. Човекът се връща отново и отново на Земята, когато плодът, който е придобил в един физически живот, е узрял в царството на духовете. Но това не е

повторение без начало и край, а човекът някога е преминал от други форми на съществуване в такива, които протичат по описания начин, и в бъдеще ще премине в други. Погледът към тези преходни степени ще се открие, когато по-нататък, в смисъла на свръхсетивното съзнание, бъде описано развитието на Вселената във връзка с човека.

Процесите между смъртта и новото раждане, естествено, са още по-скрити за външното сетивно наблюдение, отколкото онова, което като духовно лежи в основата на явното съществуване между раждането и смъртта. Това сетивно наблюдение може да види въздействията на тази част от скрития свят само там, където те навлизат във физическото съществуване. За него въпросът трябва да бъде дали човекът, който чрез раждането встъпва в съществуването, донася нещо от онова, което свръхсетивното познание описва като процеси между една предишна смърт и раждането. Когато някой намери черупка на охлюв, в която не личи нищо от животно, той все пак ще признае само това, че тази черупка е възникнала чрез дейността на едно животно, и не може да повярва, че тя се е сглобила в своята форма чрез чисто физически сили. Също така онзи, който разглежда човека в живота и намира нещо, което не може да произхожда от този живот, може разумно да допусне, че то произхожда от онова, което описва науката за свръхсетивното, ако по този начин върху иначе необяснимото пада обясняваща светлина. Така и тук сетивно-разсъдъчното наблюдение би могло, изхождайки от видимите въздействия, да намери невидимите причини разбираеми. И на онзи, който разглежда този живот напълно непредубедено, с всяко ново наблюдение и това все повече ще се оказва правилното. Само че става дума да се намери правилната гледна точка, за да се наблюдават въздействията в живота. Къде се намират например въздействията на онова, което свръхсетивното познание описва като процеси на времето на пречистване? Как излиза наяве въздействието на онова, което според данните на духовното изследване човекът трябва да преживее след това време на пречистване в чисто духовната област?

Загадки в тази област се натрапват в изобилие на всяко сериозно, задълбочено разглеждане на живота. Виждаме, че единият човек

е роден в нужда и мизерия, надарен само с незначителни дарби, така че поради тези факти, дадени с раждането му, той изглежда предопределен за жалко съществуване. Другият от първия миг на своето съществуване бива отглеждан и обгрижван от грижовни ръце и сърца; у него се разгръщат блестящи способности; той е предразположен към плодотворно, удовлетворяващо съществуване. Спрямо такива въпроси могат да се проявят две противоположни нагласи. Едната ще иска да се придържа към онова, което възприемат сетивата и което може да разбере разсъдъкът, придържащ се към тези сетива. В това, че един човек се ражда в щастие, а друг в нещастие, тази нагласа няма да вижда въпрос. Дори и да не иска да употреби думата „случайност“, тя все пак няма да помисли да приеме някаква закономерна връзка, която причинява подобно нещо. А по отношение на заложбите, на дарбите, такъв начин на мислене ще се придържа към онова, което е „унаследено“ от родители, прародители и други предци. Той ще отхвърли търсенето на причините в духовни процеси, които самият човек е преживял преди своето раждане – встрани от линията на наследствеността на своите предци – и чрез които сам си е оформил своите заложби и дарби. – Друга нагласа ще се чувства неудовлетворена от такова схващане. Тя ще каже: Та и в явния свят нищо не става на определено място или в определена среда, без да трябва да се предполагат причини, поради които това е така. Макар в много случаи човекът още да не е изследвал тези причини, те съществуват. Алпийското цвете не расте в равнината. В неговата природа има нещо, което го свързва с алпийската местност. Също така в човека трябва да има нещо, което го кара да се роди в определена среда. Тук не са достатъчни причини, които се намират само във физическия свят. За по-дълбоко мислещия те изглеждат така, сякаш фактът, че някой е нанесъл удар на друг, трябва да бъде обяснен не с чувствата на първия, а с физическия механизъм на ръката му. – Също толкова неудовлетворена трябва да се покаже тази нагласа и от всяко обяснение на заложбите и дарбите само чрез „наследствеността“. Може спокойно да ѝ се каже: Вижте как определени заложби се предават по наследство в семействата. В продължение на два века и половина музикалните заложби са се

предавали по наследство у членовете на семейство Бах. От семейство Бернули са произлезли осем математици, някои от които в детството си са били предназначени за съвсем други професии. Но „унаследените“ дарби винаги са ги тласкали към семейната професия. Може по-нататък да се посочи как чрез точно изследване на родословната линия на една личност може да се покаже, че по един или друг начин дарбата на тази личност се е проявявала у предците и че тя се явява само като сбор от унаследени заложби. – Който има посочения втори вид нагласа, със сигурност няма да пренебрегне такива факти; но те не могат да бъдат за него това, което са за онзи, който иска при своите обяснения да се опира само на процесите в сетивния свят. Първият ще посочи, че унаследените заложби не могат сами от себе си да се сумират в цялостната личност, както и металните части на часовника не могат сами от себе си да се оформят в часовник. И ако му се възрази, че все пак съвместното действие на родителите може да предизвика комбинирането на заложбите, т.е. че то, така да се каже, заема мястото на часовникаря, той ще отвърне: Погледнете непредубедено към съвсем новото, което е дадено с всяка детска личност; то не може да идва от родителите просто поради това, че в тях го няма.

Неясното мислене може да създаде голямо объркване в тази област. Най-лошо е, когато носителите на първата нагласа представят носителите на втората като противници на онова, което все пак се опира на „сигурни факти“. Но на последните изобщо не е нужно да им идва наум да отричат истинността или стойността на тези факти. Те например също напълно виждат, че една определена духовна заложба, дори духовна насоченост, се „предава по наследство“ в едно семейство и че известни заложби, сумирани и комбинирани в един потомък, дават значителна личност. Те напълно могат да се съгласят, когато им се каже, че най-значителното име рядко стои в началото, а стои в края на една кръвна общност. Но не бива да им се взема за зло, ако са принудени да изведат от това съвсем други мисли, отколкото онези, които искат да спрат само при сетивно-фактическото. На последните тъкмо може да се отвърне: Наистина човекът показва белезите на своите предци, защото духовно-душевното, което чрез

раждането встъпва във физическото съществуване, взема своята телесност от онова, което му дава наследствеността. С това обаче още не е казано нищо друго освен това, че едно същество носи особеностите на средата, в която се е потопило. Това е наистина странно – тривиално – сравнение, но непредубеденият няма да му отрече основание, когато се каже: това, че едно човешко същество се показва обвито в свойствата на своите предци, доказва за произхода на личните свойства на това същество също толкова малко, колкото това, че един човек е мокър, защото е паднал във водата, доказва нещо за неговата вътрешна природа. И по-нататък може да се каже: Когато най-значителното име стои в края на една кръвна общност, това показва, че носителят на това име е имал нужда от тази кръвна общност, за да си оформи тялото, което му е било необходимо за разгръщането на неговата цялостна личност. Но то не доказва нищо за „унаследяването“ на личното като такова; нещо повече, за здравата логика този факт доказва тъкмо обратното. Защото, ако личните дарби се предаваха по наследство, те би трябвало да стоят в началото на една кръвна общност и после, тръгвайки оттам, да се предават по наследство на потомците. Но тъй като стоят в края, това е тъкмо свидетелство, че те не се предават по наследство. Не бива обаче да се отрича, че и онези, които говорят за духовна причинност в живота, допринасят не по-малко за объркването. Те често говорят прекалено общо, неопределено. Когато се казва, че личността на човека се сумира от унаследените белези, това наистина може да се сравни с твърдението, че металните части на един часовник сами са се сглобили в него. Но трябва да се признае и това, че с много твърдения относно един духовен свят положението не е по-различно, отколкото ако някой каже: Металните части на часовника не могат сами да се съединят така, че чрез съединяването стрелките да се придвижват напред, следователно трябва да има нещо духовно, което да извършва това придвижване напред. Спрямо такова твърдение наистина гради върху много по-добра основа онзи, който казва: Ах, не се занимавам повече с такива „мистични“ същества, които придвижват стрелките; аз се стремя да опозная механичните връзки, чрез които се предизвиква придвижването на стрелките. Изобщо не

става дума само да се знае, че зад нещо механично, например часовника, стои нещо духовно (часовникарят), а значение може да има единствено опознаването на мислите, които в духа на часовникаря са предшествали изработването на часовника. Тези мисли могат да бъдат намерени отново в механизма.

Всяко чисто мечтаене и фантазиране за свръхсетивното носи само объркване. Защото то не е годно да задоволи противниците. Те са прави, когато казват, че подобно общо позоваване на свръхсетивни същества с нищо не подпомага разбирането на фактите. Наистина такива противници могат да кажат същото и спрямо определените данни на духовната наука. Но тогава може да се посочи как в явния живот се проявяват въздействията на скритите духовни причини. Може да се каже: Нека приемем, че е вярно онова, което духовното изследване твърди, че е установило чрез наблюдение, а именно че човекът след смъртта си е преминал през време на пречистване и че през него е преживял душевно каква пречка за напредващото развитие е едно определено дело, което той е извършил в един предишен живот. Докато е преживявал това, в него се е образувал нагонът да поправи последиците от това дело. Този нагон той донася със себе си за един нов живот. И наличието на този нагон образува онази черта в неговото същество, която го поставя на място, откъдето поправянето е възможно. Нека се вземе предвид една съвкупност от такива нагони, и ще имаме причина за съобразената със съдбата среда, в която се ражда един човек. – Същото може да стане и с друго допускане. Нека отново предположим, че е вярно онова, което казва духовната наука: че плодовете на един изминал живот се вграждат в духовния зародиш на човека и че царството на духовете, в което той се намира между смъртта и новия живот, е областта, в която тези плодове узряват, за да се появят, преобразени в заложби и способности, в един нов живот и да оформят личността така, че тя да се явява като въздействие на онова, което е било спечелено в един предишен живот. – На онзи, който прави тези допускания и с тях непредубедено разглежда живота, ще се покаже, че чрез тях всичко сетивно-фактическо може да бъде признато в своето пълно значение и истинност, но че същевременно става разбираемо всичко

онова, което, когато се гради само върху сетивните факти, винаги трябва да остане неразбираемо за онзи, чиято нагласа е насочена към духовния свят.* И преди всичко ще изчезне всяка нелогичност от рода на посочената по-рано: понеже най-значителното име стои в края на една кръвна общност, носителят му трябвало да е наследил своята дарба. Животът става логически разбираем чрез установените от духовната наука свръхсетивни факти.

Съвестният търсач на истината, който иска да се ориентира във фактите без собствен опит в свръхсетивния свят, ще може обаче да повдигне и още едно сериозно възражение. Може именно да се изтъкне, че е недопустимо да се приема съществуването на някакви факти просто защото така може да се обясни нещо, което иначе е необяснимо. Такова възражение със сигурност е съвсем без значение за онзи, който познава съответните факти от свръхсетивния опит. И в следващите части на тази книга ще бъде посочен пътят, по който може да се върви, за да се опознаят като собствено преживяване не само други духовни факти, които се описват тук, но и законът на духовната причинност. Но за всеки, който не иска да тръгне по този път, горното възражение може да има значение. И онова, което може да се каже срещу него, е ценно и за такъв, който е решен сам да върви по посочения път. Защото, ако някой го възприеме по правилния начин, то самото е най-добрата първа стъпка, която може да се направи по този път. – Напълно вярно е именно: само защото чрез него можем да си обясним нещо, което иначе остава необяснимо, не бива да приемаме нещо, за чието съществуване иначе не знаем нищо. Но в случая с посочените духовни факти работата все пак стои още иначе. Ако човек ги приеме, това има не само интелектуалната последица, че чрез тях той намира живота разбираем, а чрез приемането на тези допускания в своите мисли той преживява и още нещо съвсем друго. Да си представим следния случай: На някого се случва нещо, което предизвиква в него твърде мъчителни усещания. Той може да се отнесе към това по два начина. Може да преживее случката като нещо, което го засяга мъчително, и да се отдаде на мъчителното усещане, може би дори да потъне в болка. Но може и да се отнесе към нея иначе. Може да каже: В

действителност аз самият в един минал живот съм образувал в себе си силата, която ме е изправила пред тази случка; в действителност аз сам съм си причинил това. И тогава той може да възбуди в себе си всички усещания, които такава мисъл може да породи. Разбира се, мисълта трябва да бъде преживяна с най-съвършена сериозност и с цялата възможна сила, ако тя трябва да има такава последица за живота на усещанията и чувствата. Който постигне подобно нещо, при него ще настъпи опит, който най-добре може да се онагледи чрез едно сравнение. Двама души – така нека приемем – получават в ръка пръчка восък за печати. Единият прави интелектуални разсъждения за „вътрешната природа“ на пръчката. Тези разсъждения може да са много умни; но ако тази „вътрешна природа“ не се проявява с нищо, някой спокойно може да му възрази, че това е мечтателство. Другият обаче разтрива восъка с парче плат и показва след това, че пръчката привлича малки телца. Има съществена разлика между мислите, които са минали през главата на първия човек и са го подтикнали към разсъжденията, и мислите на втория. Мислите на първия нямат фактическа последица; мислите на втория обаче са извикали от скритостта ѝ една сила, т.е. нещо фактическо. – Така е и с мислите на човек, който си представя, че сам е посадил в себе си чрез един по-ранен живот силата да се срещне с едно събитие. Тази представа сама по себе си възбужда в него една действителна сила, чрез която той може да посрещне събитието по съвсем друг начин, отколкото ако не храни тази представа. Чрез това у него просветва разбиране за необходимата същност на това събитие, което иначе би могъл да признае само като случайност. И той непосредствено ще прозре: имал съм правилната мисъл, защото тази мисъл имаше силата да ми разкрие факта. Ако някой повтаря такива вътрешни процеси, те непрекъснато стават средство за вътрешен приток на сила и така доказват своята правилност чрез своята плодотворност. И тази правилност постепенно се проявява достатъчно силно. В духовно, душевно и също във физическо отношение такива процеси действат оздравително, дори във всяко отношение благотворно върху живота. Човекът забелязва, че чрез това се поставя по правилен начин във връзката на живота, докато, ако взема предвид само единия живот

между раждането и смъртта, се отдава на заблуда. Човекът става душевно по-силен чрез описаното знание. – Такова чисто вътрешно доказателство за духовната причинност всеки наистина може да си набави само сам в своя вътрешен живот. Но и всеки може да го има. Който не си го е набавил, наистина не може да прецени неговата доказателствена сила. Но който си го е набавил, той едва ли може вече да се усъмни в него. Изобщо не бива да се учудваме, че това е така. Защото за онова, което е така изцяло свързано с това, което съставлява най-съкровената същност на човека, неговата личност, е съвсем естествено, че и то може да бъде достатъчно доказано само в най-съкровеното преживяване. – Срещу това обаче не може да се изтъкне, че подобен въпрос, понеже съответства на такова вътрешно преживяване, всеки трябва да урежда сам със себе си и че той не може да бъде предмет на една духовна наука. Сигурно е, че всеки трябва сам да има преживяването, както всеки сам трябва да прозре доказателството на една математическа теорема. Но пътят, по който може да се стигне до преживяването, е валиден за всички хора, както методът за доказване на една математическа теорема е валиден за всички.

Не бива да се отрича, че – като се оставят, естествено, настрана свръхсетивните наблюдения – току-що приведеното доказателство чрез мощта на съответните мисли да пораждат сила е единственото, което устоява на всяка непредубедена логика. Всички други съображения са наистина много значими; но всички те все пак ще имат нещо, в което противникът може да намери уязвими места. Който обаче си е усвоил достатъчно непредубеден поглед, той още във възможността и фактичността на възпитанието у човека ще намери нещо, което има логически действаща доказателствена сила за това, че едно духовно същество си пробива път към съществуване в телесната обвивка. Той ще сравни животното с човека и ще си каже: При първото определящите за него свойства и способности се появяват с раждането като нещо определено в себе си, което ясно показва как то е предначертано чрез наследствеността и се разгръща във външния свят. Вижте как малкото пиленце от раждането си изпълнява жизнените си функции по определен начин. А с човека, с неговия

вътрешен живот, чрез възпитанието влиза в отношение нещо, което може да няма никаква връзка с наследствеността. И той може да е в състояние да усвои въздействията на такива външни влияния. Който възпитава, знае, че насреща на такива влияния трябва да излязат сили от вътрешността на човека; ако това не е така, всяко обучение и възпитание е безсмислено. За непредубедения възпитател дори съвсем рязко се очертава границата между унаследените заложби и онези вътрешни сили на човека, които просветват през тези заложби и които произхождат от предишни житейски пътища. Наистина за такива неща не могат да се приведат толкова „тежки“ доказателства, колкото за известни физически факти чрез везните. Но затова пък тези неща са тъкмо интимностите на живота. И за онзи, който има усет за тях, и такива неосезаеми свидетелства са доказателни; дори по-доказателни от осезаемата действителност. Това, че и животни могат да бъдат дресирани, т.е. че те, така да се каже, чрез възпитание придобиват свойства и способности, не е възражение за онзи, който е в състояние да гледа към същественото. Защото, независимо от това, че навсякъде в света се срещат преходи, резултатите от дресировката при едно животно в никакъв случай не се сливат с неговата лична същност по същия начин, както при човека. Подчертава се дори как способностите, които се придобиват чрез дресировка у домашните животни в съвместния им живот с човека, се предават по наследство, т.е. веднага действат по родов, а не по личен начин. Дарвин описва как кучета апортират, без да са били учени на това или да са го виждали. Кой би искал да твърди същото за човешкото възпитание?

Има обаче мислители, които чрез своите наблюдения надхвърлят мнението, че човекът е сглобен отвън от чисто унаследени сили. Те се издигат до мисълта, че едно духовно същество, една индивидуалност, предшества телесното съществуване и го оформя. Но мнозина от тях все пак не намират възможност да разберат, че има повторни земни животи и че в междинното съществуване между животите плодовете на предишните са съоформящи сили. Нека приведем един от редицата на такива мислители. Имануел Херман Фихте, синът на великия Фихте, привежда в своята „Антропология“ наблюденията си, които го довеждат (с. 528) до следната обобщаваща

преценка: „Родителите не са създатели в пълния смисъл: те предоставят органичното вещество, и не само него, а заедно с това и онова средно, сетивно-сърдечно, което се проявява в темперамента, в своеобразната окраска на сърцето, в определената спецификация на нагоните и други подобни и като чийто общ източник се оказа ‚фантазията' в онзи по-широк, доказан от нас смисъл. Във всички тези елементи на личността смесването и своеобразното съчетание на душите на родителите е несъмнено; затова е напълно основателно те да бъдат обявени за просто продукт на зачатието, още повече ако, както трябваше да решим, зачатието се схваща като действителен душевен процес. Но същинският, завършващ център на личността липсва тъкмо тук; защото при по-дълбоко проникващо наблюдение се оказва, че и онези сърдечни особености са само обвивка и оръдие, за да обхванат в себе си същинските духовни идеални заложби на човека, годни да ги подпомагат в тяхното развитие или да ги възпрепятстват, но в никакъв случай способни да ги оставят да възникнат от самите тях." И по-нататък там се казва: „Всеки предсъществува според своята духовна основна форма, защото, погледнато духовно, никой индивид не прилича на друг, толкова малко, колкото един животински вид на някой от останалите" (с. 532). Тези мисли стигат само дотам, че допускат едно духовно същество да влезе във физическата телесност на човека. Но тъй като неговите формиращи сили не се извеждат от причини от предишни животи, всеки път, когато възниква една личност, такова духовно същество би трябвало да произлиза от една божествена първооснова. При това допускане обаче не би имало възможност да се обясни сродството, което все пак съществува между заложбите, които си пробиват път от човешката вътрешност, и онова, което от външната земна среда в течение на живота прониква към тази вътрешност. Човешката вътрешност, която за всеки отделен човек би произхождала от една божествена първооснова, би трябвало да е съвсем чужда на онова, което застава насреща ѝ в земния живот. Това няма да е така – както в действителност и не е – само ако тази човешка вътрешност вече е била свързана с външното, ако тя не живее в него за първи път. Непредубеденият възпитател може ясно да възприеме следното: аз поднасям на моя

възпитаник от резултатите на земния живот нещо, което наистина е чуждо на неговите само унаследени свойства, но което все пак му се струва така, сякаш той вече е участвал в работата, от която произхождат тези резултати. Само повторните земни животи във връзка с изложените от духовното изследване факти в духовната област между земните животи – само всичко това може да даде задоволително обяснение на всестранно разгледания живот на сегашното човечество. – Тук изрично се казва: на „сегашното“ човечество. Защото духовното изследване показва, че кръговратът на земните животи наистина някога е започнал и че тогава за духовното същество на човека, което влиза в телесната обвивка, са съществували други условия, отколкото сега. В следващите глави ще се върнем към това първобитно състояние на човешкото същество. Когато по този начин, изхождайки от резултатите на духовната наука, бъде показано как това човешко същество е получило своя сегашен облик във връзка със земното развитие, ще може и още по-точно да се посочи как духовното ядро на същността на човека прониква от свръхсетивни светове в телесните обвивки и как се оформя законът на духовната причинност, „човешката съдба“.

Развитието на света и човекът

От предходните разглеждания се оказа, че същността на човека се изгражда от четирите члена: физическо тяло, жизнено тяло, астрално тяло и носител на Аза. „Азът“ работи вътре в другите три члена и ги преобразува. Чрез такова преобразуване на по-ниска степен възникват: сетивната душа, разсъдъчната душа и съзнаващата душа. На по-висока степен на човешкото съществуване се образуват: Дух-Себе, Дух-Живот и Дух-Човек. Тези членове на човешката природа стоят сега в най-многообразни отношения към цялата вселена. И тяхното развитие е свързано с развитието на тази вселена. Чрез разглеждането на това развитие се добива поглед върху по-дълбоките тайни на тази човешка същност.

Ясно е, че животът на човека има връзки в най-различни посоки с обкръжението, с обиталището, в което той се развива. Вече и външната наука е била тласната от дадените ѝ факти към възгледа, че самата Земя, това обиталище на човека в най-широкия смисъл, е преминала през развитие. Тази наука посочва състояния в земното съществуване, през които човек в сегашната си форма още не е съществувал на нашата планета. Тя показва как човечеството бавно и постепенно се е развило от прости културни състояния нагоре до сегашните условия. Значи и тази наука стига до мнението, че съществува връзка между развитието на човека и развитието на неговото небесно тяло, Земята. Духовната наука[7] проследява тази връзка чрез онова познание, което черпи своите факти от възприятието, изострено чрез духовните органи. Тя проследява човека назад в неговия

[7] Духовна наука тук, както се вижда от контекста, се употребява като равнозначно на „тайна наука“, на свръхсетивно познание.

развой. Пред нея се разкрива, че истинското вътрешно духовно същество на човека е преминало през редица животи на тази Земя. Така обаче духовното изследване стига до един момент далеч назад в миналото, в който това вътрешно човешко същество за пръв път е навлязло във външен живот в сегашния смисъл. Именно в това първо земно въплъщение „Азът“ е започнал да проявява дейност вътре в трите тела – астрално тяло, жизнено тяло, физическо тяло. И после той е пренесъл плодовете на тази работа в следващия живот.

Когато по посочения начин човек се връща в разглеждането си назад до този момент, той забелязва, че „Азът“ заварва едно земно състояние, в което трите тела – физическо тяло, жизнено тяло и астрално тяло – вече са развити и вече имат известна взаимовръзка. „Азът“ се свързва за пръв път със съществото, което се състои от тези три тела. Оттук нататък този „Аз“ взема участие в по-нататъшното развитие на трите тела. Преди това те са се развили без такъв човешки Аз до степента, на която ги е заварил тогава този Аз.

Духовната наука трябва сега да се върне със своето изследване още по-назад, ако иска да отговори на въпросите: Как трите тела са достигнали до такава степен на развитие, на която са могли да приемат в себе си един „Аз“, и как самият този Аз е възникнал и е стигнал до способността да действа вътре в тези тела?

Отговорът на тези въпроси е възможен само ако се проследи в духовнонаучен смисъл ставането на самата земна планета. Чрез такова изследване се стига до едно начало на тази земна планета. Онзи начин на разглеждане, който гради само върху фактите на физическите сетива, не може да стигне до заключения, които имат нещо общо с това начало на Земята. Един определен възглед, който си служи с такива заключения, стига до резултата, че всичко веществено на Земята се е образувало от една първична мъглявина. Задача на тази книга не може да бъде да се спира по-подробно на такива представи. Защото за духовното изследване става дума да се вземат предвид не само материалните процеси на земното развитие, а преди всичко духовните причини, които лежат зад веществено. Когато пред нас има човек, който вдига ръка, това вдигане на ръката може да подбуди два начина на разглеждане. Може да се изследва

механизмът на ръката и на останалия организъм и да се поиска процесът да бъде описан така, както той протича чисто физически. Но може също да се насочи духовният поглед към онова, което става в душата на човека и което съставлява душевния повод за вдигането на ръката. По подобен начин изследователят, обучен чрез духовното възприемане, вижда зад всички процеси на сетивно-физическия свят духовни процеси. За него всички преобразувания във веществото на земната планета са откровения на духовни сили, които лежат зад веществените. Но когато такова духовно наблюдение отива все по-назад в живота на Земята, то стига до една точка на развитието, в която всичко вещественo едва започва да съществува. Това веществено се развива от духовното. Преди това е налице само духовно. Чрез това духовно наблюдение човек възприема духовното и вижда как при по-нататъшното проследяване това духовно отчасти като че ли се сгъстява във веществено. Пред нас е процес, който – на по-висока степен – протича така, както когато се наблюдава съд с вода, в който постепенно чрез изкусно направлявани охлаждания биха се образували буци лед. Както тук човек вижда как от онова, което преди е било изцяло вода, се сгъстява ледът, така чрез духовно наблюдение може да се проследи как от едно предходно изцяло духовно като че ли се сгъстяват веществените неща, процеси и същества. – Така физическата земна планета се е развила от едно духовно световно същество; и всичко, което е веществено свързано с тази земна планета, се е сгъстило от онова, което преди е било свързано с нея духовно. Но не бива да си представяме, че някога всичко духовно се превръща във веществено; а в последното винаги имаме пред себе си само преобразувани части от първоначалното духовно. При това духовното остава и през периода на вещественото развитие истински водещият и направляващ принцип.

Очевидно е, че онзи начин на представяне, който иска да се придържа само към сетивно-физическите процеси – и към онова, което разсъдъкът може да заключи от тези процеси, – не е в състояние да каже нищо за въпросното духовно. Да приемем, че би могло да съществува същество, което има само такива сетива, които могат да възприемат лед, но не и по-финото състояние на водата, от

която ледът се отделя чрез охлаждане. За такова същество водата не би съществувала; и то би могло да възприеме нещо от водата едва тогава, когато части от нея са се превърнали в лед. Така за един човек остава скрито духовното, което лежи зад земните процеси, ако той иска да признава само онова, което съществува за физическите сетива. И ако от физическите факти, които възприема сега, той прави правилни заключения за по-ранни състояния на земната планета, такъв човек стига тъкмо само до онази точка на развитието, в която предходното духовно отчасти се е сгъстило във веществено. Такъв начин на разглеждане не вижда това предходно духовно, точно както не вижда и духовното, което невидимо действа и сега зад веществено-то.

Едва в последните глави на тази книга може да се говори за пътищата, по които човек усвоява способността да поглежда с духовно възприятие назад към по-ранните земни състояния, за които става дума тук. Тук засега трябва само да се загатне, че за духовното изследване фактите дори на прадалечни минали времена не са изчезнали. Когато едно същество стигне до телесно съществуване, с неговата телесна смърт веществено-то загива. Не по същия начин „изчезват“ духовните сили, които са изтласкали от себе си това телесно. Те оставят своите следи, своите точни отражения в духовната основа на света. И който е в състояние да издигне възприятието през видимия свят до невидимото, той стига накрая дотам да има пред себе си нещо, което би могло да се сравни с една грамадна духовна панорама, в която са записани всички минали процеси на света. Тези непреходни следи на всичко духовно могат да се нарекат „Акаша-хрониката“, като с Акаша-същност се обозначава духовно-трайното в световните събития за разлика от преходните им форми. Сега и тук отново трябва да се каже, че изследвания в свръхсетивните области на съществуването могат да се правят само с помощта на духовното възприемане, значи в разглежданата тук област само чрез четенето на посочената „Акаша-хроника“. Все пак и тук важи онова, което вече беше казано за подобно нещо на по-ранно място в тази книга. Свръхсетивните факти могат да бъдат изследвани само чрез свръхсетивното възприятие; но изследвани ли са и съобщават ли се от

науката за свръхсетивното, те могат да бъдат прозрени от обикновеното мислене, стига то наистина да иска да бъде непредубедено. Понататък ще бъдат съобщени в смисъла на свръхсетивното познание състоянията на развитие на Земята. Ще бъдат проследени преобразуванията на нашата планета до жизненото състояние, в което тя се намира сега. Ако някой разгледа онова, което има сега пред себе си в чисто сетивно възприятие, и после приеме в себе си онова, което свръхсетивното познание казва за това как от прадалечното минало се е развило това настоящо, той при истински непредубедено мислене е в състояние да си каже: Първо, напълно логично е онова, което разказва това познание; второ, мога да прозра, че нещата са станали такива, каквито тъкмо ми се представят, ако приема, че е вярно онова, което се съобщава от свръхсетивното изследване. С „логичното“ в този контекст, разбира се, не се има предвид, че в някое изложение на свръхсетивното изследване не биха могли да се съдържат грешки в логическо отношение. И тук за „логичното“ ще се говори само така, както се говори за него в обикновения живот на физическия свят. Както там логичното изложение се смята за изискване, въпреки че отделният човек, който излага дадена област от факти, може да изпадне в логически грешки, така е и в свръхсетивното изследване. Може дори да се случи един изследовател, който е способен да възприема в свръхсетивни области, да изпадне в грешки в логическото изложение и тогава да го поправи някой, който изобщо не възприема свръхсетивно, но притежава способността за здраво мислене. Но по същество срещу логиката, прилагана в свръхсетивното изследване, не може да се възрази нищо. И съвсем не би трябвало да е нужно да се подчертава, че срещу самите факти не може да се изтъкне нищо по чисто логически съображения. Както в областта на физическия свят никога не може да се докаже логически дали има кит, или не, а само чрез непосредственото виждане, така и свръхсетивните факти могат да бъдат познати само чрез духовното възприятие. – Но не може да се подчертае достатъчно, че за онзи, който разглежда свръхсетивните области, е необходимо, преди да поиска да се приближи до духовните светове чрез собствено възприятие, първо да си създаде възглед чрез посочената логика, и не по-малко като

познае, че сетивно-явният свят навсякъде изглежда разбираем, ако се предположи, че съобщенията на тайната наука са верни. Всяко преживяване в свръхсетивния свят остава именно несигурно – дори опасно – лутане опипом, ако описаният път на подготовка бъде пренебрегнат. Затова в тази книга първо се съобщава свръхсетивно-фактическото от земното развитие, преди да се говори за самия път на свръхсетивното познание. – Защото напълно трябва да се вземе предвид и това, че онзи, който навлиза чисто мисловно в онова, което има да каже свръхсетивното познание, съвсем не е в същото положение като някой, който слуша разказ за физически процес, който не може сам да види. Защото чистото мислене вече само по себе си е една свръхсетивна дейност. Като нещо сетивно то не може само чрез себе си да доведе до свръхсетивни процеси. Но ако това мислене се приложи към свръхсетивните процеси, разказани от свръхсетивното съзерцание, тогава то само чрез себе си израства в свръхсетивния свят. И дори един от най-добрите пътища да се стигне до собствено възприятие в свръхсетивната област е човек да израсне във висшия свят чрез мисленето върху съобщеното от свръхсетивното познание. Такова навлизане е свързано именно с най-голяма яснота. Затова и определено направление на духовнонаучното изследване смята това мислене за най-солидната първа степен на всяко духовнонаучно обучение. – Също така трябва да изглежда напълно разбираемо, че в тази книга не за всички подробности от възприетото в духа земно развитие се посочва как свръхсетивното се потвърждава в явното. Не това се имаше предвид, когато беше казано, че скритото може навсякъде да бъде доказано в своите явни въздействия. По-скоро се има предвид, че на всяка крачка всичко, което среща човека, може да стане светло и разбираемо за него, ако той постави явните процеси в осветлението, което тайната наука му прави възможно. Само на отделни характерни места в следващите разглеждания може за проба да бъдат посочени потвърждения на скритото чрез явното, за да се покаже как човек може да прави това навсякъде, където само пожелае, в практическия ход на живота.

Ако в смисъла на горното духовнонаучно изследване човек проследи земното развитие назад, той стига до едно духовно

състояние на нашата планета. Но ако този път на изследване се продължи още назад, тогава се открива, че онова духовно преди това вече е било в някакъв вид физическо въплъщение. Значи се попада на едно минало физическо планетарно състояние, което по-късно се е одухотворило и след това чрез повторно овеществяване се е преобразувало в нашата Земя. Така нашата Земя се представя като прераждане на една прастара планета. Но духовната наука може да се върне още по-назад. И тогава тя открива, че целият процес се е повторил още два пъти. Значи нашата Земя е преминала през три предходни планетарни състояния, между които винаги лежат междинни състояния на одухотворяване. Физическото наистина се оказва все по-фино и по-фино, колкото по-назад проследяваме въплъщението.

Срещу следващото изложение се напрашва възражението: Как може здравата способност за съждение да се съгласи с допускането на световни състояния, лежащи толкова неизмеримо далеч назад, каквито са онези, за които се говори тук? Срещу това трябва да се каже, че за онзи, който е в състояние да погледне с разбиране към сегашното скрито духовно в явното сетивно-доловимо, и прозрението в по-ранните състояния на развитие, колкото и далечни да са те, не може да представлява нещо невъзможно. Само за онзи, който не признава това скрито духовно за настоящето, говоренето за такова развитие, каквото се има предвид тук, губи всякакъв смисъл. За онзи, който го признава, при вида на сегашното състояние по-ранното е дадено точно така, както при вида на петдесетгодишния човек е дадено състоянието на едногодишното дете. Да – може да се каже, – но по отношение на второто имаме пред себе си наред с петдесетгодишните хора едногодишни деца и всички възможни междинни степени. Това е вярно; но то е вярно и за развитието на духовното, което се има предвид тук. Който стигне в тази област до смислено съждение, той прозира също, че в пълното наблюдение на настоящето, което обхваща и духовното, наистина наред със степените на съществуването, които са напреднали до съвършенството на развитие на настоящето, са се запазили и състоянията на развитие от миналото, както наред с петдесетгодишните хора съществуват

едногодишни деца. В рамките на земните събития на настоящето могат да се съзрат първичните събития, стига само човек да е в състояние да разграничава различаващите се едно от друго последователни състояния на развитие.

Човекът в облика, в който се развива сега, се появява едва на четвъртото от описаните планетарни въплъщения, на същинската Земя. И съществено в този облик е, че човекът е съставен от четирите члена: физическо тяло, жизнено тяло, астрално тяло и Аз. Но този облик не би могъл да се появи, ако не беше подготвен от предходните факти на развитието. Тази подготовка е станала, като в рамките на предишното планетарно въплъщение са се развили същества, които от сегашните четири човешки члена са имали вече три: физическото тяло, жизненото тяло и астралното тяло. Тези същества, които в известно отношение могат да се нарекат човешките прародители, още не са имали „Аз“, но са развили другите три члена и тяхната взаимовръзка дотолкова, че са узрели да приемат по-късно „Аза“. Така човешкият прародител е стигнал на предишното планетарно въплъщение до известно състояние на зрялост на трите си члена. Това състояние е преминало в одухотворяване. И от одухотворяването после се е образувало едно ново физическо планетарно състояние, това на Земята. В него, сякаш като зародиши, са се съдържали узрелите човешки прародители. Благодарение на това, че цялата планета е преминала през одухотворяване и се е появила в нов облик, тя е предложила на съдържащите се в нея зародиши с физическото тяло, жизненото тяло и астралното тяло не само възможността да се развият отново до висотата, на която вече са стояли преди, но и другата възможност: след като са достигнали тази висота, да се издигнат над себе си чрез приемането на „Аза“. Значи земното развитие се разпада на две части. В първия период самата Земя се явява като прераждане на предишното планетарно състояние. Това състояние на повторение обаче, поради настъпилото междувременно одухотворяване, е по-високо от това на предходното въплъщение. И Земята съдържа в себе си зародишите на човешките прародители от предишната планета. Те се развиват най-напред до висотата, на която вече са били. Когато я достигнат, първият период е завършен.

Но Земята сега, поради собствената си по-висока степен на развитие, може да издигне зародишите още по-високо, а именно да ги направи способни да приемат „Аза“. Вторият период на земното развитие е този на разгръщането на Аза във физическото тяло, жизненото и астралното тяло.

Както по този начин чрез земното развитие човекът бива издигнат с една степен по-високо, така е било вече и при предишните планетарни въплъщения. Защото вече на първото от тези въплъщения е съществувало нещо от човека. Затова сегашната човешка същност се изяснява, когато нейното развитие бъде проследено назад до прадалечното минало на първото от посочените планетарни въплъщения. – В свръхсетивното изследване това първо планетарно въплъщение може да се нарече Сатурн; второто да се обозначи като Слънце; третото като Луна; четвъртото е Земята. При това трябва строго да се има предвид, че тези обозначения засега не бива да се поставят в никаква връзка с едноименните, които се употребяват за членовете на нашата сегашна слънчева система. Под Сатурн, Слънце и Луна тук се имат предвид именно минали форми на развитие, през които Земята е преминала. Какво отношение имат тези светове от древността към небесните тела, които образуват сегашната слънчева система, ще се покаже още в хода на следващите разглеждания. Тогава ще се покаже и защо са избрани тези имена.

Когато сега бъдат описани условията на четирите назовани планетарни въплъщения, това може да стане само в съвсем общи черти. Защото процесите, същества и техните съдби на Сатурн, Слънцето и Луната са наистина също толкова многообразни, колкото и на самата Земя. Затова в описанието могат да бъдат изтъкнати само отделни характерни неща за тези условия, които са подходящи да онагледят как състоянията на Земята са се образували от предишните. При това трябва да се има предвид и това, че тези състояния стават все по-несходни със сегашните, колкото по-назад се отива. И все пак те могат да бъдат описани само като за характеристиката се използват представите, взети от сегашните земни условия. Ако следователно се говори например за светлина, за топлина или подобни неща за тези по-ранни състояния, не бива да се изпуска

от внимание, че с това не се има предвид точно онова, което сега се обозначава като светлина и топлина. И все пак такъв начин на обозначаване е правилен, защото на по-ранните степени на развитие пред наблюдателя на свръхсетивното се показва именно нещо, от което в настоящето са станали светлина, топлина и т.н. И онзи, който проследява описанията, водени по този начин, ще може съвсем добре да разбере от взаимовръзката, в която са поставени тези неща, какви представи трябва да се придобият, за да се получат характерни образи и сравнения за такива факти, които са се разиграли в прадалечното минало.

Наистина тази трудност става много значителна за онези планетарни състояния, които предхождат лунното въплъщение. По време на това последно въплъщение са господствали именно условия, които все пак показват още известно сходство със земните. Който се опитва да опише тези условия, той има в сходствата с настоящето известни опорни точки, за да изрази в ясни представи свръхсетивно получените възприятия. Другояче стои въпросът, когато се описват сатурновото и слънчевото развитие. Там онова, което се представя на ясновидското наблюдение, е в най-висока степен различно от предметите и същества, които сега принадлежат към жизнения кръг на човека. И това различие води дотам, че изобщо е извънредно трудно тези съответни праисторически факти да бъдат внесени в областта на свръхсетивното съзнание. Тъй като обаче сегашната човешка същност не може да бъде разбрана, ако не се върнем до сатурновото състояние, описанието все пак трябва да бъде дадено. И онзи, който има пред очи, че съществува такава трудност и че затова някои неща, които се казват, трябва да бъдат по-скоро загатване и указание за съответните факти, отколкото точно описание на тях, сигурно няма да може да разбере погрешно такова описание.

Наистина би могло да се намери противоречие между посоченото тук и по-нататък и онова, което беше казано по-горе на с. 146 за продължаващото съществуване на по-ранното в настоящето. Би могло да се помисли: никъде наред със сегашното земно състояние не съществува по-ранно сатурново, слънчево, лунно състояние или дори човешко формиране, каквото се описва в тези изложения

като съществуващо в рамките на тези минали състояния. Вярно е, че наред със земните хора не се разхождат сатурнови, слънчеви и лунни хора, както наред с петдесетгодишни лица се разхождат тригодишни деца. Но вътре в земния човек по-ранните състояния на човечеството са свръхсетивно възприемаеми. За да се познае това, човек трябва само да е усвоил способността за различаване, която се простира върху целия обхват на жизнените условия. Както наред с петдесетгодишния човек съществува тригодишното дете, така наред с живия, будния земен човек съществуват трупът, спящият човек, сънуващият човек. И макар тези различни форми на проява на човешката същност да не се явяват непосредствено такива, каквито са, като различните степени на развитие, смисленото съзерцание все пак вижда в онези форми тези степени.

От сегашните четири члена на човешката същност физическото тяло е най-старото. То е и онова, което в своя род е достигнало най-голямото съвършенство. И свръхсетивното изследване показва, че този човешки член е съществувал вече по време на сатурновото развитие. В това изложение ще се покаже, че обликът, който е имало това физическо тяло на Сатурн, наистина е бил нещо съвсем различно от сегашното физическо човешко тяло. Това земно физическо човешко тяло може да съществува в своята природа само благодарение на това, че е във взаимовръзка с жизненото тяло, астралното тяло и Аза по начина, по който това е описано в предходните части на тази книга. Такава взаимовръзка на Сатурн още не е съществувала. Тогава физическото тяло е преминавало през първата си степен на развитие, без в него да са били вчленени човешко жизнено тяло, астрално тяло или Аз. По време на сатурновото развитие то е узряло само дотам да приеме жизнено тяло. За целта Сатурн е трябвало първо да се одухотвори и след това да се прероди като Слънце. В рамките на слънчевото въплъщение отново се е разгърнало, като от запазил се зародиш, онова, в което се беше превърнало физическото тяло на Сатурн; и едва тогава то е могло да се проникне с етерно тяло. Чрез това вчленяване на етерно тяло физическото тяло е преобразило своето естество; то е било издигнато на втора степен на съвършенство. Нещо подобно е станало по време на лунното

развитие. Човешкият прародител, такъв, какъвто се е развил от Слънцето към Луната, там си е вчленил астралното тяло. Чрез това физическото тяло е било преобразено за трети път, значи издигнато на третата степен на своето съвършенство. Жизненото тяло при това също е било преобразено; то вече е стояло на втората степен на своето съвършенство. На Земята на човешкия прародител, състоящ се от физическо тяло, жизнено тяло и астрално тяло, е бил вчленен Азът. Чрез това физическото тяло е достигнало своята четвърта степен на съвършенство, жизненото тяло – третата, астралното тяло – втората; Азът стои едва на първата степен на своето съществуване.

Ако човек се отдаде на непредубедено разглеждане на човека, няма да му е трудно да си представи правилно тези различни степени на съвършенство на отделните членове. Нужно е само в това отношение да се сравни физическото тяло с астралното. Разбира се, астралното тяло като душевен член стои на по-висока степен на развитие от физическото. И когато в бъдеще първото се усъвършенства, то ще има много по-голямо значение за цялостното същество на човека, отколкото сегашното физическо тяло. Но в своя род физическото тяло е достигнало до известна висока степен. Нека си помислим за строежа на сърцето, устроен в смисъла на най-голяма мъдрост, за чудния строеж на мозъка и т.н., дори за една отделна част от кост, например за горния край на една бедрена кост. В този край на костта се намира закономерно разчленена мрежеста или скелетна структура, съставена от фини пръчици. Цялото е така съчетано, че с изразходване на най-малкото количество материал се постига най-благоприятното въздействие върху ставните повърхности, например най-целесъобразното разпределение на триенето и с това правилен вид подвижност. Така в частите на физическото тяло се намират изпълнени с мъдрост устройства. И който освен това обърне внимание на хармонията в съвместното действие на частите за цялото, той сигурно ще намери за правилно да се говори за съвършенство на този член на човешката същност в неговия род. Наред с това не е от значение, че в някои части се появява нещо, което изглежда нецелесъобразно, или че могат да настъпят смущения в строежа и във функциите. Може дори да се открие, че такива смущения в известно

отношение са само необходимите сенчести страни на изпълнената с мъдрост светлина, която е излята върху целия физически организъм. А сега нека сравним с това астралното тяло като носител на удоволствие и страдание, на влечения и страсти. Каква несигурност господства в него по отношение на удоволствие и страдание, какви често безсмислени влечения и страсти, противоречащи на висшата човешка цел, се разиграват там. Астралното тяло е едва на път да постигне хармонията и вътрешната завършеност, които вече се срещат във физическото тяло. По същия начин би могло да се покаже, че етерното тяло наистина се оказва по-съвършено в своя род от астралното тяло, но по-несъвършено от физическото. И не по-малко при съответно разглеждане ще се окаже, че истинското ядро на човешката същност, „Азът“, сега стои едва в началото на развитието си. Защото колко много е постигнал вече този Аз от своята задача да преобразува другите членове на човешката същност така, че те да бъдат откровение на неговата собствена природа? – Онова, което по този начин се получава още при външно наблюдение, за познавача на духовната наука се изостря още от нещо друго. Би могло да се посочи, че физическото тяло бива нападано от болести. Духовната наука е в състояние да покаже, че голяма част от всички болести произлиза от това, че извращенията, заблужденията в астралното тяло се пренасят върху етерното тяло и по обиколния път през последното разрушават сама по себе си съвършената хармония на физическото тяло. По-дълбоката взаимовръзка, която тук може само да се загатне, и истинската причина за много болестни процеси убягват именно на онова научно разглеждане, което иска да се ограничи само с физическо-сетивните факти. Тази взаимовръзка в повечето случаи се оказва такава, че едно увреждане на астралното тяло не води до болестни прояви на физическото тяло в същия живот, в който е станало увреждането, а едва в някой следващ. Затова законите, за които става дума тук, имат значение само за онзи, който може да признае повторението на човешкия живот. Но дори човек да не иска да знае нищо за такива по-дълбоки познания, все пак и обикновеното наблюдение на живота показва, че човекът се отдава на твърде много наслади и влечения, които подкопават хармонията

на физическото тяло. А насладата, влечението, страстта и т.н. нямат седалището си във физическото, а в астралното тяло. Последното в много отношения е още толкова несъвършено, че може да разруши съвършенството на физическото тяло. – И тук нека бъде посочено, че с такива разсъждения съвсем не се цели да бъдат доказани твърденията на духовната наука за развитието на четирите члена на човешката същност. Доказателствата се вземат от духовното изследване, което показва, че физическото тяло има зад себе си четирикратно преобразуване към по-високи степени на съвършенство, а другите членове на човека – по описания начин по-малко. Тук трябваше именно само да се загатне, че тези съобщения на духовното изследване се отнасят до факти, които се показват в своите въздействия в степените на съвършенство на физическото тяло, жизненото тяло и т.н., които могат да бъдат наблюдавани и външно.

Ако човек иска да си състави образна представа, която се доближава до действителността, за условията по време на сатурновото развитие, той трябва да вземе предвид, че по време на него – по същество – от нещата и създанията, които сега принадлежат към Земята и които се причисляват към минералното, растителното и животинското царство, още нищо не е съществувало. Същества от тези три царства са се образували едва в по-късни периоди на развитие. От днешните физически възприемаеми земни същества тогава е съществувал само човекът и от него само физическото тяло по описания начин. Но и сега към Земята принадлежат не само същества на минералното, животинското, растителното и човешкото царство, а и други същества, които не се проявяват във физическа телесност. Такива същества са присъствали и в сатурновото развитие. И тяхната дейност на сцената на Сатурн е имала за последица покъсното развитие на човека.

Ако духовните органи за възприятие се насочат отначало не към началото и края, а към средния период на развитие на това сатурново въплъщение, в него се показва състояние, което в основни линии се състои само от „топлина“. Не може да се намерят никакви газообразни, никакви течни, а камо ли твърди съставки. Всички тези състояния се появяват едва в по-късни въплъщения. Да приемем,

че едно човешко същество със сегашните сетивни органи би се приближило като наблюдател до това сатурново състояние. От всички сетивни впечатления, които то може да има, там не би го срещнало нищо освен усещането за топлина. Да предположим, че такова същество би се приближило до този Сатурн. Когато навлезе в заетата от него част от пространството, то би възприело само, че тази част има различно топлинно състояние от това на останалото пространствено обкръжение. Но то съвсем не би намерило тази част от пространството равномерно топла, а по най-многообразен начин биха се редували по-топли и по-студени участъци. По определени линии би се възприемала лъчиста топлина. И то не така, че такива линии да се простират само по права, а от разликите в топлината се образуват неправилни форми. Човек би имал пред себе си нещо като световно същество, разчленено в себе си и явяващо се в сменящи се състояния, което се състои само от топлина.

Съвременният човек непременно ще се затрудни да си представи нещо, което се състои само от топлина, тъй като е свикнал да не познава топлината като нещо само по себе си, а да я възприема само в топли или студени газообразни, течни или твърди тела. Особено на онзи, който е усвоил физикалните представи на нашето време, ще се стори безсмислено да се говори за „топлина“ по горния начин. Такъв човек може би ще каже: Има твърди, течни и газообразни тела; топлината обаче означава само състояние, в което се намира една от тези три форми на телата. Когато най-малките частици на един газ са в движение, това движение се възприема като топлина. Където няма газ, не може да има такова движение, следователно и топлина. – За духовнонаучния изследовател въпросът стои иначе. За него топлината е нещо, за което той говори в същия смисъл, както за газ, за течност или за твърдо тяло. Тя е за него само още по-фина субстанция от газа. А последният не е за него нищо друго освен сгъстена топлина в същия смисъл, в който течността е сгъстена пара или твърдото тяло – сгъстена течност. Така духовният учен говори за топлинни тела, както говори за газообразни и парообразни тела. – Необходимо е само да се признае, че съществува душевно възприемане, ако човек иска да следва духовния изследовател в тази област. В света,

даден за физическите сетива, топлината безусловно се представя като състояние на твърдото, течното или газообразното; но това състояние е именно само външната страна на топлината или също така нейното действие. Физиците говорят само за това действие на топлината, не за нейната вътрешна природа. Нека човек опита напълно да се абстрахира от всяко топлинно действие, което получава от външни тела, и да си представи живо единствено вътрешното преживяване, което има при думите: „Чувствам, че ми е топло“, „Чувствам, че ми е студено“. Единствено това вътрешно преживяване може да даде представа за онова, което е бил Сатурн в описания по-горе период от своето развитие. Човек би могъл да премине изцяло през частта от пространството, която Сатурн е заемал: нямаше да има газ, който да упражнява какъвто и да е натиск, нито твърдо или течно тяло, от което да може да се получи някакво светлинно впечатление. Но във всяка точка на пространството човек, без впечатление отвън, би почувствал вътрешно: тук има тази или онази степен на топлина. В едно световно тяло с такова устройство няма условия за животинските, растителните и минералните същества на нашето настояще. (Затова едва ли е нужно да се отбележи, че казаното по-горе фактически никога не би могло да се случи. Съвременният човек като такъв не може да застане като наблюдател пред Стария Сатурн. Изложението имаше за цел само да поясни.) Същества, които свръхсетивното познаване осъзнава при разглеждането на Сатурн, са били на съвсем друга степен на развитие от сегашните, сетивно възприемаеми земни същества. Тук пред това познаване застават най-напред същества, които не са имали физическо тяло като сегашния човек. Сега човек трябва също да внимава да не мисли за сегашната физическа телесност на човека, когато тук става дума за „физическо тяло“. Трябва по-скоро грижливо да се прави разлика между физическо тяло и минерално тяло. Физическо тяло е онова, което се управлява от физическите закони, които днес се наблюдават в минералното царство. Сегашното физическо човешко тяло обаче не се управлява само от такива физически закони, а освен това е проникнато и от минерално вещество. За такова физическо-минерално тяло на Сатурн още не може да се говори. Там има само физическа телесност,

която се управлява от физически закони; но тези физически закони се проявяват само чрез топлинни действия. Значи физическото тяло е фино, тънко, етерно топлинно тяло. И от такива топлинни тела се състои целият Сатурн. Тези топлинни тела са първата заложба на сегашното физическо-минерално човешко тяло. Последното се е образувало от първото по такъв начин, че в първото са се вградили газообразните, течните и твърдите вещества, които са се образували едва по-късно. Сред същества, които застават пред свръхсетивното съзнание в мига, когато това съзнание има пред себе си сатурновото състояние, и за които освен за човека може да се говори като за обитатели на Сатурн, има например такива, които изобщо не са се нуждаели от физическо тяло. Най-долният член на тяхното същество е бил етерно тяло. Затова пък те са имали и един член над човешките членове на същността. Човекът има като най-висш член Духа-Човек. Тези същества имат още един, по-висш. А между етерното тяло и Духа-Човек те имат всички описани в тази книга членове, които се намират и у човека: астрално тяло, Аз, Дух-Себе и Дух-Живот. Както нашата Земя е обградена от въздушна обвивка, така е бил и Сатурн; само че при него тази „въздушна обвивка“ е била от духовно естество.[8] Тя се е състояла всъщност от току-що назованите и още други същества. Имало е непрекъснато взаимодействие между топлинните тела на Сатурн и охарактеризираните същества. Те са потапяли своите членове на същността във физическите топлинни тела на Сатурн. И докато в самите тези топлинни тела не е имало живот, в тях се е изразявал животът на обитателите около тях. Те биха могли да се сравнят с огледала; само че от тях са се отразявали не образите на споменатите живи същества, а техните жизнени състояния. Значи в самия Сатурн не би могло да се открие нищо живо; ала той е действал

[8]При напълно точен начин на изразяване, за да се предаде точно вътрешното преживяване при духовното изследване, вместо „Сатурн беше обграден от въздушна обвивка“ би трябвало да се каже: „Когато свръхсетивното познаване осъзнае Сатурн, пред това съзнание застава и една въздушна обвивка на Сатурн“ или „застават други, така или иначе устроени същества“. Пренасянето в оборота „това или онова е налице“ трябва да бъде позволено, защото в основата си същото пренасяне става и при оформянето на езиковата употреба за действителното душевно преживяване при сетивно доловимото възприятие; но при следващото изложение човек ще трябва да има това предвид. Впрочем то следва вече и от връзката на изложението.

оживяващо върху своето обкръжение в небесното пространство, тъй като е отразявал обратно в него като ехо изпратения му живот. Целият Сатурн е изглеждал като огледало на небесния живот. Много високо стоящи същества, чийто живот Сатурн отразява обратно, нека бъдат наречени „Духове на мъдростта“. (В християнската духовна наука те носят името „Кириотетес“, тоест „Господства“.) Тяхната дейност на Сатурн не започва чак с описаната средна епоха от неговото развитие. Тя по известен начин дори вече е завършена тогава. Преди да могат да стигнат дотам, че да осъзнаят от топлинните тела на Сатурн отражението на своя собствен живот, трябвало е първо да доведат тези топлинни тела дотам, че да могат да предизвикат това отражение. Затова тяхната дейност е започнала скоро след началото на сатурновото развитие. Когато това е станало, сатурновата телесност е била още неподредена вещественост, която не би могла да отразява нищо. – И като се разглежда тази неподредена вещественост, човек се е пренесъл чрез духовното наблюдение в началото на сатурновото развитие. Онова, което може да се наблюдава там, още изобщо не носи по-късния топлинен характер. Ако човек иска да го характеризира, може да говори само за едно свойство, което може да се сравни с човешката воля. То е изцяло и напълно само воля. Значи тук имаме работа с изцяло душевно състояние. Ако се проследи откъде е дошла тази „воля“, ще се види, че тя възниква чрез изтичане от възвишени същества, които през степени, достъпни само за предчувствието, са довели своето развитие до такава висота, че когато е започнало сатурновото развитие, са могли да излъчат от своето собствено същество „волята“. След като това излъчване е продължило известно време, с волята се свързва дейността на охарактеризираните по-горе „Духове на мъдростта“. Така волята, дотогава напълно лишена от свойства, постепенно получава свойството да отразява живот обратно в небесното пространство. – Съществата, които в началото на сатурновото развитие изпитват своето блаженство в това да излъчват воля, могат да бъдат наречени „Духове на волята“. (В християнската езотерична наука те се наричат „Престоли“.) – След като чрез съвместното действие на волята и живота е достигната известна степен на сатурновото развитие, започва действието на

други същества, които също се намират в обкръжението на Сатурн. Те могат да бъдат наречени „Духове на движението“. (Християнски: „Динамис“, „Сили“.) Те нямат нито физическо, нито жизнено тяло. Техният най-нисш член е астралното тяло. Когато сатурновите тела са придобили способността да отразяват живота, този обратно излъчван живот може да се пропие със свойствата, които имат своето седалище в астралните тела на „Духовете на движението“. Последицата от това е, че изглежда така, сякаш от Сатурн в небесното пространство биват изхвърляни прояви на усещания, чувства и подобни душевни сили. Целият Сатурн изглежда като одушевено същество, което проявява симпатии и антипатии. Тези душевни прояви обаче в никакъв случай не са негови собствени, а само обратно изхвърлените душевни въздействия на „Духовете на движението“. – Когато и това е продължило в течение на известна епоха, започва дейността на други същества, които нека бъдат наречени „Духове на формата“. И техният най-долен член е астрално тяло. Но то стои на друга степен на развитие от това на „Духовете на движението“. Докато последните придават на обратно излъчения живот само общи прояви на усещания, астралното тяло на „Духовете на формата“ (християнски: „Ексусиаи“, „Власти“) действа така, че проявите на усещания биват изхвърляни в световното пространство като от отделни същества. Би могло да се каже: „Духовете на движението“ правят така, че Сатурн в своята цялост да изглежда като одушевено същество. „Духовете на формата“ разделят този живот на отделни живи същества, така че сега той изглежда като съединение от такива душевни същества. – За да има образ, нека човек си представи плод на черница или къпина и как тя е съставена от отделни малки зрънца. Така за свръхсетивно познаващия Сатурн в описаната епоха на развитие е съставен от отделни сатурнови същества, които обаче нямат собствен живот и собствена душа, а отразяват обратно живота и душата на своите обитатели. – В това сатурново състояние сега се намесват същества, които също имат за свой най-долен член астралното тяло, но които са довели това тяло до такава степен на развитие, че то действа като сегашния човешки „Аз“. Чрез тези същества „Азът“ гледа от обкръжението на Сатурн надолу към него. И той предава своята природа на отделните

живи същества на Сатурн. Така от Сатурн в световното пространство бива изпращано нещо, което изглежда като действието на човешката личност в сегашния жизнен кръг. Съществата, които предизвикват това, нека бъдат наречени „Духове на личността“ (християнски: „Архаи“, „Начала“). Те придават на частиците на сатурновото тяло вида на личностния характер. Но на самия Сатурн все пак не е налице личността, а само, така да се каже, нейният огледален образ, черупката на личността. Своята действителна личност „Духовете на личността“ имат в обкръжението на Сатурн. Именно като тези „Духове на личността“ оставят по описания начин своето същество да се отразява обратно от сатурновите тела, на тези тела се придава онази фина вещественост, която по-горе беше описана като „топлина“. – В целия Сатурн няма вътрешност; но „Духовете на личността“ познават образа на своята собствена вътрешност, като той струи към тях от Сатурн във вид на топлина.

Когато настъпи всичко това, „Духовете на личността“ стоят на степента, на която днес стои човекът. Тогава те преминават през своята човешка епоха. Ако човек иска да погледне на този факт с непредубедено око, трябва да си представи, че едно същество може да бъде „човек“ не само в образа, който човекът има днес. „Духовете на личността“ са „хора“ на Сатурн. Те имат за най-долен член не физическото тяло, а астралното тяло с Аза. Затова те не могат да изразяват преживяванията на това астрално тяло в такова физическо тяло и етерно тяло като сегашния човек; но те не само имат „Аз“, а и знаят за него, защото топлината на Сатурн, като го отразява обратно, им довежда този „Аз“ до съзнание. Те са именно „хора“ при други условия, а не при земните.

По-нататък в сатурновото развитие следват факти от друг род в сравнение с досегашните. Докато досега всичко е било отражение на външен живот и на външно усещане, сега започва един вид вътрешен живот. В сатурновия свят започва светлинен живот, който тук и там пламва и отново помръква. Появява се трептящо мъждукане на това или онова място, нещо като проблясващи мълнии на други места. Сатурновите топлинни тела започват да мъждукат, да блестят, дори да излъчват светлина. Понеже е достигната тази степен на

развитие, за определени същества отново се открива възможността да развият дейност. Това са онези, които могат да бъдат означени като „Духове на огъня“. (Християнски: „Архангелои“, „Архангели“.) Тези същества наистина имат астрално тяло, но на обозначената степен на своето съществуване не могат да дават стимули на собственото си астрално тяло; те не биха могли да възбудят никакво чувство, никакво усещане, ако не можеха да действат върху топлинните тела, стигнали до описаната сатурнова степен. Това действие им дава възможност да познаят своето собствено съществуване по действието, което упражняват. Те не могат да кажат на себе си: „Аз съм тук“, а приблизително: „Моето обкръжение ме оставя да бъда тук.“ Те възприемат, като възприятията им се състоят именно в описаните светлинни действия на Сатурн. Тези действия са в известен смисъл техният „Аз“. Това им придава особен вид съзнание. То може да бъде означено като образно съзнание. Можем да си го представим подобно на човешкото съзнание при сънуване; само че степента на живост трябва да си я представим много по-голяма, отколкото при човешкото сънуване, и че тук нямаме работа с лишени от същност образи от сънища, които се надигат и спадат, а с такива, които стоят в действително отношение към светлинната игра на Сатурн. – В тази взаимна игра между Духовете на огъня и сатурновите топлинни тела в развитието се вграждат зародишите на човешките сетивни органи. Органите, чрез които днес човекът възприема физическия свят, проблясват в своите първи фини етерни заложби. Човешки фантоми, които сами по себе си още не показват нищо друго освен светлинните първообрази на сетивните органи, стават разпознаваеми вътре в Сатурн за ясновидската способност за възприятие. – Тези сетивни органи са, значи, плод на дейността на Духовете на огъня; но в тяхното възникване не участват само тези Духове. Заедно с тези Духове на огъня на сцената на Сатурн се появяват други същества. Същества, които в своето развитие са стигнали дотам, че могат да си служат с онези сетивни зародиши, за да съзерцават световните процеси в сатурновия живот. Това са същества, които могат да се смятат за „Духове на любовта“ (християнски: „Серафими“). Ако тях ги нямаше, Духовете на огъня не биха могли да имат описаното по-горе съзнание. Те съзерцават

сатурновите процеси със съзнание, което им дава възможност да ги пренасят като образи върху Духовете на огъня. Самите те се отказват от всички предимства, които биха могли да имат от съзерцаването на сатурновите процеси, от всяка наслада, всяка радост; те дават всичко това, за да могат Духовете на огъня да го имат.

След тези събития следва нов период от съществуването на Сатурн. Към светлинната игра се прибавя друга. За мнозина може да изглежда като безумие, когато се изкаже онова, което тук се представя на свръхсетивното познаване. Вътре в Сатурн има нещо като вкусови усещания, които се преливат едно в друго. Сладко, горчиво, кисело и т.н. се наблюдава на най-различни места във вътрешността на Сатурн; а навън, в небесното пространство, всичко това се възприема като тон, като един вид музика. – В рамките на тези процеси определени същества отново намират възможност да развият дейност на Сатурн. Нека те бъдат наречени „Синове на здрача или на живота“ (християнски: „Ангелои“, „Ангели“). Те влизат във взаимодействие с вкусовите сили, които са налице във вътрешността на Сатурн и се надигат и спадат. Така тяхното етерно или жизнено тяло изпада в такава дейност, че тя може да бъде означена като един вид обмяна на веществата. Те внасят живот във вътрешността на Сатурн. Поради това в Сатурн протичат процеси на хранене и отделяне. Не те предизвикват непосредствено тези процеси, а чрез онова, което те предизвикват, косвено възникват такива процеси. Този вътрешен живот прави възможно на световното тяло да стъпят още и други същества, които могат да бъдат означени като „Духове на хармонията“ (християнски: „Херувими“). Те предават на „Синовете на живота“ смътен вид съзнание. То е още по-смътно и по-сумрачно от съзнанието при сънуване на сегашния човек. То е такова, каквото е присъщо на човека в съня без сънища. Това съзнание е от толкова ниска степен, че така да се каже, „изобщо не стига до съзнанието“ на човека. Но то е налице. То се различава от дневното съзнание по степен и също по вид. Това „съзнание на съня без сънища“ имат днес и растенията. Макар то да не дава възприятия на външен свят в човешкия смисъл, то все пак регулира жизнените процеси и ги привежда в хармония с външните световни процеси. На въпросната

сатурнова степен „Синовете на живота“ не могат да възприемат това регулиране; но „Духовете на хармонията“ го възприемат и затова те са истинските регулатори. – Целият този живот се разиграва в обозначените човешки фантоми. Затова те изглеждат на духовния поглед оживени; но техният живот все пак е само привиден живот. Това е животът на „Синовете на живота“, които, така да се каже, си служат с човешките фантоми, за да се изживеят.

Нека сега вниманието се насочи към човешките фантоми с привидния живот. През описания сатурнов период те са с напълно променлива форма. Ту приличат на този образ, ту на онзи. В по-нататъшния ход на развитието образите стават по-определени; временно трайни. Това произтича оттам, че сега те биват проникнати от действията на Духовете, които имат значение още в началото на сатурновото развитие, а именно от „Духовете на волята“ (Престолите). Последицата от това е, че самият човешки фантом се явява с най-простата, най-смътна форма на съзнание. Тази форма на съзнание трябва да си я представим още по-смътна от тази на съня без сънища. При сегашните условия минералите имат това съзнание. То привежда вътрешната същност в съзвучие с физическия външен свят. На Сатурн „Духовете на волята“ са регулаторите на това съзвучие. Така човекът изглежда като отпечатък на самия сатурнов живот. Каквото е сатурновият живот в голям мащаб, това е на тази степен човекът в малък мащаб. И с това е даден първият зародиш на онова, което и в днешния човек е още само в зародиш: на „Духа-Човек“ (Атма). Навътре (в Сатурн) тази смътна човешка воля се проявява пред свръхсетивната способност за възприятие чрез действия, които могат да се сравнят с „миризмите“. Навън, в небесното пространство, е налице проява като тази на една личност, която обаче не се ръководи от вътрешен „Аз“, а е регулирана отвън като машина. Регулаторите са „Духовете на волята“. Ако се обхване с поглед предишното, става видно, че от описаното най-напред средно състояние на сатурновото развитие нататък степените на това развитие можеха да бъдат характеризирани чрез сравнения на техните действия със сетивни усещания от настоящето. Можеше да се каже: Сатурновото развитие се открива като топлина, после се

прибавя светлинна игра, после игра на вкус и тон; накрая се появява нещо, което към вътрешността на Сатурн се проявява с усещания за мирис, а навън – като механично действащ човешки Аз. Как стои въпросът с откровенията на сатурновото развитие за онова, което предхожда топлинното състояние? Това изобщо не може да се сравни с нещо, което е достъпно за външно сетивно усещане. Топлинното състояние се предхожда от състояние, което човекът днес изживява само в своята вътрешна същност. Когато той се отдава на представи, които сам образува в душата, без подбудата за тях да му е натрапена от външно впечатление, тогава той има в себе си нещо, което никакви физически сетива не могат да възприемат, което по-скоро е достъпно като възприятие само за висшето виждане. Топлинното състояние на Сатурн се предхожда именно от откровения, които могат да съществуват само за свръхсетивно възприемащия. Три такива състояния могат да бъдат назовани: чисто душевна топлина, която не е външно възприемаема; чисто духовна светлина, която външно е мрак; и накрая нещо духовно-същностно, което е съвършено в самото себе си и не се нуждае от никакво външно същество, за да се осъзнае. Чистата вътрешна топлина съпровожда появата на „Духовете на движението“; чистата духовна светлина – тази на „Духовете на мъдростта“; чистата вътрешна същност е свързана с първото излъчване на „Духовете на волята“.

Значи с появата на сатурновата топлина нашето развитие излиза от вътрешния живот, от чистата духовност, и за първи път навлиза в съществуване, което се проявява външно. Навярно на съвременното съзнание ще бъде особено трудно да се примири с това, когато трябва да се каже още, че със сатурновото топлинно състояние се появява за първи път и онова, което се нарича „време“. Защото предходните състояния изобщо не са времеви. Те принадлежат на онази област, която в духовната наука може да се нарече „трайността“. Затова и всичко, което в тази книга се казва за такива състояния в „областта на трайността“, трябва да се разбира така, че изразите, които се отнасят до времеви отношения, се употребяват само за сравнение и за разбиране. За човешкия език онова, което, така да се каже, предхожда „времето“, може да се характеризира също само с изрази, които

съдържат представата за времето. Нали човек трябва да съзнава също, че макар първото, второто и третото сатурново състояние изобщо да не са се разигравали „едно след друго“ в сегашния смисъл, той все пак не може да не ги описва едно след друго. Освен това, въпреки своята „трайност“ или едновременност, те зависят едно от друго така, че тази зависимост може да се сравни с времева последователност.

С това указание за първите състояния на развитието на Сатурн се хвърля светлина и върху всяко по-нататъшно питане за някакво „откъде“ на тези състояния. Чисто разсъдъчно, разбира се, е напълно възможно пред всеки произход отново да се пита за „произход на този произход“. По отношение на фактите обаче това не е допустимо. Достатъчно е човек да си го представи живо чрез едно сравнение. Ако човек намери някъде по пътя вдълбани следи, той може да попита: От какво произлизат те? Като отговор може да получи: от една кола. Тогава може да се пита по-нататък: Откъде е дошла колата, накъде е отивала? Отново е възможен отговор, основан на факти. После може да се пита още: Кой е седял в колата? Какви намерения е имала личността, която я е използвала, какво е правила? Но накрая човек ще стигне до една точка, при която фактите естествено слагат край на питането. Който тогава пита още по-нататък, се отклонява от намерението на първоначалната постановка на въпроса. Той, така да се каже, само шаблонно продължава питането. При неща като това, което тук е приведено за сравнение, лесно се забелязва къде фактите обуславят края на питането. При големите световни въпроси човек не си дава толкова лесно сметка за това. Но при наистина точно вглеждане ще забележи все пак, че всяко питане за „откъде“ трябва да завърши при описаните по-горе сатурнови състояния. Защото човек е стигнал до една област, където съществата и процесите вече не се обосновават чрез онова, от което произлизат, а чрез самите себе си.

Като резултат от сатурновото развитие се явява това, че човешкият зародиш се е развил до известна степен. Той е придобил нисшето, смътно съзнание, за което стана дума по-горе. Не бива да си представяме, че неговото развитие започва едва в последния сатурнов стадий. „Духовете на волята“ действат през всички състояния. В последния период обаче резултатът изпъква най-силно за

свръхсетивното възприемане. Изобщо няма твърда граница между дейностите на отделните групи същества. Когато се казва: Първо действат „Духовете на волята“, после „Духовете на мъдростта“ и т.н., не се има предвид, че те действат само тогава. Те действат през цялото сатурново развитие; в посочените периоди тяхното действие само може да се наблюдава най-добре. Отделните същества имат там, така да се каже, водачеството.

Така цялото сатурново развитие се явява като обработване на онова, което е изтекло от „Духовете на волята“, от страна на „Духовете на мъдростта, на движението, на формата“ и т.н. При това самите тези духовни същества преминават през развитие. „Духовете на мъдростта“ например, след като са получили своя живот, отразен обратно от Сатурн, стоят на друга степен, отколкото преди това. Плодът на тази дейност повишава способностите на собственото им същество. Последицата от това е, че за тях след така извършената дейност настъпва нещо подобно на онова, което настъпва за човека със съня. На техните периоди на дейност по отношение на Сатурн следват такива, в които те, така да се каже, живеят в други светове. Тогава тяхната дейност е обърната настрана от Сатурн. Затова ясновидското възприемане вижда в описаното сатурново развитие едно възхождане и едно низхождане. Възхождането трае до образуването на топлинното състояние. После със светлинната игра вече започва отлив. И когато после човешките фантоми са приели образ чрез „Духовете на волята“, тогава духовните същества постепенно също са се оттеглили: сатурновото развитие замира в себе си; то изчезва като такова. Настъпва нещо като период на покой. При това човешкият зародиш навлиза сякаш в състояние на разпадане; но не в такова, чрез което би изчезнал, а в такова, което е подобно на състоянието на растително семе, което почива в земята, за да узрее за ново растение. Така човешкият зародиш почива за ново пробуждане в лоното на света. И когато настъпи моментът на неговото пробуждане, тогава и описаните по-горе духовни същества, при други условия, са си усвоили способностите, чрез които могат да обработват човешкия зародиш по-нататък. „Духовете на мъдростта“ са придобили в своето етерно тяло способността не само да се наслаждават, както на Сатурн,

на отражението на живота; сега те са в състояние да оставят живот да изтича и от самите тях и да даряват с него други същества. „Духовете на движението“ сега са стигнали дотам, докъдето бяха на Сатурн „Духовете на мъдростта“. Техният най-долен член на същността там беше астралното тяло. Сега им е присъщо етерно или жизнено тяло. И съвсем съответно другите духовни същества са стигнали до по-нататъшна степен на развитие. Затова всички тези духовни същества могат при по-нататъшното развитие на човешкия зародиш да действат иначе, отколкото са действали на Сатурн. – Но човешкият зародиш в края на сатурновото развитие се беше разпаднал. За да могат по-нататък развилите се духовни същества да продължат оттам, където по-рано са спрели, този човешки зародиш трябва още веднъж накратко да повтори степените, които е преминал на Сатурн. Това именно се показва на свръхсетивната способност за възприятие. Човешкият зародиш излиза от своята скритост и започва да се развива по собствена способност чрез силите, които са му били присадени на Сатурн. Той излиза като волево същество от мрака, довежда се до привидността на живота, на одушевеността и т.н. чак до онова механично проявление на личността, което имаше в края на сатурновото развитие.

* * *

Вторият от посочените големи периоди на развитие, „слънчевата степен“, предизвиква издигането на човешкото същество до по-високо състояние на съзнанието от онова, което то беше постигнало на Сатурн. Сравнено със сегашното съзнание на човека, това слънчево състояние наистина би могло да се означи като „несъзнателност“. Защото то приблизително се равнява на онова, в което човекът сега се намира по време на напълно лишения от сънища сън. Или би могло да се сравни и с нисшата степен на съзнание, в която днес дреме нашият растителен свят. За свръхсетивното съзерцание не съществува „несъзнателност“, а само различни степени на съзнателност. Всичко в света е съзнателно. – Човешкото същество придобива в хода на слънчевото развитие по-високата степен на съзнание, като там в него се вгражда етерното или жизненото тяло. Преди това да може да стане, трябва по описания по-горе начин да се повторят сатурновите

състояния. Това повторение има съвсем определен смисъл. Когато именно изтече периодът на покой, за който се говори в предходните изложения, тогава от „световния сън“ онова, което преди беше Сатурн, излиза като ново световно същество, като Слънце. С това обаче са се променили условията на развитието. Духовните същества, чието действие беше представено за Сатурн, са напреднали до други състояния. Човешкият зародиш обаче се появява на новообразуваното Слънце най-напред като онова, което той е станал на Сатурн. Той трябва първо да преобрази различните стадии на развитие, които е приел на Сатурн, така че те да подхождат на условията на Слънцето. Затова слънчевата епоха започва с повторение на сатурновите факти, но с приспособяване към променените условия на слънчевия живот. Когато човешкото същество стигне дотам, че висотата на развитие, постигната от него на Сатурн, е приспособена към слънчевите условия, тогава вече назованите „Духове на мъдростта“ започват да оставят етерното или жизненото тяло да се влива във физическото тяло. Така по-високата степен, която човекът достига на Слънцето, може да се характеризира с това, че физическото тяло, образувано вече на Сатурн в зародишна заложба, бива издигнато на втора степен на съвършенство, като става носител на етерно или жизнено тяло. Това етерно или жизнено тяло достига по време на слънчевото развитие за самото себе си първата степен на своето съвършенство. Но за да бъдат постигнати тази втора степен на съвършенство за физическото тяло и първата за жизненото тяло, в по-нататъшния ход на слънчевия живот е необходима намесата и на други духовни същества по начин, подобен на вече описания за сатурновата степен.

Когато „Духовете на мъдростта“ започнат да вливат жизненото тяло, дотогава тъмното слънчево същество започва да свети. Едновременно в човешкия зародиш се появяват първите прояви на вътрешна подвижност; животът започва. Онова, което за Сатурн трябваше да се характеризира като привиден живот, сега става действителен живот. Вливането продължава известно време. След като то изтече, за човешкия зародиш настъпва една важна промяна. Той именно се разчленява на две части. Докато по-рано физическото тяло и жизненото тяло образуваха в тясна връзка едно цяло, сега

физическото тяло започва да се отделя като особена част. Но и това отделено физическо тяло остава проникнато от жизненото тяло. Значи сега имаме работа с едно двучленно човешко същество. Едната част е физическо тяло, проработено от жизнено тяло, другата част е само жизнено тяло. Това отделяне обаче протича по време на един период на покой на слънчевия живот. През този период отново угасва светенето, което вече се беше появило. Разделянето става, така да се каже, по време на една „световна нощ“. Но този период на покой е много по-кратък от онзи между сатурновото и слънчевото развитие, за който беше говорено по-горе. След изтичането на периода на покой „Духовете на мъдростта“ продължават известно време да работят по същия начин върху двучленното човешко същество, както преди това бяха правили върху едночленното. После „Духовете на движението“ започват своята дейност. Те проникват със своето собствено астрално тяло жизненото тяло на човешкото същество. Чрез това то придобива способността да извършва определени вътрешни движения във физическото тяло. Това са движения, които могат да се сравнят с движенията на соковете в днешното растение.

Сатурновото тяло се състоеше от чиста топлинна субстанция. По време на слънчевото развитие тази топлинна субстанция се сгъстява до състоянието, което може да се сравни с днешното газообразно или парообразно състояние. Това е онова състояние, което може да се означи като „въздух“. Първите наченки на такова състояние се показват, след като „Духовете на движението“ са започнали своята дейност. На свръхсетивното съзнание се представя следната гледка. Вътре в топлинната субстанция се появява нещо като фини образувания, които чрез силите на жизненото тяло биват приведени в правилни движения. Тези образувания онагледяват физическото тяло на човешкото същество на съответстващата му сега степен на развитие. Те са изцяло проникнати от топлина и също сякаш обгърнати от топлинна обвивка. Топлинни образувания с вградени въздушни форми – последните в правилно движение – така може да се нарече във физическо отношение това човешко същество. Затова, ако искаме да запазим приведеното по-горе сравнение с днешното растение, трябва да си останем наясно, че тук нямаме работа с

компактно растително образувание, а с въздушен или газов образ, чиито движения могат да се сравнят с движенията на соковете на днешните растения. – Охарактеризираното по този начин развитие напредва. След известно време отново настъпва период на покой; след него Духовете на движението продължават да действат, докато към тяхната дейност се прибави тази на Духовете на формата. Тяхното действие се състои в това, че дотогава непрекъснато менящите се газообразни образувания приемат трайни образи. И това става, като Духовете на формата оставят своите сили да изтичат и да се вливат в жизненото тяло на човешките същества. По-рано, когато върху тях действаха още само Духовете на движението, газообразните образувания бяха в непрестанно движение, само за миг запазваха своя образ. Сега обаче те приемат временно различими форми. – Отново след известно време настъпва период на покой; отново след него Духовете на формата продължават своята дейност. Но тогава в слънчевото развитие настъпват съвсем нови условия.

* * *

Газът се явява на свръхсетивното съзнание чрез светлинното въздействие, което той излъчва от себе си. Затова би могло да се говори и за светли образи, които се представят на духовното виждане. С това именно е достигната точката, в която слънчевото развитие е стигнало до своята среда. Това е времето, в което Духовете на личността, които са постигнали своята човешка степен на Сатурн, се изкачват до по-висока степен на съвършенство. Те преминават отвъд тази степен. Те постигат съзнание, което сегашният човек на нашата Земя при редовния ход на развитието още няма. Той ще го постигне, когато Земята – значи четвъртата от планетарните степени на развитие – стигне до своята цел и навлезе в следващия планетарен период. Тогава човекът няма да възприема около себе си само онова, което му предават сегашните физически сетива, а ще бъде в състояние да наблюдава в образи вътрешните, душевните състояния на съществата около него. Той ще има образно съзнание, но със запазване на пълното самосъзнание. В неговото образно виждане няма да има нищо сънно, смътно, а той ще възприема душевното, наистина в образи, но така, че тези образи ще бъдат израз на действителности,

както сега са физическите цветове и тонове. Понастоящем човек може да се издигне до такова виждане само чрез духовнонаучното обучение. За това обучение ще стане дума на по-нататъшните страници на тази книга. – В средата на слънчевата степен Духовете на личността постигат сега това виждане като своя нормална дарба на развитието. И тъкмо чрез това те стават способни по време на слънчевото развитие да действат върху новообразуваното жизнено тяло на човешкото същество по подобен начин, както на Сатурн са действали върху физическото тяло. Както там топлината им е отразявала обратно собствената им личност, така сега газообразните образувания в светлинен блясък им отразяват обратно образите на тяхното виждащо съзнание. Те съзерцават свръхсетивно онова, което става на Слънцето. И това съзерцание в никакъв случай не е просто наблюдаване. Сякаш в образите, които струят от Слънцето, се проявява нещо от силата, която земният човек нарича любов. И ако се вгледаме душевно по-точно, ще намерим причината за това явление. В светлината, която се излъчва от Слънцето, са се примесили със своята дейност възвишени същества. Това са вече споменатите по-горе „Духове на любовта“ (християнски: „Серафими“). Отсега нататък те работят върху човешкото етерно или жизнено тяло заедно с Духовете на личността. Чрез тази дейност самото това жизнено тяло напредва с една степен по своя път на развитие. То придобива способността не само да преобразува намиращите се в него газообразни образувания, но и да ги обработва така, че се показват първите наченки на размножаване на живите човешки същества. Така да се каже, от оформените газообразни образувания се изтласкват отделени части (избили като пот), които се оформят във форми, подобни на техните майчини образувания.

За да се характеризира по-нататъшното слънчево развитие, трябва да се посочи един факт от световното ставане, който е от най-голямо значение. Той се състои в това, че в хода на една епоха далеч не всички същества достигат целта на своето развитие. Има такива, които изостават от тази цел. Така по време на сатурновото развитие не всички Духове на личността са достигнали действително човешката степен, която им е била отредена там по описания по-горе

начин. И също така не всички изградени на Сатурн физически човешки тела са достигнали онази степен на зрялост, която ги прави способни да станат на Слънцето носители на самостоятелно жизнено тяло. Последицата от това е, че на Слънцето има същества и образувания, които не подхождат на неговите условия. Те трябва сега по време на слънчевото развитие да наваксат онова, което са пропуснали на Сатурн. Затова по време на слънчевата степен може духовно да се наблюдава следното. Когато Духовете на мъдростта започнат да вливат жизненото тяло, слънчевото тяло, така да се каже, се помътнява. Пронизват го образувания, които всъщност биха принадлежали още на Сатурн. Това са топлинни образувания, които не са в състояние да се сгъстят по съответния начин във въздух. Това са изостаналите на сатурновата степен човешки същества. Те не могат да станат носители на изградено по редовен начин жизнено тяло. – Онова, което по този начин е останало от топлинната субстанция на Сатурн, се разделя на Слънцето на две части. Едната част бива сякаш всмукана от човешките тела; и оттук нататък тя образува вътре в човешкото същество един вид негова нисша природа. Така на Слънцето човешкото същество поема в своята телесност нещо, което всъщност съответства на сатурновата степен. Както сатурновото тяло на човека е направило възможно Духовете на личността да се издигнат до човешката степен, така сега тази сатурнова част на човека върши на Слънцето същото за Духовете на огъня. Те се издигат до човешката степен, като оставят своите сили да се вливат и изливат в тази сатурнова част на човешкото същество, както са направили Духовете на личността на Сатурн. И това става в средата на слънчевото развитие. Тогава сатурновата част на човешкото същество е дотолкова узряла, че с нейна помощ Духовете на огъня (Архангели) могат да преминат своята човешка степен. – Друга част от топлинната субстанция на Сатурн се отделя и придобива самостоятелно съществуване редом с човешките същества на Слънцето и между тях. Тя образува сега второ царство редом с човешкото царство. Царство, което на Слънцето изгражда напълно самостоятелно, но само физическо тяло, като топлинно тяло. Последицата от това е, че напълно развитите „Духове на личността“ не могат да насочат своята дейност по описания начин

към никакво самостоятелно жизнено тяло. Но и някои „Духове на личността“ са изостанали на сатурновата степен. Те не са достигнали там степента на човешкото. Между тях и станалото самостоятелно второ слънчево царство съществува връзка на привличане. Сега на Слънцето те трябва да се отнасят към изостаналото царство така, както техните напреднали другари вече са направили на Сатурн спрямо човешките същества. Нали и те там са имали изградено още само физическото тяло. Но на самото Слънце няма възможност за такава работа на изостаналите Духове на личността. Затова те се отделят от слънчевото тяло и образуват извън него самостоятелно световно тяло. Значи то излиза от Слънцето. От него изостаналите „Духове на личността“ действат върху описаните същества на второто слънчево царство. Така от едното, което по-рано е било Сатурн, са станали две световни образувания. Слънцето има сега в своята околност второ световно тяло, такова, което представлява един вид възраждане на Сатурн, нов Сатурн. От този Сатурн на второто слънчево царство се придава характерът на личност. Затова в това царство имаме работа със същества, които на самото Слънце нямат личност. Но все пак те отразяват обратно на „Духовете на личността“ на новия Сатурн тяхната собствена личност. Свръхсетивното съзнание може да наблюдава между човешките същества на Слънцето топлинни сили, които се намесват в редовното слънчево развитие и в които трябва да се вижда действието на описаните духове на новия Сатурн.

В човешкото същество в средата на слънчевото развитие трябва да се има предвид следното. То е разчленено на физическо тяло и жизнено тяло. В него се разиграва дейността на напредналите „Духове на личността“ във връзка с дейността на „Духовете на любовта“. Към физическото тяло сега е примесена една част от изостаналата сатурнова природа. В нея се разиграва дейността на „Духовете на огъня“. Във всичко, което „Духовете на огъня“ извършват в изостаналата сатурнова природа, трябва да се видят предшествениците на сегашните сетивни органи на земните хора. Нали беше показано как още на Сатурн тези „Духове на огъня“ са били заети в топлинната субстанция с изработването на зародишите на сетивата. В онова, което се извършва от „Духовете на личността“ съвместно с „Духовете

на любовта“ (Серафимите), трябва да се познае първата заложба на сегашните човешки жлезисти органи. – С казаното по-горе обаче работата на живеещите на новия Сатурн Духове на личността не е изчерпана. Те разпростират своята дейност не само върху споменатото второ слънчево царство, а създават и един вид връзка между това царство и човешките сетива. Топлинните субстанции на това царство се изливат и вливат през човешките зародиши на сетивата. Чрез това човешкото същество на Слънцето стига до един вид възприятие на намиращото се извън него нисше царство. Това възприятие, естествено, е само смътно, съвсем в съответствие със смътното сатурново съзнание, за което стана дума по-горе. И то се състои по същество от различни топлинни въздействия.

Всичко, което тук беше описано за средата на слънчевото развитие, трае известно време. После отново настъпва период на покой. След него нещата продължават известно време по същия начин до една точка на развитието, в която човешкото етерно тяло е дотолкова узряло, че вече може да започне съвместна работа на „Синовете на живота“ (Ангели) и „Духовете на хармонията“ (Херувими). Сега вътре в човешкото същество за свръхсетивното съзнание се появяват откровения, които могат да се сравнят с вкусови възприятия и които навън се изявяват като тонове. Нещо подобно трябваше да се каже вече и за сатурновото развитие. Тук, на Слънцето, всичко това в човешкото същество е само по-вътрешно, пълно с по-самостоятелен живот. – Чрез това „Синовете на живота“ постигат онова смътно образно съзнание, което „Духовете на огъня“ бяха достигнали на Сатурн. При това „Духовете на хармонията“ (Херувимите) са техни помощници. Всъщност те съзерцават духовно онова, което сега се разиграва в слънчевото развитие. Само че се отказват от всички плодове на това съзерцание, от усещането на изпълнените с мъдрост образи, които възникват там, и ги оставят да се вливат като великолепни вълшебни явления в сънното съзнание на „Синовете на живота“. Те пък от своя страна вграждат такива образувания на своето виждане в етерното тяло на човека, така че то достига все по-високи степени на развитие. – Отново настъпва период на покой, отново цялото се издига от „световния сън“ и след като то е продължило още известно време,

човешкото същество е дотолкова узряло, че вече може да раздвижи собствени сили. Това са същите, които през последното време на сатурновия период са се вляли в това човешко същество чрез „Престолите“. Сега това човешко същество се развива във вътрешен живот, който в своето откровение за съзнанието може да се сравни с вътрешно обонятелно възприятие. Навън обаче, към небесното пространство, това човешко същество се изявява като личност, макар и като такава, която не се ръководи от вътрешен „Аз“. То по-скоро се явява като растение, действащо като личност. Нали за края на сатурновото развитие беше показано, че личността се изявява като машина. И както там се е развил първият зародиш на онова, което и в сегашния човек е още само в зародиш, на „Духа-Човек“ (Атма), така тук се оформя също такъв първи зародиш на „Духа-Живот“ (Буддхи). – След като всичко това се е разигравало известно време, отново настъпва период на покой. Както в подобните случаи по-рано, след тази пауза дейността на човешкото същество продължава известно време. После настъпват условия, които се представят като нова намеса на „Духовете на мъдростта“. Чрез нея човешкото същество става способно да чувства първите следи от симпатия и антипатия към своята околност. Във всичко това още няма действително усещане, но все пак има предшественик на усещането. Защото вътрешната жизнена дейност, която в своето откровение би могла да се характеризира като обонятелни възприятия, се изявява навън като в един вид примитивен език. Ако вътрешно се възприеме симпатичен мирис – или също вкус, трептене и т.н., – човешкото същество изявява това навън чрез тон. И по съответен начин става това при вътрешно несимпатично възприятие. – Чрез всички описани процеси именно е постигнат същинският смисъл на слънчевото развитие за човешкото същество. То е постигнало по-висока степен на съзнание в сравнение със сатурновото съзнание. Това е съзнанието на съня.

След известно време настъпва и точката в развитието, когато свързаните със слънчевата степен висши същества трябва да преминат в други сфери, за да преработят онова, което чрез своето действие върху човешкото същество са заложили в самите себе си. Настъпва голям период на покой, какъвто имаше между сатурновото

и слънчевото развитие. Всичко, което се е изградило на Слънцето, преминава в състояние, което може да се сравни със състоянието на растението, когато неговите сили на растеж почиват в семето. Но както тези сили на растеж отново излизат на дневната светлина в едно ново растение, така и след периода на покой всичко, което на Слънцето е било живот, отново излиза от лоното на света и започва ново планетарно съществуване. Смисълът на такъв период на покой, на „световен сън“, ще се разбере добре, ако човек само веднъж насочи духовния си поглед към някой от споменатите видове същества, например към „Духовете на мъдростта“. На Сатурн те още не бяха стигнали дотам, че да могат да излъчат от себе си етерно тяло. Едва чрез преживяванията, които имаха на Сатурн, те бяха подготвени за това. По време на паузата те сега преобразуват онова, което в тях е било само подготвено, в действителна способност. Така на Слънцето те са стигнали дотам, че да излъчат живота от себе си и да надарят човешкото същество със собствено жизнено тяло.

* * *

След периода на покой онова, което по-рано е било Слънце, отново излиза от „световния сън“. Това означава, че то отново става възприемаемо от духовно виждащите сили, от които по-рано е можело да бъде наблюдавано и за които по време на периода на покой е било изчезнало. Но сега у новопоявяващото се планетарно същество, което ще бъде наречено „Луна“ (и което не бива да се смесва с онова парче от него, което сега е земната Луна), се показва нещо двояко. Първо, онова, което по време на слънчевото време се беше отделило като „нов Сатурн“, отново е вътре в новото планетарно същество. Значи по време на периода на покой този Сатурн отново се е съединил със Слънцето. Всичко, което е било в първия Сатурн, се появява отначало отново като едно световно образувание. Второ, създадените на Слънцето жизнени тела на човешкото същество по време на периода на покой са били погълнати от онова, което образува един вид духовна обвивка на планетата. Значи в този момент те не се явяват съединени със съответните физически човешки тела, а тези тела се появяват отначало сами за себе си. Наистина те носят у себе си всичко, което е било изработено в тях на Сатурн и Слънцето;

но им липсва етерното или жизненото тяло. Нещо повече, те не могат и да поемат веднага това етерно тяло в себе си, защото то самото е преминало през развитие по време на периода на покой, към което те още не са приспособени. – Онова, което сега настъпва в началото на лунното развитие, за да се постигне това приспособяване, е отначало ново повторение на сатурновите факти. При това физическото човешко същество, повтаряйки, преминава през степените на сатурновото развитие, само че при съвсем изменени условия. Нали на Сатурн в него са действали само силите на едно топлинно тяло, а сега в него са и силите на изработеното газообразно тяло. Последните обаче не се появяват веднага в началото на лунното развитие. Тогава всичко е така, сякаш човешкото същество се състои само от топлинна субстанция и в нея дремят газовите сили. После идва време, в което те се появяват в първи наченки. И накрая, в последния период на повторението на Сатурн, човешкото същество вече изглежда така, както по време на своето живо състояние на Слънцето. Но там целият живот се оказва още привиден живот. Настъпва най-напред период на покой, подобен на кратките периоди на покой по време на слънчевото развитие. После отново започва вливането на жизненото тяло, за което физическото тяло сега е узряло. Това вливане става, също както повторението на Сатурн, в три различими една от друга епохи. По време на втората от тези епохи човешкото същество е дотолкова приспособено към новите лунни условия, че „Духовете на движението“ могат да превърнат в дело постигнатата от тях способност. Тя се състои в това, че те оставят от своето собствено същество астралното тяло да се влее в човешките същества. Те са се подготвили за тази работа по време на слънчевото развитие и в периода на покой между Слънцето и Луната са преобразували подготвеното в споменатата способност. Това вливане трае отново известно време, после настъпва един от по-малките периоди на покой. След него вливането продължава, докато „Духовете на формата“ се включат със своята дейност. Тъй като „Духовете на движението“ оставят астралното тяло да се влее в човешкото същество, то придобива първите душевни качества. То започва да следи с усещания процесите, които се разиграват в него поради притежаването на жизнено тяло и

които по време на слънчевото развитие са били още растителни, да чувства чрез тях удоволствие и неудоволствие. Но всичко остава при един изменчив вътрешен прилив и отлив на такова удоволствие и неудоволствие, докато се намесят „Духовете на формата“. Тогава тези изменчиви чувства се преобразуват така, че в човешкото същество се появява онова, което може да се схване като първа следа от желанието, от влечението. Съществото се стреми към повторение на онова, което веднъж му е доставило удоволствие, и се опитва да избегне онова, което е било усетено като антипатично. Но тъй като „Духовете на формата“ не предават своето собствено същество на човешкото същество, а само оставят силите си да се изливат и вливат, влечението е лишено от вътрешност и самостоятелност. То се ръководи от „Духовете на формата“. То се появява с инстинктивен характер.

На Сатурн физическото тяло на човешкото същество беше топлинно тяло; на Слънцето настъпи сгъстяване до газообразното състояние или до „въздух“. Сега, когато по време на лунното развитие се влива астралното, в определен момент физическото достига по-нататъшна степен на сгъстяване, то стига до състояние, което може да се сравни със състоянието на сегашна течност. Това състояние може да се нарече „вода“. Но с това не се има предвид нашата сегашна вода, а всяка течна форма на съществуване. Физическото човешко тяло сега постепенно приема форма, която се състои от три вида субстанциални образувания. Най-гъстото е едно „водно тяло“; то е пронизано от въздушни течения, а през всичко това отново преминават топлинни въздействия.

Но и по време на слънчевата степен не всички образувания достигат пълната съответна зрялост. Затова на Луната се появяват образувания, които стоят още само на сатурновата степен, и такива, които са достигнали само слънчевата степен. Поради това редом с редовно развитото човешко царство възникват две други царства. Едно, което се състои от същества, останали на сатурновата степен, които затова имат само физическо тяло, което и на Луната още не може да стане носител на самостоятелно жизнено тяло. Това е най-низшето лунно царство. Второто се състои от същества,

изостанали на слънчевата степен, които затова не узряват дотам, че да включат в себе си на Луната самостоятелно астрално тяло. Те образуват царство между току-що споменатото и редовно напредналото човешко царство. – Но става и още нещо друго: субстанциите с чисто топлинни сили и онези с чисто въздушни сили пронизват и човешките същества. Така се получава, че на Луната те носят в себе си една сатурнова и една слънчева природа. Чрез това в човешката природа е навлязъл един вид раздвоение. И чрез това раздвоение след включването на дейността на „Духовете на формата“ в лунното развитие се предизвиква нещо много значително. Тогава започва да се подготвя разцепване на лунното световно тяло. Една част от неговите субстанции и същества се отделя от другите. От едно световно тяло стават две. Някои висши същества, които преди това са били по-тясно свързани с единното световно тяло, превръщат едното в свое обиталище. Другото обаче се заема от човешкото същество, от двете току-що описани нисши царства и от някои висши същества, които не са преминали към първото световно тяло. Едното от двете световни тела, с висшите същества, се явява като възродено, но изтънчено Слънце; другото сега е същинското ново образувание, „Старата Луна“, като трето планетарно въплъщение на нашата Земя след сатурновото и слънчевото въплъщение. От субстанциите, възникнали на Луната, възроденото Слънце при своето излизане взема със себе си само „топлината“ и „въздуха“; на онова, което като някакъв остатък е останало като Луна, освен тези две субстанции има още и водното състояние. Чрез това разделяне се постига, че съществата, излезли с отново възникналото Слънце, отначало не биват възпрепятствани в своето по-нататъшно развитие от по-гъстите лунни същества. Така те могат безпрепятствено да напредват в своето собствено ставане. Но чрез това те придобиват толкова по-голяма сила, за да действат сега отвън, от своето Слънце, върху лунните същества. И тези също придобиват чрез това нови възможности за развитие. С тях са останали съединени преди всичко „Духовете на формата“. Те затвърдиха природата на влеченията и на желанията; и това постепенно се изразява и в по-нататъшно сгъстяване на физическото тяло на човешките същества. Онова, което

преди беше чисто водно в това тяло, приема гъста, лепкава форма, и съответно се сгъстяват въздухообразните и топлинните образувания. Подобни процеси стават и при двете нисши царства.

Това, че лунното тяло се отделя от слънчевото тяло, има за последица, че първото се отнася към второто така, както някога сатурновото тяло към цялото обкръжаващо го световно развитие. Сатурновото тяло беше образувано от тялото на „Духовете на волята“ (Престолите). От неговата субстанция се отразяваше обратно в световното пространство всичко, което преживяваха споменатите по-горе духовни същества, намиращи се в околността. И чрез следващите процеси отражението постепенно се пробуди за самостоятелен живот. Нали на това се основава всяко развитие: че първо от живота на околността се отделя самостоятелно същество; после в отделеното същество околността се отпечатва като чрез огледално отражение и после това отделено същество продължава да се развива самостоятелно. – Така и лунното тяло се отдели от слънчевото тяло и отначало отразяваше обратно живота на слънчевото тяло. Ако не беше станало нищо друго, щяхме да имаме работа със следния световен процес. Щеше да има едно слънчево тяло, в което приспособени към това тяло духовни същества щяха да имат своите преживявания в топлинния и въздушния елемент. Срещу това слънчево тяло щеше да стои едно лунно тяло, в което други същества щяха да се разгръщат с топлинния, въздушния и водния живот. Напредъкът от слънчевото въплъщение към лунното въплъщение щеше да се състои в това, че слънчевите същества щяха да имат пред себе си своя собствен живот от лунните процеси като в огледален образ и така щяха да могат да се наслаждават на онова, което по време на слънчевото въплъщение им беше още невъзможно. – Но не остана само при този процес на развитие. Стана нещо, което беше от най-дълбоко значение за цялото по-нататъшно развитие. Някои същества, които бяха приспособени към лунното тяло, завладяха намиращия се на тяхно разположение волеви елемент (наследството на Престолите) и чрез това развиха собствен живот, който се оформя независимо от слънчевия живот. Наред с преживяванията на Луната, които стоят само под слънчевото влияние, възникват самостоятелни лунни преживявания – като че

ли състояния на бунт или на въстание срещу слънчевите същества. И различните царства, възникнали на Слънцето и Луната, преди всичко царството на човешките прародители, бяха въвлечени в тези състояния. Чрез това лунното тяло съдържа в себе си духовно и веществено два вида живот: такъв, който стои в тясна връзка със слънчевия живот, и такъв, който е „отпаднал“ от него и върви по независими пътища. Това разчленяване на двояк живот сега се изразява във всички следващи процеси на лунното въплъщение.

Онова, което за този период на развитие се представя на свръхсетивното съзнание, може да се характеризира в следните образи. Цялата основна маса на Луната е образувана от полужива субстанция, която се намира ту в бавно, ту в живо движение. Това още не е минерална маса в смисъла на скалите и съставните части на земята, по които се движи сегашният човек. Би могло да се говори за едно царство на растение-минерали. Само трябва да си представим, че цялото основно тяло на Луната се състои от тази растение-минерална субстанция, както днес Земята се състои от скали, обработваема почва и т.н. Както сега се издигат скални маси, така в лунната маса бяха вложени по-твърди части, които могат да се сравнят с твърди дървесни образувания или с форми от рог. И както сега растенията се издигат от минералната почва, така лунната основа беше покрита и проникната от второто царство, състоящо се от един вид растение-животни. Тяхната субстанция беше по-мека от основната маса и по-подвижна в себе си. Като гъсто море това царство се простираше над другото. А самият човек може да бъде наречен животно-човек. Той имаше в своята природа съставните части на другите две царства. Но неговата същност беше изцяло проникната от жизнено тяло и астрално тяло, върху които действаха силите на висшите същества, идващи от отделеното Слънце. Така неговият облик се облагородяваше. Докато „Духовете на формата“ му даваха облик, чрез който той беше приспособен към лунния живот, слънчевите духове го правеха същество, което го издигаше над този живот. Той имаше силата да облагородява своята собствена природа с дарените му от тези духове способности, дори да издига на по-висока степен онова, което беше сродно с нисшите царства.

Погледнати духовно, разглежданите тук процеси могат да бъдат описани по следния начин. Човешкият прародител беше облагороден от същества, които бяха отпаднали от слънчевото царство. Това облагородяване се простираше преди всичко върху всичко, което можеше да бъде преживяно във водния елемент. Върху този елемент слънчевите същества, които бяха владетели в топлинния и въздушния елемент, имаха по-малко влияние. За човешкия прародител това имаше за последица, че в неговата организация се проявяваха два вида същности: едната част на тази организация беше изцяло проникната от въздействията на слънчевите същества. В другата действаха отпадналите лунни същества. Чрез това последната част беше по-самостоятелна от първата. В първата можеха да възникват само състояния на съзнанието, в които живееха слънчевите същества; в последната живееше един вид световно съзнание, каквото беше присъщо на сатурновото състояние, само че сега на по-висока степен. Поради това човешкият прародител се възприемаше като „отражение на света“, докато неговата „слънчева част“ се чувстваше само като „отражение на Слънцето“. – Сега в човешката природа тези две същности влязоха в един вид борба. И чрез влиянието на слънчевите същества за тази борба беше създадено равновесие, като чрез него веществената организация, която правеше възможно самостоятелното световно съзнание, беше направена крехка, преходна. Сега от време на време тази част на организацията трябваше да бъде отделяна. По време на отделянето и известно време след него човешкият прародител беше същество, зависимо само от слънчевото влияние. Неговото съзнание ставаше по-несамостоятелно; в него той живееше изцяло отдаден на слънчевия живот. После самостоятелната лунна част отново се обновяваше. След известно време този процес винаги се повтаряше. Така човешкият прародител живееше на Луната в редуващи се състояния на по-ясно и по-смътно съзнание; и смяната беше придружена от промяна на неговото същество във веществено отношение. Той от време на време сваляше своето лунно тяло и по-късно отново го приемаше.

Погледнато физически, в споменатите царства на Луната се показва голямо многообразие. Растение-минералите, растение-животните

и животно-човеците са различни по групи. Това ще се разбере, ако се помисли, че поради изоставането на образуванията на всяка от по-ранните степени на развитието са били въплътени форми с най-многообразни качества. Има образувания, които показват още началните свойства на Сатурн, такива от средната епоха на това световно тяло, такива от края. Същото важи за всички степени на развитие на Слънцето.

И както изостават образуванията, свързани с продължаващото да се развива световно тяло, така е и с някои същества, които са свързани с това развитие. Чрез напредването на ставането до Луната са възникнали вече редица степени на такива същества. Има „Духове на личността“, които и на Слънцето все още не са достигнали своята човешка степен; но има и такива, които там са наваксали възхождането в човешкото. И от „Духовете на огъня“, които на Слънцето е трябвало да станат хора, редица са изостанали. Както по време на слънчевото развитие някои изостанали „Духове на личността“ се изтеглиха от слънчевото тяло и накараха Сатурн да възникне отново като особено световно тяло, така и в хода на лунното развитие описаните по-горе същества се отделят на особени световни тела. Досега стана дума само за разделянето на Слънце и Луна, но по посочените причини от лунното тяло, което се появи след голямата слънчево-лунна пауза, се отделят и други световни образувания. След известно време имаме работа със система от световни тела, най-напредналото от които, както лесно може да се види, трябва да бъде наречено новото Слънце. И също такава връзка на привличане, каквато беше описана по-горе за слънчевото развитие между изостаналото сатурново царство и Духовете на личността на новия Сатурн, се образува между всяко такова световно тяло и съответните лунни същества. Тук би отвело твърде далеч да проследим поотделно всички възникващи световни тела. Трябва да е достатъчно, че посочихме причината, поради която от единното световно образувание, което в началото на развитието на човечеството се явява като Сатурн, постепенно се отделя цяла редица световни тела.

След включването на „Духовете на формата“ на Луната развитието продължава известно време по начина, по който беше описано. След

това време отново настъпва пауза. По време на нея по-грубите части на трите лунни царства остават в един вид състояние на покой; по-финитe части обаче, особено астралните тела на човешките същества, се освобождават от тези по-груби образувания. Те навлизат в състояние, в което висшите сили на възвишените слънчеви същества могат да действат особено силно върху тях. – След периода на покой те отново проникват онези части на човешкото същество, които се състоят от по-грубите субстанции. Тъй като в паузата – в свободно състояние – са поели силните сили, те могат да направят тези по-груби субстанции зрели за въздействието, което след известно време предстои да упражнят върху тях редовно напредналите „Духове на личността“ и „Духовете на огъня“.

Тези „Духове на личността“ междувременно са се издигнали до степен, на която имат „съзнание на инспирацията“. Там те могат не само – както беше при предишното образно съзнание – да възприемат в образи вътрешните състояния на други същества, но и като в духовен език на тоновете, самата вътрешност на такива същества. А „Духовете на огъня“ са се издигнали до онази висота на съзнанието, която „Духовете на личността“ са имали на Слънцето. Поради това двата вида духове могат да се намесват в узрелия живот на човешкото същество. „Духовете на личността“ действат върху астралното тяло, „Духовете на огъня“ – върху етерното тяло на това човешко същество. Така астралното тяло получава характера на личността. Сега то не само изживява в себе си удоволствие и болка, но и ги отнася към себе си. То още не стига до пълно Аз-съзнание, което си казва „Аз съм тук“; но се чувства носено и закриляно от други същества от своето обкръжение. Като, така да се каже, поглежда нагоре към тях, то може да си каже: Това мое обкръжение ме поддържа в съществуването. – „Духовете на огъня“ сега действат върху етерното тяло. Под тяхното влияние движението на силите в това тяло все повече и повече се превръща във вътрешна жизнена дейност. Онова, което възниква тук, намира физически израз в движение на соковете и в явления на растеж. Газообразните субстанции са се сгъстили до водообразни; може да се говори за един вид хранене в смисъл, че приетото отвън се преобразува и преработва вътре. Ако човек си представи,

да речем, нещо средно между храненето и дишането в днешния смисъл, той ще получи представа за онова, което ставаше тогава в тази насока. Човешкото същество вземаше хранителните вещества от царството на растение-животните. Тези растение-животни трябва да си ги представим като носещи се и плуващи – или пък леко прикрепени – в заобикалящ ги елемент, така както днешните низши животни живеят във водата или сухоземните животни във въздуха. Но този елемент не е нито вода, нито въздух в днешния смисъл, а нещо средно между двете, един вид гъста пара, в която най-различни субстанции, като разтворени, се движат насам-натам в най-различни течения. Растение-животните изглеждат само като сгъстени правилни форми на този елемент, физически често само малко различни от обкръжението си. Наред с процеса на хранене е налице процесът на дишане. Той не е като на Земята, а е като всмукване и изтичане на топлина. За свръхсетивното наблюдение е така, сякаш при тези процеси се отварят и отново се затварят органи, през които излиза и влиза затоплящ поток и се въвеждат и извеждат също въздухоподобните и водоподобните субстанции. И понеже на тази степен на своето развитие човешкото същество вече притежава астрално тяло, това дишане и храненето се съпровождат от чувства, така че възниква един вид удоволствие, когато отвън се приемат такива вещества, които са благоприятни за изграждането на човешкото същество. Неудоволствие се предизвиква, когато се вливат вредни вещества или дори само когато те се приближат. – Както по описания начин по време на лунното развитие процесът на дишане беше близък до процеса на хранене, така процесът на представяне беше близък до размножаването. От нещата и съществата в обкръжението на лунния човек не изхождаше непосредствено въздействие върху каквито и да било сетива. Представата беше по-скоро така устроена, че чрез присъствието на такива неща и същества в смътното, сумрачно съзнание се възбуждаха образи. Тези образи стояха в много по-тясна връзка с истинската природа на обкръжението, отколкото днешните сетивни възприятия, които в цветове, тонове, миризми и т.н. показват, така да се каже, само външната страна на съществата. За да има човек по-ясно понятие за съзнанието на лунните хора, нека си представи, че те

са като потопени в описаното по-горе подобно на пара обкръжение. В този мъглив елемент се разиграват най-многообразни процеси. Вещества се съединяват, субстанции се отделят една от друга. Части се сгъстяват, други се разреждат. Всичко това протича така, че човешките същества съвсем не го виждат или чуват непосредствено; но то извиква образи в човешкото съзнание. Тези образи са сравними с образите на днешното сънищно съзнание. Както например когато някакъв предмет падне на земята и спящият човек не възприема действителния процес, а някакъв образ, например му се струва, че някой е стрелял. Само че образите на лунното съзнание не са произволни като такива сънищни образи; те наистина са символи, а не отражения, но съответстват на външните процеси. При определен външен процес се явява и само съвсем определен образ. Поради това лунният човек е в състояние да съобразява поведението си с тези образи, както днешният човек го съобразява със своите възприятия. Трябва само да се има предвид, че поведението въз основа на възприятията е подвластно на произвола, докато действието под влиянието на описаните образи става като по смътен подтик. – Това образно съзнание обаче съвсем не е такова, че чрез него да се онагледяват само външни физически процеси, а чрез образите се представят също духовните същества, които действат зад физическите факти, и техните дейности. Така в нещата от царството на растение-животните „Духовете на личността“ стават, така да се каже, видими; зад и в съществата растение-минерали се явяват „Духовете на огъня“; а като същества, които човекът е в състояние да си представи без връзка с нещо физическо, които той съзерцава, така да се каже, като етерно-душевни образувания, се явяват „Синовете на живота“. – И ако по този начин тези представи на лунното съзнание не бяха отражения, а само символи на външното, то затова пък те имаха много по-значително въздействие върху вътрешността на човешкото същество, отколкото днешните представи на човека, опосредствани от възприятието. Те бяха в състояние да приведат в движение и дейност цялата вътрешност. Според тях се оформяха вътрешните процеси. Те бяха истински формиращи сили. Човешкото същество ставаше такова,

каквото го оформяха тези формиращи сили. То ставаше, така да се каже, отражение на своите процеси на съзнанието.

Колкото по-нататък продължава развитието по този начин, толкова повече то води до това, че в човешкото същество настъпва дълбока и съществена промяна. Силата, която изхожда от образите на съзнанието, постепенно вече не може да се простира върху цялата човешка телесност. Тази телесност се разделя на две части, на две природи. Образуват се такива членове, които са подвластни на формиращото въздействие на образното съзнание и стават в голяма степен отражение на живота на представите в току-що изложения смисъл. Други органи обаче се изплъзват от такова влияние. В една част от своето същество човекът е, така да се каже, твърде плътен, твърде много определян от други закони, за да се ръководи от образите на съзнанието. Тези органи се изплъзват от влиянието на човешкото същество; но попадат под друго влияние, под това на самите възвишени слънчеви същества. Ала човек вижда, че тази степен на развитието е предшествана първо от период на покой. През него слънчевите духове събират сила, за да действат при съвсем нови обстоятелства върху съществата на Луната. – След този период на покой човешкото същество е ясно разцепено на две природи. Едната е изключена от самостоятелното действие на образното съзнание; тя приема по-определена форма и попада под влиянието на сили, които наистина изхождат от лунното тяло, но възникват в него едва чрез влиянието на слънчевите същества. Тази част от човешкото същество все повече съпреживява живота, който е подбуден от Слънцето. Другата част се издига като един вид глава от първата. Тя е подвижна в себе си, пластична и се оформя като израз и носител на смътния живот на съзнанието на човека. Ала двете части са тясно свързани помежду си; те си изпращат взаимно своите сокове; членове от едната се простират в другата. Многозначителна хармония се постига сега благодарение на това, че в течение на времето, през което е станало всичко това, се е оформило и такова отношение между Слънцето и Луната, което е в съзвучие с посоката на това развитие. – Вече на едно по-ранно място (срв. с. 172) беше загатнато как напредващите същества чрез своите степени на развитие отделят от общата световна маса

своите небесни тела. Те, така да се каже, излъчват силите, според които се разчленяват веществата. Слънцето и Луната са се отделили така едно от друго, както беше необходимо за създаването на правилните обиталища на съответните същества. Но това определяне на веществото и неговите сили от духа отива още много по-далеч. Самите същества обуславят и известни движения на световните тела, определени обикаляния на тези тела едно около друго. Поради това тези тела заемат променливи положения едно спрямо друго. А когато се промени положението, разположението на едното световно тяло спрямо другото, се променят и въздействията на съответните им същества едни върху други. Така е станало със Слънцето и Луната. Вследствие на възникналото движение на Луната около Слънцето човешките същества попадат попеременно ту повече в обсега на слънчевото въздействие, ту могат да се отвърнат от него и тогава са повече предоставени на самите себе си. Движението е следствие от описаното по-горе „отпадане“ на известни лунни същества и от уравновесяването на борбата, която е била предизвикана от него. То е само физическият израз на духовното съотношение на силите, създадено чрез отпадането. Това, че едното тяло се движи около другото, води до това, че в съществата, които обитават световните тела, настъпват такива сменящи се състояния на съзнанието, каквито бяха описани по-горе. Може да се каже, че Луната попеременно обръща живота си към Слънцето и го отвръща от него. Има слънчево време и планетарно време, като през последното лунните същества се развиват на онази страна на Луната, която е обърната встрани от Слънцето. Наистина при Луната към движението на небесните тела се прибавя още нещо друго. Поглеждащото назад свръхсетивно съзнание може именно да види как на съвсем правилни периоди от време самите лунни същества обикалят около своето световно тяло. Така в определени времена те посещават местата, където могат да се отдадат на слънчевото влияние; в други епохи те се преселват към места, където не са подвластни на това влияние и където тогава могат, така да се каже, да се обърнат към самите себе си.

За да се допълни картината, която трябва да се нарисува за тези процеси, трябва да се вземе предвид още и това, че в този период

„Синовете на живота“ достигат своята човешка степен. Човекът и на Луната още не може да използва своите сетива, чиито заложби са възникнали вече на Сатурн, за собствено възприятие на външни предмети. Но на лунната степен тези сетива стават инструменти на „Синовете на живота“. Те си служат с тях, за да възприемат чрез тях. Поради това тези сетива, които принадлежат на физическото човешко тяло, влизат във взаимоотношение със „Синовете на живота“. Те не само си служат с тях, но и ги усъвършенстват.

Както вече беше описано, вследствие на сменящите се отношения към Слънцето в самото човешко същество настъпва промяна в жизнените условия. Нещата се развиват така, че всеки път, когато човешкото същество е подвластно на слънчевото влияние, то е отдадено повече на слънчевия живот и неговите прояви, отколкото на самото себе си. В такива времена то усеща величието и великолепието на Вселената, както те се изразяват в слънчевото битие. То, така да се каже, ги всмуква. Тук именно действат върху Луната възвишените същества, които имат своето обиталище на Слънцето. А Луната на свой ред действа върху човешкото същество. Но това въздействие не се простира върху целия човек, а преди всичко върху онези негови части, които са се изплъзнали от влиянието на собствените образи на съзнанието. Тогава особено физическото тяло и жизненото тяло достигат известна големина и оформеност. Затова пък явленията на съзнанието отстъпват назад. Когато пък човешкото същество в своя живот е обърнато встрани от Слънцето, то е заето със собствената си природа. Тогава започва вътрешна оживеност особено в астралното тяло. Обратно, външният облик става по-невзрачен, по-малко съвършен по форма. – Така по време на лунното развитие има двете охарактеризирани, ясно различими, редуващи се едно с друго състояния на съзнанието. Едно по-смътно през слънчевото време и едно по-ясно през епохата, в която животът е повече предоставен на самия себе си. Първото състояние наистина е по-смътно, но затова пък е и по-несебично; човекът живее тогава повече в отдаденост на външния свят, на отразената в Слънцето Вселена. Това е смяна в състоянията на съзнанието, която може да се сравни както със смяната на сън и будност при днешния човек, така и с неговия живот между

раждането и смъртта, от една страна, и с по-духовното съществуване между смъртта и новото раждане, от друга. На Луната събуждането, когато слънчевото време постепенно престава, би трябвало да се охарактеризира като нещо средно между събуждането на днешния човек всяка сутрин и неговото раждане. И също така постепенното помътняване на съзнанието при приближаването на слънчевото време прилича на междинно състояние между заспиването и умирането. Защото такова съзнание за раждане и смърт, каквото е присъщо на днешния човек, на Старата Луна още нямаше. В един вид слънчев живот човекът се отдаваше на наслаждението от този живот. През това време той беше откъснат от собствения си живот. Той живееше по-духовно. Може да се опита само приблизително описание чрез сравнения на онова, което човекът преживяваше в такива времена. Той чувстваше, сякаш действащите сили на Вселената се вливаха в него и пулсираха през него. Той се чувстваше тогава като опиянен от хармониите на универсума, които съпреживяваше. В такива времена неговото астрално тяло беше като освободено от физическото тяло. И част от жизненото тяло също беше изтеглена заедно с него от физическото тяло. И това образувание, състоящо се от астрално тяло и жизнено тяло, беше като фин, чудесен музикален инструмент, по чиито струни звучаха мистериите на Вселената. И според хармониите на Вселената се оформяха членовете на онази част от човешкото същество, върху която съзнанието имаше само малко влияние. Защото в тези хармонии действаха съществата на Слънцето. Така тази част от човека получаваше своята форма от духовните световни тонове. При това смяната между по-ясното състояние на съзнанието и това по-смътно състояние през слънчевото време не беше толкова рязка, колкото смяната при днешния човек между будността и съвсем лишения от сънища сън. Образното съзнание наистина не беше толкова ясно, колкото днешното будно съзнание; но затова пък и другото съзнание не беше толкова смътно, колкото лишеният от сънища сън на днешно време. И така човешкото същество имаше един вид, макар и приглушена, представа за играта на световните хармонии в своето физическо тяло и в онази част от етерното тяло, която беше останала свързана с физическото тяло. През времето, в

което Слънцето, така да се каже, не светеше за човешкото същество, образните представи заставаха в съзнанието на мястото на хармониите. Тогава оживяваха особено онези членове във физическото и в етерното тяло, които стояха под непосредствената власт на съзнанието. Обратно, другите части на човешкото същество, върху които сега техните формиращи сили не действаха откъм Слънцето, преминаваха през един вид процес на втвърдяване и изсъхване. И когато после отново наближаваше слънчевото време, старите тела се разпадаха; те се отделяха от човешкото същество и като от гроба на неговата стара телесност излизаше преоформеният отвътре, макар и в тази форма още невзрачен, човек. Беше настъпило обновяване на жизнения процес. Чрез действието на слънчевите същества и техните хармонии новороденото тяло после отново се изграждаше в своето съвършенство и описаният по-горе процес се повтаряше. И човекът усещаше това обновяване като обличане на нова дреха. Ядрото на неговата същност не беше преминало през истинско раждане или смърт; то беше само преминало от едно духовно тоново съзнание, в което беше отдадено на външния свят, към такова, в което беше обърнато повече към вътрешното. Човекът си беше сменил кожата. Старото тяло беше станало негодно; то биваше отхвърлено и обновено. С това е обозначено по-точно и онова, което по-горе беше охарактеризирано като един вид размножаване и за което беше отбелязано, че е близко до живота на представите. Човешкото същество е създало себеподобни по отношение на известни части от физическото и от етерното тяло. Но не възниква дъщерно същество, напълно различно от родителското същество, а ядрото на същността на първото преминава в последното. То създава не ново същество, а самото себе си в нов облик. Така лунният човек преживява смяна на съзнанието. Когато наближава слънчевото време, неговите образни представи стават все по-бледи и по-бледи, блажена отдаденост го изпълва; в неговата спокойна вътрешност звучат световните хармонии. Към края на това време образите в астралното тяло оживяват; той започва повече да се чувства и да се усеща. Човекът преживява нещо като събуждане от блаженството и покоя, в които е бил потънал през слънчевото време. Но при това настъпва още едно важно

преживяване. С новото проясняване на образите на съзнанието човешкото същество се вижда като обвито в облак, който се е спуснал върху него като същество от Вселената. И то чувства това същество като нещо, което му принадлежи, като допълнение на собствената си природа. То го чувства като онова, което му дарява неговото битие, като свой „Аз“. Това същество е един от „Синовете на живота“. Спрямо него човекът усеща приблизително следното: „В него съм живял и тогава, когато през слънчевото време бях отдаден на великолепието на Вселената; само че тогава той не ми беше видим; сега обаче ми става видим.“ И пак от този „Син на живота“ изхожда силата за онова въздействие, което в безслънчевото време човекът упражнява върху собствената си телесност. А после, когато отново наближава слънчевото време, човекът чувства, сякаш самият той става едно със „Сина на живота“. И макар тогава да не го вижда, той все пак се чувства тясно свързан с него.

Връзката със „Синовете на живота“ беше такава, че съвсем не всяко отделно човешко същество имаше за себе си един „Син на живота“, а цяла група хора усещаше едно такова същество като принадлежащо към нея. Така на Луната хората живееха разделени на такива групи и всяка група усещаше в един „Син на живота“ общия „групов Аз“. Разликата между групите се проявяваше в това, че особено етерните тела при всяка група имаха особена форма. Но тъй като физическите тела се оформят според етерните тела, разликите на последните се отпечатваха и в първите, и отделните човешки групи се явяваха като също толкова човешки видове. Когато „Синовете на живота“ гледаха надолу към принадлежащите им човешки групи, те виждаха себе си в известен смисъл размножени в отделните човешки същества. И в това те чувстваха своята собствена азовост. Те, така да се каже, се отразяваха в хората. Това беше и задачата на човешките сетива в онова време. Беше показано, че те още не опосредстваха възприятия на предмети. Но те отразяваха същността на „Синовете на живота“. Онова, което тези „Синове на живота“ възприемаха чрез това отразяване, им даваше тяхното „Аз-съзнание“. А онова, което чрез отразяването се възбуждаше в човешкото астрално тяло, това са именно образите на смътното, сумрачно лунно съзнание. –

Въздействието на тази проява на дейност на човека, осъществявана във взаимоотношение със „Синовете на живота“, се проявяваше във физическото тяло в заложбата на нервната система. Нервите се явяват, така да се каже, като продължения на сетивата към вътрешността на човешкото тяло.

От изложеното се вижда как трите вида духове, тези на „личността“, „Духовете на огъня“ и „Синовете на живота“, действат върху лунния човек. Ако се разгледа главният период на лунното развитие, средната епоха на развитието, може да се каже: „Духовете на личността“ насаждат в човешкото астрално тяло самостоятелността, характера на личността. На този факт трябва да се припише това, че във времената, в които Слънцето, така да се каже, не свети за човека, той може да бъде обърнат към себе си, е в състояние да оформя сам себе си. „Духовете на огъня“ действат върху етерното тяло, доколкото то отпечатва в себе си самостоятелното оформяне на човешкото същество. Чрез тях става така, че човешкото същество всеки път след обновяването на тялото отново се чувства като същото. И така, чрез „Духовете на огъня“ на етерното тяло се дава един вид памет. „Синовете на живота“ действат върху физическото тяло така, че то да може да стане израз на станалото самостоятелно астрално тяло. Следователно те правят възможно това физическо тяло да стане физиогномично отражение на своето астрално тяло. Обратно, във физическото тяло и в етерното тяло, доколкото те в слънчевите времена се изграждат независимо от самостоятелното астрално тяло, се намесват по-висши духовни същества, особено „Духовете на формата“ и тези на движението. Тяхното намесване става по описания по-горе начин откъм Слънцето.

Под влиянието на такива факти човешкото същество узрява, за да изгради постепенно в себе си зародиша на „Духа-Себе“ по подобен начин, както през втората половина на сатурновото развитие е изградило зародиша на Духа-Човек и на Слънцето – зародиша на Духа-Живот. Поради това се променят всички условия на Луната. Чрез последователните превръщания и обновявания човешките същества са станали все по-благородни и по-фини; но те са спечелили и сила. Поради това образното съзнание все повече се запазваше и

през слънчевите времена. Поради това то получи и влияние върху оформянето на физическото и на етерното тяло, което по-рано ставаше изцяло чрез действието на слънчевите същества. Онова, което ставаше на Луната чрез човешките същества и свързаните с тях духове, ставаше все по-подобно на онова, което по-рано беше предизвиквано от Слънцето с неговите по-висши същества. Следствието от това беше, че тези слънчеви същества можеха все повече да прилагат силите си за своето собствено развитие. Благодарение на това Луната узря, за да бъде след известно време отново съединена със Слънцето. – Погледнати духовно, тези процеси се представят по следния начин: „Отпадналите лунни същества“ постепенно са били победени от слънчевите същества и сега трябва така да се приспособят към тях, че техните функции да се вграждат във функциите на слънчевите същества, като се подчиняват на тях. – Това обаче стана едва след като бяха преминали дълги епохи, през които лунните времена ставаха все по-кратки и по-кратки, а слънчевите времена – все по-дълги и по-дълги. Сега отново настъпва развитие, през което Слънцето и Луната са едно световно образувание. Тогава физическото човешко тяло е станало изцяло етерно. – Но когато се казва, че физическото тяло е станало етерно, не бива да си представяме, че за такива състояния не може да се говори за физическо тяло. Онова, което е било образувано като физическо тяло през сатурновото, слънчевото и лунното време, остава налице. При това е важно физическото да се разпознава не само там, където то се проявява външно физически. Физическото може да е налице и така, че навън да показва формата на етерното, дори и тази на астралното. Трябва именно да се прави разлика между външното явление и вътрешната закономерност. Нещо физическо може да се етеризира и астрализира, но при това да запази в себе си физическата закономерност. Така е, когато физическото тяло на човека на Луната е достигнало известна степен на своето съвършенство. То става етерообразно. Но когато свръхсетивното съзнание, което може да наблюдава такова нещо, се насочи към такова етерообразно тяло, то не му се явява проникнато от законите на етерното, а от тези на физическото. Тогава физическото е именно поето в етерното, за да почива в него като в майчина утроба и да бъде отглеждано в

него. По-късно то отново се явява и във физическа форма, но на по-висока степен. Ако човешките същества на Луната запазеха своето физическо тяло в грубофизическата форма, Луната никога не би могла да се съедини със Слънцето. Чрез приемането на етерната форма физическото тяло става по-сродно на етерното тяло и поради това може отново по-тясно да се прониква с онези части на етерното и астралното тяло, които в епохите на слънчевите времена на лунното развитие е трябвало да излязат от него. Човекът, който по време на разделението на Слънцето и Луната се явяваше като двойно същество, отново става единно създание. Физическото става по-душевно; затова пък и душевното става по-свързано с физическото. – Върху това единно човешко същество слънчевите духове, в чийто непосредствен обсег то е попаднало сега, могат да действат съвсем иначе, отколкото преди отвън към Луната. Сега човекът е в среда, която е повече душевно-духовна. Поради това „Духовете на мъдростта“ могат да окажат значително въздействие. Те отпечатват в него мъдростта. Те го одушевяват с мъдрост. Поради това в известен смисъл той става самостоятелна душа. А към влиянието на тези същества се прибавя още и влиянието на „Духовете на движението“. Те действат преди всичко върху астралното тяло, така че под влиянието на назованите същества то изработва в себе си душевна оживеност и изпълнено с мъдрост жизнено тяло. Изпълненото с мъдрост етерно тяло е първата заложба на онова, което в един по-ранен раздел беше описано при днешния човек като разсъдъчна душа, докато възбуденото от „Духовете на движението“ астрално тяло е зародишната заложба на сетивната душа. И понеже всичко това се осъществява в човешкото същество при неговото повишено състояние на самостоятелност, тези зародишни заложби на разсъдъчната и сетивната душа се явяват като израз на „Духа-Себе“. Във връзка с това не бива да се изпада в заблуждението, че в този период на развитието „Духът-Себе“ е още нещо особено наред с разсъдъчната и сетивната душа. Последните са само израз на „Духа-Себе“, а той означава тяхното по-висше единство и хармония.

От особено значение е това, че в тази епоха „Духовете на мъдростта“ се намесват по описания начин. Те правят това именно не само по

отношение на човешките същества, а и за другите царства, които са се образували на Луната. При повторното съединяване на Слънцето и Луната тези по-нисши царства също биват въвлечени в слънчевия обсег. Всичко, което у тях е било физическо, се етеризира. И така, сега в Слънцето се намират растение-минерали и растение-животни, както в него се намира човешкото същество. Но тези други същества запазват своите закономерности. Поради това те се чувстват като чужденци в своята среда. Те се явяват с природа, която само слабо се съгласува с природата на тяхната среда. Но тъй като са етеризирани, върху тях също може да се простре въздействието на „Духовете на мъдростта“. Сега именно всичко, което е дошло от Луната в Слънцето, се прониква със силите на „Духовете на мъдростта“. Затова онова, в което се превръща слънчево-лунното образувание в рамките на това време на развитие, може да се нарече „Космос на мъдростта“. – Когато после след период на покой нашата земна система се явява като потомък на този „Космос на мъдростта“, всички отново оживяващи на Земята същества, които покълват от своите лунни зародиши, се показват като изпълнени с мъдрост. Тук излиза наяве причината, поради която земният човек, когато съзерцателно гледа нещата около себе си, може да изследва мъдростта в природата на тяхната същност. Човек може да се възхищава на мъдростта във всеки лист на растение, във всяка кост на животно и на човек, в чудния строеж на мозъка и на сърцето. Когато човекът се нуждае от мъдрост, за да разбере нещата, тоест извлича мъдрост от тях, това показва, че мъдростта лежи в нещата. Защото, колкото и да се стараеше човекът да разбере нещата чрез пълни с мъдрост представи, той не би могъл да извлече никаква мъдрост от тях, ако тя не беше първо вложена в тях. Който иска да обхване чрез мъдрост неща, за които вярва, че не са получили предварително мъдростта, той може спокойно да вярва и че може да загребе вода от чаша, в която предварително не е била налята вода. Земята е, както ще се покаже по-късно в това съчинение, възкръсналата „Стара Луна“. И тя се явява като пълно с мъдрост образувание, защото в описаната епоха е била проникната от „Духовете на мъдростта“ с техните сили.

Навярно ще изглежда разбираемо, че в това описание на лунните отношения можеха да бъдат уловени само известни преходни форми на развитието. Трябваше, така да се каже, в хода на фактите да се уловят известни неща и да се изберат за изложението. Наистина този начин на описание дава само отделни образи; и затова в предходното може би ще се усети като липса, че развитието не е било уловено в мрежа от твърдо определени понятия. Срещу такова възражение обаче навярно може би е позволено да се посочи, че описанието съвсем умишлено е дадено в по-малко остри понятия. Защото тук не се цели толкова да се дадат спекулативни понятия и идейни конструкции, а по-скоро представа за онова, което действително може да застане пред духовното око на свръхсетивното виждане, насочено към тези факти. А при лунното развитие това съвсем не е нещо с такива остри и определени очертания, каквито показват земните възприятия. При лунната епоха човек има работа в много голяма степен с изменчиви, сменящи се впечатления, с колебаещи се, подвижни образи и с техните преходи. Освен това трябва да се вземе предвид, че става дума за развитие през дълги, дълги периоди от време и че от него в изложението могат все пак да бъдат уловени само моментни образи.

В момента, в който вложеното в човешкото същество астрално тяло е придвижило това същество дотолкова напред в развитието, че неговото физическо тяло дава на „Синовете на живота“ възможност да достигнат своята човешка степен, е достигната съществената кулминация на лунната епоха. Тогава и човешкото същество е стигнало до всичко, което тази епоха може да му даде по пътя напред за самото него, за неговата вътрешност. Следващото, тоест втората половина на лунното развитие, затова би могло да се обозначи като отлив. Но се вижда, че по отношение на обкръжението на човека, а и за самия него, поради това именно в тази епоха се случва нещо от най-важно значение. Тогава в слънчево-лунното тяло бива вложена мъдрост. Показа се, че по време на този отлив се полагат зародишите на разсъдъчната и на сетивната душа. Но едва в земното време ще настъпи тяхното разгръщане, а също и на съзнаващата душа, и с това раждането на „Аза“, на свободното самосъзнание. На лунната степен

разсъдъчната и сетивната душа изобщо още не се явяват така, сякаш самото човешко същество вече се изразява чрез тях, а така, сякаш те са инструменти за принадлежащите към човешкото същество „Синове на живота“. Ако човек би искал да характеризира чувството, което човекът има на Луната в тази насока, би трябвало да каже, че той усеща така: „В мен и чрез мен живее ‚Синът на живота‘; той гледа чрез мен лунното обкръжение, той размишлява в мен за нещата и съществата на това обкръжение.“ Лунният човек се чувства осенен от „Сина на живота“, той се усеща като оръдие на това по-висше същество. А по време на разделянето на Слънцето и Луната, когато се извръщаше от Слънцето, той чувстваше по-голяма самостоятелност; но при това усещаше и така, сякаш принадлежащият към него „Аз“, който в слънчевите времена беше изчезнал от образното съзнание, тогава му ставаше видим. Онова, което може да се характеризира като смяна в състоянията на съзнанието, беше за лунния човек такова, че при това той имаше чувството: „Моят Аз отлита заедно с мен в слънчевото време към по-висши области, към възвишени същества, и когато Слънцето изчезва, слиза заедно с мен в по-дълбоки светове.“ Същинското лунно развитие беше предшествано от една подготовка. Настъпи по известен начин повторение на сатурновото и слънчевото развитие. По същия начин и след повторното съединяване на Слънцето и Луната във времето на отлива могат да се различат една от друга две епохи. През тях настъпват дори физически сгъстявания до известна степен. И така, духовно-душевни състояния на слънчево-лунното образувание се редуват с физически. В такива физически епохи човешките същества, а също и съществата на низшите царства изглеждат така, сякаш в сковани, несамостоятелни облици са прообраз на онова, което трябва да станат по-късно, в земното време, по по-самостоятелен начин. Може следователно да се говори за две подготвителни епохи на лунното развитие и за две други по време на отлива. Такива епохи могат да бъдат наречени „кръговрати“. В онова, което следва двете подготвителни епохи и предхожда тези на отлива, тоест във времето на отделянето на Луната, също ще могат да се различат три епохи. Средната е времето на човекоставането на „Синовете на живота“. Предхожда я епоха, в която всички условия

се изострят и насочват към това главно събитие; и след нея следва друга, която трябва да се обозначи като вживяване и оформяне в новите творения. С това средното лунно развитие отново се разделя на три епохи, което заедно с двете подготвителни и двете епохи на отлива дава седем лунни кръговрата. Следователно може да се каже, че цялото лунно развитие протича в седем кръговрата. Между тези кръговрати лежат периоди на покой, които също многократно бяха обсъждани в горното изложение. Но с представата си човек се приближава до истината само тогава, когато не си представя резки преходи между периодите на дейност и периодите на покой. Така например слънчевите същества постепенно се оттеглят от своята дейност на Луната. За тях започва време, което навън изглежда като техен период на покой, докато на самата Луна още цари оживена самостоятелна дейност. Така в много случаи епохата на дейност на единия вид същества се простира в периода на покой на другия. Ако се вземе предвид такова нещо, тогава може да се говори за ритмично издигане и спадане на силите в кръговрати. Нещо повече, подобни подразделения могат да се разпознаят и вътре в седемте посочени лунни кръговрата. Тогава цялото лунно развитие може да се нарече голям кръговрат, планетарен кръговрат; след това седемте подразделения вътре в такъв – „малки“ кръговрати, а членовете на тези отново – „по-малки“ кръговрати. Това разчленяване на седем пъти по седем подразделения е забележимо вече и при слънчевото развитие, а също е загатнато и по време на сатурновата епоха. Но трябва да се има предвид, че границите между подразделенията вече при Слънцето и още повече при Сатурн са размити. Тези граници стават все по-отчетливи, колкото по-нататък развитието напредва към земната епоха.

* * *

След завършването на описаното в общи черти в предходното лунно развитие всички същества и сили, които се вземат предвид при него, преминават в една по-духовна форма на съществуване. Тя стои на съвсем друга степен от онази по време на лунния период, а също и от онази по време на следващото земно развитие. Едно същество, което би имало толкова високо развити познавателни

способности, че да може да възприема всички подробности на лунното и на земното развитие, не би било поради това непременно в състояние да вижда и онова, което се случва между двете развития. За такова същество в края на лунното време съществата и силите, така да се каже, биха изчезнали като в нищо и след изтичането на един междинен период биха се появили отново от здрачния мрак на лоното на света. Само едно същество с още много по-високи способности би могло да проследи духовните факти, които се случват в междинния период. В края на междинния период съществата, които са участвали в процесите на развитието на Сатурн, Слънцето и Луната, се появяват с нови способности. Съществата, които стоят над човека, са си извоювали чрез своите предишни дела способността да развиват човека по-нататък така, че по време на земното време, което следва лунното, той да може да разгърне в себе си вид съзнание, който стои с една степен по-високо от образното съзнание, което му е било присъщо по време на лунното време. Но сега човекът трябва първо да бъде подготвен да приеме онова, което трябва да му бъде дадено. По време на сатурновото, слънчевото и лунното развитие той е вчленил в своето същество физическото тяло, жизненото тяло, астралното тяло. Но тези членове на неговото същество са получили само онези способности и сили, които ги правят способни да живеят за едно образно съзнание; на тях още им липсват органите и обликът, чрез които да могат да възприемат свят от сетивно-външни предмети, както подобава на земната степен. Както новото растение разгръща само онова, което е заложено в зародиша, произхождащ от старото, така в началото на новата степен на развитие трите члена на човешката природа се появяват с такива форми и органи, че могат да разгърнат само образното съзнание. Те трябва първо да бъдат подготвени за разгръщането на по-висока степен на съзнание. – Това става в три предварителни степени. В рамките на първата физическото тяло бива издигнато на такава висота, че става способно да приеме необходимото преобразуване, което може да лежи в основата на едно предметно съзнание. Това е предварителна степен на земното развитие, която може да се обозначи като повторение на сатурновия период на по-висока степен. Защото по време на този период, както

и по време на сатурновото време, по-висши същества работят само върху физическото тяло. Когато последното е напреднало достатъчно в своето развитие, всички същества трябва първо отново да преминат в по-висша форма на съществуване, преди и жизненото тяло да може да напредне. Физическото тяло трябва, така да се каже, да бъде претопено, за да може при повторното си разгръщане да приеме по-висшо оформеното жизнено тяло. След този междинен период, посветен на една по-висша форма на съществуване, настъпва един вид повторение на слънчевото развитие на по-висока степен, за изграждането на жизненото тяло. И отново след един междинен период настъпва нещо подобно за астралното тяло в едно повторение на лунното развитие.

Нека сега вниманието бъде насочено към фактите на развитието след завършването на третото от описаните повторения. Всички същества и сили отново са се одухотворили. По време на това одухотворяване те са се издигнали във високи светове. Най-низшият от световете, в който по време на тази епоха на одухотворяване още може да се възприеме нещо от тях, е същият, в който сегашният човек пребивава между смъртта и едно ново раждане. Това са областите на царството на духовете. След това те постепенно отново слизат към по-низши светове. Преди да започне физическото земно развитие, те са слезли дотолкова, че техните най-низши откровения могат да се видят в астралния, или душевния свят.

Всичко, което е налице от човека в този период, има още своята астрална форма. За разбирането на това състояние на човечеството трябва да се обърне особено внимание на това, че човекът има в себе си физическо тяло, жизнено тяло и астрално тяло, но че както физическото, така и жизненото тяло са налице не във физическа и етерна, а именно в астрална форма. Онова, което там прави физическото тяло физическо, не е физическата форма, а фактът, че то, макар да му е присъща астралната форма, все пак има в себе си физическите закони. То е същество с физическа закономерност в душевна форма. Подобно нещо важи и за жизненото тяло.

На тази степен на развитие пред духовното око отначало стои Земята като световно същество, което е изцяло душа и дух, в което

следователно и физическите, и живите сили се явяват още душевно. В това световно образувание се съдържа, като заложба, всичко, което по-късно трябва да се преобразува в създанията на физическата Земя. То е светещо; но неговата светлина още не е такава, че да могат да я възприемат физически очи дори да ги имаше там. То свети само в душевната светлина за отвореното око на ясновидеца.

Сега в това същество се извършва нещо, което може да се обозначи като сгъстяване. Резултатът от това сгъстяване е, че след известно време насред душевното образувание се появява огнена форма, каквато беше Сатурн в своето най-плътно състояние. Тази огнена форма е протъкана от въздействията на различните същества, които участват в развитието. Онова, което там може да се наблюдава като взаимодействие между тези същества и небесното тяло, е като едно изплуване от земното огнено кълбо и потапяне в него. Затова земното огнено кълбо съвсем не е еднородна субстанция, а нещо като одушевен и одухотворен организъм. Онези същества, които са предназначени да станат на Земята хора в сегашния облик, сега още са в такова положение, че най-малко участват в потапянето в огненото тяло. Те още се намират почти изцяло в несгъстената околност. Те са още в лоното на по-висшите духовни същества. На тази степен те докосват огнената земя само с една точка от своята душевна форма; и вследствие на това топлината сгъстява част от тяхната астрална форма. Така в тях се запалва земният живот. Следователно с най-голямата част от своето същество те още принадлежат на душевно-духовните светове; само чрез докосването със земния огън ги облива жизнена топлина. Ако човек би искал да си създаде сетивно-свръхсетивна картина на тези хора в самото начало на физическото земно време, би трябвало да си представи една душевна яйцевидна форма, която се съдържа в земната околност и откъм долната си повърхност е обхванатa от чашка, както жълъдът. Само че веществото на чашката се състои единствено от топлина или огън. Обвиването от топлина сега има за последица не само това, че в човека се запалва животът, но с това едновременно настъпва и промяна в астралното тяло. В него се вчленява първата заложба на онова, което по-късно става сетивна душа. Затова може да се каже, че на тази степен на своето

съществуване човекът се състои от сетивната душа, астралното тяло, жизненото тяло и изтъканото от огън физическо тяло. В астралното тяло се люшкат нагоре и надолу духовните същества, които участват в съществуването на човека; чрез сетивната душа той се чувства привързан към земното тяло. Следователно в това време той има преобладаващо образно съзнание, в което се откриват духовните същества, в чието лоно лежи той; и само като точка вътре в това съзнание се появява усещането за собственото тяло. Той, така да се каже, гледа от духовния свят надолу към едно земно притежание, за което чувства: „Това е твое." – Отново и отново напредва сега сгъстяването на Земята; и с това охарактеризираното разчленяване в човека става все по-отчетливо. От определен момент на развитието нататък Земята е сгъстена дотолкова, че само една част е още огнена. Друга част е приела субстанциална форма, която може да се определи като „газ" или „въздух". Сега и с човека се извършва промяна. Сега той не само бива докосван от земната топлина, но и в неговото огнено тяло се вчленява въздушната субстанция. И както топлината е запалила в него живота, така обгръщащият го въздух поражда в него въздействие, което може да се обозначи като (духовен) тон. Неговото жизнено тяло зазвучава. Едновременно от астралното тяло се отделя една част, която е първата заложба на появяващата се по-късно разсъдъчна душа. – За да си представи сега нагледно какво се извършва в това време в душата на човека, човек трябва да обърне внимание на това, че във въздушно-огненото тяло на Земята съществата, които стоят над човека, се люшкат нагоре и надолу. В огнената Земя отначало „Духовете на личността" са онези, които са значими за човека. И като човекът бива възбуждан за живот от земната топлина, неговата сетивна душа си казва: Това са „Духовете на личността". По същия начин във въздушното тяло се възвестяват онези същества, които по-горе в това съчинение бяха наречени „Архангели" (в смисъла на християнската езотерика). Техните въздействия са онова, което човекът усеща в себе си като тон, когато въздухът го обгръща. И разсъдъчната душа си казва при това: „Това са Архангелите." Така онова, което човекът възприема на тази степен чрез своята връзка със Земята, още не е сбор от физически предмети, а той живее в

усещания за топлина, които се издигат към него, и в тонове; но в тези топлинни течения и в това вълнение от тонове той усеща „Духовете на личността“ и „Архангелите“. Наистина той не може да възприема тези същества непосредствено, а само като през воала на топлината и на тона. Докато тези възприятия проникват откъм Земята в неговата душа, в нея все още се издигат и спускат образите на по-висшите същества, в чието лоно той се чувства.

Сега развитието на Земята продължава напред. Напредването отново се изразява в сгъстяване. В земното тяло се вчленява водната субстанция, така че то сега се състои от три члена: огнения, въздухообразния и водния. Преди това да стане, се разиграва един важен процес. От огнено-въздушната Земя се отделя едно самостоятелно световно тяло, което после в по-нататъшното си развитие става сегашното Слънце. Преди това Земята и Слънцето бяха едно тяло. След отделянето на Слънцето Земята отначало още съдържа в себе си всичко, което е в и върху сегашната Луна. Отделянето на Слънцето става, защото по-висши същества заради своето собствено развитие и заради онова, което имат да направят за Земята, вече не могат да понасят материята, сгъстена до водата. Те отделят от общата земна маса единствено годните за тях субстанции и се изтеглят от нея, за да си образуват в Слънцето ново жилище. Сега те въздействат от Слънцето отвън върху Земята. Но за своето по-нататъшно развитие човекът се нуждае от сцена, на която субстанцията се сгъстява още повече.

С вчленяването на водната субстанция в земното тяло протича и едно преобразяване на човека. Сега в него вече не само струи огънят и не само въздухът го обгръща, но и водната субстанция се вчленява в неговото физическо тяло. Едновременно се променя неговата етерна част: човекът сега я възприема като фино светлинно тяло. По-рано човекът е чувствал как топлинни течения се издигат от Земята към него, той е усещал как въздухът напира към него чрез звучене; сега неговото огнено-въздушно тяло бива проникнато и от водния елемент и той вижда неговото втичане и изтичане като просветване и помръкване на светлина. Но и в неговата душа е настъпила промяна. Към заложбите на сетивната и разсъдъчната душа се е присъединила

заложбата на съзнаващата душа. В елемента на водата действат „Ангелите“; те са и онези, които всъщност пораждат светлината. На човека му се струва, че те му се явяват в светлината. – Определени по-висши същества, които преди това бяха в самото земно тяло, сега въздействат върху него от Слънцето. Поради това се променят всички въздействия на Земята. Прикованият към Земята човек не би могъл вече да усеща в себе си въздействията на слънчевите същества, ако неговата душа беше постоянно обърната към Земята, от която е взето неговото физическо тяло. Сега настъпва смяна в човешките състояния на съзнанието. Слънчевите същества откъсват в определени времена душата на човека от физическото тяло, така че човекът сега последователно е ту чисто душевен в лоното на слънчевите същества, ту в други времена – в състояние, в което е свързан с тялото и приема влиянията на Земята. Когато е във физическото тяло, към него се издигат топлинните течения. Въздушните маси звучат около него; водите излизат от него и влизат в него. Когато човекът е извън своето тяло, тогава в своята душа той бива облян от вълните на образите на по-висшите същества, в чието лоно се намира. – Земята преживява на тази степен на своето развитие две времена. В едното ѝ е дадено да обгръща с веществата си човешките души и да ги облича с тела; в другото душите са се оттеглили от нея; останали са ѝ само телата. Тя е заедно с човешките същества в спящо състояние. Съвсем в съответствие с фактите може да се говори за това, че в тези времена на прадалечно минало Земята преминава през едно дневно и едно нощно време. (Във физическо-пространствено отношение това се изразява в това, че чрез взаимното въздействие на слънчевите и земните същества Земята влиза в движение спрямо Слънцето; така се предизвиква смяната на охарактеризираното нощно и дневно време. Дневното време протича, когато земната повърхност, на която се развива човекът, е обърната към Слънцето; нощното време, тоест времето, в което човекът води чисто душевно съществуване – тогава, когато тази повърхност е извърната от Слънцето. Разбира се, не бива да си представяме, че в онова прадревно време движението на Земята около Слънцето беше вече подобно на сегашното. Условията бяха още съвсем различни. Но е и полезно още тук да се предусети,

че движенията на небесните тела възникват като следствие от отношенията, които обитаващите ги духовни същества имат помежду си. Небесните тела биват поставяни от духовно-душевни причини в такива положения и движения, че във физическото духовните състояния да могат да се изживеят.)

Ако човек насочеше погледа си към Земята по време на нейното нощно време, би видял тялото ѝ подобно на труп. Защото тя се състои в голяма част от разпадащите се тела на хората, чиито души се намират в друга форма на съществуване. Разпадат се разчлененените водни и въздухообразни образувания, от които бяха образувани човешките тела, и се разтварят в останалата земна маса. Само онази част от човешкото тяло, която се е образувала чрез съвместното действие на огъня и човешката душа от началото на земното развитие и която впоследствие е ставала все по-плътна, остава да съществува като външно невзрачен зародиш. Следователно онова, което тук се казва за дневно и нощно време, не бива да си го представяме твърде подобно на онова, което се има предвид с тези обозначения за сегашната Земя. Когато сега при започващото дневно време Земята отново получи непосредственото въздействие на Слънцето, тогава човешките души проникват в областта на физическия живот. Те влизат в допир с онези зародиши и ги карат да покълнат, така че те приемат външен облик, който изглежда като отражение на човешкото душевно същество. Онова, което се разиграва там между човешката душа и телесния зародиш, е нещо като нежно оплождане. Сега тези така въплътени души започват отново да привличат въздушните и водните маси и да ги вчленяват в своето тяло. От разчлененото тяло въздухът бива изтласкван и всмукван: първата заложба на по-късния дихателен процес. Също и водата бива поемана и изтласквана: започва един първоначален вид хранителен процес. Но тези процеси още не се възприемат като външни. Един вид външно възприятие се осъществява от душата само при охарактеризирания вид оплождане. Тогава душата смътно чувства своето събуждане за физическото съществуване, като докосва зародиша, който ѝ бива поднесен от Земята. Тя долавя тогава нещо, което може да се изрази приблизително с думите: „Това е моят облик.“ И такова чувство, което

би могло да се нарече и зазоряващо се чувство за Аза, остава у душата през цялата ѝ връзка с физическото тяло. Процеса на поемането на въздух обаче душата го усеща още изцяло душевно-духовно, още като образен процес. Той се явява във формата на люшкащи се нагоре и надолу тонови образи, които дават формите на разчленяващия се зародиш. Душата се чувства навсякъде обгърната от вълни на тонове и усеща как оформя тялото си според тези тонови сили. Така се образуваха човешки облици на тогавашната степен, които за едно сегашно съзнание не могат да бъдат наблюдавани в никакъв външен свят. Те се образуват като финосубстанциални растениеподобни и цветоподобни форми, които обаче са вътрешно подвижни и поради това изглеждат като пърхащи цветя. И блаженото чувство от своето оформяне в такива форми човекът го изживява през своето земно време. Поемането на водните части се усеща в душата като приток на сила, като вътрешно укрепване. Навън това се явява като растеж на физическото човешко образувание. С намаляването на непосредственото слънчево въздействие и човешката душа губи силата да владее тези процеси. Те постепенно биват отхвърлени. Остават само онези части, които дават възможност охарактеризираният по-горе зародиш да узрее. А човекът напуска своето тяло и се връща в духовната форма на съществуване. (Тъй като не всички части на земното тяло се използват за изграждането на човешки тела, не бива и да си представяме, че в нощното време на Земята тя се състои единствено и само от разпадащите се трупове и от очакващите събуждане зародиши. Всичко това е вложено в други образувания, които се оформят от веществата на Земята. Какво е положението с тях, ще се покаже по-късно.)

Но сега процесът на сгъстяване на земната субстанция продължава. Към водния елемент се прибавя твърдият, който може да се нарече „землист“. И с това и човекът започва по време на своето земно време да вчленява в тялото си землистия елемент. Щом започне това вчленяване, силите, които душата донася със себе си от своето свободно от тяло време, вече нямат същата мощ като преди. По-рано душата оформяше тялото от огнения, въздушния и водния елемент съобразно с тоновете, които звучаха около нея, и със

светлинните образи, които играеха около нея. Спрямо втвърдения облик душата не може да прави това. Сега в оформянето се намесват други сили. В онова, което остава от човека, когато душата се оттегли от тялото, сега се явява не само зародиш, в който завръщащата се душа разпалва живота, а образувание, което съдържа в себе си и силата на самото това оживяване. При своето заминаване душата оставя на Земята не само своето подобие, но и потапя част от своята оживяваща мощ в това отражение. При повторното си появяване на Земята тя вече не може сама да съживи отражението, а оживяването трябва да стане в самото отражение. Духовните същества, които въздействат от Слънцето върху Земята, сега запазват оживяващата сила в човешкото тяло дори когато самият човек не е на Земята. Така сега душата при своето въплъщение чувства не само обгръщащите я тонове и светлинни образи, в които усеща най-близо стоящите над нея същества, но чрез приемането на землистия елемент преживява и влиянието на онези още по-висши същества, които са устроили своята сцена на Слънцето. Преди това човекът се усещаше принадлежащ към духовно-душевните същества, с които беше съединен, когато беше свободен от тяло. В тяхното лоно беше още неговият „Аз“. Тогава този „Аз“ застана срещу него по време на физическото въплъщение също така, както и другото, което беше около него през това време. Сега на Земята имаше самостоятелни отражения на душевно-духовното човешко същество. В сравнение със сегашното човешко тяло това бяха образувания от фина вещественост. Защото землистите части се примесваха към тях само в най-фино състояние. Приблизително така, както сегашният човек поема фино разпределените вещества на един предмет със своя обонятелен орган. Като сенки бяха човешките тела. Но тъй като бяха разпределени по цялата Земя, те попаднаха под въздействията на Земята, които бяха от различен род на различните части на нейната повърхност. Докато по-рано телесните отражения отговаряха на оживяващия ги душевен човек и поради това бяха по същество еднакви по цялата Земя, сега се появи различие между човешките форми. С това се подготви онова, което по-късно се появи като различие на расите. – Но с осамостояването на телесния човек предишната тясна връзка между земния човек и

духовно-душевния свят беше до известна степен разхлабена. Когато сега душата напускаше тялото, то продължаваше да живее нещо като продължен живот. – Ако развитието беше продължило по този начин, Земята би трябвало да се втвърди под влиянието на своя твърд елемент. На свръхсетивното познание, което гледа назад към тези условия, се показва как човешките тела, тъй като са изоставени от своите души, все повече се втвърдяват. И след известно време завръщащите се на Земята човешки души не биха намерили годен материал, с който да могат да се съединят. Всички годни за човека вещества биха били използвани, за да се изпълни Земята с превърналите се в дърво останки от въплъщения.

Тогава настъпи едно събитие, което даде друг обрат на цялото развитие. Всичко, което в твърдото земно вещество можеше да допринесе за трайното втвърдяване, беше изхвърлено. Нашата сегашна Луна напусна тогава Земята. И онова, което преди непосредствено в Земята беше допринасяло за трайното образуване на форми, сега действаше опосредствано, по отслабен начин, от Луната. По-висшите същества, от които зависи това формообразуване, бяха решили да отправят своите въздействия към Земята вече не от вътрешността ѝ, а отвън. Поради това в телесните човешки образувания се появи различие, което трябва да се обозначи като началото на разделянето на мъжки и женски пол. Финовеществените човешки облици, които по-рано обитаваха Земята, оставяха чрез съвместното действие на двете сили в самите тях – на зародиша и на оживяващата сила – да произлиза новата човешка форма, техният потомък. Сега тези потомци се преобразиха. В едната група от такива потомци действаше повече зародишната сила на духовно-душевното, в другата група – повече оживяващата зародишна сила. Причината за това беше, че с излизането на Луната от Земята земният елемент беше отслабил своята власт. Взаимодействието на двете сили стана сега по-нежно, отколкото беше, когато ставаше в едно тяло. Вследствие на това и потомъкът беше по-нежен, по-фин. Той стъпваше на Земята във фино състояние и едва постепенно вчленяваше в себе си по-твърдите части. С това на завръщащата се на Земята човешка душа отново беше дадена възможността да се съедини с тялото. Тя наистина вече

не го оживяваше отвън, защото това оживяване ставаше на самата Земя. Но тя се съединяваше с него и го караше да расте. На този растеж обаче беше поставена определена граница. Чрез отделянето на Луната човешкото тяло за известно време беше станало гъвкаво; но колкото повече то растеше по-нататък на Земята, толкова повече надделяваха втвърдяващите сили. Накрая душата можеше да участва в разчленяването на тялото само все по-слабо и по-слабо. То се разпадаше, докато душата се издигаше към духовно-душевни начини на съществуване.

Може да се проследи как силите, които човекът постепенно е усвоил по време на сатурновото, слънчевото и лунното развитие, по време на описаното оформяне на Земята постепенно, стъпка по стъпка, вземат участие в човека. Отначало земният огън запалва именно астралното тяло, което още съдържа разтворени в себе си и жизненото тяло, и физическото тяло. После това астрално тяло се разчленява на по-фина астрална част, сетивната душа, и на по-груба, етерна, която сега бива докосвана от земния елемент. С това излиза наяве вече предварително оформеното етерно, или жизнено тяло. И докато в астралния човек се изграждат разсъдъчната и съзнаващата душа, в етерното тяло се отчленяват по-грубите части, които са възприемчиви за тон и светлина. В момента, когато етерното тяло се сгъстява още повече, така че от светлинно тяло става огнено, или топлинно тяло, настъпва и степента на развитие, в която, както беше охарактеризирано по-горе, частите на твърдия земен елемент се вчленяват в човека. Тъй като етерното тяло се е сгъстило надолу до огъня, то сега може да се свърже с разредените до огнено състояние вещества на физическата Земя също и чрез силите на физическото тяло, които по-рано са били вложени в него. Но то вече не би могло само да въвежда и въздушните вещества в тялото, което междувременно е станало по-твърдо. Тогава, както беше загатнато по-горе, се намесват по-висшите същества, които обитават Слънцето, и му вдъхват въздуха. Докато така човекът по силата на своето минало сам има силата да се проникне със земния огън, по-висши същества насочват въздушния дух в неговото тяло. Преди втвърдяването жизненото тяло на човека като приемник на тона беше ръководителят

на въздушното течение. То проникваше неговото физическо тяло с живот. Сега неговото физическо тяло получава външен живот. Последицата от това е, че този живот става независим от душевната част на човека. При напускането на Земята тази част сега оставя не само своя зародиш на формата, а живо отражение на самата себе си. „Духовете на формата“ остават сега съединени с това отражение; те пренасят дадения от тях живот и върху потомците, когато човешката душа се е оттеглила от тялото. Така се образува онова, което може да бъде наречено наследственост. И когато човешката душа след това отново се появи на Земята, тогава тя се усеща в тяло, чийто живот е бил пренесен от предците. Тя се чувства особено привлечена именно към такова тяло. Така се образува нещо като спомен за предъка, с когото душата се чувства едно. През поредицата на потомците този спомен минава като общо съзнание. „Азът“ струи надолу през поколенията.

През своето земно време на тази степен на развитие човекът се усещаше като самостоятелно същество. Той чувстваше, че вътрешният огън на неговото жизнено тяло е свързан с външния огън на Земята. Той можеше да чувства протичащата през него топлина като свой „Аз“. В тези топлинни течения, които са протъкани от живот, може да се открие заложбата на кръвообращението. Но в онова, което нахлуваше в него като въздух, човекът не чувстваше изцяло своето собствено същество. В този въздух действаха именно силите на характеризираните висши същества. Но все пак му беше останала онази част от действащите сили в протичащия през него въздух, която вече му беше присъща чрез неговите по-рано образувани етерни сили. Той беше господар над една част от тези въздушни течения. И доколкото е така, в неговото оформяне действаха не само висшите същества, но и самият той. Според образите на своето астрално тяло той оформяше в себе си въздушните частици. Докато така отвън в тялото му нахлуваше въздух, което стана основа на неговото дишане, една част от въздуха се разчлени във вътрешността му в организъм, който беше отпечатан в човека и стана основата на по-късната нервна система. И така, чрез топлината и въздуха човекът по онова време беше във връзка с външния свят на Земята. – Затова пък той

не усещаше нищо от постъпването на твърдия елемент на Земята; този елемент участваше в неговото въплъщение на Земята, но той не можеше пряко да възприема приемането му, а само в притъпено съзнание, в образа на висшите същества, които действаха в него. В такава образна форма, като израз на същества, които стоят над него, човекът и по-рано беше възприемал приемането на течните земни елементи. Чрез сгъстяването на земния облик на човека тези образи в неговото съзнание претърпяха сега промяна. Към течния елемент е примесен твърдият. Така и това приемане трябва да се усеща като произтичащо от висшите, действащи отвън същества. Човекът не може вече да има в своята душа силата сам да ръководи приемането, защото то сега трябва да служи на тялото му, изградено отвън. Той би развалил облика му, ако поискаше сам да ръководи приемането. Така онова, което той приема отвън, му се явява ръководено от властните повели, които изхождат от висшите същества, работещи върху оформянето на неговото тяло. Човекът се чувства като Аз; той има в себе си своята разсъдъчна душа като част от своето астрално тяло, чрез която вътрешно преживява като образи онова, което става навън, и чрез която прониква своята фина нервна система. Той се чувства като потомък на предци благодарение на живота, който тече през поколенията. Той диша и усеща това като действие на посочените висши същества, които са „Духовете на формата“. И той се подчинява на тях и в онова, което чрез техните импулси му се доставя отвън (за неговото хранене). Най-смътен за него е неговият произход като индивид. От него той чувства само, че е изпитал влияние от „Духовете на формата“, които се изразяват в земните сили. Човекът беше ръководен и воден в своето отношение към външния свят. Израз на това е, че той има съзнание за духовно-душевните дейности, които се разиграват зад неговия физически свят. Наистина той не възприема духовните същества в собствения им облик, но преживява в своята душа звуци, цветове и т.н. И знае, че в този свят на представите живеят делата на духовните същества. Към него звучи онова, което тези същества му съобщават; техните откровения му се явяват в светлинни образи. Най-вътрешно се чувства земният човек чрез представите, които получава чрез елемента на огъня или топлината. Той вече различава

своята вътрешна топлина и топлинните течения на земната околност. В последните се откриват „Духовете на личността“. Но човекът има само смътно съзнание за онова, което стои зад теченията на външната топлина. Именно в тези течения той усеща влиянието на „Духовете на формата“. Когато в околността на човека се появяват мощни топлинни действия, тогава душата чувства: сега духовните същества, от които се е откъснала една искра, която стопля моята вътрешност, проникват с жар околността на Земята. – В светлинните действия човекът още не различава съвсем по същия начин външно и вътрешно. Когато в околността се появяват светлинни образи, те не винаги пораждат в душата на земния човек едно и също чувство. Имаше времена, в които човекът усещаше тези светлинни образи като външни. Това беше времето, след като той току-що беше слязъл от безтелесното състояние във въплъщение. Това беше периодът на неговия растеж на Земята. Когато после наближаваше времето, в което се образуваше зародишът за новия земен човек, тези образи избледняваха. И човекът запазваше от тях само нещо като вътрешни представи-спомени. В тези светлинни образи се съдържаха делата на „Духовете на огъня“ (Архангели). Те се явяваха на човека като служители на топлинните същества, които спускаха една искра в неговата вътрешност. Когато техните външни откровения угасваха, човекът ги преживяваше като представи (спомени) в своята вътрешност. Той се чувстваше свързан с техните сили. И той наистина беше свързан. Защото чрез онова, което беше получил от тях, той можеше да въздейства върху заобикалящата го въздушна сфера. Тя започваше да свети под неговото влияние. Тогава беше време, в което природните сили и човешките сили още не бяха разделени една от друга така, както по-късно. Онова, което ставаше на Земята, в голяма степен изхождаше още от силите на хората. Който по онова време би наблюдавал природните процеси на Земята отвън, той би видял в тях не само нещо, което е независимо от човека, а би възприел в тях действията на хората. По още друг начин се оформяха за земния човек звуковите възприятия. Те се възприемаха като външни звуци от началото на земния живот. Докато светлинните образи се възприемаха отвън до средата на човешкото земно съществуване,

външните звуци можеха да се чуват и след тази среда. Едва към края на живота земният човек ставаше нечувствителен към тях. И му оставаха представите-спомени за тези звуци. В тях се съдържаха откровенията на „Синовете на живота“ (Ангелите). Когато към края на живота си човекът се чувстваше вътрешно свързан с тези сили, тогава чрез подражаване на тях той можеше да предизвиква мощни действия във водния елемент на Земята. Водите в Земята и над нея се вълнуваха под неговото влияние. Вкусови представи човекът имаше само през първата четвърт на своя земен живот. И дори тогава те се явяваха на душата като спомен за преживяванията в безтелесното състояние. Докато човекът ги имаше, продължаваше втвърдяването на тялото му чрез приемане на външни вещества. През втората четвърт на земния живот растежът наистина продължаваше още, но обликът вече беше напълно изграден. По това време човекът можеше да възприема други живи същества около себе си само чрез техните топлинни, светлинни и звукови действия. Защото той още не беше способен да си представя твърдия елемент. Само от водното той получаваше през първата четвърт на живота си описаните вкусови действия.

Отражение на това вътрешно душевно състояние на човека беше неговата външна телесна форма. Онези части, които съдържаха заложбата за по-късната форма на главата, бяха изградени най-съвършено. Другите органи изглеждаха само като придатъци. Те бяха неясни, като сенки. Но земните хора бяха различни по отношение на облика. Имаше такива, при които придатъците бяха повече или по-малко развити в зависимост от земните условия, при които живееха. Това беше различно според местата, където хората живееха на Земята. Където хората бяха по-силно оплетени в земния свят, там придатъците излизаха повече на преден план. Онези хора, които в началото на физическото земно развитие благодарение на своето предшестващо развитие бяха най-зрели, така че още в самото начало, когато Земята още не беше сгъстена до въздух, преживяха допира с огнения елемент, можеха сега най-съвършено да изградят заложбите на главата. Това бяха най-хармоничните в себе си хора. Други бяха готови за допира с огнения елемент едва когато Земята

вече беше развила в себе си въздуха. Това бяха хора, които зависеха повече от външните условия, отколкото първите. Първите усещаха чрез топлината ясно „Духовете на формата“ и в своя земен живот се чувстваха така, сякаш пазеха спомен за това, че принадлежат към тези Духове и са били свързани с тях в безтелесното състояние. Вторият вид хора чувстваше спомена за безтелесното състояние само в по-малка степен; те усещаха своята принадлежност към духовния свят преди всичко чрез светлинните действия на „Духовете на огъня“ (Архангели). Трети вид хора бяха още повече оплетени в земното съществуване. Това бяха онези, които можаха да бъдат докоснати от огнения елемент едва когато Земята беше отделена от Слънцето и беше приела в себе си водния елемент. Тяхното чувство за принадлежност към духовния свят беше слабо, особено в началото на земния живот. Едва когато действията на Архангелите и особено на Ангелите се проявиха във вътрешния живот на представите, те усетиха тази връзка. Затова пък в началото на земното време те бяха изпълнени с живи импулси за дела, които могат да се извършват в самите земни условия. При тях органите-придатъци бяха особено силно развити.

Когато преди отделянето на Луната от Земята лунните сили в Земята водеха все повече към втвърдяване, стана така, че поради тези сили сред потомците на зародишите, оставени от хората на Земята, имаше такива, в които човешките души, завръщащи се от безтелесното състояние, вече не можеха да се въплъщават. Обликът на такива потомци беше станал твърде втвърден и поради лунните сили твърде несходен с човешкия облик, за да може да приеме човешка душа. Затова при такива условия някои човешки души вече не намираха възможност да се върнат на Земята. Само най-зрелите, най-силните от душите можеха да се чувстват способни по време на растежа на земното тяло да го преобразят така, че то да разцъфти в човешки облик. Само една част от телесните човешки потомци стана носител на земни хора. Друга част, поради втвърдения облик, можеше да приеме само души, които стояха по-ниско от тези на хората. Но една част от човешките души беше принудена да не участва в тогавашното земно развитие. Поради това те бяха насочени към друг вид жизнен път. Имаше души, които още при отделянето

на Слънцето от Земята не намериха място на нея. Те бяха пренесени за своето по-нататъшно развитие на една планета, която под ръководството на космически същества се откъсна от общата световна субстанция, която в началото на физическото земно развитие беше свързана с него и от която се беше отделило и Слънцето. Тази планета е онази, чийто физически израз външната наука познава като „Юпитер“. (Тук се говори за небесни тела, планети и техните имена точно в смисъла, в който една по-стара наука все още го е правила. Какво се има предвид, става ясно от контекста. Както физическата Земя е само физическият израз на един духовно-душевен организъм, така е и с всяко друго небесно тяло. И както наблюдателят на свръхсетивното с името „Земя“ не обозначава само физическата планета, а със „Слънце“ – само физическата неподвижна звезда, така и когато говори за „Юпитер“, „Марс“ и т.н., той има предвид широки духовни връзки. Небесните тела, естествено, са променили съществено своя облик и своята задача от онези времена насам, за които тук се говори – в известно отношение дори своето място в небесното пространство. Само който с погледа на свръхсетивното познание проследява развитието на тези небесни тела назад до най-далечното минало, е в състояние да познае връзката на сегашните планети с техните предци.) На „Юпитер“ характеризираните души продължиха отначало своето развитие. А по-късно, когато Земята все повече клонеше към твърдото, трябваше да бъде създадено още едно обиталище за души, които наистина имаха възможността известно време да обитават втвърдените тела, но после вече не можеха да правят това, когато това втвърдяване беше напреднало твърде много. За тях в „Марс“ възникна подходящо място за по-нататъшното им развитие. Още когато Земята беше свързана със Слънцето и включваше в себе си своите въздушни елементи, се оказа, че душите са негодни да участват в земното развитие. Те бяха твърде силно засегнати от земния телесен облик. Затова още тогава те трябваше да бъдат изтеглени от прякото влияние на слънчевите сили. Тези сили трябваше да действат върху тях отвън. На тези души беше дадено място за по-нататъшно развитие на „Сатурн“. Така в хода на земното развитие броят на човешките облици намаля; появиха се облици,

които не бяха въплътили човешки души. Те можеха да приемат в себе си само астрални тела, както физическите тела и жизнените тела на човека ги бяха приели на Старата Луна. Докато Земята по отношение на своите човешки обитатели запустяваше, тези същества я заселваха. Накрая всички човешки души биха трябвало да напуснат Земята, ако чрез отделянето на Луната за човешките облици, които по онова време още можеха да бъдат одушевени по човешки, не беше създадена възможността по време на своя земен живот да изтеглят човешкия зародиш от лунните сили, идващи непосредствено от Земята, и да го оставят да узрее в себе си дотолкова, че да може да бъде предаден на тези сили. Докато после зародишът се оформяше във вътрешността на човека, той беше под действието на съществата, които под ръководството на своя най-могъщ другар бяха отделили Луната от Земята, за да преведат развитието на Земята през една критична точка.

Когато Земята беше развила в себе си въздушния елемент, имаше, в смисъла на горното описание, такива астрални същества като остатъци от Старата Луна, които бяха изостанали в развитието още повече от най-нисшите човешки души. Те станаха душите на онези облици, които човекът трябваше да напусне още преди отделянето на Слънцето. Тези същества са предците на животинското царство. В далечния ход на времената те развиха особено онези органи, които при човека бяха налице само като придатъци. Тяхното астрално тяло трябваше да действа върху физическото и жизненото тяло така, както това беше при човека на Старата Луна. Възникналите по този начин животни имаха сега души, които не можеха да живеят в отделното животно. Душата разпростираше своето същество и върху потомъка на облика на предците. Животните, които произлизат по същество от един облик, имат една обща душа. Само когато потомъкът чрез особени влияния се отдалечи от облика на предците, се въплъщава нова животинска душа. В този смисъл в духовната наука при животните може да се говори за видова (или родова), или също групова душа.

Нещо подобно стана по времето на отделянето на Слънцето и Земята. От водния елемент излязоха облици, които в своето развитие

не бяха по-напред от човека преди развитието на Старата Луна. Те можеха да приемат въздействие от нещо астрално само ако то им влияеше отвън. Това можеше да стане едва след като Слънцето си отиде от Земята. Всеки път, когато настъпваше слънчевото време на Земята, астралното на Слънцето възбуждаше тези облици така, че те образуваха своето жизнено тяло от етерното на Земята. Когато после Слънцето се отвръщаше от Земята, това жизнено тяло отново се разтваряше в общото земно тяло. И като последица от съвместното действие на астралното от Слънцето и етерното от Земята от водния елемент изплуваха физическите облици, които образуваха предците на сегашното растително царство.

На Земята човекът стана индивидуализирано душевно същество. Неговото астрално тяло, което му беше влято на Луната от „Духовете на движението“, се разчлени на Земята на сетивна, разсъдъчна и съзнаваща душа. И когато неговата съзнаваща душа беше напреднала дотолкова, че по време на земния живот можеше да си образува подходящо за това тяло, „Духовете на формата“ го дариха с искрата от своя огън. В него беше запален „Азът“. Всеки път, когато човекът сега напускаше физическото тяло, той беше в духовния свят, в който се срещаше със съществата, които по време на сатурновото, слънчевото и лунното развитие му бяха дали неговото физическо тяло, неговото жизнено тяло и неговото астрално тяло и ги бяха развили до земната висота. Откакто огнената искра на „Аза“ се беше запалила в земния живот, и в безтелесния живот беше настъпила промяна. Преди тази точка в развитието на своето същество човекът нямаше самостоятелност спрямо духовния свят. Той не се чувстваше в този духовен свят като отделно същество, а като член на възвишения организъм, който се състоеше от стоящите над него същества. „Азпреживяването“ на Земята сега продължава да действа и в духовния свят. Сега човекът се чувства в известна степен като единство и в този свят. Но той усеща също, че непрестанно е свързан със същия свят. В безтелесното състояние той намира отново в по-висш облик „Духовете на формата“, които е възприел в тяхното откровение на Земята чрез искрата на своя „Аз“.

С отделянето на Луната от Земята и в духовния свят за безтелесната душа се образуваха преживявания, които бяха свързани с това отделяне. Само поради това, че една част от оформящите сили беше пренесена от Земята на Луната, стана възможно на Земята да продължат да се образуват такива човешки облици, които можеха да приемат индивидуалността на душата. Поради това човешката индивидуалност попадна в областта на лунните същества. И в безтелесното състояние отзвукът на земната индивидуалност можеше да действа само благодарение на това, че и за това състояние душата оставаше в областта на могъщите духове, които бяха предизвикали отделянето на Луната. Процесът се оформи така, че непосредствено след напускането на земното тяло душата можеше да вижда високите Слънчеви същества само като в сияние, отразено от лунните същества. Едва когато беше достатъчно подготвена чрез виждането на този отблясък, душата стигаше дотам да види самите високи Слънчеви същества.

И минералното царство на Земята е възникнало чрез изхвърляне от общото развитие на човечеството. Неговите образувания са онова, което е останало втвърдено, когато Луната се отдели от Земята. Към тези образувания от душевното се почувства привлечено само онова, което беше останало на сатурновата степен, което следователно е годно само да образува физически форми. Всички събития, за които се говори тук и по-нататък, са станали в течение на извънредно дълги периоди от време. Но тук не може да се навлиза в уточняване на времето.

Описаните процеси представят земното развитие от външната страна; разгледано откъм страната на духа, се получава следното. Духовните същества, които изтеглиха Луната от Земята и свързаха своето собствено съществуване с Луната – които, значи, станаха земно-лунни същества, – чрез силите, които изпращаха към Земята от това световно тяло, предизвикаха определено оформяне на човешката организация. Тяхното действие беше насочено към придобития от човека „Аз“. Това действие се проявяваше във взаимодействието на този „Аз“ с астралното тяло, етерното тяло и физическото тяло. Чрез него в човека възникна възможността съзнателно да отразява в

себе си изпълненото с мъдрост оформяне на света, да го отобразява като в познавателно отражение. Да си спомним как беше описано, че през времето на Старата Луна човекът, чрез тогавашното отделяне от Слънцето, придоби в своята организация известна самостоятелност, една по-свободна степен на съзнанието от онази, която можеше да изхожда непосредствено от слънчевите същества. Това свободно, самостоятелно съзнание се появи отново – като наследство от старото лунно развитие – през характеризираното време на земното развитие. Но именно това съзнание, приведено отново в съзвучие с вселената чрез влиянието на посочените земно-лунни същества, можеше да бъде превърнато в нейно отражение. Това би станало, ако не се беше проявило никакво друго влияние. Без такова влияние човекът би станал същество със съзнание, чието съдържание би отразявало света в образите на познавателния живот като по природна необходимост, а не чрез неговата свободна намеса. Това не стана така. В развитието на човека, тъкмо по времето на отделянето на Луната, се намесиха определени духовни същества, които бяха запазили от своята лунна природа толкова много, че не можеха да участват в излизането на Слънцето от Земята. И че те бяха изключени също и от действията на съществата, които проявяваха своята дейност от земната Луна към Земята. Тези същества със старата лунна природа, чието развитие беше неправилно, бяха, така да се каже, приковани към Земята. В тяхната лунна природа се съдържаше именно онова, което през старото лунно развитие се беше разбунтувало срещу слънчевите духове, което тогава беше благословия за човека дотолкова, доколкото чрез него човекът беше доведен до самостоятелно, свободно състояние на съзнанието. Последиците от своеобразното развитие на тези същества през земното време доведоха до това, че през него те станаха противници на онези същества, които от Луната искаха да направят човешкото съзнание необходимо познавателно огледало на света. Онова, което на Старата Луна помогна на човека да постигне по-висше състояние, се оказа онова, което противодейства на устройството, което беше станало възможно чрез земното развитие. Противодействащите сили бяха донесли от своята лунна природа силата да действат върху човешкото астрално тяло, а именно

– в смисъла на горните изложения – да го правят самостоятелно. Те упражниха тази сила, като дадоха на това астрално тяло известна самостоятелност – сега и за земното време – спрямо необходимото (несвободно) състояние на съзнанието, което беше предизвикано от същества на земната Луна. Трудно е с обичайни думи да се изрази какви бяха действията на характеризираните духовни същества върху човека в посоченото прадревно време. Не бива да си ги представяме нито като сегашните природни влияния, нито пък, да речем, така, както става действието на един човек върху друг, когато първият чрез думи събужда във втория вътрешни сили на съзнанието, чрез което вторият се научава да разбира нещо или бива подбуден към някоя добродетел или порок. Разглежданото действие в прадревното време не беше природно действие, а духовно влияние, но такова, което действаше и духовно, което се предаваше като духовно от висшите духовни същества на човека съобразно тогавашното състояние на съзнанието на този човек. Ако си представяме нещата като природно действие, съвсем не улучваме тяхната истинска същност. Ако обаче кажем, че същества със старата лунна природа са пристъпили към човека, за да го спечелят „съблазнително“ за своите цели, употребяваме символичен израз, който е добър, докато съзнаваме неговата символичност и същевременно сме наясно, че зад символа стои един духовен факт. Действието върху човека, което изхождаше от духовните същества, изостанали в лунното състояние, имаше сега за него двояка последица. Неговото съзнание беше по този начин лишено от характера на просто огледало на вселената, защото в човешкото астрално тяло беше пробудена възможността от него да се регулират и владеят образите на съзнанието. Човекът стана господар на своето познание. Но от друга страна, изходна точка на това господство стана именно астралното тяло; и поради това стоящият над него „Аз“ изпадна в постоянна зависимост от него. Поради това в бъдеще човекът беше изложен на продължаващите влияния на един по-нисш елемент в своята природа. В своя живот той можеше да слезе под висотата, на която беше поставен в световния ход от земно-лунните същества. И за следващото време оставаше за него продължаващото влияние на характеризираните неправилно

развили се лунни същества върху неговата природа. Тези лунни същества, за разлика от другите, които от земната Луна оформиха съзнанието като огледало на света, но не дадоха свободна воля, могат да се нарекат луциферичните духове. Те донесоха на човека възможността да развие в своето съзнание свободна дейност, но с това и възможността за заблудата, за злото. Последицата от тези процеси беше, че човекът влезе в друго отношение към слънчевите духове от онова, което му беше предопределено от земно-лунните духове. Последните искаха да развият огледалото на неговото съзнание така, че в целия човешки душевен живот влиянието на слънчевите духове да бъде господстващото. Тези процеси бяха осуетени и в човешкото същество беше създадена противоположността между влиянието на слънчевите духове и влиянието на духовете с неправилно лунно развитие. Чрез тази противоположност в човека възникна и неспособността да познава физическите слънчеви действия като такива; те му останаха скрити зад земните впечатления от външния свят. Астралното в човека, изпълнено с тези впечатления, беше привлечено в областта на „Аза“. Този „Аз“, който иначе би усещал само искрата на огъня, дадена му от „Духовете на формата“, и във всичко, което се отнасяше до външния огън, би се подчинил на повелите на тези Духове, сега действаше чрез елемента, присаден в самия него, и върху външните топлинни явления. По този начин той създаде връзка на привличане между себе си и земния огън. Поради това той оплете човека в земната вещественост повече, отколкото това му беше предопределено. Докато преди това човекът имаше физическо тяло, което в главните си части се състоеше от огън, въздух и вода и към което беше прибавено само нещо като сянка от земна субстанция, сега тялото от земя стана по-плътно. И докато преди това човекът беше фино организирано същество над твърдата земна почва в едно движение, подобно на плуване и реене, сега той трябваше да слезе „от земната околност“ върху части от Земята, които вече бяха повече или по-малко втвърдени.

Това, че можаха да настъпят такива физически действия на описаните духовни влияния, се обяснява с това, че тези влияния бяха такива, каквито бяха описани по-горе. Те именно не бяха нито

природни влияния, нито такива, които действат душевно от човек на човек. Последните не простират своето действие толкова далеч в телесното, колкото духовните сили, които тук се имат предвид.

Понеже човекът се излагаше на влиянията на външния свят според своите собствени, подвластни на заблудата представи, понеже живееше според влечения и страсти, които не оставяше да бъдат регулирани от висши духовни влияния, възникна възможността за болести. Но едно особено действие на луциферичното влияние беше това, че сега човекът не можеше да чувства своя отделен земен живот като продължение на безтелесното съществуване. Сега той приемаше такива земни впечатления, които можеха да бъдат преживявани чрез присадения астрален елемент и които се свързваха със силите, разрушаващи физическото тяло. Това човекът усещаше като отмиране на своя земен живот. И поради това се появи „смъртта", предизвикана от самата човешка природа. С това се посочва една значима тайна в човешката природа: връзката на човешкото астрално тяло с болестите и смъртта.

За човешкото жизнено тяло сега настъпиха особени условия. То беше вградено в такова съотношение между физическото тяло и астралното тяло, че в известно отношение беше изтеглено от обсега на способностите, които човекът беше усвоил чрез луциферичното влияние. Една част от това жизнено тяло остана извън физическото тяло така, че можеше да бъде владяна само от висши същества, а не от човешкия Аз. Тези висши същества бяха онези, които при отделянето на Слънцето бяха напуснали Земята, за да заемат друго обиталище под ръководството на един от своите възвишени другари. Ако характеризираната част от жизненото тяло беше останала съединена с астралното тяло, човекът би поставил в своя собствена служба свръхсетивни сили, които по-рано му бяха присъщи. Той би разпрострял луциферичното влияние и върху тези сили. Поради това човекът постепенно напълно би се откъснал от слънчевите същества. И неговият Аз би станал изцяло земен Аз. Неизбежно щеше да се стигне дотам, че този земен Аз след смъртта на физическото тяло (съответно още при неговия разпад) да обитава друго физическо тяло, тяло на потомък, без да премине през безтелесно състояние

чрез връзка с висши духовни същества. Така човекът би стигнал до съзнание за своя Аз, но само като за „земен Аз“. Това беше предотвратено чрез онзи процес с жизненото тяло, който беше предизвикан от земно-лунните същества. Поради това същинският индивидуален Аз беше така отделен от простия земен Аз, че по време на земния живот човекът наистина се чувстваше само отчасти като собствен Аз; същевременно той чувстваше как неговият земен Аз е продължение на земния Аз на неговите предци през поколенията. Душата чувстваше в земния живот един вид „групов Аз“ до далечните прадеди и човекът се усещаше като член на групата. Едва в безтелесното състояние индивидуалният Аз можеше да се чувства като отделно същество. Но състоянието на това обособяване беше накърнено от това, че Азът оставаше обременен със спомена за земното съзнание (земния Аз). Това замъгляваше погледа за духовния свят, който между смъртта и раждането започна да се покрива с було, подобно на онова, с което е покрит за физическия поглед на Земята.

Физическият израз на всички промени, които ставаха в духовния свят, докато развитието на човека преминаваше през описаните условия, беше постепенното уреждане на взаимните отношения между Слънцето, Луната и Земята (и в по-широк смисъл още и на други небесни тела). Като една от последиците на тези отношения нека изтъкнем смяната на деня и нощта. (Движенията на небесните тела се регулират от обитаващите ги същества. Движението на Земята, чрез което възникват денят и нощта, беше предизвикано от взаимоотношението на различните духове, стоящи над човека. Също така и движението на Луната беше възникнало, за да могат след отделянето на Луната от Земята, чрез обикалянето на първата около втората, „Духовете на формата“ да действат върху физическото човешко тяло по правилния начин, в правилния ритъм.) През деня Азът и астралното тяло на човека действаха сега във физическото и жизненото тяло. През нощта това действие преставаше. Тогава Азът и астралното тяло излизаха от физическото и жизненото тяло. През това време те попадаха изцяло в областта на „Синовете на живота“ (Ангели), на „Духовете на огъня“ (Архангели), на „Духовете на личността“ и на „Духовете на формата“. Физическото тяло и жизненото

тяло пък през това време бяха включени в областта на действие освен на „Духовете на формата“, още и на „Духовете на движението“, „Духовете на мъдростта“ и „Престолите“. Така вредните въздействия, които през деня бяха упражнявани върху човека чрез заблудите на астралното тяло, можеха отново да бъдат поправени.

Когато сега хората на Земята отново се размножиха, в потомците вече нямаше причина човешки души да не пристъпят към въплъщение в тях. Така, както сега действаха земно-лунните сили, под тяхното влияние човешките тела придобиваха форма, напълно пригодна за въплъщението на човешки души. И сега душите, отнесени преди това на Марс, на Юпитер и т.н., бяха насочени към Земята. Така за всеки човешки потомък, който се раждаше в поредицата на поколенията, имаше душа. Това продължи през дълги времена, така че притокът на души на Земята съответстваше на размножаването на хората. Онези души, които сега напускаха тялото със земната смърт, запазваха за свободното от тяло състояние отзвука на земната индивидуалност като спомен. Този спомен действаше така, че когато на Земята отново се раждаше съответстващо на тях тяло, те отново се въплъщаваха в такова тяло. Впоследствие сред човешкото потомство имаше такива хора, които имаха души, идващи отвън и явяващи се на Земята отново за първи път след първите времена на Земята, и други – с души, преродени на Земята. В по-нататъшния ход на земното развитие младите души, явили се за първи път, стават все по-малко, а преродените – все повече. Но за дълги времена човешкият род се състоеше от двата вида хора, обусловени от тези факти. На Земята човек сега повече се чувстваше свързан с предците си чрез общия групов Аз. Затова пък преживяването на индивидуалния Аз беше толкова по-силно в свободното от тяло състояние между смъртта и новото раждане. Онези души, които, идвайки от небесното пространство, влизаха в човешки тела, бяха в друго положение от онези, които вече имаха зад себе си един или повече земни живота. Първите донасяха като души за физическия земен живот само условията, на които бяха подчинени от висшия духовен свят и от своите преживявания извън земната област. Другите сами бяха прибавили условия в предишни животи. Съдбата на първите души беше

определена само от факти, които се намираха извън новите земни отношения. Съдбата на преродените души е определена и от онова, което самите те са извършили в предишни животи при земните отношения. С прераждането едновременно се появи и индивидуалната човешка карма. – Тъй като човешкото жизнено тяло беше изтеглено по посочения по-горе начин изпод влиянието на астралното тяло, и отношението на размножаването не влезе в кръга на човешкото съзнание, а беше под господството на духовния свят. Когато една душа трябваше да се спусне в земния кръг, тогава у земния човек се появяваха импулсите за размножаване. Целият процес беше до известна степен обвит в тайнствен мрак за земното съзнание. – Но и по време на земния живот настъпиха последиците от това частично разделяне на жизненото тяло от физическото тяло. Способностите на това жизнено тяло можеха да бъдат особено повишени чрез духовното влияние. В душевния живот това се прояви, като паметта получи особено развитие. По това време самостоятелното логическо мислене на човека беше едва в най-първите си начала. Затова пък способността за спомняне беше почти безгранична. Външно се проявяваше това, че човек имаше непосредствено, основано на чувството познание за действащите сили на всичко живо. Той можеше да поставя в своя служба силите на живота и на размножаването на животинската и особено на растителната природа. Например онова, което подтиква растението да расте, човек можеше да извлече от растението и да го използва, както днес силите на неживата природа, например дремещата в каменните въглища сила, се извличат от тях и се използват, за да движат машини. (Повече подробности по този въпрос могат да се намерят в моето малко съчинение „Нашите атлантски предци“.) – Под луциферичното влияние и вътрешният душевен живот на човека се промени по най-разнообразен начин. Биха могли да се изброят много видове чувства и усещания, които са възникнали поради това. Нека спомена само някои от тях. Преди това влияние човешката душа действаше в онова, което трябваше да оформя и да върши, съобразно с намеренията на висши духовни същества. Планът за всичко, което трябваше да бъде изпълнено, беше предварително определен. И доколкото човешкото съзнание

изобщо беше развито, то можеше и да предвижда как нещата трябва да се развият в бъдещето според предварително начертания план. Това предвиждащо съзнание се изгуби, когато пред откровението на висшите духовни същества се изтъка булото на земните възприятия и в тях се скриха същинските сили на слънчевите същества. Бъдещето вече стана несигурно. И с това в душата се всади възможността за чувството на страх. Страхът е непосредствена последица от заблудата. – Но се вижда също как с луциферичното влияние човекът стана независим от определени сили, на които преди беше отдаден без своя воля. Сега той можеше да взема решения, изхождайки от самия себе си. Свободата е резултатът от това влияние. А страхът и подобните чувства са само съпътстващи явления на развитието на човека към свободата.

Погледнато духовно, появата на страха се представя така, че в земните сили, под чието влияние човекът беше попаднал чрез луциферичните сили, действаха други сили, които в хода на развитието бяха приели нередовност много по-рано от луциферичните. Заедно със земните сили човекът прие в своето същество влиянията на тези сили. Те придадоха на чувства, които без тях биха действали съвсем иначе, качеството на страха. Тези същества могат да бъдат наречени ариманични; те са същите, които – в смисъла на Гьоте – се наричат мефистофелски.

Макар луциферичното влияние да се прояви отначало само у най-напредналите хора, то все пак скоро се разпростря и върху други. Потомците на напредналите се смесиха с описаните по-горе по-малко напреднали. Така луциферичната сила проникна и до последните. Но жизненото тяло на душите, които се връщаха от планетите, не можеше да бъде защитено в същата степен като онова, което имаха потомците на останалите на Земята. Защитата на последното изхождаше от едно високо същество, което стоеше начело в Космоса по времето, когато Слънцето се отдели от Земята. В областта, която разглеждаме тук, това същество се явява като Владетелят в слънчевото царство. С него към слънчевото обиталище отидоха онези възвишени духове, които чрез своето космическо развитие бяха достигнали зрелостта за това. Но имаше и такива същества,

които при отделянето на Слънцето не се бяха издигнали до такава висота. Те трябваше да си търсят други арени. Именно чрез тях стана така, че от онази обща световна субстанция, която първоначално беше във физическия земен организъм, се отделиха Юпитер и други планети. Юпитер стана обиталище на такива същества, които не бяха узрели до слънчевата висота. Най-напредналото от тях стана водач на Юпитер. Както водачът на слънчевото развитие стана „висшият Аз“, който действаше в жизненото тяло на потомците на останалите на Земята хора, така този водач на Юпитер стана „висшият Аз“, който като общо съзнание преминаваше през хората, произлезли от смесването на издънки на останалите на Земята с такива хора, които по описания по-горе начин се бяха появили едва на Земята по времето на въздушния елемент и бяха преминали на Юпитер. В смисъла на духовната наука такива хора могат да бъдат наречени „юпитерови хора“. Това бяха човешки потомци, които в онова древно време все още бяха приели човешки души; но такива души, които в началото на земното развитие още не бяха достатъчно зрели, за да преминат през първото докосване с огъня. Това бяха души между царството на човешките и царството на животинските души. Има също и същества, които под ръководството на едно най-висше същество бяха отделили от общата световна субстанция Марс като свое обиталище. Под тяхното влияние попадна трети вид хора, възникнали чрез смесване – „марсовите хора“. (От тези познания пада светлина върху първопричините за възникването на планетите в нашата Слънчева система. Защото всички тела на тази система са възникнали чрез различните степени на зрялост на обитаващите ги същества. Но тук, разбира се, не може да се навлезе във всички подробности на космическите разчленявания.) Онези хора, които възприемаха в своето жизнено тяло самото високо Слънчево същество като присъстващо, могат да бъдат наречени „слънчеви хора“. Съществото, което живееше в тях като „висш Аз“ – разбира се, само в поколенията, а не в отделния човек, – е онова, което по-късно, когато хората придобиха съзнателно познание за него, беше наричано с различни имена и което за съвременните хора е онова, в което им се разкрива отношението, което Христос има към Космоса. Освен това могат да

се различат и „сатурнови хора“. У тях като „висш Аз“ се появи едно същество, което преди отделянето на Слънцето трябваше заедно със своите събратя да напусне общата световна субстанция. Това беше вид хора, които не само в жизненото тяло, но и във физическото тяло имаха част, останала недостъпна за луциферичното влияние. При по-ниско стоящите видове хора обаче жизненото тяло беше все пак твърде слабо защитено, за да може достатъчно да устои на въздействията на луциферичното същество. Те можеха да разпростират произвола на огнената искра на „Аза“, която се намираше в тях, дотам, че предизвикваха в своята околност мощни огнени въздействия от вреден вид. Последицата беше огромна земна катастрофа. При огнените бури загина голяма част от тогава обитаваната Земя и с нея хората, изпаднали в заблуда. Само най-малката част, която отчасти беше останала незасегната от заблудата, можа да се спаси в една област на Земята, която дотогава беше защитена от гибелното човешко влияние. Такова обиталище, особено подходящо за новото човечество, се оказа земята, която се намираше на онова място на Земята, което днес е покрито от Атлантическия океан. Там се оттегли частта от хората, която беше останала най-чиста от заблуда. Само разпръснати членове на човечеството обитаваха други местности. В смисъла на духовната наука областта на Земята между днешна Европа, Африка и Америка, която някога е съществувала, може да бъде наречена „Атлантида“. (В съответната литература по известен начин се посочва описаният период от развитието на човечеството, предшестващ атлантския. Там той се нарича лемурийската епоха на Земята, след която последва атлантската. Времето пък, в което лунните сили още не бяха разгърнали своите главни въздействия, може да бъде наречено хиперборейската епоха. Тя от своя страна е предшествана от още една, която следователно съвпада с най-първото време на физическото земно развитие. В библейското предание времето преди въздействието на луциферичните същества се описва като райското време, а слизането на Земята, оплитането на хората в сетивния свят – като изгонването от Рая.)

Развитието в атлантската област беше времето на същинското разделяне на сатурнови, слънчеви, юпитерови и марсови хора. Преди

това всъщност се разгръщаха само заложбите за него. Разделянето на будно състояние и състояние на сън имаше обаче още особени последици за човешкото същество, които изпъкнаха особено при атлантското човечество. През нощта астралното тяло и Азът на човека бяха в областта на съществата, които стоят над него, чак до „Духовете на личността“. Чрез онази част от своето жизнено тяло, която не беше свързана с физическото тяло, човекът можеше да има възприятие за „Синовете на живота“ (Ангели) и за „Духовете на огъня“ (Архангели). Защото той можеше по време на съня да остане съединен с онази част на жизненото тяло, която не беше проникната от физическото тяло. Възприятието за „Духовете на личността“ оставаше обаче неясно, тъкмо поради луциферичното влияние. Но заедно с Ангелите и Архангелите по този начин за човека в описаното състояние ставаха видими и онези същества, които като изостанали на Слънцето или на Луната не можеха да встъпят в земното съществуване. Затова те трябваше да останат в душевно-духовния свят. Но човекът ги привличаше чрез луциферичното същество в областта на своята душа, отделена от физическото тяло. Така той влизаше в досег със същества, които му въздействаха в голяма степен съблазнително. Те засилваха в душата нагона към заблуда; особено към злоупотреба със силите на растежа и на размножаването, които поради разделянето на физическо тяло и жизнено тяло бяха в неговата власт.

За отделни хора от атлантската епоха имаше сега възможността да се оплитат колкото е възможно по-малко в сетивния свят. Чрез тях луциферичното влияние от пречка за развитието на човечеството стана средство за по-висш напредък. Чрез него те бяха в състояние да разгърнат познанието за земните неща по-рано, отколкото иначе би било възможно. При това тези хора се опитваха да отстранят заблудата от своя живот на представите и да проникнат в първоначалните намерения на духовните същества, изхождайки от явленията на света. Те се пазеха свободни от нагоните и влеченията на астралното тяло, насочени към чисто сетивния свят. Така те ставаха все по-свободни от неговите заблуди. Това предизвика у тях състояния, в които те възприемаха само с онази част на жизненото тяло, която по описания начин беше отделена от физическото тяло. В такива състояния

способността за възприятие на физическото тяло беше като угаснала, а самото то – като мъртво. Тогава чрез жизненото тяло те бяха изцяло свързани с царството на „Духовете на формата“ и можеха да научат от тях как те биват водени и направлявани от онова високо същество, което ръководеше разделянето на Слънцето и Земята и чрез което по-късно на хората се откри разбирането за „Христос“. Такива хора бяха посветени (инициирани). Но тъй като индивидуалността на човека по описания по-горе начин беше попаднала в областта на лунните същества, то и тези посветени по правило не можеха да бъдат докоснати непосредствено от Слънчевото същество, а то можеше да им бъде показано само като в отражение чрез лунните същества. Тогава те виждаха не самото Слънчево същество непосредствено, а неговия отблясък. Те станаха водачи на останалото човечество, на което можеха да съобщават съзрените тайни. Те подготвяха ученици, на които посочваха пътищата към постигане на състоянието, което води до посвещение. До познанието на онова, което по-рано се откриваше чрез „Христос“, можеха да стигнат само такива хора, които в посочения смисъл принадлежаха към слънчевите хора. Те пазеха своето тайнствено знание и обредите, които водеха до него, на едно особено място, което тук ще бъде наречено Христов или Слънчев оракул. (Оракулум в смисъл на място, където се долавят намеренията на духовни същества.) Казаното тук относно Христос няма да бъде разбрано погрешно само ако се вземе предвид, че свръхсетивното познание трябва да вижда в явяването на Христос на Земята събитие, което като предстоящо в бъдещето са посочвали онези, които преди това събитие са били запознати със смисъла на земното развитие. Би било грешка у тези „посветени“ да се предполага отношение към Христос, което е станало възможно едва чрез това събитие. Но те можеха пророчески да схванат и да направят разбираемо за своите ученици следното: „Който е докоснат от мощта на Слънчевото същество, той вижда как Христос се приближава към Земята.“

Други оракули бяха основани от принадлежащите към сатурновото, марсовото и юпитеровото човечество. Техните посветени довеждаха своето съзерцание само до съществата, които можеха да бъдат разкрити в техните жизнени тела като съответни „висши

Азове“. Така възникнаха привърженици на сатурновата, на юпитеровата, на марсовата мъдрост. Освен тези методи на посвещение имаше и такива за хора, които бяха приели в себе си твърде много от луциферичното същество, за да оставят толкова голяма част от жизненото тяло отделена от физическото тяло, колкото слънчевите хора. При тях астралното тяло задържаше във физическото тяло именно повече от жизненото тяло, отколкото при слънчевите хора. Те не можеха и чрез споменатите състояния да бъдат доведени до пророческото Христово откровение. Поради своето астрално тяло, по-силно повлияно от луциферичния принцип, те трябваше да преминат през по-трудни подготовки и тогава, в състояние, по-малко свободно от тялото, отколкото при другите, можеха да получат разкрито, макар и не откровението на самия Христос, то откровението на други високи същества. Имаше такива същества, които при отделянето на Слънцето бяха напуснали Земята, но все пак не стояха на такава висота, че да могат трайно да участват в слънчевото развитие. След разделянето на Слънцето и Земята те отделиха от Слънцето едно обиталище за себе си – Венера. Неин водач стана съществото, което сега се превърна във „висшия Аз“ за описаните посветени и техните последователи. Нещо подобно стана с водещия дух на Меркурий за друг вид хора. Така възникнаха оракулът на Венера и оракулът на Меркурий. Един определен вид хора, които бяха приели най-много от луциферичното влияние, можеше да стигне само до едно същество, което заедно със своите събратя най-рано е било отново изхвърлено от слънчевото развитие. Това същество няма отделна планета в световното пространство, а живее още в обкръжението на самата Земя, с която отново се е съединило след връщането от Слънцето. Онези хора, на които това същество се разкри като висш Аз, могат да бъдат наречени последователи на оракула на Вулкан. Техният поглед беше обърнат повече към земните явления, отколкото погледът на останалите посветени. Те положиха първите основи на онова, което по-късно възникна сред хората като науки и изкуства. Посветените на Меркурий, напротив, положиха основите на знанието за по-свръхсетивните неща; а в още по-висока степен направиха това посветените на Венера. Посветените на Вулкан, Меркурий и Венера

се различаваха от посветените на Сатурн, Юпитер и Марс по това, че последните получаваха своите тайни повече като откровение отгоре, повече в готово състояние; докато първите получаваха своето знание разкрито вече повече във формата на собствени мисли, на идеи. По средата стояха Христовите посветени. Заедно с откровението в непосредствено състояние те получаваха същевременно и способността да обличат своите тайни в човешки форми на понятия. Посветените на Сатурн, Юпитер и Марс трябваше да се изразяват повече в символи; Христовите посветени и посветените на Венера, Меркурий и Вулкан можеха да се изразяват повече в представи.

Онова, което по този начин достигна до атлантското човечество, дойде по заобиколен път чрез посветените. Но и останалото човечество получи чрез луциферичния принцип особени способности, като високите космически същества превърнаха в благо онова, което иначе би могло да стане гибел. Такава способност е способността на речта. Тя беше дадена на човека чрез неговото сгъстяване във физическата вещественост и чрез отделянето на една част от неговото жизнено тяло от физическото тяло. Във времената след отделянето на Луната човекът отначало се чувстваше свързан с физическите предци чрез груповия Аз. Но това общо съзнание, което свързваше потомци с предци, постепенно се изгуби в течение на поколенията. По-късните потомци имаха тогава вътрешен спомен само до някой не много отдалечен във времето предък; нагоре до по-ранните деди – вече не. Само в подобните на сън състояния, в които хората влизаха в досег с духовния свят, сега отново изплуваше споменът за този или онзи предък. Тогава хората навярно се смятаха и за едно с този предък, който според вярата им се беше явил отново в тях. Това беше една погрешна идея за прераждането, която се появи особено в последното атлантско време. Истинското учение за прераждането можеше да се узнае само в школите на посветените. Посветените виждаха как в свободното от тяло състояние човешката душа преминава от въплъщение във въплъщение. И само те можеха да съобщават истината за това на своите ученици.

Физическата форма на човека в далечното минало, за което тук става дума, е още твърде различна от днешната. Тази форма беше

още в голяма степен израз на душевните качества. Човекът се състоеше още от по-фина, по-мека вещественост от онази, която е приел по-късно. Онова, което днес е втвърдено, беше в членовете меко, гъвкаво и пластично. Един по-душевен, по-духовен човек имаше нежна, подвижна, изразителна телесна структура. Един духовно слабо развит – груби, неподвижни, слабо пластични телесни форми. Душевната напредналост свиваше членовете; фигурата се запазваше малка; душевната изостаналост и оплетеността в сетивността се изразяваха в исполински ръст. Докато човекът беше в периода на растежа, тялото се оформяше по начин, който за днешните представи трябва да изглежда приказен, дори фантастичен, според онова, което се образуваше в душата. Покварата в страстите, нагоните и инстинктите водеше след себе си нарастване на материалното в човека до исполински размери. Днешната физическа човешка форма е възникнала чрез свиване, сгъстяване и втвърдяване на атлантския човек. И докато преди атлантското време човекът съществуваше като вярно отражение на своята душевна същност, тъкмо процесите на атлантското развитие носеха в себе си причините, които доведоха до следатлантския човек, който в своята физическа форма е твърд и сравнително малко зависим от душевните качества. (Животинското царство се е сгъстило в своите форми на Земята в много по-древни времена, отколкото човекът.) – Законите, които днес лежат в основата на образуването на формите в царствата на природата, в никакъв случай не бива да се пренасят върху по-далечни минали времена.

Към средата на атлантското време на развитие в човечеството постепенно се прояви едно бедствие. Тайните на посветените би трябвало грижливо да бъдат пазени далеч от такива хора, които не бяха пречистили чрез подготовка своето астрално тяло от заблуда. Ако такива хора получат подобно прозрение в скритите познания, в законите, чрез които висшите същества направляват природните сили, те ги поставят в служба на своите заблудени потребности и страсти. Опасността беше още по-голяма, тъй като хората, както беше описано, попаднаха в областта на нисши духовни същества, които не можеха да участват в правилното земно развитие и затова му противодействаха. Тези същества непрекъснато влияеха

на хората така, че им внушаваха интереси, които в действителност бяха насочени срещу благото на човечеството. А хората имаха тогава още способността да поставят в своя служба силите на растежа и на размножаването на животинската и на човешката природа. – На изкушенията от страна на нисши духовни същества се поддадоха не само обикновени хора, но и една част от посветените. Те стигнаха дотам, че поставиха споменатите свръхсетивни сили в служба, която противоречеше на развитието на човечеството. И за тази служба си търсеха съучастници, които не бяха посветени и които прилагаха тайните на свръхсетивното действие на природата съвсем в нисш смисъл. Последицата беше голяма поквара на човечеството. Злото се разпространяваше все повече. И тъй като силите на растежа и на размножаването, когато бъдат изтръгнати от своята родна почва и използвани самостоятелно, се намират в тайнствена връзка с определени сили, които действат във въздуха и във водата, чрез човешките дела бяха отприщени огромни гибелни природни сили. Това доведе до постепенното разрушаване на атлантската област чрез въздушни и водни катастрофи на Земята. Атлантското човечество трябваше да се изсели, доколкото не загина в бурите. Тогава Земята получи чрез тези бури нов облик. От едната страна Европа, Азия и Африка постепенно добиха формите, които имат днес. От другата страна – Америка. Към тези земи тръгнаха големи преселения. За нашето настояще особено важни са онези от тези преселения, които тръгнаха от Атлантида на изток. Европа, Азия, Африка бяха постепенно заселени от потомците на атлантите. Различни народи се установиха там. Те стояха на различни степени на развитието, но и на различни степени на покварата. А сред тях върваха посветените, пазителите на тайните на оракулите. Те основаха в различни местности места, в които се поддържаше служенето на Юпитер, на Венера и т.н. в добър, но и в лош смисъл. Особено неблагоприятно влияние оказа предателството на тайните на Вулкан. Защото погледът на неговите последователи беше най-много насочен към земните отношения. Чрез това предателство човечеството беше поставено в зависимост от духовни същества, които вследствие на своето предишно развитие се отнасяха отрицателно към всичко, което идваше от духовния свят,

развил се чрез отделянето на Земята от Слънцето. Съобразно своята така развита заложба те действаха тъкмо в онзи елемент, който се изграждаше в човека поради това, че той имаше в сетивния свят възприятия, зад които духовното се забулва. Тези същества получиха сега голямо влияние върху много човешки обитатели на Земята. И това влияние се прояви отначало в това, че на човека все повече се отнемаше чувството за духовното. – Тъй като по онези времена големината, формата и пластичността на човешкото физическо тяло още в голяма степен се ръководеха от качествата на душата, последицата от онова предателство се прояви и в промени на човешкия род в тази посока. Там, където покварата на хората се проявяваше особено в това, че свръхсетивни сили се поставяха в служба на нисши нагони, влечения и страсти, се образуваха безформени, гротескни по размер и форма човешки фигури. Те обаче не можаха да се запазят отвъд атлантския период. Те измряха. Следатлантското човечество се е развило физически от онези атлантски предци, при които вече беше настъпило такова втвърдяване на телесната форма, че тя не се поддаваше на душевните сили, които вече бяха станали противоестествени. – Имаше определен период в атлантското развитие, в който чрез законите, господстващи в Земята и около нея, за човешката форма бяха налице тъкмо онези условия, при които тя трябваше да се втвърди. Онези расови форми на хората, които се бяха втвърдили преди този период, можаха наистина да се размножават дълго, но душите, които се въплъщаваха в тях, постепенно бяха така стеснени, че расите трябваше да измрат. Все пак тъкмо някои от тези расови форми се запазиха чак до следатлантските времена; тези, които бяха останали достатъчно подвижни – в променена форма дори много дълго. Онези човешки форми, които бяха останали пластични и след описания период, станаха по-специално тела за такива души, които във висока степен бяха изпитали вредното влияние на посоченото предателство. Те бяха обречени на скорошно измиране.

Следователно от средата на атлантското време на развитие в областта на развитието на човечеството се бяха проявили същества, които действаха в посока човекът да се вживява в сетивно-физическия свят по недуховен начин. Това можеше да стигне дотам, че

вместо истинския облик на този свят пред него се явяваха измамни образи и фантоми на заблудата, илюзии от всякакъв вид. Човекът беше изложен не само на луциферичното влияние, но и на влиянието на тези други същества, за които беше загатнато по-горе и чийто водач, според названието, което той е получил по-късно в персийската култура, нека бъде наречен Ариман. (Мефистофел е същото същество.) Чрез това влияние човекът след смъртта попадаше под власти, които и там го караха да изглежда само като същество, обърнато към земно-сетивните отношения. Свободният поглед към процесите в духовния свят все повече му се отнемаше. Той трябваше да се чувства във властта на Ариман и до известна степен изключен от общността с духовния свят.

От особено значение беше едно оракулско място, което при всеобщия упадък беше запазило най-чисто старото служене. То принадлежеше към Христовите оракули. И затова то можеше да запази не само тайната на самия Христос, но и тайните на другите оракули. Защото при разкриването на най-възвишения Слънчев дух бяха разкрити и водачите на Сатурн, Юпитер и т.н. В Слънчевия оракул се знаеше тайната как да се създадат у този или онзи човек такива човешки жизнени тела, каквито са имали най-добрите от посветените на Юпитер, на Меркурий и т.н. Със средствата, с които се разполагаше за това и които не следва да се обсъждат тук по-нататък, се постигаше да се запазят отпечатъците на най-добрите жизнени тела на древните посветени и те да бъдат вложени в по-късни подходящи хора. Чрез посветените на Венера, Меркурий и Вулкан такива процеси можеха да се извършват и за астралните тела. В определено време водачът на Христовите посветени се оказа усамотен с неколцина съратници, на които можеше да съобщава тайните на света само в много ограничена мяра. Защото тези съратници бяха такива хора, които като природна заложба бяха получили най-малко от разделянето на физическото и жизненото тяло. Такива хора бяха в този период изобщо най-добрите за по-нататъшния напредък на човечеството. У тях постепенно все по-рядко настъпваха преживяванията в областта на състоянието на сън. Духовният свят все повече се беше затворил за тях. Затова пък им липсваше и разбирането за всичко онова, което

се беше разкривало в древни времена, когато човекът не беше във физическото си тяло, а само в своето жизнено тяло. Хората от непосредственото обкръжение на онзи водач на Христовия оракул бяха най-напреднали по отношение на съединяването с физическото тяло на онази част на жизненото тяло, която по-рано беше отделена от него. Сега това съединяване постепенно настъпваше в човечеството като последица от преобразяването, което беше станало с атлантското обиталище и със Земята изобщо. Физическото тяло и жизненото тяло на човека все повече се покриваха. Поради това се изгубиха предишните неограничени способности на паметта и започна човешкият мисловен живот. Свързаната с физическото тяло част на жизненото тяло преобрази физическия мозък в същински инструмент на мисленето и човекът всъщност едва оттогава нататък почувства своя „Аз“ във физическото тяло. Едва тогава се събуди самосъзнанието. Отначало това беше така само при една малка част от човечеството, предимно при съратниците на водача на Христовия оракул. Другите човешки маси, разпръснати из Европа, Азия и Африка, запазваха в най-различни степени остатъците от старите състояния на съзнанието. Затова те имаха непосредствен опит от свръхсетивния свят. – Съратниците на Христовия посветен бяха хора с високо развит разсъдък, но от всички хора на онова време те имаха най-малко опит в свръхсетивната област. С тях онзи посветен се пресели от запад на изток, в една област във Вътрешна Азия. Той искаше да ги предпази колкото е възможно от досег с хората, по-малко напреднали в развитието на съзнанието. Той възпитаваше тези съратници в духа на откритите му тайни; по този начин той въздействаше особено върху техните потомци. Така той си подготви една дружина от хора, които бяха приели в сърцата си импулсите, съответстващи на тайните на Христовото посвещение. От тази дружина той избра седемте най-добри, за да могат те да имат такива жизнени тела и астрални тела, които съответстваха на отпечатъците на жизнените тела на седемте най-добри атлантски посветени. Така той възпита по един наследник на Христовите посветени и на посветените на Сатурн, Юпитер и т.н. Тези седем посветени станаха учители и водачи на онези хора, които в следатлантското време бяха заселили юга на Азия, особено древна

Индия. Тъй като тези велики учители всъщност бяха надарени с подобия на жизнените тела на своите духовни предци, онова, което беше в тяхното астрално тяло, а именно тяхното самостоятелно изработено знание и познаване, не стигаше до онова, което им се разкриваше чрез тяхното жизнено тяло. Когато тези откровения трябваше да говорят в тях, те трябваше да накарат своето собствено знание и познаване да замлъкне. Тогава от тях и чрез тях говореха високите същества, които бяха говорили и за техните духовни предци. Извън времената, когато тези същества говореха чрез тях, те бяха прости хора, надарени с онази мяра на образованост на разсъдъка и на сърцето, която сами си бяха изработили.

В Индия живееше тогава един вид хора, които от старото състояние на душата на атлантите, позволявало опит в духовния свят, по-специално бяха запазили жив спомен за него. При голяма част от тези хора имаше също така мощно привличане на сърцето и на чувството към преживяванията на този свръхсетивен свят. Благодарение на мъдро водене на съдбата главната част от този вид хора беше дошла в Южна Азия от най-добрите части на атлантското население. Освен тази главна част, в други времена се бяха преселили и други части. За тази човешка общност споменатият Христов посветен определи за учители своите седем велики ученици. Те дадоха на този народ своята мъдрост и своите заповеди. Някои от тези древни индийци се нуждаеха само от малка подготовка, за да събудят в себе си едва угасналите способности, които водеха до наблюдение в свръхсетивния свят. Защото копнежът по този свят беше всъщност основно настроение на индийската душа. В този свят, така се усещаше, беше прародината на хората. От този свят те са пренесени в онзи, който могат да дадат външното сетивно съзерцание и свързаният с това съзерцание разсъдък. Свръхсетивният свят се усещаше като истинския, а сетивният – като измама на човешкото възприятие, като илюзия (Майя). С всички средства се стремяха да си открият поглед в истинския свят. Към илюзорния сетивен свят не можеха да проявят никакъв интерес или в краен случай само дотолкова, доколкото той се оказва було за свръхсетивния. Силата, която можеше да изхожда от седемте велики учители към

такива хора, беше огромна. Онова, което можеше да бъде разкрито чрез тях, дълбоко се вживяваше в индийските души. И понеже притежаването на наследените жизнени и астрални тела даваше на тези учители високи сили, те можеха да въздействат върху своите ученици и магически. Те всъщност не поучаваха. Те въздействаха като чрез вълшебни сили от личност на личност. Така възникна една култура, която беше изцяло проникната от свръхсетивна мъдрост. Онова, което се съдържа в книгите на мъдростта на индийците (във Ведите), не дава първоначалния облик на високите мъдрости, които в най-древното време са били култивирани от великите учители, а само слаб отзвук. Само обърнатият назад свръхсетивен поглед може да намери една ненаписана прамъдрост зад написаната. Една черта, която особено изпъква в тази прамъдрост, е хармоничното съзвучие на различните оракулски мъдрости от атлантското време. Защото всеки от великите учители можеше да разкрие една от тези оракулски мъдрости. И различните страни на мъдростта образуваха съвършено съзвучие, защото зад тях стоеше основната мъдрост на пророческото Христово посвещение. Наистина учителят, който беше духовен наследник на Христовия посветен, не представяше онова, което самият Христов посветен можеше да разкрие. Последният беше останал на заден план в развитието. Засега той не можеше да предаде високата си служба на никой следатлантец. Христовият посветен на седемте велики индийски учители се различаваше от него по това, че той, разбира се, бе могъл напълно да преработи своето виждане на Христовата тайна в човешки представи, докато онзи индийски Христов посветен можеше да представи само един отблясък на тази тайна в символи и знаци. Защото неговото човешки изработено представяне не стигаше до тази тайна. Но от съединението на седемте учители в една велика картина на мъдростта се получи познание на свръхсетивния свят, от което в стария атлантски оракул са могли да бъдат възвестени само отделните членове. Бяха разкрити великите ръководства на космическия свят и тихо беше загатнато за единия велик Слънчев дух, Скрития, който царува над онези, които се откриха чрез седемте учители.

Онова, което тук се разбира под „древни индийци“, не съвпада с онова, което обикновено се има предвид под това. Външни документи от онова време, за което тук се говори, не съществуват. Народът, обикновено наричан „индийци“, отговаря на една степен на развитие в историята, която се е образувала едва дълго след времето, което тук се има предвид. Трябва именно да се познае един първи следатлантски земен период, в който господстваше охарактеризираната тук „индийска“ култура; после се образува един втори следатлантски, в който в културата стана господстващо онова, което по-нататък в това съчинение ще бъде наречено „праперсийско“; и още по-късно се разви египетско-халдейската култура, която също предстои да бъде описана. По време на изграждането на тази втора и трета следатлантска културна епоха и „старото“ индийство преживя втора и трета епоха. И за тази трета епоха важи онова, което обикновено се описва за древна Индия. Затова онова, което се описва тук, не бива да се отнася към „древна Индия“, за която иначе става дума.

Друга черта на тази древноиндийска култура е онази, която покъсно доведе до разделянето на хората на касти. Живеещите в Индия бяха потомци на атланти, които принадлежаха към различни видове хора – сатурнови, юпитерови и т.н. хора. Чрез свръхсетивните учения се разбираше, че една душа не е поставена случайно в тази или онази каста, а поради това, че сама се е определила за нея. Такова разбиране на свръхсетивните учения се улесняваше тук особено от това, че у много хора можеха да бъдат събудени охарактеризираните по-горе вътрешни спомени за предците, които обаче лесно водеха и до погрешна идея за прераждането. Както в атлантската епоха истинската идея за прераждането можеше да бъде постигната само чрез посветените, така и в най-древна Индия – само чрез непосредствения допир с великите учители. Онази спомената по-горе погрешна идея за прераждането обаче получи възможно най-широко разпространение у народите, които вследствие на гибелта на Атлантида се разпръснаха по Европа, Азия и Африка. И понеже онези посветени, които по време на атлантското развитие бяха поели по погрешни пътища, бяха съобщили и тази тайна на незрели хора, хората все повече започваха да смесват истинската идея с погрешната. У тези хора

наистина често беше останал като наследство от атлантското време един вид сумрачно ясновидство. Както атлантите в съня навлизаха в областта на духовния свят, така техните потомци преживяваха този духовен свят в абнормни междинни състояния между будността и съня. Тогава в тях изникваха образите на старо време, към което бяха принадлежали техните предци. Те се смятаха за прераждания на хора, които са живели в такова време. Учения за прераждането, които противоречаха на истинските идеи на посветените, се разпространиха по цялото земно кълбо. В преднеазиатските области, като резултат от продължителните преселения, които от началото на атлантското разрушение се движеха от запад на изток, се беше заселила една народностна общност, чието потомство историята познава като персийския народ и сродните с него племена. Свръхсетивното познание трябва обаче да се върне към много по-ранни времена от историческите времена на тези народи. Най-напред става дума за много ранни предци на по-късните перси, сред които възникна втората голяма културна епоха на следатлантското развитие, след индийската. Народите на тази втора епоха имаха задача, различна от тази на индийските. Те не бяха обърнати със своите копнежи и наклонности само към свръхсетивния свят; те имаха заложби за физическо-сетивния свят. Те обикнаха Земята. Те ценяха онова, което човек може да завоюва на нея и което може да спечели чрез нейните сили. Онова, което извършиха като войнствен народ, а също и онова, което измислиха като средства, за да изтръгнат от Земята нейните съкровища, е свързано с тази особеност на тяхната същност. При тях не съществуваше опасността, че поради копнежа си по свръхсетивното биха могли напълно да се отвърнат от „илюзията“ на физическо-сетивното, а по-скоро опасността, че поради усета си за него биха могли съвсем да загубят душевната връзка със свръхсетивния свят. И оракулските места, които се бяха пренесли тук от старата атлантска област, носеха по свой начин общия характер на народа. Там от силите, които някога човек бе могъл да усвои чрез преживяванията на свръхсетивния свят и които в известни по-нисши форми все още можеше да владее, се култивираше онова, което направлява явленията на природата така, че те да служат на личните интереси на човека.

Този древен народ все още имаше голяма власт в овладяването на такива природни сили, които по-късно се оттеглиха пред човешката воля. Пазителите на оракулите разполагаха с вътрешни сили, които бяха свързани с огъня и с други елементи. Можем да ги наречем маги. Онова, което те бяха запазили от стари времена като наследство от свръхсетивно познание и свръхсетивни сили, беше обаче слабо в сравнение с онова, което човекът е можел в прадалечното минало. Но то все пак приемаше всички форми, от благородни изкуства, които имаха за цел само благото на хората, до най-осъдителните действия. В тези хора луциферичното същество действаше по особен начин. То ги беше свързало с всичко, което отклонява човека от намеренията на онези висши същества, които без луциферичната намеса сами биха направлявали развитието на човечеството напред. И онези членове на този народ, които бяха надарени още с остатъци от старото ясновидско състояние, от описаното по-горе междинно състояние между будността и съня, се чувстваха силно привлечени от нисшите същества на духовния свят. На този народ трябваше да бъде даден един духовен подтик, който да противодейства на тези черти на характера. На него беше дадено ръководство от същия извор, от който идваше и старият индийски духовен живот, от съхранителя на тайните на Слънчевия оракул.

Водачът на праперсийската духовна култура, който беше даден на въпросния народ от онзи пазител на Слънчевия оракул, може да бъде обозначен със същото име, което историята познава като Заратустра или Зороастър. Трябва само да се подчертае, че личността, която се има предвид тук, принадлежи на много по-ранно време от онова, в което историята поставя носителя на това име. Тук обаче не става дума за външното историческо изследване, а за духовна наука. И който трябва да мисли за по-късно време, когато става дума за носителя на името Заратустра, той може да потърси съгласието с духовната наука, като си представи един наследник на първия велик Заратустра, който е приел неговото име и е действал в духа на неговото учение. – Подтикът, който Заратустра трябваше да даде на своя народ, се състоеше в това, че той му посочи как сетивно-физическият свят не е само бездуховното, което се изправя пред

човека, когато той се постави под изключителното влияние на луциферичното същество. На това същество човек дължи своята лична самостоятелност и своето чувство за свобода. Но то трябва да действа в него в съгласие с противоположното духовно същество. При праперсийския народ ставаше дума да се поддържа жив усетът за това второ духовно същество. Поради неговата склонност към сетивно-физическия свят го заплашваше пълно сливане с луциферичните същества. Заратустра беше получил чрез пазителя на Слънчевия оракул такова посвещение, че можеха да му бъдат дадени откровенията на високите слънчеви същества. В особени състояния на своето съзнание, до които го беше довело неговото обучение, той можеше да вижда водача на слънчевите същества, който беше взел под своя закрила човешкото жизнено тяло по описания по-горе начин. Той знаеше, че това същество направлява ръководството на развитието на човечеството, но че то може да слезе от световното пространство на Земята едва в определено време. За това е необходимо то да може да живее в астралното тяло на един човек така, както от луциферичната намеса насам действаше в жизненото тяло. За това трябваше да се яви човек, който да е преобразил астралното тяло обратно до такава степен, каквато то би достигнало без Луцифер в едно определено друго време (в средата на атлантското развитие). Ако Луцифер не беше дошъл, човекът наистина би достигнал по-рано до тази степен, но без лична самостоятелност и без възможността за свобода. Сега обаче човекът трябваше въпреки тези качества отново да достигне до тази висота. Заратустра предвиждаше в своите ясновидски състояния, че в бъдещето в рамките на развитието на човечеството ще бъде възможна една личност, която ще има такова съответно астрално тяло. Но той знаеше също, че преди това време духовните слънчеви сили не могат да бъдат намерени на Земята, но могат да бъдат възприети от свръхсетивното съзерцание в областта на духовната част на Слънцето. Той можеше да вижда тези сили, когато насочваше своя ясновидски поглед към Слънцето. И той възвести на своя народ същността на тези сили, които засега можеха да бъдат намерени само в духовния свят и по-късно трябваше да слязат на Земята. Това беше възвестяването на великия Слънчев дух или Дух на

светлината (на Слънчевата аура, Ахура Маздао, Ормузд). Този Дух на светлината се открива на Заратустра и неговите последователи като духа, който обръща към човека своя лик от духовния свят и който подготвя бъдещето в човечеството. Това е духът, сочещ към Христос преди неговото явяване на Земята, който Заратустра възвестява като Духа на светлината. В противовес на това той представя в Ариман (Ангра Майню) една сила, която чрез своето влияние върху човешкия душевен живот действа пагубно, когато той ѝ се отдава едностранчиво. Тази сила не е друга освен вече охарактеризираната по-горе, която от предателството на тайните на Вулкан насам беше получила особена власт на Земята. Наред с вестта за Бога на светлината Заратустра възвестяваше учения за онези духовни същества, които стават явни за пречистения усет на ясновидеца като другари на Духа на светлината и на които се противопоставяха изкусителите, явяващи се на непречистения остатък от ясновидството, запазил се от атлантското време. На праперсийския народ трябваше да се изясни как в човешката душа, доколкото тя е обърната към действие и стремеж в сетивно-физическия свят, се разиграва борба между силата на Бога на светлината и силата на неговия противник и как трябва да се държи човекът, за да не го отведе последният в бездната, а влиянието му да бъде насочено към доброто чрез силата на първия.

Трета културна епоха на следатлантското време се роди у народите, които чрез преселенията се бяха стекли накрая в Предна Азия и Северна Африка. Тя се изгради у халдейците, вавилонците, асирийците, от една страна, у египтяните, от друга. При тези народи усетът за физическо-сетивния свят беше изграден още по друг начин, отколкото при праперсите. Те бяха приели в себе си много повече от другите от онази духовна заложба, която дава основата на способността за мислене, на дарбата на разсъдъка, възникнала от последните атлантски времена насам. Задачата на следатлантското човечество беше именно да разгърне в себе си онези душевни способности, които можеха да се спечелят чрез пробудените мисловни сили и сили на чувството, които не се подбуждат непосредствено от духовния свят, а възникват, като човек наблюдава сетивния свят, вживява се в него и го обработва. Завоюването на този

сетивно-физически свят чрез тези човешки способности трябва да се разглежда като мисията на следатлантския човек. От степен на степен това завоюване напредва. В древна Индия човекът наистина поради своето душевно състояние вече е насочен към този свят. Но той още го смята за илюзия и неговият дух е обърнат към свръхсетивния свят. В праперсийския народ, за разлика от това, се появява стремежът да се завоюва физическо-сетивният свят; но това в голяма степен се опитва още с онези душевни сили, които са останали като наследство от време, когато човекът непосредствено е можел да досяга свръхсетивния свят. У народите на третата културна епоха душата в голяма степен е изгубила свръхсетивните способности. Тя трябва да изследва в сетивната околна среда откровенията на духовното и да се развива по-нататък чрез откриването и изобретяването на културните средства, които произтичат от този свят. Като от физическо-сетивния свят се изследваха законите на стоящото зад него духовно, възникнаха човешките науки; като силите на този свят бяха познати и обработени – човешката техника, художествената работа и нейните инструменти и средства. За човека на халдейско-вавилонските народи сетивният свят вече не беше илюзия, а в своите царства, в планини и морета, във въздух и вода – откровение на духовните дела на стоящи зад тях сили, чиито закони той се стремеше да познае. За египтянина Земята беше поле на неговата работа, което му беше предадено в състояние, което той трябваше със собствените си сили на разсъдъка да преобрази така, че то да се явява като отпечатък на човешката мощ. В Египет от Атлантида бяха пренесени оракулски места, които произхождаха предимно от Меркуриевия оракул. Но имаше и други, напр. Венерини оракули. В онова, което можеше да се култивира чрез тези оракулски места в египетския народ, беше вложен един нов културен зародиш. Той изхождаше от един велик водач, който беше получил своето обучение в рамките на персийските тайни на Заратустра. (Той беше прероденатa личност на един ученик на самия велик Заратустра.) Нека го наречем, по едно историческо име, „Хермес“. Чрез приемането на тайните на Заратустра той можа да намери правилния път за ръководенето на египетския народ. Този народ в земния живот, между раждането и

смъртта, беше насочил усета си към физическо-сетивния свят така, че непосредствено можеше да вижда стоящия зад него духовен свят само в ограничена мяра, но в онзи свят познаваше законите на този. Така духовният свят не можеше да му бъде преподаван като онзи, в който той би могъл да се вживее на Земята. Затова пък можеше да му се покаже как човекът в свободното от тяло състояние след смъртта ще живее със света на духовете, които през земното време се явяват чрез своя отпечатък в царството на сетивно-физическото. Хермес учеше: доколкото човекът използва силите си на Земята, за да действа в нея според намеренията на духовните сили, дотолкова той става способен след смъртта да бъде съединен с тези сили. Особено онези, които най-усърдно са действали в тази посока между раждането и смъртта, ще бъдат съединени с високото Слънчево същество – с Озирис. От халдейско-вавилонската страна на това културно течение насочването на човешкия усет към физическо-сетивното се проявяваше повече, отколкото от египетската. Законите на този свят бяха изследвани и от сетивните отражения се гледаше към духовните първообрази. Но народът остана в много отношения привързан към сетивното. Вместо духа на звездата на преден план беше изтикана звездата и вместо други духовни същества – техните земни отражения. Само водачите достигаха същински дълбоки познания относно законите на свръхсетивния свят и неговото взаимодействие със сетивния. По-силно, отколкото където и да е другаде, тук се проявяваше противоположност между познанията на посветените и заблудената вяра на народа. Съвсем други бяха условията в областите на Южна Европа и Западна Азия, където разцъфна четвъртата следатлантска културна епоха. Можем да я наречем гръко-латинската. В тези страни се бяха стекли потомците на хората от най-различни области на стария свят. Имаше оракулски места, които продължаваха живота на многообразните атлантски оракули. Имаше хора, които като естествена заложба носеха в себе си наследство от старото ясновидство, и такива, които можеха да го придобият сравнително лесно чрез обучение. На особени места не само се пазеха традициите на старите посветени, но там се появяваха и достойни техни наследници, които възпитаваха ученици, способни да се издигнат до високи степени

на духовно виждане. При това тези народи носеха в себе си нагона да създадат в сетивния свят една област, която във физическото да изразява духовното в съвършена форма. Наред с много друго гръцкото изкуство е последица от този нагон. Достатъчно е само с духовното око да се проникне в гръцкия храм и ще се разбере как в такова чудо на изкуството сетивно-вещественото е така обработено от човека, че във всеки член се явява като израз на духовното. Гръцкият храм е „домът на духа“. В неговите форми се възприема онова, което иначе познава само духовното око на свръхсетивно виждащия. Един храм на Зевс (или Юпитер) е оформен така, че за сетивното око представлява достойна обвивка на онова, което пазителят на посвещението на Зевс или Юпитер виждаше с духовно око. И така е с цялото гръцко изкуство. По тайнствени пътища мъдростите на посветените се вливаха в поетите, художниците и мислителите. В светогледните здания на старите гръцки философи отново се намират тайните на посветените във формата на понятия и идеи. И към тези народи и техните водачи се стичаха влиянията на духовния живот, тайните на азиатските и африканските места за посвещение. Великите индийски учители, другарите на Заратустра, последователите на Хермес бяха възпитали своите ученици. Тези или техните наследници основаха сега места за посвещение, в които старите мъдрости отново оживяха в нова форма. Това са мистериите на древността. Там подготвяха учениците, за да ги доведат после в онези състояния на съзнанието, чрез които те можеха да постигнат виждането в духовния свят. (Някои по-подробни неща за тези мистерии на древността могат да се намерят в моята книга „Християнството като мистичен факт“. Друго за тях ще бъде казано в последните глави на тази книга.) От тези места за посвещение мъдростите се вливаха в онези, които в Мала Азия, в Гърция и Италия култивираха духовните тайни. (В гръцкия свят в орфическите и елевзинските мистерии възникнаха важни места за посвещение. В школата на мъдростта на Питагор продължаваха да действат великите учения за мъдростта и методите на мъдростта от древността. По време на големи пътувания Питагор беше посветен в тайните на най-различните мистерии.)

* * *

Животът на човека – в следатлантското време – между раждането и смъртта обаче имаше влияние и върху свободното от тяло състояние след смъртта. Колкото повече човекът обръщаше интересите си към физическо-сетивния свят, толкова по-голяма беше възможността Ариман да се вживее в душата по време на земния живот и после да запази властта си и отвъд смъртта. У народите на древна Индия тази опасност беше още най-малка. Защото те бяха усещали по време на земния живот физическо-сетивния свят като илюзия. Така те се изплъзваха след смъртта от властта на Ариман. Толкова по-голяма беше опасността за праперсийските народи. Те бяха насочвали в периода между раждането и смъртта погледа си с интерес към сетивно-физическия свят. Те биха попаднали в голяма степен в примките на Ариман, ако Заратустра не бе посочил по впечатляващ начин чрез учението за Бога на светлината, че зад физическо-сетивния свят стои светът на Духовете на светлината. Доколкото хората от тази култура бяха приели в душата си от така пробудения свят на представите, дотолкова те се изплъзваха от пипалата на Ариман за земния живот, а с това и за живота след смъртта, чрез който трябваше да се подготвят за нов земен живот. В земния живот властта на Ариман води до това сетивно-физическото битие да се смята за единственото и така човек да си затвори всяка перспектива към един духовен свят. В духовния свят тази власт довежда човека до пълно усамотение, до насочване на всички интереси само към себе си. Хора, които при смъртта са във властта на Ариман, се раждат отново като егоисти.

Днес в рамките на духовната наука може да се опише животът между смъртта и новото раждане такъв, какъвто е, когато ариманичното влияние е преодоляно до известна степен. И така го е описал авторът на тази книга в други съчинения и в първите глави на настоящата. И така трябва да бъде описан, ако трябва да стане нагледно онова, което може да бъде преживяно от човека в тази форма на съществуване, когато той си е завоювал чистия духовен поглед за действително наличното. Доколко отделният човек го преживява повече или по-малко, зависи от това доколко е победил ариманичното влияние. Човекът се приближава все повече и повече

до онова, което може да бъде в духовния свят. Как това, което човекът може да бъде там, се накърнява от други влияния, трябва тук, при разглеждането на хода на развитието на човечеството, все пак да се има съвсем ясно предвид. У египетския народ Хермес се погрижи хората по време на земния живот да се подготвят за общуване с Духа на светлината. Но понеже през това време интересите на хората между раждането и смъртта вече бяха така оформени, че през булото на физическо-сетивното можеше да се прозира само в малка степен, то и духовният поглед на душата след смъртта оставаше помътен. Възприятието на света на светлината оставаше бледо. – Връхна точка достигна забулването на духовния свят след смъртта за онези души, които от тяло на гръко-латинската култура преминаваха в свободното от тяло състояние. Те бяха довели в земния живот грижата за сетивно-физическото битие до разцвет. И с това се бяха обрекли на съществуване като сенки след смъртта. Затова гъркът усещаше този живот след смъртта като съществуване като сенки; и не е просто празна приказка, а усещане на истината, когато обърнатият към сетивния живот герой от онова време казва: „По-добре просяк на земята, отколкото цар в царството на сенките." Още по-изразено беше всичко това у онези азиатски народи, които и в своето почитание и поклонение бяха насочили погледа си само към сетивните отражения вместо към духовните първообрази. Голяма част от човечеството се намираше по времето на гръко-латинския културен период в описаното положение. Вижда се как мисията на човека в следатлантското време, която се състоеше в завоюването на физическо-сетивния свят, по необходимост трябваше да доведе до отчуждаване от духовния свят. Така великото от едната страна е съвсем необходимо свързано с упадъка от другата. – В мистериите се поддържаше връзката на човека с духовния свят. Техните посветени можеха в особени състояния на душата да приемат откровенията от този свят. Те бяха в по-голяма или по-малка степен наследниците на атлантските пазители на оракулите. На тях беше разкрито онова, което беше забулено чрез намесите на Луцифер и Ариман. Луцифер забули за човека онова от духовния свят, което до средата на атлантското време се беше вливало в човешкото астрално тяло без

негово съдействие. Ако жизненото тяло не беше отчасти отделено от физическото тяло, човекът би могъл да преживява тази област на духовния свят в себе си като вътрешно душевно откровение. Поради луциферичната намеса той можеше да го прави само в особени състояния на душата. Тогава му се явяваше един духовен свят в одеждата на астралното. Съответните същества се откриваха чрез такива образи, които носеха по себе си само членовете на висшата човешка природа, а на тези членове – астрално видимите символи на техните особени духовни сили. Свръхчовешки образи се откриваха по този начин. – След намесата на Ариман към този вид посвещение се прибави още един. Ариман е забулил всичко онова от духовния свят, което би се явило зад сетивно-физическото възприятие, ако от средата на атлантската епоха насам неговата намеса не се беше осъществила. Това, че то им беше разкрито, посветените дължаха на обстоятелството, че упражняваха в душата всички онези способности, които човекът беше придобил от онова време насам, отвъд мярката, чрез която се постигат впечатленията на сетивно-физическото битие. Чрез това им се откриваше онова, което се намира като духовни сили зад природните сили. Те можеха да говорят за духовните същества зад природата. Разкриваха им се творческите сили на онези сили, които действат в природното, стоящо под човека. Онова, което е продължило да действа от Сатурн, Слънцето и Старата Луна и беше образувало физическото тяло на човека, неговото жизнено тяло, неговото астрално тяло, както и минералното, растителното, животинското царство, това образуваше съдържанието на единия вид мистерийни тайни. Това бяха онези, над които Ариман простираше ръката си. Онова, което беше довело до сетивната душа, до разсъдъчната душа, до съзнаващата душа, беше откривано във втори вид мистерийни тайни. Но онова, което мистериите можеха само да пророкуват, беше, че в хода на времената ще се яви човек с такова астрално тяло, че в него въпреки Луцифер светът на светлината на Слънчевия дух ще може да бъде осъзнаван чрез жизненото тяло без особени състояния на душата. А физическото тяло на това човешко същество трябваше да бъде такова, че за него да стане явно всичко онова от духовния свят, което може да бъде забулено от Ариман до

физическата смърт. Физическата смърт не може да промени нищо в рамките на живота за това човешко същество, тоест не може да има власт над него. В такова човешко същество „Азът“ се проявява така, че във физическия живот едновременно се съдържа и пълният духовен. Такова същество е носител на Духа на светлината, към когото посветеният се издига от две страни, като в особени състояния на душата бива воден или към духа на свръхчовешкото, или към същността на природните сили. Като предсказваха, че такова човешко същество ще се яви в хода на времето, посветените на мистериите бяха пророците на Христос.

Като особен пророк в този смисъл се появи една личност сред един народ, който чрез естествена наследственост носеше в себе си качествата на преднеазиатските народи, а чрез възпитание – ученията на египтяните – сред израилския народ. Това беше Мойсей. В неговата душа беше проникнало толкова много от влиянията на посвещението, че на тази душа в особени състояния се откри съществото, което някога в редовното земно развитие беше поело ролята да оформя човешкото съзнание от Луната. В светкавица и гръм Мойсей разпознаваше не просто физическите явления, а откровенията на обозначения дух. Но същевременно върху неговата душа беше въздействал другият вид мистерийни тайни и така той долавяше в астралните видения свръхчовешкото, както то става човешко чрез „Аза“. Така на Мойсей се разкри онзи, който трябваше да дойде, от две страни като най-висшата форма на „Аза“.

И с „Христос“ се яви в човешки образ онова, което високото Слънчево същество беше подготвило като великия човешки земен прообраз. С това явяване цялата мистерийна мъдрост трябваше в известно отношение да приеме нова форма. Преди това тя съществуваше единствено за да доведе човека дотам да се постави в такова състояние на душата, че да може да вижда царството на Слънчевия дух извън земното развитие. Сега мистерийните мъдрости получиха задачата да направят човека способен да познае станалия човек Христос и от това средоточие на цялата мъдрост да разбере природния и духовния свят.

В онзи момент от своя живот, в който астралното тяло на Христос Исус съдържаше в себе си всичко онова, което може да бъде забулено чрез луциферичната намеса, започна неговото появяване като учител на човечеството. От този момент в човешкото земно развитие беше вложена заложбата да се приема мъдростта, чрез която постепенно може да бъде постигната физическата земна цел. В онзи момент, когато се извърши събитието на Голгота, в човечеството беше присадена другата заложба, чрез която влиянието на Ариман може да бъде обърнато към доброто. Сега човекът може от живота да пренесе през портата на смъртта онова, което го освобождава от усамотението в духовния свят. Събитието в Палестина стои в средоточието не само за физическото развитие на човечеството, но и за останалите светове, към които принадлежи човекът. И когато се беше извършила „Мистерията на Голгота“, когато беше претърпяна „смъртта на кръста“, тогава Христос се яви в онзи свят, в който душите пребивават след смъртта, и постави силата на Ариман в нейните граници. От този момент областта, която гърците бяха нарекли „царство на сенките“, беше пронизана от онази духовна мълния, която показа на нейните същества, че в нея отново ще дойде светлина. Онова, което беше постигнато чрез „Мистерията на Голгота“ за физическия свят, хвърли своята светлина в духовния свят. – Така следатлантското развитие на човечеството до това събитие беше възход за физическо-сетивния свят. Но то беше и упадък за духовния. Всичко, което се вливаше в сетивния свят, изтичаше от онова, което вече съществуваше в духовния от прастари времена. От Христовото събитие насам хората, които се издигат до Христовата тайна, могат да пренасят извоюваното от сетивния свят в духовния. И от него то после отново се влива обратно в земно-сетивния, като хората при своето прераждане донасят онова, което Христовият импулс е станал за тях в духовния свят между смъртта и новото раждане.

Онова, което с явяването на Христос се е вляло в развитието на човечеството, е действало в него като семе. Семето може да зрее само постепенно. Само най-нищожната част от дълбините на новите мъдрости се е вляла до наши дни във физическото съществуване. То се намира едва в началото на християнското развитие. В

последователните периоди, изминали от онова явяване, това развитие винаги е можело да разкрие от своята вътрешна същност само толкова, колкото хората, народите са били способни да приемат, колкото те са могли да поемат в своята способност за представи. Първата форма, в която това познаване е могло да се излее, може да се изрази като всеобхватен жизнен идеал. Като такъв той се противопостави на онова, което се беше оформило като форми на живота в следатлантското човечество. По-горе бяха описани отношенията, които са действали в развитието на човечеството от повторното заселване на Земята в лемурийското време насам. Съответно хората водят своя душевен произход от различни същества, които, идвайки от други светове, са се въплъщавали в телесните потомци на древните лемурийци. Различните човешки раси са последица от този факт. А в преродените души вследствие на тяхната карма са се проявявали най-различни жизнени интереси. Докато всичко това продължаваше да действа, не можеше да има идеала за „всеобща човечност“. Човечеството е тръгнало от едно единство; но досегашното земно развитие е довело до обособяване. В представата за Христос най-напред е даден идеал, който противодейства на всяко обособяване, защото в човека, който носи името Христос, живеят и силите на високото Слънчево същество, в които всеки човешки Аз намира своята първооснова. Още израилският народ се чувстваше като народ, а човекът – като член на този народ. Тъй като отначало само в мисълта беше схванато, че в Христос Исус живее идеалният човек, до когото не стигат условията на обособяването, християнството стана идеалът на всеобхватното братство. Над всички отделни интереси и отделни родства се появи чувството, че най-вътрешният Аз на човека има у всекиго еднакъв произход. (Наред с всички земни предци се явява общият Отец на всички хора. „Аз и Отец едно сме.“)

През четвърти, пети и шести век сл. Хр. в Европа се подготвяше една културна епоха, която започна с петнадесети век и в която настоящето все още живее. Тя трябваше постепенно да смени четвъртата, гръко-латинската. Това е петата следатлантска културна епоха. Народите, които след различни преселения и най-разнообразни съдби станаха носители на тази епоха, бяха потомци на онези атланти,

които бяха останали най-незасегнати от онова, което междувременно се беше разиграло в четирите предшестващи културни периода. Те не бяха проникнали до областите, в които съответните култури пуснаха корени. Напротив, те по свой начин бяха продължили атлантските култури. Сред тях имаше много хора, които в голяма степен бяха запазили наследството на древното сумрачно ясновидство – на описаното междинно състояние между будността и съня. Такива хора познаваха духовния свят като собствено преживяване и можеха да съобщават на своите ближни какво става в този свят. Така възникна цял свят от разкази за духовни същества и духовни процеси. И съкровищницата от приказки и сказания на народите първоначално е възникнала от такива духовни преживявания. Защото сумрачното ясновидство на много хора продължи до времена, които съвсем не отстоят далеч от нашето настояще. Имаше и други хора, които наистина бяха загубили ясновидството, но все пак развиваха придобитите способности за сетивно-физическия свят според чувства и усещания, които отговаряха на преживяванията на това ясновидство. И атлантските оракули също имаха тук своите наследници. Навсякъде имаше мистерии. Само че в тези мистерии се оформи предимно такава тайна на посвещението, която води до откровението на онзи духовен свят, който Ариман държи затворен. Там се откриваха духовните сили, стоящи зад природните стихии. В митологиите на европейските народи се съдържат остатъците от онова, което посветените на тези мистерии можеха да възвестят на хората. Само че тези митологии наистина съдържат и другата тайна, но в по-несъвършен вид, отколкото я имаха южните и източните мистерии. Свръхчовешките същества бяха познати и в Европа. Но ги виждаха в постоянна борба със събратята на Луцифер. И наистина възвестяваха Бога на светлината, но в такъв образ, за който не можеше да се каже, че ще победи Луцифер. Затова пък и в тези мистерии проникваше със своята светлина бъдещият образ на Христос. За него възвестяваха, че неговото царство ще смени царството на онзи друг Бог на светлината. (Всички сказания за залеза на боговете и подобните на тях водят началото си от това познание на мистериите на Европа.) От такива влияния у хората на петата

културна епоха възникна душевно раздвоение, което продължава и днес и се проявява в най-разнообразните явления на живота. Душата не запази от старите времена привличането към духовното толкова силно, че да може да удържи връзката между духовния и сетивния свят. Тя го запази само като привличане на чувството и усещането, но не и като непосредствено виждане на свръхсетивния свят. Обратно, погледът на човека все повече се насочваше към сетивния свят и неговото овладяване. И пробудените в последното атлантско време сили на разсъдъка, всички онези сили в човека, чийто инструмент е физическият мозък, бяха развити с оглед на сетивния свят и неговото познаване и овладяване. Така да се каже, в човешката гръд се развиха два свята. Единият е обърнат към сетивно-физическото съществуване, другият е възприемчив към откровението на духовното, за да го проникне с чувство и усещане, но без съзерцание. Заложбите за това раздвояване на душата вече бяха налице, когато учението на Христос се вля в областите на Европа. Хората поеха в сърцата си тази вест за духа, проникнаха с нея усещането и чувството, но не можаха да изградят мост към онова, което насоченият към сетивата разсъдък изследваше във физическо-сетивното съществуване. Онова, което днес се познава като противоположност между външната наука и духовното познание, е само последица от този факт. Християнската мистика (на Екхарт, Таулер и др.) е резултат от проникването на чувството и усещането с християнството. Насочената само към сетивния свят наука и нейните резултати в живота са последиците от другата страна на душевните заложби. И постиженията в областта на външната материална култура се дължат изцяло на това разделяне на заложбите. Тъй като онези способности на човека, които имат своя инструмент в мозъка, се обърнаха едностранчиво към физическия живот, те можаха да стигнат до онова засилване, което направи възможни съвременната наука, техника и т.н. И произходът на тази материална култура можеше да се намира само у народите на Европа. Защото те са онези потомци на атлантски предци, които развиха привличането към физическо-сетивния свят до способности едва тогава, когато то беше стигнало до известна зрялост. Преди това те го оставяха да дреме и живееха от наследството на атлантското

ясновидство и от съобщенията на своите посветени. Докато външно духовната култура беше отдадена само на тези влияния, бавно узряваше усетът за материалното овладяване на света.

Но вече днес се възвестява зората на шестия следатлантски културен период. Защото онова, което трябва да възникне в развитието на човечеството в определено време, узрява бавно в предходното време. Онова, което днес вече може да се развива в своите зачатъци, е намирането на нишката, която свързва двете страни в човешката гръд – материалната култура и живота в духовния свят. За това е необходимо, от една страна, резултатите на духовното виждане да бъдат разбрани и от друга, в наблюденията и преживяванията на сетивния свят да бъдат познати откровенията на духа. Шестата културна епоха ще доведе хармонията между двете до пълно развитие. – С това разглеждането в тази книга е стигнало до точка, където то може да премине от поглед към миналото към поглед към бъдещето. Но е по-добре този поглед да бъде предшестван от разглеждането на познанието на висшия свят и на посвещението. Тогава след него ще може накратко да бъде даден онзи поглед, доколкото той е възможен в рамките на това съчинение.

Познанието на висшите светове

(За посвещението или инициацията)

Между раждането и смъртта човекът на своята сегашна степен на развитие преживява в обикновения живот три състояния на душата: будността, съня и между двете – състоянието на сънуване. Последното ще бъде накратко засегнато по-късно в това съчинение. Тук нека засега разгледаме живота в двете му редуващи се основни състояния – будността и съня. – До познания във висшите светове човек стига, когато освен съня и будността придобие още едно, трето състояние на душата. По време на будността душата е отдадена на сетивните впечатления и на представите, които се подбуждат от тези сетивни впечатления. По време на съня сетивните впечатления мълчат; но душата губи и съзнанието. Дневните преживявания потъват в морето на безсъзнанието. – Нека си помислим сега: душата би могла по време на съня да стигне до осъзнатост, въпреки че впечатленията на сетивата остават изключени, както иначе в дълбокия сън. Нещо повече, не би имало и спомен за дневните преживявания. Би ли се намирала тогава душата в едно нищо? Нима тогава тя не би могла да има никакви преживявания? – Отговор на този въпрос е възможен само ако действително може да бъде създадено състояние, което е еднакво или подобно на това. Ако душата може да преживява нещо и тогава, когато в нея няма никакви сетивни въздействия и никакви спомени за такива. Тогава душата би се намирала по отношение на обикновения външен свят като в сън; и все пак тя не би спала, а като в будност би се намирала пред действителен свят. – И ето, такова състояние на съзнанието може да бъде създадено, когато човек предизвика онези душевни преживявания, които духовната наука

му прави възможни. И всичко, което тя съобщава за онези светове, които се намират отвъд сетивния, е изследвано чрез такова състояние на съзнанието. – В предходните изложения бяха направени някои съобщения за висшите светове. В следващите редове сега ще се говори – доколкото това може да стане в тази книга – и за средствата, чрез които се създава необходимото за това изследване състояние на съзнанието.

Само в едно отношение това състояние на съзнанието прилича на съня, а именно в това, че чрез него престават всички външни сетивни въздействия; заличени са и всички мисли, които са подбудени от тези сетивни въздействия. Но докато в съня душата няма сила да преживява нещо съзнателно, чрез това състояние на съзнанието тя трябва да получи тази сила. Следователно чрез него в душата се пробужда способността за преживяване, която в обикновеното съществуване се подбужда само от сетивните въздействия. Пробуждането на душата за такова по-висше състояние на съзнанието може да бъде наречено посвещение (инициация).

Средствата на посвещението извеждат човека от обикновеното състояние на дневното съзнание и го въвеждат в такава душевна дейност, чрез която той си служи с духовни инструменти за наблюдение. Тези инструменти са налице в душата предварително като зародиши. Тези зародиши трябва да бъдат развити. – Може обаче да се случи човек в определен момент от своя жизнен път без особена подготовка да открие в душата си, че в него са се развили такива висши инструменти. Тогава е настъпило един вид неволно самопробуждане. Такъв човек ще се почувства преобразен в цялото си същество. Настъпва безгранично обогатяване на неговите душевни преживявания. И той ще открие, че чрез никакви познания на сетивния свят не може да изпита такова блаженство, такова удовлетворяващо настроение на душата и такава вътрешна топлина, както чрез онова, което се разкрива на едно познание, недостъпно за физическото око. Сила и жизнена увереност ще се вливат в неговата воля от един духовен свят. – Такива случаи на самопосвещение има. Те обаче не бива да подвеждат към вярата, че единствено правилното е да се чака такова самопосвещение и да не се прави нищо, за да се постигне

посвещението чрез редовно обучение. За самопосвещението тук не е нужно да се говори, понеже то може да настъпи именно без спазването на каквито и да било правила. Но ще бъде описано как чрез обучение могат да се развият органите за възприятие, които дремят в душата като зародиши. Хора, които не усещат в себе си особен подтик сами да направят нещо за своето развитие, лесно ще кажат: човешкият живот се намира под ръководството на духовни сили и в тяхното водене не бива да се намесваме; трябва спокойно да чакаме мига, в който тези сили сметнат за правилно да открият на душата един друг свят. Такива хора навярно усещат и като един вид дързост или като неоправдано влечение към намеса в мъдростта на духовното водене. Личности, които мислят така, ще бъдат доведени до друго мнение едва когато една определена представа направи върху тях достатъчно силно впечатление. Когато си кажат: Онова мъдро водене ми е дало определени способности; то ми ги е дарило не за да ги оставя неизползвани, а за да ги използвам. Мъдростта на воденето се състои в това, че то е вложило в мен зародишите на едно по-висше състояние на съзнанието. Разбирам това водене само ако чувствам като дълг да стане явно на човека всичко, което може да стане явно чрез неговите духовни сили. Когато такава мисъл е направила достатъчно силно впечатление на душата, тогава горните съмнения срещу обучение за по-висше състояние на съзнанието ще изчезнат.

Може обаче наистина да има и друго съмнение, което се надига срещу такова обучение. Човек може да си каже: „Развиването на вътрешни душевни способности засяга най-скритото светилище на човека. То включва в себе си известно преобразяване на цялото човешко същество. Средствата за такова преобразяване, естествено, не можеш да измислиш сам. Защото как се стига до един висш свят, може да знае само онзи, който познава пътя към него като свое собствено преживяване. Когато се обърнеш към такава личност, ти ѝ позволяваш да влияе върху най-скритото светилище на душата.“ – Който мисли така, на него не би могло да донесе особено успокоение дори това, че средствата за постигане на по-висше състояние на съзнанието му се предлагат в книга. Защото няма значение дали

получаваш нещо като устно съобщение, или една личност, която познава тези средства, ги описва в книга и друг ги узнава оттам. Има такива личности, които притежават знание за правилата за развиване на духовните органи за възприятие и които застъпват възгледа, че тези правила не бива да се поверяват на книга. Такива лица в повечето случаи смятат за недопустимо и съобщаването на определени истини, които се отнасят до духовния свят. Но спрямо сегашната епоха в развитието на човечеството този възглед трябва в известно отношение да бъде определен като остарял. Вярно е, че със съобщаването на съответните правила може да се отиде само до определена точка. Но съобщеното води толкова далеч, че онзи, който го прилага към своята душа, стига в развитието на познанието дотам, че после да може да намери по-нататъшния път. Оттам нататък този път продължава по начин, за който правилна представа може да се получи също само чрез вече преминатото. От всички тези факти могат да възникнат съмнения срещу пътя на духовното познание. Тези съмнения изчезват, когато се вгледаме в същността на онзи ход на развитие, който предначертава подходящото за нашата епоха обучение. За този път ще се говори тук, а други видове обучение ще бъдат посочени само накратко.

Обучението, за което ще стане дума тук, дава на онзи, който има волята за своето по-висше развитие, средствата да предприеме преобразяването на своята душа. Съмнителна намеса в същността на ученика би имало само тогава, ако учителят извършваше това преобразяване чрез средства, които убягват от съзнанието на ученика. Но с такива средства не си служи никое правилно указание за духовно развитие в нашата епоха. То не прави ученика сляпо оръдие. То му дава правилата за поведение; и ученикът ги изпълнява. При това, когато е важно, не се премълчава защо се дава това или онова правило за поведение. Приемането на правилата и тяхното прилагане от една личност, която търси духовно развитие, не е нужно да става на основата на сляпа вяра. Такава би трябвало в тази област да бъде напълно изключена. Който разглежда природата на човешката душа, доколкото тя се разкрива и без духовно обучение още чрез обикновеното самонаблюдение, той може, след като е приел препоръчаните

от духовното обучение правила, да се запита: как могат тези правила да действат в душевния живот? И на този въпрос може, преди всяко обучение, да се отговори достатъчно при непредубедено прилагане на здравия човешки разсъдък. За начина на действие на тези правила човек може да си състави правилни представи, преди да им се отдаде. Да преживее този начин на действие обаче той може наистина чак по време на обучението. Но и тогава преживяването винаги ще бъде придружено от разбирането на това преживяване, ако човек придружава всяка стъпка, която трябва да направи, със здрава преценка. И днес истинската духовна наука ще дава за обучението само такива правила, спрямо които такава здрава преценка може да се прояви. Който е готов да се отдаде само на такова обучение и който не се оставя да бъде тласнат от никакво предубеждение към сляпа вяра, при него всички съмнения ще изчезнат. Възраженията срещу едно редовно обучение за по-висше състояние на съзнанието няма да го смущават. Дори за такава личност, която има вътрешната зрялост, способна да я доведе за по-кратко или по-дълго време до самопробуждане на духовните органи за възприятие, обучението не е излишно, а напротив, за нея то е особено подходящо. Защото само в малко случаи на такава личност не се налага преди самопосвещението да премине през най-разнообразни криви и напразни странични пътища. Обучението ѝ спестява тези странични пътища. То води напред в права посока. Когато за тази душа настъпи такова самопосвещение, това произтича от факта, че душата си е придобила съответната зрялост в предходни животи. И много лесно се случва тъкмо такава душа да има известно смътно чувство за своята зрялост и от това чувство да се отнася отрицателно към обучението. Защото такова чувство може да породи известна надменност, която пречи на доверието в истинското духовно обучение. Определена степен на душевното развитие може да остане скрита до определена възраст и едва тогава да излезе наяве. Но тъкмо обучението може да бъде правилното средство, за да я накара да излезе наяве. Ако тогава човек се затвори за обучението, може да се случи неговата способност да остане скрита в съответния живот и да излезе отново наяве едва в някой от следващите животи.

По отношение на обучението за свръхсетивно познание, което се има предвид тук, е важно да не се допуснат определени лесно възникващи недоразумения. Едното може да възникне, ако се мисли, че обучението иска да направи човека друго същество по отношение на целия му начин на живот. Но не става дума да се дават на човека общи предписания за живота, а да му се говори за душевни действия, които, ако той ги извършва, му дават възможност да наблюдава свръхсетивното. Върху онази част от неговите житейски действия, която се намира извън наблюдението на свръхсетивното, тези действия нямат непосредствено влияние. Към тези житейски действия човек придобива като добавка дарбата на свръхсетивното наблюдение. Дейността на това наблюдение е толкова отделена от обикновените действия в живота, колкото състоянието на будност от това на сън. Едното ни най-малко не може да смущава другото. Който например би искал да примесва в обикновения ход на живота впечатления от свръхсетивното виждане, прилича на болен, чийто сън непрекъснато би бил прекъсван от вредно пробуждане. Обученият трябва да може по своя свободна воля да предизвиква състоянието на наблюдение на свръхсетивната действителност. Непряко обаче обучението наистина е свързано с предписанията за живота дотолкова, доколкото без известен етично настроен начин на живот прозрението в свръхсетивното е невъзможно или вредно. И затова немалко от онова, което води до съзерцанието на свръхсетивното, е същевременно средство за облагородяване на начина на живот. От друга страна, чрез прозрението в свръхсетивния свят човек познава по-висши морални импулси, които важат и за сетивно-физическия свят. Определени морални необходимости се познават едва когато се изхожда от този свят. – Второ недоразумение би било да се вярва, че някое водещо до свръхсетивното познаване душевно действие има нещо общо с промени във физическата организация. Такива действия, напротив, нямат ни най-малко общо с каквото и да било, в което физиологията или някой друг клон на природопознанието има думата. Те са чисто духовно-душевни процеси, също толкова изцяло отдалечени от всичко физическо, колкото самото здраво мислене и възприемане. По своя вид в душата чрез такова действие не става

нищо друго освен онова, което става, когато тя здраво си представя или съди. Колкото много и колкото малко общо има с тялото здравото мислене, толкова много и толкова малко общо имат с него процесите на истинското обучение за свръхсетивно познание. Всичко, което се отнася другояче към човека, не е истинско духовно обучение, а негова карикатура. В смисъла на казаното тук трябва да се приемат следващите изложения. Само понеже свръхсетивното познание е нещо, което изхожда от цялата душа на човека, ще изглежда така, сякаш за обучението се изискват неща, които правят от човека нещо друго. В действителност става дума за указания за действия, които дават на душата възможност да предизвиква в рамките на своя живот такива мигове, в които тя може да наблюдава свръхсетивното.

* * *

Издигането до свръхсетивно състояние на съзнанието може да изхожда само от обикновеното будно дневно съзнание. В това съзнание душата живее преди своето издигане. Чрез обучението ѝ се дават средства, които я извеждат от това съзнание. Обучението, което тук се има предвид на първо място, дава сред първите средства такива, които все още могат да се характеризират като действия на обикновеното дневно съзнание. Тъкмо най-значимите средства са такива, които се състоят в тихи действия на душата. Работата е в това душата да се отдаде на съвсем определени представи. Тези представи са такива, които чрез своята същност упражняват пробуждаща сила върху определени скрити способности на човешката душа. Те се различават от онези представи на будния дневен живот, които имат задачата да отобразяват едно външно нещо. Колкото по-вярно правят това, толкова по-истинни са. И в тяхната същност е да бъдат истинни в този смисъл. Такава задача нямат представите, на които душата трябва да се отдаде с цел духовно обучение. Те са така оформени, че не отобразяват нещо външно, а имат в самите себе си свойството да действат пробуждащо върху душата. Най-добрите представи за целта са символичните, или символните. Но могат да се използват и други представи. Защото изобщо не е важно какво съдържат представите, а единствено това душата да насочи всичките си сили към това да няма в съзнанието нищо друго освен съответната представа. Докато

в обикновения душевен живот неговите сили са разпределени върху много неща и представите се сменят бързо, при духовното обучение е важна концентрацията на целия душевен живот върху една представа. И тази представа трябва да е поставена в центъра на съзнанието по свободна воля. Символичните представи са по-добри от онези, които отобразяват външни предмети или процеси, защото последните имат опорна точка във външния свят и поради това душата трябва по-малко да се опира само на себе си, отколкото при символичните, които се изграждат от собствената душевна енергия. Не онова, което се представя, е съществено, а важното е представяното чрез начина на представяне да откъсне душевното от всяко опиране на нещо физическо.

До разбиране на това вглъбяване в една представа се стига, ако първо си извикаме пред душата понятието за спомена. Ако например сме насочили окото към едно дърво и после се обърнем от дървото, така че вече не можем да го виждаме, в състояние сме отново да събудим в душата представата за дървото от спомена. Тази представа за дървото, която имаме, когато то не стои пред окото, е спомен за дървото. Нека си помислим сега, че задържаме този спомен в душата; че оставяме душата, така да се каже, да почива върху представата-спомен; че се стараем при това да изключим всички други представи. Тогава душата е вглъбена в представата-спомен за дървото. Тогава имаме работа с вглъбяване на душата в една представа; но тази представа е отражение на едно възприето чрез сетивата нещо. Ако обаче направим същото с една представа, поставена в съзнанието по свободна воля, постепенно ще можем да постигнем въздействието, което е важно.

Ще бъде онагледен само един пример за вътрешно вглъбяване със символична представа. Първо такава представа трябва да бъде изградена в душата. Това може да стане по следния начин: Нека си представим едно растение как то се корени в почвата, как пуска лист след лист, как се разтваря в цвят. И сега нека си помислим, че до това растение е поставен човек. Нека оживим в душата си мисълта как човекът има качества и способности, които в сравнение с тези на растението могат да бъдат наречени по-съвършени. Нека

помислим как той може да отиде според своите чувства и своята воля ту тук, ту там, докато растението е приковано към почвата. Сега обаче нека си кажем и това: да, наистина човекът е по-съвършен от растението; но затова пък у него се натъквам и на качества, които не възприемам у растението и поради чието отсъствие то може да ми се стори в известно отношение по-съвършено от човека. Човекът е изпълнен с влечения и страсти; тях той следва в своето поведение. Мога да говоря при него за заблуди, причинени от неговите нагони и страсти. При растението виждам как то следва чистите закони на растежа от лист на лист, как безстрастно разтваря цвета си към целомъдрения слънчев лъч. Мога да си кажа: човекът има известно съвършенство пред растението; но той е заплатил това съвършенство с това, че е допуснал в своето същество към силите на растението, които ми изглеждат чисти, да се присъединят нагони, влечения и страсти. Представям си сега, че зеленият сок тече през растението и че той е израз на чистите, безстрастни закони на растежа. И после си представям как червената кръв тече през жилите на човека и как тя е израз на нагоните, влеченията и страстите. Всичко това оставям да възникне като жива мисъл в моята душа. После си представям по-нататък как човекът е способен на развитие; как той може да пречисти и очисти своите нагони и страсти чрез своите по-висши душевни способности. Мисля си как чрез това нещо низше в тези нагони и страсти бива унищожено и те се прераждат на по-висока степен. Тогава кръвта ще може да бъде представена като израз на очистените и пречистените нагони и страсти. Поглеждам сега например в духа към розата и си казвам: в червения сок на розата виждам цвета на зеления растителен сок превърнат в червено; и червената роза, както зеленият лист, следва чистите, безстрастни закони на растежа. Червеното на розата нека сега стане за мен символ на такава кръв, която е израз на пречистени нагони и страсти, отхвърлили низшето и приличащи в своята чистота на силите, които действат в червената роза. Опитвам се сега да не обработвам такива мисли само в своя разсъдък, а да ги оставя да оживеят в моето усещане. Мога да имам блажено усещане, когато си представям чистотата и безстрастието на растящото растение; мога да породя в себе си чувството

как определени по-висши съвършенства трябва да бъдат заплатени с придобиването на нагоните и влеченията. Това може да превърне блаженството, което съм изпитвал преди, в сериозно чувство; и тогава в мен може да се раздвижи чувство на освобождаващо щастие, когато се отдам на мисълта за червената кръв, която може да стане носител на вътрешно чисти преживявания, както червеният сок на розата. Важно е да не стоим безчувствено пред мислите, които служат за изграждането на една символична представа. След като сме пребивавали в такива мисли и чувства, нека ги превърнем в следната символична представа. Нека си представим черен кръст. Той нека бъде символ на унищоженото низше в нагоните и страстите; и там, където се пресичат гредите на кръста, нека си помислим седем червени, сияещи рози, подредени в кръг. Тези рози нека бъдат символ на една кръв, която е израз на пречистени, очистени страсти и нагони.[9] Именно такава символична представа трябва да си извикаме пред душата по начина, който беше онагледен по-горе с една представа-спомен. Такава представа има пробуждаща душата сила, когато ѝ се отдадем във вътрешно вглъбяване. Всяка друга представа трябва да се опитаме да изключим по време на вглъбяването. Единствено охарактеризираният символ трябва да витае в духа пред душата, толкова живо, колкото е възможно. – Не е без значение, че този символ не е посочен тук просто като пробуждаща представа, а че е изграден първо чрез определени представи за растението и човека. Защото въздействието на такъв символ зависи от това дали сме го съставили по описания начин, преди да го използваме за вътрешно вглъбяване. Ако си го представим, без първо да сме преминали през такова изграждане в собствената си душа, той остава студен и много по-малко действен, отколкото когато чрез подготовката е получил

[9] Не е важно доколко тази или онази природонаучна представа намира горните мисли за оправдани или не. Защото става дума за развиване на такива мисли за растението и човека, които могат да бъдат придобити без всякаква теория, чрез просто, непосредствено съзерцание. Такива мисли все пак имат своето значение наред с не по-малко значимите в друго отношение теоретични представи за нещата на външния свят. И тук мислите не са дадени, за да изобразят научно някакво фактическо положение, а за да изградят символ, който се оказва душевно действен, независимо какви възражения хрумват на тази или онази личност при изграждането на този символ.

своята озаряваща душата сила. По време на вглъбяването обаче не бива да си извикваме никоя от подготвителните мисли в душата, а само да имаме образа живо витаещ пред нас в духа и при това да оставим да трепти заедно с него онова усещане, което се е появило като резултат от подготвителните мисли. Така символът става знак наред с преживяването на усещането. И в пребиваването на душата в това преживяване се крие действеното. Колкото по-дълго можем да пребиваваме в него, без да се намеси някоя смущаваща друга представа, толкова по-действен е целият процес. Все пак е добре, ако извън времето, което посвещаваме на същинското вглъбяване, по-често повтаряме изграждането на образа чрез мисли и чувства от описания по-горе вид, за да не избледнее усещането. Колкото повече търпение имаме за такова обновяване, толкова по-значим е образът за душата. (В изложенията на моята книга „Как се постигат познания за висшите светове?“ са дадени още други примери за средства за вътрешно вглъбяване. Особено действени са охарактеризираните там медитации върху възникването и загиването на едно растение, върху дремещите в едно растително семе сили на ставането, върху формите на кристалите и т.н. Тук, в тази книга, трябваше да се покаже с един пример същността на медитацията.)

Символ като описания тук не отобразява никакво външно нещо или същество, създадено от природата. Но именно поради това той има своята пробуждаща сила за определени чисто душевни способности. Някой наистина би могъл да направи възражение. Той би могъл да каже: Разбира се, „цялото“ като символ не е налице в природата; но всички отделни части все пак са заимствани от тази природа: черният цвят, розите и т.н. Всичко това все пак се възприема чрез сетивата. Който бива смутен от такова възражение, той трябва да помисли, че не отраженията на сетивните възприятия са онова, което води до пробуждане на висшите душевни способности, а че това въздействие се предизвиква единствено от начина на съчетаване на тези отделни части. А това съчетаване не отобразява нещо, което е налице в сетивния свят.

Целта беше чрез един символ – като пример – да се онагледи процесът на действеното вглъбяване на душата. В духовното обучение

могат да се използват най-разнообразни образи от този род и те могат да бъдат изграждани по най-различен начин. Могат да се дават и определени изречения, формули, отделни думи, в които човек трябва да се вглъбява. Във всеки случай тези средства на вътрешното вглъбяване ще имат за цел да откъснат душата от сетивното възприятие и да я подтикнат към такава дейност, при която впечатлението върху физическите сетива е без значение, а съществено става разгръщането на вътрешни дремещи душевни способности. Може да става дума и за вглъбяване само в чувства, усещания и т.н. Такова вглъбяване се оказва особено действено. Да вземем например чувството на радост. В нормалния ход на живота душата може да изпитва радост, когато е налице външен повод за радост. Когато една здраво чувстваща душа възприема как някой човек извършва действие, внушено му от неговата сърдечна доброта, тази душа ще изпита задоволство, радост от такова действие. Но сега тази душа може да размисли върху действие от този род. Тя може да си каже: Действие, което се извършва от сърдечна доброта, е такова, при което извършителят не следва собствения си интерес, а интереса на своя ближен. И такова действие може да бъде наречено нравствено добро. Но ето че размишляващата душа може напълно да се освободи от представата за отделния случай във външния свят, който ѝ е донесъл радостта или задоволството, и може да си образува всеобхватната идея за сърдечната доброта. Тя може например да си помисли как сърдечната доброта възниква от това, че едната душа като че ли всмуква интереса на другата и го прави свой собствен. И сега душата може да изпитва радост от тази нравствена идея за сърдечната доброта. Това е радост не от този или онзи процес на сетивния свят, а радост от една идея като такава. Ако човек се опита да остави такава радост да живее в душата за по-дълго време, това е вглъбяване в едно чувство, в едно усещане. Тогава за пробуждането на вътрешните душевни способности действено е не идеята, а това, че в душата по-дълго време властва чувството, което не е подтикнато просто от едно отделно външно впечатление. – Тъй като свръхсетивното познание е в състояние да прониква по-дълбоко в същността на нещата, отколкото обикновеното представяне, въз основа на

неговия опит могат да бъдат посочени усещания, които въздействат в още много по-висока степен върху разгръщането на душевните способности, когато се използват за вътрешно вглъбяване. Колкото и необходимо да е последното за по-високите степени на обучението, все пак човек трябва да помни, че и енергичното вглъбяване в такива чувства и усещания, като например описаното при размишлението върху сърдечната доброта, може да отведе много далеч. – Тъй като същностите на хората са различни, за отделните хора действени са и различни средства на обучението. – Що се отнася до продължителността на вглъбяването, трябва да се има предвид, че въздействието е толкова по-силно, колкото по-невъзмутимо и по-трезво може да стане това вглъбяване. Но всяко преувеличаване в тази посока трябва да се избягва. Известен вътрешен такт, който се поражда от самите упражнения, може да покаже на ученика към какво трябва да се придържа в това отношение.

Такива упражнения във вътрешно вглъбяване по правило ще трябва да се провеждат дълго, преди човек сам да може да възприеме резултата им. Онова, което безусловно е част от духовното обучение, е търпение и постоянство. Който не събуди в себе си тези две качества и не прави упражненията си в пълно спокойствие и непрекъснато така, че търпението и постоянството винаги да съставляват основното настроение на неговата душа, той не може да постигне много.

От предходното изложение навярно е ясно, че вътрешното вглъбяване (медитация) е средство за постигане на познание за висшите светове, но също и че не всяко произволно съдържание на представите води дотам, а само такова, което е устроено по описания начин.

Пътят, който тук се посочва, води най-напред до онова, което може да бъде наречено имагинативно познание. То е първата висша степен на познанието. Познаването, което почива върху сетивното възприятие и върху преработването на сетивните възприятия от обвързания със сетивата разсъдък, може – в смисъла на духовната наука – да бъде наречено „предметно познаване“. Отвъд него се намират висшите степени на познанието, първата от които е именно имагинативното познаване. Изразът „имагинативен“ би могъл да събуди съмнения у някого, който под „имагинация“ си представя

само една „въображаема“ представа, на която не съответства нищо действително. В духовната наука обаче „имагинативното“ познание трябва да се разбира като такова, което се осъществява чрез свръхсетивно състояние на съзнанието на душата. Онова, което се възприема в това състояние на съзнанието, са духовни факти и същества, до които сетивата нямат достъп. Тъй като това състояние се събужда в душата чрез вглъбяването в символи или „имагинации“, светът на това по-високо състояние на съзнанието също може да бъде наречен „имагинативен“, а отнасящото се до него познание – „имагинативно“. „Имагинативен“ значи следователно нещо, което е „действително“ в друг смисъл, а не като фактите и съществата на физическото сетивно възприятие. От съдържанието на представите, които изпълват имагинативното преживяване, не зависи нищо; затова пък всичко зависи от душевната способност, която се изгражда при това преживяване.

Едно много близко до ума възражение срещу използването на описаните символични представи е, че образуването им произтича от мечтателно мислене и от произволна сила на въображението и че поради това то може да има само съмнителен успех. По отношение на онези символи, които лежат в основата на правилното духовно обучение, така охарактеризираното съмнение е неоснователно. Защото символите се избират така, че тяхното отношение към една външна сетивна действителност може да бъде напълно оставено настрана, а стойността им да се търси единствено в силата, с която те действат върху душата тогава, когато тя оттегли цялото си внимание от външния свят, когато потисне всички впечатления на сетивата и изключи също и всички мисли, които би могла да има вследствие на външен подтик. Процесът на медитацията става най-нагледен, когато я сравним със състоянието на съня. От една страна, тя е подобна на него, от друга – напълно противоположна. Тя е сън, който спрямо дневното съзнание представлява една по-висока будност. Важното е, че чрез концентрацията върху съответната представа или образ душата е принудена да извлече от собствените си дълбини много по-силни сили, отколкото прилага в обикновения живот или в обикновеното познаване. Така нейната вътрешна подвижност се засилва. Тя се освобождава от телесността, както се освобождава в

съня; но не преминава, както в него, в безсъзнание, а преживява един свят, който преди не е преживявала. Нейното състояние, макар че откъм отделеността от тялото може да бъде сравнено със съня, все пак е такова, че спрямо обикновеното дневно съзнание може да бъде охарактеризирано като състояние на повишена будност. Благодарение на това душата преживява себе си в своята истинска вътрешна, самостоятелна същност, докато в обикновеното дневно будно състояние, поради по-слабото разгръщане на нейните сили, което е налице в него, тя осъзнава себе си само с помощта на тялото, следователно не преживява самата себе си, а само се съзира в образа, който – като един вид огледален образ – тялото (всъщност неговите процеси) рисува пред нея.

Онези символи, които се изграждат по описания по-горе начин, естествено, все още не се отнасят до нещо действително в духовния свят. Те служат, за да откъснат човешката душа от сетивното възприятие и от мозъчния инструмент, с който най-напред е обвързан разсъдъкът. Това откъсване не може да стане, преди човек да почувства: сега аз си представям нещо чрез сили, при които сетивата ми и мозъкът не ми служат като инструменти. Първото, което човек преживява по този път, е такова освобождаване от физическите органи. Тогава той може да си каже: моето съзнание не угасва, когато оставя без внимание сетивните възприятия и обикновеното разсъдъчно мислене; аз мога да се издигна извън него и тогава се усещам като същество наред с онова, което бях преди. Това е първото чисто духовно преживяване: наблюдението на едно душевно-духовно Аз-същество. То се е издигнало като ново Себе от онова Себе, което е обвързано само с физическите сетива и с физическия разсъдък. Ако човек се беше освободил от сетивния и разсъдъчния свят без вглъбяването, той би потънал в „нищото“ на безсъзнанието. Душевно-духовното същество човек е имал, разбира се, и преди вглъбяването. Но то още не е имало инструменти за наблюдение на духовния свят. То е било приблизително като физическо тяло, което няма око, за да вижда, или ухо, за да чува. Едва силата, която е била вложена във вглъбяването, е изградила душевно-духовните органи от неорганизираното преди това душевно-духовно същество. Онова, което човек си е

създал по този начин, той и възприема най-напред. Затова първото преживяване в известен смисъл е самовъзприятие. В същността на духовното обучение е това, че душата чрез самовъзпитанието, което упражнява върху самата себе си, в тази точка от своето развитие има пълно съзнание за това, че най-напред тя възприема самата себе си в световете от образи (имагинации), които се появяват вследствие на описаните упражнения. Тези образи наистина се появяват като живеещи в един нов свят; но душата трябва да познае, че най-напред те все пак не са нищо друго освен отражението на нейната собствена същност, засилена чрез упражненията. И тя трябва не само да познае това с правилна преценка, но и да е стигнала до такова развитие на волята, че във всеки момент да може отново да отстрани образите от съзнанието, да ги угаси. Душата трябва да може да действа сред тези образи напълно свободно и в пълна трезвост. Това е част от правилното духовно обучение в тази точка. Ако не би могла да прави това, в областта на духовните преживявания тя би била в същото положение, в което във физическия свят би била една душа, която, ако насочи окото си към някакъв предмет, би останала прикована към него, така че не би могла вече да откъсне поглед от него. Изключение от тази възможност за угасяване прави само една група вътрешни образни преживявания, която на достигнатата степен на духовното обучение не може да бъде угасена. Тя съответства на собственото ядро на душевната същност; и духовният ученик познава в тези образи онова в самия себе си, което като негова основна същност преминава през повторните земни животи. В тази точка долавянето на повторните земни животи чрез чувството се превръща в действително преживяване. По отношение на всичко останало трябва да цари споменатата свобода на преживяванията. И едва след като човек е придобил способността за угасяване, той пристъпва към действителния духовен външен свят. На мястото на угасеното идва нещо друго, в което човек познава духовната действителност. Човек чувства как душевно израства от нещо неопределено като нещо определено. От това самовъзприятие нататък трябва след това да се върви към наблюдението на един душевно-духовен външен свят. То

настъпва, когато човек устрои своето вътрешно преживяване така, както по-нататък ще бъде посочено тук.

Най-напред душата на духовния ученик е слаба по отношение на всичко онова, което трябва да се възприема в душевно-духовния свят. Още за да задържи във вътрешно вглъбяване символите или другите представи, които си е изградил от подтиците на сетивния свят, той ще трябва да вложи голяма вътрешна енергия. Но ако освен това иска да стигне и до действително наблюдение в един висш свят, той трябва да може не само да задържа тези представи. Той трябва също, след като е направил това, да може да пребивава в състояние, в което никакви подтици на сетивния външен свят не действат върху душата, но в което и самите описани имагинирани представи са заличени от съзнанието. Едва сега може да изпъкне в съзнанието онова, което се е образувало чрез вглъбяването. Работата е в това сега да има достатъчно вътрешна душевна сила, за да бъде образуваното по този начин действително духовно видяно, за да не убягне от вниманието. А при все още слабо развита вътрешна енергия това безусловно се случва. Онова, което тогава най-напред се оформя като душевно-духовен организъм и което човек трябва да обхване в самовъзприятие, е нежно и мимолетно. А смущенията от сетивния външен свят и техните последействия в спомена са големи, колкото и човек да се старае да ги държи настрана. Тук значение имат не само онези смущения, които човек забелязва, а по-скоро дори онези, които в обикновения живот изобщо не забелязва. – Но именно поради същността на човека в това отношение е възможно едно преходно състояние. Онова, което душата най-напред не може да постигне в будно състояние поради смущенията на физическия свят, тя е в състояние да го постигне в състоянието на сън. Който се отдава на вътрешното вглъбяване, той при нужното внимание ще забележи нещо в своя сън. Той ще почувства, че по време на съня „не спи съвсем“, а че душата му има периоди, в които, спейки, тя все пак е дейна по известен начин. В такива състояния природните процеси задържат влиянията на външния свят, които будната душа още не може да задържи със собствена сила. Но ако упражненията за вглъбяване вече са подействали, душата по време на съня се

освобождава от безсъзнанието и усеща духовно-душевния свят. Това може да настъпи по двояк начин. По време на съня на човека може да е ясно: сега съм в един друг свят; или пък той може след събуждането да има в себе си спомена: бях в един друг свят. За първото обаче е нужна по-голяма вътрешна енергия, отколкото за второто. Затова при начинаещия в духовното обучение по-често ще се среща второто. Постепенно това може да стигне дотам, че на ученика след събуждането да му се струва: през цялото време на съня бях в един друг свят, от който изплувах със събуждането. И неговият спомен за същества и фактите на този друг свят ще става все по-определен. Тогава при духовния ученик в едната или в другата форма е настъпило онова, което може да се нарече непрекъснатост на съзнанието. (Продължаването на съзнанието по време на съня.) С това обаче съвсем не се има предвид, че човек винаги е в съзнание по време на съня. Много е постигнато вече по отношение на непрекъснатостта на съзнанието, ако човекът, който иначе спи като всеки друг, има определени периоди по време на съня, в които може сякаш съзнателно да гледа към един духовно-душевен свят, или ако в будно състояние може отново сякаш да погледне към такива краткотрайни състояния на съзнанието. Но не бива да се изпуска от внимание, че описаното тук все пак трябва да се разбира само като преходно състояние. Добре е с цел обучение да се премине през това преходно състояние; но в никакъв случай не бива да се мисли, че от това преходно състояние следва да се черпи окончателен възглед за духовно-душевния свят. В това състояние душата е несигурна и още не може да се осланя на онова, което възприема. Но чрез такива преживявания тя събира все повече сила, за да стигне след това и по време на будността дотам да държи далеч от себе си смущаващите влияния на физическия външен и вътрешен свят и така да стигне до духовно-душевно наблюдение, когато през сетивата не идват впечатления, когато обвързаният с физическия мозък разсъдък мълчи и когато също и представите на вглъбяването, чрез които човек всъщност само се е подготвил за духовното виждане, са отстранени от съзнанието. – Онова, което духовната наука публикува в тази или онази форма, никога не би

трябвало да произлиза от друго духовно-душевно наблюдение освен от такова, което е направено в пълно будно състояние.

Две душевни преживявания са важни в хода на духовното обучение. Едното е онова, чрез което човек може да си каже: макар сега да оставям без внимание всичко, което физическият външен свят може да ми даде като впечатления, аз все пак не гледам към вътрешността си като към същество, у което всяка дейност угасва, а гледам към едно същество, което съзнава себе си в един свят, за който не знам нищо, докато се оставям да бъда подтикван само от онези сетивни и обикновени разсъдъчни впечатления. В този миг душата има усещането, че е родила в самата себе си едно ново същество като свое ядро на душевната същност по описания по-горе начин. И това същество има напълно други качества от онези, които са били преди в душата. – Другото преживяване се състои в това, че човек сега може да има своето досегашно същество като второ до себе си. Онова, в което досега човек е знаел, че е затворен, става нещо, срещу което в известно отношение се оказва поставен. Временно човек се чувства извън онова, което иначе е наричал своя собствена същност, свой „Аз“. Така е, сякаш сега човек живее в пълна трезвост в два „Аза“. Единият е онзи, когото човек е познавал досега. Другият стои като новородено същество над него. И човек чувства как първият придобива известна самостоятелност спрямо втория; приблизително така, както тялото на човека има известна самостоятелност спрямо първия Аз. – Това преживяване е от голямо значение. Защото чрез него човек знае какво значи да живееш в онзи свят, който той се стреми да достигне чрез обучението.

Вторият – новороденият – Аз може сега да бъде доведен до възприемане в духовния свят. В него може да се развие онова, което за този духовен свят има същото значение, каквото имат сетивните органи за сетивно-физическия свят. Ако това развитие е напреднало до необходимата степен, човек не само ще усеща себе си като новороден Аз, а сега ще възприема около себе си духовни факти и духовни същества, както чрез физическите сетива възприема физическия свят. И това е трето значимо преживяване. За да се справи напълно на тази степен на духовното обучение, човек трябва да има предвид,

че със засилването на душевните сили себелюбието, себичността се появяват в такава степен, каквато обикновеният душевен живот изобщо не познава. Би било недоразумение, ако някой би могъл да помисли, че в тази точка става дума само за обикновеното себелюбие. То се засилва на тази степен на развитието така, че приема вида на природна сила в собствената душа, и е нужно силно обучение на волята, за да се победи тази силна себичност. Тази себичност съвсем не се създава от духовното обучение; тя е винаги налице; чрез преживяването на духа тя само стига до съзнанието. Обучението на волята трябва непременно да върви успоредно с останалото духовно обучение. Налице е силен нагон човек да се чувства блажен в света, който току-що сам си е създал. И човек трябва, така да се каже, да може да угаси по горепосочения начин онова, за което току-що е положил всички усилия. В достигнатия имагинативен свят човек трябва да угаси себе си. Но срещу това се борят най-силните нагони на себичността. – Лесно може да възникне убеждението, че упражненията на духовното обучение са нещо външно, което не се съобразява с моралното развитие на душата. На това трябва да се възрази, че моралната сила, необходима за описаното побеждаване на себичността, не може да бъде придобита, без моралното състояние на душата да бъде издигнато на съответна степен. Напредък в духовното обучение не е мислим, без същевременно по необходимост да се получи и морален напредък. Без морална сила споменатото побеждаване на себичността не е възможно. Всички приказки, че истинското духовно обучение не е същевременно и морално обучение, са все пак несъобразни с нещата. Само у онзи, който не познава такова преживяване, може да възникне възражението: как може да се знае, че когато човек вярва, че има духовни възприятия, той има работа с действителности, а не просто с въображения (видения, халюцинации и т.н.)? – Работата е именно в това, че онзи, който чрез правилно обучение е достигнал описаната степен, може да различи своята собствена представа от една духовна действителност също така, както човек със здрав разсъдък може да различи представата за едно нагорещено парче желязо от действителното наличие на такова, което докосва с ръката си. Разликата я дава именно здравото преживяване и нищо друго. И в

духовния свят пробният камък е пак самият живот. Както човек знае, че в сетивния свят едно представено парче желязо, колкото и горещо да си го мисли, не изгаря пръстите, така и обученият духовен ученик знае дали само в своето въображение преживява един духовен факт, или действителни факти или същества оставят впечатление върху неговите пробудени духовни органи за възприятие. Мерките, които човек трябва да спазва по време на духовното обучение, за да не стане в това отношение жертва на заблуди, ще бъдат обсъдени още в следващото изложение.

Сега е от най-голямо значение духовният ученик да е придобил съвсем определено душевно състояние, когато у него настъпи съзнанието за един новороден Аз. Защото чрез своя Аз човекът е водач на своите усещания, чувства, представи, на своите нагони, влечения и страсти. Възприятията и представите не могат да бъдат оставени на самите себе си в душата. Те трябва да бъдат уреждани от мислещата трезвост. И Азът е онзи, който борави с тези закони на мисленето и който чрез тях внася ред в живота на представите и мислите. Подобно е с влеченията, нагоните, склонностите, страстите. Етичните принципи стават водачи на тези душевни сили. И чрез нравствената преценка Азът става водач на душата в тази област. Когато сега човек извлече от своя обикновен Аз един висш, първият в известно отношение става самостоятелен. От него се отнема толкова от живата сила, колкото се насочва към висшия Аз. Но да предположим, че човек още не е развил в себе си известна способност и твърдост в законите на мисленето и в способността за преценка и би искал на такава степен да роди своя висш Аз. Той ще може да остави на своя обикновен Аз само толкова мисловна способност, колкото е развил преди това. Ако мярата на подреденото мислене е твърде малка, в обикновения Аз, който е станал самостоятелен, ще се появят неподредено, объркано, фантастично мислене и съждение. И понеже при такава личност новороденият Аз също може да бъде само слаб, за свръхсетивното виждане объркният нисш Аз ще придобие надмощие и човекът няма да проявява равновесие на своята способност за преценка при наблюдението на свръхсетивното. Ако той беше развил достатъчно способност за логическо мислене, би могъл спокойно да остави своя

обикновен Аз на неговата самостоятелност. – И в етичната област е също така. Ако човек не е придобил твърдост в моралната преценка, ако не е станал достатъчно господар над склонности, нагони и страсти, тогава той ще направи своя обикновен Аз самостоятелен в състояние, в което действат посочените душевни сили. Може да се случи човек при установяването на преживените свръхсетивни познания да не проявява толкова високо чувство за истина, колкото в онова, което осъзнава чрез физическия външен свят. При така разхлабено чувство за истина той би могъл да смята за духовна действителност какво ли не, което е само негово фантазьорство. В това чувство за истина трябва да действат твърдостта на етичната преценка, сигурността на характера, задълбочеността на съвестта, които са изградени в оставения назад Аз, преди висшият Аз да стане деен с цел свръхсетивно познание. – Това в никакъв случай не бива да се превърне в средство, което да отблъсква от обучението; но то трябва да бъде взето съвсем сериозно.

Който има силната воля да направи всичко, което довежда първия Аз до вътрешна сигурност в изпълнението на неговите дейности, той няма защо изобщо да се плаши от отделянето на един втори Аз, което духовното обучение постига с цел свръхсетивно познание. Само че той трябва да има пред очи, че самоизмамата има голяма власт над човека тогава, когато става дума той да се окаже „зрял“ за нещо. В онова духовно обучение, което е описано тук, човек постига такова развитие на своя мисловен живот, че не може да изпадне в такива опасности от заблуда, каквито често се предполагат. Това развитие на мисълта води до това всички вътрешни преживявания, които са необходими, да се появяват, но да протичат така, както душата трябва да ги изживее, без да бъдат придружени от вредни заблуждения на фантазията. Без съответно развитие на мисълта преживяванията могат да предизвикат силна несигурност в душата. Подчертаният тук начин води до това преживяванията да се появяват така, че човек да ги опознае напълно, както при здраво душевно състояние опознава възприятията на физическия свят. Чрез развиването на мисловния живот човек става повече наблюдател на онова, което преживява у

себе си, докато без мисловния живот той стои вътре в преживяването без трезвост.

Едно обучение, съобразено с нещата, посочва определени качества, които трябва да придобие чрез упражнение онзи, който иска да намери пътя към висшите светове. Това са преди всичко: властта на душата над хода на нейните мисли, над нейната воля и нейните чувства. Начинът, по който това владеене трябва да бъде постигнато чрез упражнение, има двояка цел. От една страна, чрез него в душата трябва да бъдат вложени твърдост, сигурност и равновесие дотолкова, че тя да запази тези качества и когато от нея се роди един втори Аз. От друга страна, на този втори Аз трябва да бъдат дадени за из път сила и вътрешна опора.

Онова, което е необходимо преди всичко на мисленето на човека за духовното обучение, е обективността. Във физическо-сетивния свят животът е великият учител, който възпитава човешкия Аз в обективност. Ако душата би искала да оставя мислите да блуждаят насам-натам по произволен начин, тя веднага би трябвало да приеме корекцията на живота, ако не иска да влезе в конфликт с него. Душата трябва да мисли съответно на хода на фактите на живота. Когато сега човек отклони вниманието си от физическо-сетивния свят, му липсва принудителната корекция на този свят. Ако тогава неговото мислене не е в състояние да бъде свой собствен коректор, то неизбежно ще почне да се лута като блуждаещ огън. Затова мисленето на духовния ученик трябва да се упражнява така, че да може само на себе си да дава посока и цел. Вътрешна твърдост и способността да остава строго при един предмет – това е, което мисленето трябва да възпита в себе си. Затова съответните „упражнения за мислене“ не трябва да се предприемат върху далечни и сложни предмети, а върху прости и близки. Който се пребори със себе си да насочва в продължение на месеци всеки ден поне пет минути мислите си към някакъв делничен предмет (например топлийка, молив и т.н.) и през това време да изключва всички мисли, които не са свързани с този предмет, той е направил много в тази посока. (Човек може всеки ден да размишлява върху нов предмет или да задържи един в продължение на няколко дни.) Също и онзи, който благодарение на научното си обучение се

чувства „мислител“, не бива да смята за недостойно да направи себе си по такъв начин „зрял“ за духовното обучение. Защото, когато за известно време прикове мислите си към нещо, което му е напълно познато, човек може да бъде сигурен, че мисли по същество. Който се пита: От какви съставни части се състои един молив? Как се подготвят материалите за молива? Как се съединяват след това? Кога са били изобретени моливите? и т.н., и т.н.: такъв човек със сигурност приспособява своите представи към действителността повече, отколкото онзи, който размишлява какъв е произходът на човека или какво е животът. Чрез прости упражнения за мислене човек научава повече за съобразното с нещата представяне по отношение на света на сатурновото, слънчевото и лунното развитие, отколкото чрез сложни и учени идеи. Защото най-напред изобщо не става дума за това да се мисли за това или онова, а да се мисли съобразно с нещата чрез вътрешна сила. Ако човек, упражнявайки се върху един лесно обозрим сетивно-физически процес, си е възпитал съобразността с нещата, тогава мисленето свиква да иска да бъде съобразно с нещата и тогава, когато не се чувства владяно от физическо-сетивния свят и неговите закони. И човек се отучва да оставя мислите да се реят несъобразно с нещата.

Както в света на мислите, така и в областта на волята душата трябва да стане господар. И тук във физическо-сетивния свят животът е онзи, който се явява като господар. Той налага тези или онези потребности на човека; и волята се чувства подтикната да задоволи тези потребности. За висшето обучение човек трябва да привикне строго да се подчинява на собствените си заповеди. Който привикне на това, на него все по-малко и по-малко ще му идва наум да желае нещо лишено от същност. А незадоволителното, лишеното от опора във волевия живот произтича от влечението към такива неща, за чието осъществяване човек не си прави ясно понятие. Такава незадоволеност може да внесе безпорядък в целия сърдечен живот, когато един висш Аз иска да излезе от душата. Добро упражнение е в продължение на месеци в определен час от деня да си даваш заповедта: Днес „в този определен час“ ще изпълниш „това“. Тогава постепенно човек стига дотам да си заповядва времето на

изпълнението и вида на нещото, което трябва да се изпълни, така, че изпълнението да е съвсем точно възможно. Така човек се издига над пагубното: „бих искал това; искам онова“, при което изобщо не мисли за изпълнимостта. Една велика личност кара една ясновидка да каже: „Обичам онзи, който невъзможното желае.“ (Гьоте, „Фауст“, II част.) И самата тази личност (Гьоте) казва: „Да живееш в идеята, значи да се отнасяш към невъзможното така, като че ли то е възможно.“ (Гьоте, „Изречения в проза“.) Такива изказвания обаче не бива да се използват като възражения срещу изложеното тук. Защото изискването, което поставят Гьоте и неговата ясновидка (Манто), може да изпълни само онзи, който първо се е изградил чрез влечението към онова, което е възможно, за да може след това чрез своята силна воля да се отнася именно към „невъзможното“ така, че то чрез неговата воля да се превърне в нещо възможно.

По отношение на света на чувствата душата трябва за духовното обучение да стигне до известна невъзмутимост. За това е нужно тази душа да стане господарка на изразяването на удоволствие и страдание, на радост и болка. Тъкмо по отношение на придобиването на това качество може да възникне не един предразсъдък. Човек би могъл да помисли, че ще стане тъп и безучастен към заобикалящия го свят, ако „не бива да се радва на радостното, не бива да изпитва болка от болезненото“. Но не за това става дума. Радостното трябва да радва душата, тъжното трябва да ѝ причинява болка. Тя трябва само да стигне дотам да владее изразяването на радост и болка, на удоволствие и неудоволствие. Ако човек се стреми към това, скоро ще забележи, че става не по-тъп, а напротив, по-възприемчив към всичко радостно и болезнено в обкръжението си, отколкото е бил по-рано. Наистина се изисква точно внимание към самия себе си в продължение на по-дълго време, ако човек иска да усвои качеството, за което става дума тук. Той трябва да внимава да може напълно да съпреживява удоволствие и страдание, без при това да се губи дотам, че да дава неволен израз на онова, което усеща. Не оправданата болка трябва да се потиска, а неволният плач; не отвращението от лошото дело, а сляпото бушуване на гнева; не вниманието към опасността, а безплодното „страхуване“ и т.н. – Само чрез такова

упражнение духовният ученик стига дотам да има в душата си онзи покой, който е необходим, за да не би при раждането и особено при проявата на дейност на висшия Аз душата да води редом с този висш Аз, като един вид двойник, един втори, нездрав живот. Тъкмо по отношение на тези неща човек не бива да се поддава на никакво самозаблуждение. На някого може да му се струва, че вече има известна невъзмутимост в обикновения живот и че затова това упражнение не му е нужно. Тъкмо такъв има двойна нужда от него. Защото човек може съвсем добре да е невъзмутим, когато е изправен пред нещата на обикновения живот; а после, при издигането във висш свят, липсата на равновесие, която е била само потисната, може да се прояви толкова по-силно. Трябва непременно да се осъзнае, че за духовното обучение е важно не толкова онова, което човек като че ли има отпреди, колкото това да упражнява съвсем закономерно онова, което му е нужно. Колкото и противоречиво да изглежда това изречение, то е вярно. Дори животът да е възпитал у човека това или онова, за духовното обучение служат качествата, които той сам е възпитал у себе си. Ако животът е научил човека на възбуденост, той трябва да се отучи от възбудеността; но ако животът го е научил на невъзмутимост, той трябва чрез самовъзпитание така да се разтърси, че изразът на душата да съответства на полученото впечатление. Който не може да се смее на нищо, владее живота си толкова малко, колкото и онзи, който, без да се владее, непрекъснато бива подбуждан към смях.

За мисленето и чувстването още едно средство за развитие е придобиването на качеството, което може да се нарече позитивност. Има една хубава легенда, която разказва за Христос Исус, че той минава заедно с няколко други хора покрай едно мъртво куче. Другите се извръщат от грозната гледка. Христос Исус говори с възхищение за хубавите зъби на животното. Човек може да се упражнява да поддържа спрямо света такова душевно състояние, каквото отговаря на смисъла на тази легенда. Погрешното, лошото, грозното не бива да пречи на душата да намира истинното, доброто и красивото навсякъде, където то е налице. Тази позитивност не бива да се бърка с липса на критичност, с произволното затваряне на очите пред

лошото, лъжливото и малоценното. Който се възхищава на „хубавите зъби“ на едно мъртво животно, той вижда и разлагащия се труп. Но този труп не му пречи да види хубавите зъби. Човек не може да намира лошото за добро, заблудата за истина; но може да стигне дотам, че лошото да не му пречи да вижда доброто, а заблудата – истинното.

Мисленето във връзка с волята претърпява известно узряване, ако човек се опитва никога да не позволява нещо, което е преживял или узнал от опит, да му отнеме непредубедената възприемчивост към нови преживявания. За духовния ученик мисълта „Това никога досега не съм го чувал, не го вярвам“ трябва напълно да загуби значението си. В продължение на известно време той трябва буквално навсякъде да се стреми при всеки повод да научава нещо ново от всяко нещо и всяко същество. От всеки полъх на вятъра, от всеки лист на дървото, от всяко бърборене на дете човек може да се учи, ако е готов да приложи гледна точка, която досега не е прилагал. Наистина по отношение на такава способност лесно може да се отиде твърде далеч. Съвсем не бива човек на определена възраст да пренебрегва опита, който е натрупал за нещата. Онова, което преживява в настоящето, той трябва да преценява според опита от миналото. Това се слага на едното блюдо на везните; на другото обаче при духовния ученик трябва да легне склонността да узнава все ново и ново. И преди всичко вярата във възможността, че новите преживявания могат да противоречат на старите.

С това са назовани пет качества на душата, които духовният ученик трябва да усвои при правилно обучение: господството над воденето на мислите, господството над волевите импулси, невъзмутимостта спрямо удоволствие и страдание, позитивността в преценката на света, непредубедеността в разбирането на живота. Който е употребил определени последователни периоди от време, за да се упражнява в придобиването на тези качества, ще трябва после още да доведе тези качества в душата до хармонично съзвучие. Той ще трябва, така да се каже, да ги упражнява едновременно по две и две, по три и едно и т.н., за да постигне хармония.

Описаните упражнения са посочени от методите на духовното обучение, защото, когато се изпълняват основно, те предизвикват у духовния ученик не само онова, което бе назовано по-горе като непосредствен резултат, но косвено водят след себе си и много друго, което е нужно по пътя към духовните светове. Който прави тези упражнения в достатъчна мяра, ще се натъкне по време на тях на някои недостатъци и грешки на своя душевен живот; и ще намери средствата, необходими тъкмо на него, за укрепването и затвърждаването на своя интелектуален живот, на живота на своите чувства и на живота на своя характер. Той сигурно ще има нужда и от някои други упражнения според своите способности, своя темперамент и характер; такива обаче се откриват, когато посочените бъдат обстойно преминати. Нещо повече, човек ще забележи, че представените упражнения косвено дават постепенно и онова, което отначало сякаш не се съдържа в тях. Ако например някой има твърде малко самоувереност, той ще може да забележи след съответно време, че чрез упражненията се появява необходимата самоувереност. И така е и по отношение на други душевни качества. (Особени, по-подробни упражнения могат да се намерят в моята книга „Как се постигат познания за висшите светове?“) – Важно е духовният ученик да може да издига посочените способности до все по-високи степени. Той трябва да доведе овладяването на мислите и усещанията дотам, че душата да придобие силата да създава периоди на пълен вътрешен покой, в които човек държи далеч от своя дух и от своето сърце всичко, което всекидневният, външен живот носи като щастие и страдание, като удовлетворения и грижи, дори като задачи и изисквания. В такива периоди в душата трябва да се допуска само онова, което самата тя иска да допусне в състоянието на вглъбяване. Спрямо това лесно може да се прояви предразсъдък. Би могло да възникне мнението, че човек ще се отчужди от живота и неговите задачи, ако се оттегля от него със сърцето и духа си за определени периоди от деня. В действителност обаче това съвсем не е така. Който се отдава по описания начин на периоди на вътрешна тишина и мир, у него от тях израстват и за задачите на външния живот толкова много и толкова мощни сили, че благодарение на това той изпълнява

житейските си задължения не само не по-лошо, но съвсем сигурно по-добре. – От голяма ценност е, когато в такива периоди човек се освободи напълно от мислите за своите лични работи, когато е в състояние да се издигне до онова, което засяга не само него, а изобщо човека в общ смисъл. Ако той е в състояние да изпълни душата си със съобщенията от висшия духовен свят, ако те могат да приковат интереса му в толкова висока степен, колкото някоя лична грижа или работа, тогава душата му ще извлече от това особени плодове. – Който се стреми по този начин да се намесва регулиращо в своя душевен живот, той ще стигне и до възможността за самонаблюдение, което гледа на собствените работи с такъв покой, сякаш са чужди. Да можеш да гледаш на собствените преживявания, на собствените радости и страдания като на тези на някой друг, е добра подготовка за духовното обучение. Човек постепенно стига до необходимата в това отношение степен, ако всеки ден, след като е завършил дневната си работа, оставя образите на дневните преживявания да минат пред духа му. Човек трябва да вижда самия себе си в образ сред своите преживявания; тоест да се разглежда в своя дневен живот като отвън. Човек придобива известна практика в такова самонаблюдение, ако започне с представянето на отделни малки части от този дневен живот. После става все по-сръчен и по-умел в такъв обратен преглед, така че след по-продължително упражнение ще може да го извършва изцяло за кратък отрязък от време. Това обратно съзерцаване на преживяванията има за духовното обучение особена ценност, защото довежда душата дотам да се освободи в представянето от иначе спазвания навик да следва с мисленето само хода на сетивно възприемаемите събития. При обратното мислене човек си представя правилно, но без да е обвързан от сетивно възприемаемия ход. Това е нужно за вживяването в свръхсетивния свят. От това представянето укрепва по здрав начин. Затова е добре освен дневния си живот човек да си представя в обратен ред и друго, например хода на една драма, на един разказ, на една поредица от тонове и т.н. – Идеалът за духовния ученик все повече ще бъде да се отнася към житейските събития, които го спохождат, така, че да ги оставя да идват към него с вътрешна сигурност и душевен покой и да ги преценява не според

своето душевно състояние, а според тяхното вътрешно значение и тяхната вътрешна стойност. Тъкмо като насочва поглед към този идеал, той ще си създаде душевната основа, за да може да се отдаде на описаните по-горе вглъбявания в символични и други мисли и усещания. Описаните тук условия трябва да бъдат изпълнени, защото свръхсетивното преживяване се изгражда върху почвата, на която човек стои в обикновения душевен живот, преди да влезе в свръхсетивния свят. Всяко свръхсетивно преживяване зависи по двоен начин от душевната изходна точка, на която човек стои преди влизането. Който не се грижи от самото начало да направи здравата способност за преценка основа на своето духовно обучение, той ще развие в себе си такива свръхсетивни способности, които възприемат духовния свят неточно и неправилно. Неговите духовни органи за възприятие ще се развият, така да се каже, неправилно. И както с едно дефектно или болно око човек не може да вижда правилно в сетивния свят, така не може да възприема правилно и с духовни органи, които не са изградени върху основата на здрава способност за преценка. – Който взема за изходна точка едно неморално душевно състояние, той се издига в духовните светове така, че духовното му виждане е като замаяно, като замъглено. Спрямо свръхсетивните светове той е като човек, който наблюдава сетивния свят в замаяност. Само че последният няма да стигне до никакви значими твърдения, докато духовният наблюдател в своята замаяност все пак е по-буден от човек в обикновеното съзнание. Затова неговите твърдения се превръщат в заблуди спрямо духовния свят.

Вътрешната солидност на имагинативната степен на познанието се постига, като описаните душевни вглъбявания (медитации) се подкрепят от онова, което може да се нарече привикване към „свободно от сетивността мислене“. Когато човек си създава мисъл въз основа на наблюдението във физически-сетивния свят, тази мисъл не е свободна от сетивността. Но не е така, че човек би могъл да образува само такива мисли. Човешкото мислене не е нужно да става празно и без съдържание, ако не се оставя да бъде изпълнено от сетивни наблюдения. Най-сигурният и най-близкият път за духовния ученик да стигне до такова свободно от сетивността

мислене може да бъде този: да направи фактите на висшия свят, съобщени му от духовната наука, собственост на своето мислене. Тези факти не могат да бъдат наблюдавани от физическите сетива. Въпреки това човек ще забележи, че може да ги разбере, стига само да има достатъчно търпение и постоянство. Без обучение човек не може да изследва във висшия свят, не може сам да прави наблюдения в него; но без висшето обучение може да разбере всичко, което изследователите съобщават оттам. И когато някой каже: „Как мога да приема на доверие онова, което казват духовните изследователи, след като сам не мога да го видя?“, това е напълно неоснователно. Защото е напълно възможно само чрез размишление да се стигне до сигурното убеждение: съобщеното е истина. И ако някой не може да си създаде това убеждение чрез размишление, причината не е в това, че човек не би могъл да „вярва“ в нещо, което не вижда, а единствено в това, че още не е приложил размишлението си достатъчно непредубедено, всеобхватно и основно. За да има яснота по този въпрос, човек трябва да вземе предвид, че човешкото мислене, когато енергично се стегне вътрешно, може да разбере повече, отколкото обикновено си въобразява. В самата мисъл всъщност вече се съдържа една вътрешна същност, която е във връзка със свръхсетивния свят. Душата обикновено не съзнава тази връзка, защото е свикнала да прилага способността за мислене само към сетивния свят. Затова тя смята за неразбираемо онова, което ѝ се съобщава от свръхсетивния свят. Това обаче е разбираемо не само за едно мислене, възпитано чрез духовно обучение, но за всяко мислене, което съзнава пълната си сила и иска да си служи с нея. – Като непрестанно прави своя собственост онова, което казва духовното изследване, човек свиква с едно мислене, което не черпи от сетивните наблюдения. Научава се да разпознава как във вътрешността на душата мисъл се вплита в мисъл, как мисъл търси мисъл дори когато мисловните връзки не са предизвикани от силата на сетивното наблюдение. Съществено при това е, че така човек осъзнава как светът на мислите има вътрешен живот, как, като действително мисли, вече се намира в областта на един свръхсетивен жив свят. Човек си казва: В мен има нещо, което изгражда мисловен организъм; но аз все пак съм едно с това „нещо“.

Така, в отдадеността към свободното от сетивността мислене, човек преживява, че съществува нещо същностно, което се влива в нашия вътрешен живот, както свойствата на сетивните неща се вливат в нас чрез нашите физически органи, когато наблюдаваме сетивно. Там вън в пространството – така си казва наблюдателят на сетивния свят – има една роза; тя не ми е чужда, защото ми се възвестява чрез своя цвят и своя аромат. Нужно е само човек да е достатъчно непредубеден, за да си каже тогава, когато в него работи свободното от сетивността мислене, съвсем аналогично: възвестява ми се нещо същностно, което свързва в мен мисъл с мисъл, което оформя мисловен организъм. Има обаче разлика в усещанията спрямо онова, което има пред очи наблюдателят на външния сетивен свят, и онова, което се възвестява като същностно в свободното от сетивността мислене. Първият наблюдател чувства, че стои извън розата; онзи, който е отдаден на свободното от сетивността мислене, чувства същностното, което се възвестява в него, като в себе си, чувства се едно с него. Който повече или по-малко съзнателно иска да признае за същностно само онова, което застава срещу него като външен предмет, той наистина няма да може да стигне до чувството: онова, което е нещо същностно само за себе си, може да ми се възвести и чрез това, че съм като слят в едно с него. За да вижда човек правилно в това отношение, той трябва да може да има следното вътрешно преживяване. Трябва да се научи да различава между мисловните връзки, които създава по собствен произвол, и онези, които преживява в себе си, когато остави такъв собствен произвол да замлъкне в него. В последния случай човек може тогава да каже: Оставам в себе си съвсем тих; не предизвиквам никакви мисловни връзки; отдавам се на онова, което „мисли в мен“. Тогава е напълно оправдано да се каже: в мен действа нещо същностно само за себе си, както е оправдано да се каже: върху мен действа розата, когато виждам определено червено, възприемам определен аромат. – При това няма противоречие в това, че човек все пак черпи съдържанието на своите мисли от съобщенията на духовните изследователи. Тогава мислите наистина вече са налице, когато човек им се отдава; но той не може да ги мисли, ако не ги пресъздава във всеки отделен случай отново в душата. Тъкмо за това

става дума: духовният изследовател да събужда у своя слушател и читател такива мисли, които те тепърва трябва да извлекат от себе си, докато онзи, който описва сетивно-действителното, посочва нещо, което слушателят и читателят могат да наблюдават в сетивния свят.

(Пътят, който води чрез съобщенията на духовната наука към свободното от сетивността мислене, е напълно сигурен. Има обаче и друг, който е по-сигурен и преди всичко по-точен, но затова пък за много хора и по-труден. Той е представен в моите книги „Теория на познанието на Гьотевия светоглед“ и „Философия на свободата“. Тези съчинения предават онова, което човешката мисъл може да си изработи, когато мисленето не се отдава на впечатленията на физически-сетивния външен свят, а само на себе си. Тогава в човека работи като живо в себе си същество чистото мислене, а не онова, което само се движи в спомени за сетивното. При това в посочените съчинения не е включено нищо от съобщенията на самата духовна наука. И все пак е показано, че чистото, работещо само в себе си мислене може да придобие разяснения за света, живота и човека. Тези съчинения стоят на една много важна междинна степен между познаването на сетивния свят и това на духовния свят. Те предлагат онова, което мисленето може да придобие, когато се издигне над сетивното наблюдение, но все още избягва да влезе в духовното изследване. Който остави тези съчинения да действат върху цялата му душа, той вече стои в духовния свят; само че този свят му се представя като свят на мислите. Който се чувства в състояние да остави такава междинна степен да действа върху него, той върви по сигурен път; и чрез това може да извоюва в себе си чувство спрямо висшия свят, което през цялото следващо време ще му носи най-прекрасните плодове.)

Целта на вглъбяването (медитацията) в описаните по-горе символични представи и усещания е, точно казано, изграждането на висшите органи за възприятие в астралното тяло на човека. Те отначало се създават от субстанцията на това астрално тяло. Тези нови органи за наблюдение опосредстват един нов свят и в този нов свят човекът се опознава като един нов Аз. Онези нови органи се различават от органите за наблюдение на сетивно-физическия свят още по

това, че са дейни органи. Докато окото и ухото се държат пасивно и оставят светлината и тона да действат върху тях, за духовно-душевните органи за възприятие може да се каже, че са в непрекъсната дейност, докато възприемат, и че обхващат своите предмети и факти, така да се каже, в пълно съзнание. Оттук се поражда чувството, че духовно-душевното познание е сливане със съответните факти, „живеене в тях". – Отделните образуващи се духовно-душевни органи човек може за сравнение да нарече „лотосови цветове", съответно на формата, която свръхсетивното съзнание трябва да си създаде (имагинативно) за тях. (Разбира се, трябва да е ясно, че такова обозначение има не повече общо с нещата, отколкото изразът „крило", когато се говори за „крилата на белите дробове".) Чрез съвсем определени видове вътрешно вглъбяване се въздейства върху астралното тяло така, че се образува един или друг духовно-душевен орган, един или друг „лотосов цвят". След всичко изложено в тази книга би трябвало да е излишно да се подчертава, че тези „органи за наблюдение" не бива да се представят като нещо, което в представата за своя сетивен образ е отпечатък на своята действителност. Тези „органи" са именно свръхсетивни и се състоят в определено оформена душевна дейност; и те съществуват само дотолкова и само докато тази душевна дейност се упражнява. С тези органи у човека има нещо, което може да се съзерцава като сетивно възприемаемо, толкова малко, колкото около него има някаква „мъгла", когато той мисли. Който непременно иска да си представя свръхсетивното сетивно, изпада именно в недоразумения. Макар тази забележка да е излишна, нека тя стои тук, защото отново и отново има привърженици на свръхсетивното, които искат в своите представи да имат само нещо сетивно; и защото отново и отново има противници на свръхсетивното познание, които мислят, че духовният изследовател говори за „лотосови цветове" като за по-фини сетивно възприемаеми образувания. Всяка правилна медитация, която се прави с оглед на имагинативното познание, има своето въздействие върху един или друг орган. (В моята книга „Как се постигат познания за висшите светове?" са посочени някои от методите на медитацията и на упражняването, които действат върху един или друг орган.) Едно правилно обучение подрежда отделните

упражнения на духовния ученик и ги редува така, че органите да могат да се развиват съответно поотделно, едновременно или един след друг. За това развитие от духовния ученик се изискват много търпение и постоянство. Който има само такава мяра търпение, каквато обикновените житейски условия по правило дават на човека, няма да има достатъчно. Защото трае дълго, често много, много дълго, докато органите стигнат дотам, че духовният ученик да може да ги използва за възприятия във висшия свят. В този момент за него настъпва онова, което се нарича просветление, за разлика от подготовката или очистването, което се състои в упражненията за развитието на органите. (Говори се за „очистване“, защото чрез съответните упражнения ученикът се очиства за определена област от вътрешния живот от всичко, което идва само от сетивния свят на наблюдението.) Напълно е възможно човек и преди същинското просветление многократно да получава „светкавици“ от един висш свят. Такива той трябва да приема с благодарност. И те вече могат да го направят свидетел на духовния свят. Но той не бива и да се колебае, ако това изобщо не се случва през неговото време на подготовка, което може би му се струва прекалено дълго. Който изобщо може да изпадне в нетърпение, „защото още нищо не вижда“, той още не е придобил правилното отношение към един висш свят. Последното е схванал само онзи, за когото упражненията, които прави чрез обучението, могат да бъдат нещо като самоцел. Та това упражняване в действителност е работа върху нещо духовно-душевно, а именно върху собственото астрално тяло. И човек може да „чувства“ дори когато „не вижда нищо“: „Аз работя духовно-душевно.“ Само ако човек си е съставил от самото начало определено мнение какво всъщност иска да „види“, тогава няма да има това чувство. Тогава ще смята за нищо онова, което в действителност е нещо безмерно значимо. Човек обаче трябва да следи с тънко внимание всичко, което преживява по време на упражняването и което е толкова коренно различно от всички преживявания в сетивния свят. Тогава той вече ще забележи, че не работи в своето астрално тяло като в някаква безразлична субстанция, а че в него живее един съвсем друг свят, за който чрез сетивния живот не знае нищо. Висши същества

действат върху астралното тяло, както физически-сетивният външен свят действа върху физическото тяло. И човек се „натъква“ на висшия живот в собственото си астрално тяло, стига само да не се затваря пред него. Когато някой отново и отново си казва: „Не възприемам нищо“, тогава най-често е така, че си е въобразил, че това възприятие трябва да изглежда така или иначе; и понеже не вижда онова, за което си въобразява, че трябва да го види, той казва: „Не виждам нищо.“

Който обаче усвои правилната нагласа спрямо упражняването в обучението, той ще има в това упражняване все повече нещо, което обича заради самото него. Тогава обаче той знае, че чрез самото упражняване стои в един духовно-душевен свят, и чака с търпение и примирение какво ще последва по-нататък. Тази нагласа най-добре може да стигне до съзнанието на духовния ученик чрез следните думи: „Искам да правя всичко, което ми е подходящо като упражнения, и знам, че в съответното време ще ми бъде дадено толкова, колкото е важно за мен. Не го искам нетърпеливо; но винаги се подготвям да го приема.“ Срещу това не може да се възрази и следното: „Значи духовният ученик трябва да върви пипнешком в тъмното, може би безмерно дълго време; защото това, че е на правилния път със своето упражняване, може да му се покаже едва когато е налице успехът.“ Не е обаче така, че едва успехът може да донесе познанието за правилността на упражняването. Когато ученикът се отнася правилно към упражненията, тогава удовлетворението, което има от самото упражняване, а не едва успехът, му дава яснотата, че прави нещо правилно. Правилното упражняване в областта на духовното обучение се свързва именно с едно удовлетворение, което не е просто удовлетворение, а познание. А именно познанието: правя нещо, за което виждам, че ме води напред по правилната линия. Всеки духовен ученик може да има това познание във всеки момент, стига само да следи с тънко внимание своите преживявания. Ако не прилага това внимание, тогава той минава покрай преживяванията, като потънал в мисли пешеходец, който не вижда дърветата от двете страни на пътя, макар че би ги видял, ако насочеше погледа си внимателно към тях. – Съвсем не е желателно да се ускорява настъпването на някакъв друг успех освен онзи, който винаги се

получава при упражняването. Защото това лесно би могло да бъде само най-малката част от онова, което всъщност трябва да настъпи. По отношение на духовното развитие частичният успех често е причина за силно забавяне на пълния успех. Движението сред такива форми на духовния живот, каквито отговарят на частичния успех, притъпява чувствителността към влиянията на силите, които водят към по-високи точки на развитието. А печалбата, която човек постига с това, че все пак „е надникнал“ в духовния свят, е само привидна; защото това надникване не може да даде истината, а само измамни образи.

Духовно-душевните органи, лотосовите цветове, се образуват така, че за свръхсетивното съзнание у човека, който е в обучение, те се явяват като в близост до определени физически телесни органи. Измежду тези душевни органи тук трябва да бъдат назовани: онзи, който се усеща като в близост до средата между веждите (така наречените двулистен лотосов цвят), онзи в областта на гръкляна (шестнадесетлистният лотосов цвят), третият в областта на сърцето (дванадесетлистният лотосов цвят), четвъртият в областта на стомашната ямка. Други такива органи се явяват в близост до други физически части на тялото. (Имената „дву-“ или „шестнадесетлистен“ могат да се употребяват, защото съответните органи могат да се сравнят с цветя със съответен брой листа.)

Лотосовите цветове се осъзнават в астралното тяло. В момента, в който човек е развил един или друг от тях, той знае също, че го има. Чувства, че може да си служи с тях и че чрез тяхното използване действително влиза в един висш свят. Впечатленията, които получава от този свят, в някои отношения още приличат на тези от физически-сетивния. Който познава имагинативно, ще може да говори за новия висш свят така, че да обозначава впечатленията като усещания за топлина или студ, като възприятия на тон или слово, като въздействия на светлина или цветове. Защото той ги преживява като такива. Той обаче съзнава, че тези възприятия в имагинативния свят изразяват нещо друго, отколкото в сетивно-действителния. Той разпознава, че зад тях стоят не физически-веществени причини, а душевно-духовни. Когато има нещо като впечатление от топлина, той не го

приписва например на парче нагорещено желязо, а го разглежда като излъчване на един душевен процес, какъвто досега е познавал само в своя вътрешен душевен живот. Той знае, че зад имагинативните възприятия стоят душевни и духовни неща и процеси, както зад физическите възприятия стоят веществено-физически същества и факти. – Към това сходство на имагинативния с физическия свят се прибавя обаче една важна разлика. Във физическия свят има нещо, което в имагинативния се проявява съвсем иначе. В първия може да се наблюдава непрекъснато възникване и изчезване на нещата, смяна на раждане и смърт. В имагинативния свят на мястото на това явление застава трайно превръщане на едното в другото. Във физическия свят човек вижда например как едно растение загива. В имагинативния, в същата степен, в която растението увяхва, се показва възникването на друго образувание, което не е физически възприемаемо и в което загиващото растение постепенно се превръща. Когато растението е изчезнало, това образувание е напълно развито на неговото място. Раждане и смърт са представи, които в имагинативния свят губят значението си. На тяхно място застава понятието за превръщане на едното в другото. – Тъкмо защото това е така, за имагинативното познание стават достъпни онези истини за същността на човека, които бяха съобщени в тази книга в главата „Същност на човечеството“. За физически-сетивното възприемане са възприемаеми само процесите на физическото тяло. Те се разиграват в „областта на раждането и смъртта“. Другите членове на човешката природа – жизненото тяло, сетивното тяло и Азът – са подчинени на закона на превръщането и тяхното възприемане се открива пред имагинативното познание. Който е напреднал до него, възприема как от физическото тяло като че ли се отделя онова, което с умирането продължава да живее в друг вид съществуване.

Развитието обаче не спира в имагинативния свят. Човекът, който би искал да остане в него, наистина би възприемал съществата, които се превръщат; но не би могъл да тълкува процесите на превръщане, не би могъл да се ориентира в новопридобития свят. Имагинативният свят е неспокойна област. В него навсякъде има само подвижност, превръщане; никъде няма точки на покой. – До такива точки на

покой човек стига едва когато се развие отвъд имагинативната степен на познание до онова, което може да бъде наречено „познание чрез инспирация“. – Не е необходимо онзи, който търси познанието на свръхсетивния свят, да се развива, да речем, така, че първо да усвои в пълна мяра имагинативното познаване и едва след това да пристъпи към „инспирацията“. Упражненията му могат да бъдат устроени така, че успоредно да вървят онова, което води към имагинацията, и онова, което води към инспирацията. Тогава след съответно време той ще навлезе в един по-висш свят, в който не само възприема, но в който може и да се ориентира, който умее да тълкува. Напредъкът по правило наистина ще протича така, че първо пред духовния ученик ще се явят някои явления от имагинативния свят и след известно време у него ще се появи усещането: Сега започвам и да се ориентирам. – Въпреки това светът на инспирацията е нещо съвсем ново в сравнение със света на самата имагинация. Чрез имагинацията човек възприема превръщането на един процес в друг, чрез инспирацията опознава вътрешни свойства на същества, които се превръщат. Чрез имагинацията човек познава душевното проявление на съществата; чрез инспирацията прониква в тяхната духовна вътрешност. Преди всичко човек познава множество духовни същества и отношения на едното към другото. И във физически-сетивния свят, разбира се, човек има работа с множество различни същества; в света на инспирацията обаче това множество е с друг характер. Там всяко същество се намира в съвсем определени отношения към другите, не както във физическия свят – чрез външно въздействие върху него, а чрез своето вътрешно естество. Когато човек възприема едно същество в инспирирания свят, не се проявява външно въздействие върху друго, което би могло да се сравни с въздействието на едно физическо същество върху друго, а съществува отношение на едното към другото чрез вътрешното естество на двете същества. Това отношение може да се сравни с отношение във физическия свят, ако за целта се избере отношението помежду отделните звукове или букви на една дума. Когато имаме пред себе си думата „човек“, тя възниква от съзвучието на звуковете: Ч-о-в-е-к. От Ч към О например не преминава тласък или някакво друго външно въздействие, а двата звука действат

заедно, и то в рамките на едно цяло, чрез своето вътрешно естество. Затова наблюдението в света на инспирацията може да се сравни само с четене; и същества в този свят действат върху наблюдаващия като писмени знаци, които той трябва да опознае и чиито отношения трябва да му се разкрият като свръхсетивно писмо. Затова духовната наука може за сравнение да нарече познанието чрез инспирация и „четене на скритото писмо“.

Как се чете чрез това „скрито писмо“ и как може да се съобщи прочетеното, сега ще бъде изяснено въз основа на самите предходни глави на тази книга. Първо беше описана същността на човека, както тя се изгражда от различни членове. После беше показано как световното същество, върху което се развива човекът, преминава през различните състояния: сатурновото, слънчевото, лунното и земното състояние. Възприятията, чрез които могат да се познаят членовете на човека, от една страна, и последователните състояния на Земята и на нейните предходни превръщания, от друга, се разкриват на имагинативното познание. Но по-нататък е необходимо да се познае какви отношения съществуват между сатурновото състояние и физическото човешко тяло, слънчевото състояние и етерното тяло и т.н. Трябва да се покаже, че зародишът на физическото човешко тяло е възникнал още по време на сатурновото състояние, че после той се е развивал по-нататък до сегашния си облик по време на слънчевото, лунното и земното състояние. Трябваше например също да се посочи какви промени са станали с човешкото същество поради това, че някога Слънцето се отдели от Земята и че нещо подобно стана с Луната. Трябваше по-нататък да се съобщи какво е взаимодействало, за да могат в човечеството да настъпят такива промени, каквито се изразяват в преобразуванията по време на атлантската епоха, каквито се изразяват в последователните периоди – индийския, праперсийския, египетския и т.н. Описанието на тези връзки не произтича от имагинативното възприятие, а от познанието чрез инспирация, от четенето на скритото писмо. За това „четене“ имагинативните възприятия са като букви или звукове. Но това „четене“ е необходимо не само за изяснения като току-що охарактеризираните. Дори жизнения път на целия човек не бихме могли да разберем,

ако го разглеждаме само чрез имагинативното познание. Тогава наистина бихме възприели как с умирането душевно-духовните членове се отделят от онова, което остава във физическия свят; но не бихме разбрали отношенията на онова, което става с човека след смъртта, към предходните и последващите състояния, ако не можем да се ориентираме в имагинативно възприетото. Без познанието чрез инспирация имагинативният свят би си останал като писмо, в което човек се взира, но което не е в състояние да прочете. Когато духовният ученик напредва от имагинацията към инспирацията, много скоро му става ясно колко погрешно би било да се откаже от разбирането на великите световни явления и да иска да се ограничи само с фактите, които, така да се каже, засягат най-близкия човешки интерес. Който не е посветен в тези неща, би могъл да каже следното: „На мен ми се струва важно само да узная съдбата на човешката душа след смъртта; ако някой ми съобщи нещо за това, това ми е достатъчно – защо духовната наука ми представя такива далечни неща като сатурново, слънчево състояние, отделяне на Слънцето и на Луната и т.н.?“ Но който е правилно въведен в тези неща, той се научава да разбира, че истинско знание за онова, което иска да узнае, никога не може да се постигне без познание на онова, което му изглежда толкова ненужно. Описанието на състоянията на човека след смъртта остава напълно неразбираемо и без стойност, ако човек не може да го свърже с понятия, които са взети от онези далечни неща. Дори най-простото наблюдение на свръхсетивно познаващия налага той да се запознае с такива неща. Когато например едно растение преминава от състоянието на цъфтеж в състоянието на плод, свръхсетивно наблюдаващият човек вижда как протича превръщане в едно астрално същество, което по време на цъфтежа е покривало и обгръщало растението отгоре като облак. Ако не беше настъпило опложданeто, това астрално същество би преминало в съвсем друг облик от онзи, който то е приело вследствие на опложданeто. А целия процес, възприет чрез свръхсетивното наблюдение, човек разбира, ако се е научил да разбира неговата същност въз основа на онзи велик световен процес, който се е извършил със Земята и с всичките ѝ обитатели по времето на отделянето на Слънцето. Преди

оплождането растението се намира в такова положение, в каквото е била цялата Земя преди отделянето на Слънцето. След оплождането цветът на растението изглежда такъв, каквато е била Земята, когато Слънцето се беше отделило и лунните сили бяха още в нея. Ако човек е усвоил представите, които могат да бъдат придобити от отделянето на Слънцето, той ще възприеме съобразно с нещата тълкуването на процеса на оплождане при растенията, като ще каже: Растението преди оплождането е в слънчево състояние, след него – в лунно състояние. Безусловно е така, че и най-малкият процес в света може да бъде разбран само тогава, когато в него се познае отражение на велики световни процеси. Иначе той остава по своята същност толкова неразбираем, колкото остава Мадоната на Рафаел за онзи, който може да вижда само едно малко синьо петънце, докато всичко друго е покрито. – Всичко, което става с човека, е отражение на всички онези велики световни процеси, които имат отношение към неговото съществуване. Ако човек иска да разбере наблюденията на свръхсетивното съзнание върху явленията между раждането и смъртта и отново от смъртта до едно ново раждане, той може да направи това, ако е придобил способността да разшифрова имагинативните наблюдения чрез представите, които е усвоил при разглеждането на великите световни процеси. – Именно това разглеждане дава ключа към разбирането на човешкия живот. Затова в смисъла на духовната наука наблюдението на Сатурн, на Слънцето, на Луната и т.н. е същевременно наблюдение на човека.

Чрез инспирацията човек стига дотам да познае отношенията между съществата на висшия свят. Чрез една по-нататъшна степен на познанието става възможно тези същества да се познаят в самата им вътрешност. Тази степен на познание може да бъде наречена интуитивно познание. (Интуиция е дума, която в обикновения живот се употребява погрешно за неясно, неопределено прозрение в нещо, за един вид хрумване, което понякога съвпада с истината, но чиято основателност засега не може да бъде доказана. Онова, което се има предвид тук, естествено, няма нищо общо с този вид „интуиция“. Интуиция означава тук познание с най-висока, най-светла яснота, чиято основателност човек, когато го притежава, съзнава в най-пълния

смисъл.) – Да познаеш едно сетивно същество, означава да стоиш извън него и да го преценяваш според външното впечатление. Да познаеш едно духовно същество чрез интуиция, означава да си станал напълно едно с него, да си се съединил с неговата вътрешност. Стъпка по стъпка духовният ученик се изкачва до такова познание. Имагинацията го довежда дотам да не усеща вече възприятията като външни свойства на същества, а да познава в тях излъчвания на душевно-духовното; инспирацията го води по-нататък във вътрешността на съществата: чрез нея той се научава да разбира какво са тези същества едно за друго; в интуицията той прониква в самите същества. – Въз основа на самото изложение в тази книга отново може да се покаже какво значение има интуицията. В предходните глави не само се говореше за това как протича ходът на сатурновото, слънчевото, лунното развитие и т.н., но беше съобщено и че в този ход по най-различен начин участват същества. Бяха посочени Престоли или Духове на волята, Духове на мъдростта, на движението и т.н. При земното развитие се говореше за духовете на Луцифер, на Ариман. Световният строеж беше сведен до съществата, които участват в него. Онова, което може да се узнае за тези същества, се придобива чрез интуитивното познание. То е необходимо още и тогава, когато човек иска да познае жизнения път на човека. Онова, което след смъртта се освобождава от физическата телесност на човека, впоследствие преминава през различни състояния. Състоянията непосредствено след смъртта биха могли все още до известна степен да се опишат чрез имагинативното познание. Но онова, което става после, когато човек продължава напред във времето между смъртта и едно ново раждане, би трябвало да остане съвсем неразбираемо за имагинацията, ако към нея не се прибавеше инспирацията. Само инспирацията може да изследва онова, което може да се каже за живота на човека след пречистването в „царството на духовете“. Но след това идва нещо, за което инспирацията вече не е достатъчна, където тя, така да се каже, губи нишката на разбирането. Има едно време от човешкото развитие между смъртта и едно ново раждане, когато човешкото същество е достъпно само за интуицията. – Но тази част от човешката същност е винаги в човека; и ако искаме да

я разберем според нейната истинска вътрешност, трябва да я търсим чрез интуицията и във времето между раждането и смъртта. Който би искал да познае човека само със средствата на имагинацията и инспирацията, на него биха му убягнали тъкмо процесите на неговата най-съкровена същност, които се разиграват от въплъщение към въплъщение. Затова само интуитивното познание прави възможно изследването на повторните земни животи и на кармата съобразно с нещата. Всичко, което трябва да бъде съобщено като истина за тези процеси, трябва да произхожда от изследване чрез интуитивно познание. – И ако човек иска да познае самия себе си според своята вътрешна същност, той може да направи това само чрез интуиция. Чрез нея той възприема онова, което в него се движи напред от земен живот към земен живот.

Познанието чрез инспирация и интуиция човек също може да постигне само чрез душевно-духовни упражнения. Те са подобни на онези, които бяха описани като „вътрешно вглъбяване“ (медитация) за постигане на имагинацията. Но докато при онези упражнения, които водят към имагинацията, се осъществява свързване с впечатленията от сетивно-физическия свят, при упражненията за инспирацията това свързване трябва все повече да отпада. За да си изясним какво трябва да стане тук, нека отново помислим за символа на розенкройцерския кръст. Когато човек се вглъбява в него, той има пред себе си образ, чиито части са взети от впечатления на сетивния свят: черният цвят на кръста, розите и т.н. Но съчетаването на тези части в розенкройцерския кръст не е взето от сетивно-физическия свят. Ако сега духовният ученик се опита да остави черния кръст, а също и червените рози като образи на сетивно-действителни неща, да изчезнат напълно от съзнанието му и да задържи в душата само онази духовна дейност, която е съчетала тези части, тогава той има средство за такава медитация, която постепенно го води към инспирацията. Нека човек се попита в душата си приблизително по следния начин: Какво направих вътрешно, за да съединя кръст и роза в символа? Онова, което направих (собствения си душевен процес), искам да задържа; а самия образ искам да оставя да изчезне от съзнанието. После искам да почувствам в себе си всичко, което душата ми е направила, за

да създаде образа, но самия образ не искам да си представям. Сега искам да живея съвсем вътрешно в собствената си дейност, която е създала образа. Значи искам да се вглъбя не в образ, а в собствената си душевна дейност, която създава образи. Такова вглъбяване трябва да се извърши с много символи. Това води после до познание чрез инспирация. Друг пример би бил следният: човек се вглъбява в представата за едно възникващо и отмиращо растение. Оставя да възникне в душата образът на едно постепенно израстващо растение как то покълва от семето, как разгръща лист след лист, до цвета и плода. После отново как започва увяхването, до пълното разпадане. Чрез вглъбяването в такъв образ човек постепенно стига до чувство за възникване и отмиране, за което растението е вече само образ. От това чувство може после, ако упражнението се продължава упорито, да се образува имагинацията на онова превръщане, което лежи в основата на физическото възникване и отмиране. Но ако човек иска да стигне до съответната инспирация, тогава трябва да направи упражнението още по друг начин. Трябва да обърне вниманието си към собствената си душевна дейност, която от образа на растението е придобила представата за възникване и отмиране. Трябва сега да остави растението да изчезне напълно от съзнанието и да се вглъби само в онова, което сам е направил вътрешно. Само чрез такива упражнения е възможно изкачване до инспирацията. Отначало за духовния ученик няма да бъде съвсем лесно да разбере в пълен обхват как трябва да се заеме с такова упражнение. Това идва оттам, че човекът, който е свикнал да оставя вътрешния си живот да се определя от външните впечатления, веднага изпада в несигурност и пълна неустойчивост, когато трябва да разгърне още и един душевен живот, който е отхвърлил всяко свързване с външни впечатления. В още по-висока степен, отколкото при придобиването на имагинации, духовният ученик трябва да е наясно по отношение на тези упражнения за инспирация, че би трябвало да ги предприема само ако успоредно с тях взема всички мерки, които могат да водят до осигуряване и укрепване на способността за преценка, на живота на чувствата и на характера. Ако вземе тези мерки, той ще постигне чрез тях двоен резултат. Първо, чрез упражненията той няма да може да загуби равновесието на своята

личност при свръхсетивното виждане; второ, той същевременно ще придобие способността действително да изпълнява онова, което се изисква в тези упражнения. Човек ще казва за тези упражнения, че са трудни, само докато още не е усвоил съвсем определено душевно състояние, съвсем определени чувства и усещания. Скоро ще придобие разбиране и способност за упражненията онзи, който с търпение и постоянство култивира в душата си такива вътрешни качества, които са благоприятни за покълването на свръхсетивни познания. Който свикне по-често да се обръща към своята вътрешност така, че при това не толкова да се рови в мисли за самия себе си, колкото тихо да подрежда и преработва в себе си опита, придобит в живота, той ще спечели много. Той ще види, че човек обогатява своите представи и чувства, когато поставя един житейски опит във връзка с друг. Ще забележи в каква висока степен човек научава нещо ново не само като има нови впечатления и нови преживявания, но и като оставя старите да работят в него. И който при това подхожда така, че оставя своите преживявания, дори и своите придобити мнения, да играят едни срещу други, като че ли самият той със своите симпатии и антипатии, със своите лични интереси и чувства изобщо не участва, той ще подготви особено добра почва за свръхсетивните познавателни сили. Той в действителност ще изгради онова, което може да се нарече богат вътрешен живот. Но преди всичко важното е съразмерността и равновесието на душевните качества. Когато се отдава на определена душевна дейност, човек е твърде лесно склонен да изпадне в едностранчивост. Така, когато забележи предимството на вътрешното размишление и на пребиваването в собствения свят на представите, той може да придобие такава склонност към това, че все повече се затваря за впечатленията от външния свят. Но това води до изсъхване и опустошаване на вътрешния живот. Най-далеч стига онзи, който наред със способността да се оттегля в своята вътрешност, запазва и откритата възприемчивост за всички впечатления от външния свят. И при това не е нужно да се мисли само за т.нар. значителни впечатления на живота, а всеки човек във всяко положение – дори и в най-бедните четири стени – може да преживее достатъчно, ако само държи усета си за това възприемчив.

Не е нужно преживяванията тепърва да се търсят; те са навсякъде. – От особено значение е също как преживяванията се преработват в душата на човека. Някой може например да узнае от опит, че една почитана от него или от други личност има това или онова качество, което той трябва да определи като недостатък на характера. Чрез такъв опит човек може да бъде подтикнат към размисъл в две посоки. Той може просто да си каже: Сега, след като разбрах това, не мога вече да почитам онази личност по същия начин, както преди. Или пък може да си постави въпроса: Как е възможно почитаната личност да е обременена с онзи недостатък? Как трябва да си представя, че недостатъкът не е само недостатък, а нещо, причинено от живота на личността, може би тъкмо от нейните велики качества? Човек, който си поставя тези въпроси, може би ще стигне до извода, че забелязването на недостатъка ни най-малко не може да намали неговото почитание. Чрез такъв извод човек всеки път ще е научил нещо, ще е прибавил нещо към своето разбиране на живота. Но разбира се, би било лошо за онзи, който би позволил доброто в такъв подход към живота да го подведе да извинява всичко възможно у лица или неща, към които изпитва склонност, или дори да придобие навика да оставя без внимание всичко, заслужаващо порицание, защото това му носи полза за вътрешното му развитие. Последното всъщност не е налице тогава, когато човек получава от самия себе си подтика не просто да порицава недостатъците, а да ги разбира; а само когато такова поведение се изисква от самия съответен случай, независимо какво печели или губи при това онзи, който преценява. Напълно вярно е: учиш се не чрез осъждането на недостатъка, а само чрез неговото разбиране. Но който заради разбирането би искал непременно да изключи неодобрението, и той не би стигнал далеч. И тук важното не е едностранчивостта в едната или другата посока, а съразмерността и равновесието на душевните сили. – И съвсем особено е така с едно душевно качество, което е изключително важно за развитието на човека: с онова, което се нарича чувство на почитание (преданост). Който развива това чувство в себе си или по щастлива природна дарба го притежава от самото начало, той има добра почва за свръхсетивните познавателни сили. Който в детството и младостта си е

могъл да гледа с отдадено възхищение нагоре към личности, както и към високи идеали, в неговата душевна основа има нещо, в което свръхсетивните познания виреят особено добре. И който при зряла преценка в по-късния живот гледа към звездното небе и с безрезервна отдаденост усеща с възхищение откровението на високи сили, той тъкмо чрез това става зрял за познаването на свръхсетивните светове. Същото се отнася за онзи, който е в състояние да се възхищава от силите, които действат в човешкия живот. И не е от малко значение, ако човек и като вече зрял човек може да изпитва почитание до най-висока степен към други хора, чиято стойност предчувства или вярва, че познава. Само там, където има такова почитание, може да се открие изгледът към висшите светове. Който не може да почита, в никакъв случай няма да стигне особено далеч в своето познание. Който не иска да признава нищо в света, за него същността на нещата остава затворена. – Но който позволи на чувството на почитание и отдаденост да го подведе да умъртви напълно в себе си здравото самосъзнание и доверието в себе си, той прегрешава срещу закона на съразмерността и равновесието. Духовният ученик непрекъснато ще работи върху себе си, за да става все по-зрял и по-зрял; но тогава той може и да има доверие в собствената си личност и да вярва, че нейните сили растат все повече. Който стигне в себе си до правилни усещания в тази посока, той си казва: В мен лежат скрити сили и мога да ги извлека от своята вътрешност. Затова там, където виждам нещо, което трябва да почитам, защото стои над мен, не е нужно само да го почитам, а смея да вярвам, че мога да развия в себе си всичко онова, което ме прави равен на това или онова почитано. Колкото по-голяма е у един човек способността да насочва вниманието си към определени процеси на живота, които не са от самото начало познати на личната преценка, толкова по-голяма е за него възможността да си създаде основи за развитие нагоре към духовните светове. Един пример може да направи това нагледно. Да предположим, че един човек попада в житейско положение, в което може да извърши или да пропусне определено действие. Преценката му казва: Направи това. Но в усещанията му все пак има някакво необяснимо нещо, което го въздържа от делото. Може сега да е така, че човекът не обръща

внимание на това необяснимо нещо, а просто извършва действието така, както съответства на способността му за преценка. Но може да е и така, че човекът отстъпва пред порива на онова необяснимо нещо и пропуска действието. Ако после той проследи нещата по-нататък, може да се окаже, че би последвало нещастие, ако беше последвал преценката си, но че от пропускането е произлязло благо. Такъв опит може да насочи мисленето на човека в съвсем определена посока. Той може да си каже: В мен живее нещо, което ме води по-правилно от онази степен на способност за преценка, която имам сега. Трябва да държа усета си открит за това „нещо в мен“, до което със своята способност за преценка още изобщо не съм узрял. Много благоприятно влияе на душата, когато тя насочва вниманието си към такива случаи в живота. Тогава ѝ се разкрива като в здраво предчувствие, че в човека има повече от онова, което той може да обхване в даден момент със своята сила на преценката. Такова внимание води към разширяване на душевния живот. Но и тук отново могат да се появят едностранчивости, които са опасни. Който би искал да свикне винаги да изключва своята преценка, защото „предчувствия“ го тласкат към това или онова, той би могъл да стане играчка на всевъзможни неопределени нагони. А от такъв навик до липсата на преценка и до суеверието не е далеч. – Пагубен за духовния ученик е всякакъв вид суеверие. Възможността да проникне по истински начин в областите на духовния живот човек придобива само като грижливо се пази от суеверие, фантазьорство и мечтателност. Не онзи навлиза по правилен начин в духовния свят, който се радва, когато някъде може да преживее процес, който „не може да бъде разбран от човешкото представяне“. Предпочитанието към „необяснимото“ със сигурност не прави никого духовен ученик. Той трябва напълно да се отучи от предразсъдъка, че „мистик е онзи, който предполага в света нещо необяснимо, неизследимо“ навсякъде, където това му се струва уместно. Правилното чувство за духовния ученик е да признава навсякъде скрити сили и същества, но и да предполага, че неизследваното може да бъде изследвано, когато има сили за това.

Има едно определено душевно състояние, което е важно за духовния ученик на всяка степен от неговото развитие. То се състои в това

да не насочва своя нагон към познание едностранчиво така, че той винаги да е насочен към въпроса: Как може да се отговори на този или онзи въпрос? А към въпроса: Как да развия в себе си тази или онази способност? Когато после чрез търпелива вътрешна работа върху себе си тази или онази способност е развита, отговорът на определени въпроси идва сам при човека. Духовните ученици винаги ще култивират в себе си това душевно състояние. Това ги довежда дотам да работят върху себе си, да стават все по-зрели и по-зрели и да се въздържат от желанието насила да предизвикат отговори на определени въпроси. Те ще чакат, докато такива отговори сами дойдат при тях. – Но който и в това отново свикне с едностранчивост, и той не напредва правилно. Духовният ученик може също да има чувството, че в определен момент със силите си, доколкото те стигат, сам си отговаря дори на най-висшите въпроси. Така и тук съразмерността и равновесието в душевното състояние играят важна роля.

Могат да бъдат разгледани още много душевни качества, чието култивиране и развиване е от полза, ако духовният ученик иска да се стреми към инспирацията чрез упражнения. При всичко това би трябвало да се подчертае, че съразмерността и равновесието са онези душевни качества, които са решаващи. Те подготвят разбирането и способността за охарактеризираните упражнения, които трябва да се правят с цел постигане на инспирацията.

Упражненията за интуиция изискват духовният ученик да остави да изчезнат от съзнанието му не само образите, на които се е отдавал за постигане на имагинацията, но и живота в собствената душевна дейност, в която се е вглъбявал за придобиване на инспирацията. Значи тогава той не трябва да има в душата си буквално нищо от порано познато външно или вътрешно преживяване. Но ако след това отхвърляне на външните и вътрешните преживявания в съзнанието му не би имало нищо, т.е. ако съзнанието изобщо би изчезнало за него и той би потънал в безсъзнание, то по това би могъл да разбере, че още не е узрял да предприема упражнения за интуицията; и тогава би трябвало да продължи упражненията за имагинацията и инспирацията. Рано или късно идва времето, в което съзнанието не е празно, когато душата е отхвърлила вътрешните и външните преживявания,

а след това отхвърляне в съзнанието остава като негово въздействие нещо, на което после човек може да се отдаде във вглъбяване точно така, както преди се е отдавал на онова, което дължи своето съществуване на външни или вътрешни впечатления. Но това „нещо“ е от съвсем особен вид. В сравнение с всички предходни опити то е нещо действително ново. Когато човек го преживява, той знае: Това не съм познавал преди. Това е възприятие, както действителният звук, който ухото чува, е възприятие; но това нещо може да влезе в моето съзнание само чрез интуицията, както звукът може да влезе в съзнанието само чрез ухото. Чрез интуицията последният остатък от сетивно-физическото е смъкнат от впечатленията на човека; духовният свят започва да се открива пред познанието във форма, която няма вече нищо общо със свойствата на физически-сетивния свят.

* * *

Имагинативното познание се постига чрез оформянето на лотосовите цветове от астралното тяло. Чрез онези упражнения, които се предприемат за постигане на инспирация и интуиция, в етерното или жизненото тяло на човека се появяват особени движения, образувания и течения, каквито преди не е имало. Те са именно органите, чрез които човек приема в обсега на своите способности „четенето на скритото писмо“ и онова, което лежи отвъд него. За свръхсетивното познание промените в етерното тяло на човек, който е стигнал до инспирация и интуиция, се представят по следния начин. В етерното тяло, приблизително като в областта близо до физическото сърце, става осъзнато ново средоточие, което се оформя в етерен орган. От него по най-разнообразен начин текат движения и течения към различните членове на човешкото тяло. Най-важните от тези течения отиват към лотосовите цветове, проникват през тях и през отделните им листенца и после излизат навън, където като лъчи се изливат във външното пространство. Колкото по-развит е човекът, толкова по-голям е кръгът около него, в който тези течения могат да се възприемат. Но при правилно обучение средоточието в областта на сърцето не се образува веднага в началото. Отначало то само се подготвя. Най-напред възниква временно средоточие в главата; после то се смъква надолу в областта на гръкляна и накрая се премества

близо до физическото сърце. Ако развитието протичаше неправилно, въпросният орган би могъл да се образува веднага в областта на сърцето. Тогава би съществувала опасността човек, вместо да стигне до спокойно, съобразено с нещата свръхсетивно виждане, да стане мечтател и фантазьор. При по-нататъшното си развитие духовният ученик стига дотам да направи изградените течения и разчленения на своето етерно тяло независими от физическото тяло и да ги използва самостоятелно. При това лотосовите цветове му служат като инструменти, чрез които той движи етерното тяло. Но преди това да стане, в целия обхват на етерното тяло трябва да са се образували особени течения и излъчвания, които го затварят в себе си като чрез фина мрежа и го правят затворена в себе си същност. Когато това е станало, движенията и теченията, които се извършват в етерното тяло, могат безпрепятствено да се докосват до външния душевно-духовен свят и да се свързват с тях, така че външните духовно-душевни събития и вътрешните (онези в етерното тяло на човека) се вливат едни в други. Когато това става, е настъпил именно моментът, в който човек съзнателно възприема света на инспирацията. Това познаване се проявява по друг начин, отколкото познаването по отношение на сетивно-физическия свят. В този свят човек получава чрез сетивата възприятия и после си създава представи и понятия за тези възприятия. При знанието чрез инспирация не е така. Онова, което човек познава, е налице непосредствено, в един акт; няма размишление след възприятието. Онова, което при сетивно-физическото познание се придобива едва след това в понятието, при инспирацията е дадено едновременно с възприятието. Затова човек би се слял в едно с душевно-духовната среда, изобщо не би могъл да се различи от нея, ако не беше изградил охарактеризираната по-горе мрежа в етерното тяло.

Когато се правят упражненията за интуиция, те действат не само върху етерното тяло, а стигат чак до свръхсетивните сили на физическото тяло. Не бива обаче да си представяме, че по този начин във физическото тяло протичат въздействия, които са достъпни за обикновеното сетивно наблюдение. Това са въздействия, които може да преценява само свръхсетивното познание. Те нямат нищо общо

с каквото и да е външно познание. Те се появяват като резултат от зрелостта на съзнанието, когато то може да има преживявания в интуицията, въпреки че е отделило от себе си всички познати му преди външни и вътрешни преживявания. – Но опитностите на интуицията са нежни, интимни и фини; а физическото човешко тяло на сегашната степен на своето развитие е грубо в сравнение с тях. Затова то представлява силно действаща пречка за успеха на упражненията за интуиция. Ако те се продължават с енергия и постоянство и в необходимия вътрешен покой, накрая те преодоляват огромните пречки на физическото тяло. Духовният ученик го забелязва по това, че постепенно овладява определени прояви на физическото тяло, които преди ставаха съвсем без неговото съзнание. Той го забелязва и по това, че за кратко време изпитва потребност например да нагласи дишането (или нещо подобно) така, че то да влезе в един вид съзвучие или хармония с онова, което душата извършва в упражненията или иначе във вътрешното вглъбяване. Идеалът на развитието е чрез самото физическо тяло изобщо да не се правят никакви упражнения, дори и такива дихателни упражнения, а всичко, което трябва да стане с него, да настъпва само като последица от чистите упражнения за интуиция.

* * *

Когато духовният ученик се изкачва по пътя към висшите светове на познанието, на определена степен той забелязва, че сплотяването на силите на неговата личност приема друга форма от онази, която има във физическо-сетивния свят. В този свят Азът осъществява единно съвместно действие на душевните сили, най-напред на мисленето, чувстването и волята. В обикновените човешки житейски положения тези три душевни сили наистина стоят всеки път в определени отношения. Човек вижда например определено нещо във външния свят. То се харесва или не се харесва на душата. Това означава, че към представата за нещото с известна необходимост се присъединява чувство на удоволствие или неудоволствие. Човек може и да пожелае нещото или получава подтик да го промени в тази или онази посока. Това означава: способността за влечение и волята винаги се присъединяват към една представа и едно чувство. Това присъединяване се

дължи на обстоятелството, че Азът свързва в единство представянето (мисленето), чувстването и волята и по този начин внася ред в силите на личността. Този здрав ред би бил нарушен, ако Азът се окажеше безсилен в тази посока, ако например влечението искаше да тръгне по друг път, а не по пътя на чувството или представата. Не би бил в здраво душевно състояние човек, който наистина би мислил, че това или онова е правилно, но после би искал нещо, което не смята за правилно. Същото би било, ако някой искаше не онова, което му харесва, а онова, което не му харесва. Сега човек забелязва, че по пътя към висшето познание мисленето, чувстването и волята действително се разделят и всяко приема известна самостоятелност, че например определено мислене вече не подтиква като от само себе си към определено чувстване и воля. Нещата стоят така, че в мисленето човек може да възприеме нещо правилно, но за да стигне изобщо до чувство или до волево решение, му трябва отново самостоятелен подтик от самия него. По време на свръхсетивното разглеждане мисленето, чувстването и волята не остават три сили, които се излъчват от общото Аз-средоточие на личността, а стават като самостоятелни същества, така да се каже, три личности; и сега човек трябва да направи собствения си Аз толкова по-силен, защото той трябва не само да внесе ред в три сили, а да насочва и води три същества. Но това разделение е допустимо именно само по време на свръхсетивното разглеждане. И тук отново ясно излиза наяве колко е важно наред с упражненията за висше обучение да вървят и онези, които дават сигурност и твърдост на способността за преценка, на живота на чувствата и на волята. Защото, ако човек не внесе тези неща със себе си във висшия свят, той скоро ще види как Азът се оказва слаб и не може да бъде истински водач на мисленето, чувстването и волята. Ако тази слабост съществуваше, душата би била дърпана като от три личности в различни посоки и вътрешната ѝ цялост би трябвало да престане. Но когато развитието на духовния ученик протича по правилния начин, охарактеризираното преобразуване на силите означава истински напредък; Азът остава господар над самостоятелните същества, които сега образуват неговата душа. – При по-нататъшния ход на развитието посоченото

развитие продължава. Мисленето, станало самостоятелно, подбужда появата на едно особено четвърто душевно-духовно същество, което може да се обозначи като непосредствено вливане в човека на течения, подобни на мислите. Тогава целият свят се явява като мисловна сграда, която стои пред човека така, както растителният или животинският свят в областта на физическо-сетивното. По същия начин чувстването и волята, станали самостоятелни, подбуждат в душата две сили, които действат в нея като самостоятелни същества. И към тях се прибавя още една седма сила и същество, което е подобно на самия собствен Аз.

Цялото това преживяване се свързва още и с друго. Преди да навлезе в свръхсетивния свят, човек е познавал мисленето, чувстването и волята само като вътрешни душевни преживявания. Щом навлезе в свръхсетивния свят, той възприема неща, които изразяват не нещо сетивно-физическо, а нещо душевно-духовно. Зад възприеманите от него свойства на новия свят сега стоят душевно-духовни същества. И те сега му се представят като външен свят така, както в областта на физическо-сетивното камъни, растения и животни са заставали пред сетивата му. Сега духовният ученик може да възприеме една значителна разлика между откриващия му се душевно-духовен свят и онзи, който е бил свикнал да възприема чрез физическите си сетива. Едно растение в сетивния свят си остава такова, каквото е, каквото и да чувства или мисли за него човешката душа. При образите на душевно-духовния свят отначало това не е така. Те се изменят според това дали човек усеща или мисли това или онова. Така човекът им придава отпечатък, който зависи от собствената му същност. Да си представим, че в имагинативния свят пред човека се появява определен образ. Ако той отначало в сърцето си се отнася безразлично към него, образът се показва в определен облик. Но в мига, в който той изпитва удоволствие или неудоволствие към образа, образът променя облика си. Така образите отначало изразяват не само нещо, което е самостоятелно извън човека, но отразяват и онова, което е самият човек. Те са изцяло проникнати от собствената същност на човека. Тя се разстила като було над съществата. Тогава човекът, макар пред него да стои действително

същество, вижда не него, а собственото си произведение. Така той може наистина да има пред себе си нещо напълно истинно и все пак да вижда нещо невярно. Нещо повече, това се отнася не само до онова, което човек сам забелязва у себе си като своя същност; а всичко, което е у него, въздейства върху този свят. Човек може например да има скрити склонности, които в живота не излизат наяве поради възпитание и характер; те въздействат върху духовно-душевния свят; и той получава своеобразното си оцветяване от цялата същност на човека, независимо колко той самият знае или не знае за тази същност. – За да може да продължи напред от тази степен на развитието, е необходимо човек да се научи да различава между себе си и духовния външен свят. Става необходимо той да се научи да изключва всички въздействия на собственото Себе върху заобикалящия го душевно-духовен свят. Това не може да стане иначе, освен като човек придобие познание за онова, което самият той внася в новия свят. Значи работата е в това най-напред човек да има истинско, задълбочено себепознание, за да може после да възприема чисто заобикалящия го духовно-душевен свят. Но известни факти от човешкото развитие водят до това, че такова себепознание трябва да се осъществи като по естествен път при навлизането във висшия свят. Нали в обикновения физическо-сетивен свят човекът развива своя Аз, своето самосъзнание. Този Аз действа сега като средоточие на привличане върху всичко, което принадлежи на човека. Всички негови склонности, симпатии, антипатии, страсти, мнения и т.н. се групират, така да се каже, около този Аз. И този Аз е също точката на привличане за онова, което се нарича карма на човека. Ако човек видеше този Аз незабулен, той би забелязал у него и това, че съдби от определен вид трябва да го сполетят още в това и в следващите въплъщения според това дали в предишните въплъщения той е живял така или иначе, дали е усвоил това или онова. С всичко онова, което по този начин е прикрепено към Аза, той трябва сега да застане като пръв образ пред човешката душа, когато тя се издига в душевно-духовния свят. Този двойник на човека трябва, според един закон на духовния свят, преди всичко друго да се появи като негово първо впечатление в онзи свят. Законът, който лежи в основата на това,

лесно може да се разбере, ако човек помисли върху следното. Във физическо-сетивния живот човек възприема себе си само дотолкова, доколкото вътрешно преживява себе си в своето мислене, чувстване и воля. Но това възприятие е вътрешно; то не застава пред човека така, както камъните, растенията и животните застават пред него. Освен това чрез вътрешно възприятие човек опознава себе си само отчасти. Защото той има в себе си нещо, което му пречи да стигне до едно по-дълбоко себепознание. Това е един нагон – веднага щом чрез себепознанието трябва да признае пред себе си някое качество и не иска да се отдава на никаква заблуда относно себе си – да преработи това качество.

Ако той не се поддаде на този нагон, ако просто отклони вниманието от собственото си Себе и остане такъв, какъвто е, той, разбира се, си отнема и възможността да опознае себе си в съответната точка. Но ако човек проникне в себе си и без заблуда си представи това или онова свое качество, той или ще бъде в състояние да го подобри у себе си, или пък в сегашното положение на своя живот няма да може да направи това. В последния случай в душата му ще се прокрадне едно чувство, което трябва да се обозначи като чувство на срам. Така действа наистина здравата природа на човека: тя изпитва чрез себепознанието различни видове срам. Още в обикновения живот това чувство има съвсем определено въздействие. Здраво мислещият човек ще се погрижи онова, което го изпълва с това чувство относно самия него, да не се проявява във въздействия навън, да не се изживява във външни дела. Значи срамът е сила, която подтиква човека да затвори нещо в своята вътрешност и да не го остави да стане външно възприемаемо. Ако човек обмисли това както трябва, ще му стане разбираемо, че духовното изследване приписва въздействия, които стигат още много по-далеч, на едно вътрешно душевно преживяване, което е съвсем близко сродно с чувството на срам. То намира, че в скритите дълбини на душата има един вид скрит срам, който човек не осъзнава във физическо-сетивния живот. Но това скрито чувство действа по подобен начин както охарактеризираното явно чувство на обикновения живот: то пречи най-съкровената същност на човека да застане пред човека във възприемаем образ. Ако това

чувство го нямаше, човек би възприемал пред себе си онова, което той е в действителност; той не само би преживявал вътрешно своите представи, чувства и своята воля, а би ги възприемал така, както възприема камъни, животни и растения. Така това чувство забулва човека пред самия него. И с това то същевременно забулва целия духовно-душевен свят. Защото, като собствената вътрешна същност на човека се забулва пред него, той не може да възприеме и онова, в което би трябвало да развие инструментите, за да познае душевно-духовния свят; той не може да преобрази своята същност така, че тя да получи духовни органи за възприятие. – Но когато човек чрез правилно обучение работи за това да получи тези органи за възприятие, като първо впечатление пред него застава онова, което е самият той. Той възприема своя двойник. Това самовъзприятие изобщо не може да се отдели от възприятието на останалия духовно-душевен свят. В обикновения живот на физическо-сетивния свят охарактеризираното чувство действа така, че непрекъснато затваря пред човека портата към духовно-душевния свят. Ако човек поиска да направи само една крачка, за да проникне в този свят, чувството на срам, което веднага се появява, но не се осъзнава, скрива онази част от духовно-душевния свят, която иска да се покаже. Но охарактеризираните упражнения отключват този свят. Работата стои така, че онова скрито чувство действа като голям благодетел на човека. Защото с всичко онова, което човек придобива без духовнонаучно обучение като сила на преценката, живот на чувствата и характер, той не е в състояние просто така да понесе възприятието на собствената си същност в нейния истински облик. Чрез това възприятие той би изгубил всяко чувство за себе си, всяка самоувереност и всяко самосъзнание. За да не стане това, трябва отново да се погрижат мерките, които човек предприема наред с упражненията за висшето познание, за да поддържа своята здрава сила на преценката, своя живот на чувствата и своя характер. Чрез правилното си обучение човек сякаш без намерение опознава толкова от духовната наука и освен това му стават ясни толкова средства за себепознание и самонаблюдение, колкото са необходими, за да посрещне със сила своя двойник. Тогава за духовния ученик е така, че той вижда само

като образ на имагинативния свят, в друга форма, онова, с което вече се е запознал във физическия свят. Който по правилен начин най-напред във физическия свят е разбрал чрез своя разсъдък закона на кармата, той няма да може особено да се разтрепери, когато сега види зародишите на своята съдба вписани в образа на своя двойник. Който чрез своята сила на преценката се е запознал с развитието на света и на човечеството и знае как в определен момент от това развитие силите на Луцифер са проникнали в човешката душа, той лесно ще понесе това, когато забележи, че в образа на собствената му същност се съдържат тези луциферични същества с всичките им въздействия. – Но от това се вижда колко е необходимо човек да не иска сам да навлезе в духовния свят, преди да е разбрал определени истини за духовния свят чрез своята обикновена сила на преценката, развита във физическо-сетивния свят. Онова, което е съобщено в тази книга преди изложението за „Познанието на висшите светове“, духовният ученик би трябвало при правилния ход на развитието да си е усвоил чрез своята обикновена сила на преценката, преди да има желанието сам да се отправи в свръхсетивните светове.

При обучение, при което не се внимава за сигурността и твърдостта на силата на преценката, на живота на чувствата и на характера, може да се случи висшият свят да застане срещу ученика, преди той да има необходимите за това вътрешни способности. Тогава срещата с неговия двойник би го потиснала и би го довела до заблуждения. Но ако – което наистина също би било възможно – срещата бъде напълно избегната и човекът все пак бъде въведен в свръхсетивния свят, тогава той също не би бил в състояние да познае този свят в истинския му облик. Защото за него би било съвсем невъзможно да различи между онова, което той привижда в нещата, и онова, което те са в действителност. Това различаване е възможно само когато човек възприема собствената си същност като образ сам за себе си и по този начин отделя от обкръжението всичко онова, което извира от собствената му вътрешност. – За живота на човека във физическо-сетивния свят двойникът действа така, че чрез охарактеризираното чувство на срам веднага се прави невидим, когато човек се приближава към душевно-духовния свят. С това обаче той скрива и целия

този свят. Като „пазач“ стои той пред този свят, за да откаже достъпа на онези, които още не са годни за този достъп. Затова той може да бъде наречен „Пазачът на прага, който е пред духовно-душевния свят“. – Освен при описаното навлизане в свръхсетивния свят човек среща този „Пазач на прага“ и при преминаването през физическата смърт. И той се разкрива постепенно в хода на живота при душевно-духовното развитие между смъртта и едно ново раждане. Но там срещата не може да потисне човека, защото там той знае за други светове, различни от онези, за които знае в живота между раждането и смъртта.

Ако човек навлезе в духовно-душевния свят, без да е имал срещата с „Пазача на прага“, той би могъл да изпада в заблуда след заблуда. Защото той никога не би могъл да различи какво самият той внася в този свят и какво действително принадлежи на него. Но едно правилно обучение трябва да води духовния ученик само в областта на истината, а не в тази на илюзията. Такова обучение ще бъде от само себе си такова, че срещата непременно трябва да се състои някога. Защото тя е една от предпазните мерки, незаменими за наблюдението на свръхсетивните светове, срещу възможността от заблуда и фантазьорство. – Към най-необходимите мерки, които всеки духовен ученик трябва да вземе, спада това грижливо да работи върху себе си, за да не стане фантазьор, човек, който може да изпадне във възможна заблуда, в самозаблуда (сугестия и самосугестия). Където указанията за духовното обучение се следват правилно, там едновременно се унищожават източниците, които могат да донесат заблуда. Тук, естествено, не може да се говори обстойно за всички многобройни подробности, които се вземат предвид при такива мерки. Може само да се загатне за какво става дума. Заблудите, които тук се имат предвид, извират от два източника. Те произтичат отчасти от това, че човек оцветява действителността чрез собствената си душевна същност. В обикновения живот на физическо-сетивния свят този източник на заблуда е сравнително малко опасен; защото тук външният свят винаги ще се налага остро на наблюдението в собствения си облик, колкото и наблюдателят да иска да го оцвети според своите желания и интереси. Щом обаче човек навлезе в имагинативния свят,

неговите образи се изменят чрез такива желания и интереси и човек има пред себе си като действителност онова, което първо сам е образувал или поне е участвал в образуването му. Тъй като чрез срещата с „Пазача на прага“ духовният ученик опознава всичко, което е в него, т.е. което той може да внесе в душевно-духовния свят, този източник на заблуда е отстранен. И подготовката, която духовният ученик си осигурява преди навлизането в душевно-духовния свят, нали действа в посока той да свикне още при наблюдението на сетивно-физическия свят да изключва себе си и да оставя нещата и процесите да му заговорят чисто чрез собствената си същност. Който е преминал достатъчно през тази подготовка, може спокойно да очаква срещата с „Пазача на прага“. Чрез нея той окончателно ще изпита себе си дали сега действително се чувства в състояние да изключи собствената си същност и тогава, когато застане пред душевно-духовния свят.

Освен този източник на заблуди има още един. Той излиза наяве, когато човек тълкува неправилно едно впечатление, което получава. Във физическо-сетивния живот прост пример за такава заблуда е онази, която възниква, когато човек седи във влак и смята, че дърветата се движат в посока, обратна на влака, докато всъщност самият той се движи с влака. Макар да има многобройни случаи, в които такива заблуди в сетивно-физическия свят се поправят по-трудно, отколкото в приведения прост случай, все пак лесно може да се види, че в рамките на този свят човек намира и средствата да отстрани такива заблуди, ако със здрава преценка вземе предвид всичко, което може да послужи за съответното изясняване. Иначе, разбира се, стоят нещата, щом човек проникне в свръхсетивните области. В сетивния свят фактите не се изменят от човешката заблуда; затова е възможно чрез непредубедено наблюдение заблудата да се поправи по фактите. Но в свръхсетивния свят това не е възможно просто така. Ако човек иска да наблюдава един свръхсетивен процес и пристъпи към него с неправилно съждение, той внася това неправилно съждение в него; и то така се преплита с факта, че не може веднага да се различи от него. Тогава не е така, че заблуждението е в човека, а правилният факт – извън него; самото заблуждение е станало съставна част от външния факт. Затова то не може и да бъде поправено просто

чрез непредубедено наблюдение на факта. С това се посочва онова, което може да бъде преизобилен извор на заблуда и фантазьорство за онзи, който пристъпва към свръхсетивния свят без правилната подготовка. – Както духовният ученик придобива способността да изключва онези заблуди, които възникват чрез оцветяването на свръхсетивните световни явления със собствената същност, така той трябва да придобие и другата дарба: да направи недействен втория охарактеризиран източник на заблуда. Той може да изключи онова, което идва от самия него, едва когато е опознал образа на собствения си двойник; и ще може да изключи онова, което в посочената посока е втори източник на заблуда, когато придобие способността да познава по естеството на един факт от свръхсетивния свят дали той е действителност, или заблуда. Ако заблудите изглеждаха точно като действителностите, тогава различаване не би било възможно. Но не е така. Заблудите на свръхсетивните светове имат сами по себе си свойства, чрез които се различават от действителностите. И важното е духовният ученик да знае по кои свойства може да познае действителностите. Нищо не изглежда по-естествено от това, че човек, който не познава духовното обучение, ще каже: Къде изобщо има възможност човек да се предпази от заблуда, щом източниците за нея са толкова многобройни? И ако по-нататък каже: Нима изобщо някой духовен ученик е сигурен, че всичките му мними висши познания не почиват само на заблуда и самозаблуда (сугестия и автосугестия)? Който говори така, не взема предвид, че във всяко истинско духовно обучение чрез целия начин, по който то протича, източниците на заблуда биват запушени. Първо, истинският духовен ученик чрез своята подготовка ще придобие достатъчно много знания за всичко онова, което може да предизвика заблуда и самозаблуда, и така ще се постави в положение да се пази от тях. В това отношение той наистина като никой друг човек има възможност да стане трезв и способен на преценка за хода на живота. Чрез всичко, което научава от опит, той бива подтикнат да не държи на неопределени предчувствия, хрумвания и т.н. Обучението го прави колкото е възможно по-предпазлив. Към това се прибавя, че всяко истинско обучение отначало води до понятия за великите световни събития,

значи до неща, които правят необходимо напрягането на силата на преценката, чрез което обаче тя същевременно се изтънчва и изостря. Само онзи, който би искал да откаже да навлезе в такива отдалечени области и би искал да се държи само за по-близки „откровения“, би могъл да изгуби изострянето на онази здрава сила на преценката, която му дава сигурност в различаването между заблуда и действителност. Но всичко това още не е най-важното. Най-важното е в самите упражнения, които се използват при едно правилно духовно обучение. Те трябва именно да бъдат така устроени, че съзнанието на духовния ученик по време на вътрешното вглъбяване да обхваща точно с поглед всичко, което става в душата. Най-напред за предизвикването на имагинацията се оформя един символ. В него още има представи от външни възприятия. В тяхното съдържание не участва само човекът; той не го създава сам. Значи той може да се отдаде на заблуда относно това как то възниква; той може неправилно да изтълкува неговия произход. Но духовният ученик отстранява това съдържание от своето съзнание, когато се издигне до упражненията за инспирацията. Тогава той се вглъбява вече само в своята собствена душевна дейност, която е оформила символа. И тук е още възможно заблуждение. Човекът си е усвоил начина на своята душевна дейност чрез възпитание, учене и т.н. Той не може да знае всичко за нейния произход. Но сега духовният ученик отстранява от съзнанието и тази собствена душевна дейност. Ако тогава остане нещо, към него не е прикрепено нищо, което да не може да бъде обхванато с поглед. В него не може да се намеси нищо, което да не може да се прецени по отношение на цялото му съдържание. Значи в своята интуиция духовният ученик има нещо, което му показва какво е естеството на една съвсем ясна действителност на духовно-душевния свят. Ако той сега приложи така опознатите признаци на духовно-душевната действителност към всичко, което се изпречва пред неговото наблюдение, тогава той може да различи привидността от действителността. И може да бъде сигурен, че при прилагането на този закон ще остане запазен от заблуда в свръхсетивния свят така, както във физическо-сетивния свят не може да му се случи да вземе едно горещо парче желязо, което само си представя, за такова, което действително пари.

Разбира се от само себе си, че човек ще се отнася така само към онези познания, които смята за свои собствени преживявания в свръхсетивните светове, а не към тези, които получава като съобщения от други и които разбира със своя физически разсъдък и със своето здраво чувство за истина. Духовният ученик ще се стреми да прокара точна граница между онова, което е придобил по единия начин, и онова, което е придобил по другия. От една страна, той на драго сърце ще приема съобщенията за висшите светове и ще се стреми да ги разбере чрез своята способност за преценка. Но когато обозначи нещо като собствен опит, като наблюдение, направено от самия него, той ще е проверил дали то е застанало пред него точно с онези свойства, които се е научил да възприема в непогрешимата интуиция.

Когато духовният ученик е оставил зад себе си срещата с описания „Пазач на прага“, тогава при изкачването му в свръхсетивните светове му предстоят по-нататъшни преживявания. Най-напред той ще забележи, че съществува вътрешно сродство между този „Пазач на прага“ и онази душевна сила, която в даденото по-горе описание се оказа седмата и сякаш се оформи в самостоятелно същество. Нещо повече, това седмо същество в известно отношение не е нищо друго освен двойникът, самият „Пазач на прага“. И то поставя пред духовния ученик една особена задача. Онова, което той е в своето обикновено Себе и което му се явява в образ, той трябва да го ръководи и води чрез новороденото Себе. Ще се стигне до един вид борба срещу двойника. Той непрекъснато ще се стреми към надмощие. Да се постави човек в правилно отношение към него, да не го оставя да прави нищо, което не става под влиянието на новородения „Аз“, това обаче също укрепва и заздравява силите на човека. – А във висшия свят със себепознанието нещата в известно отношение стоят иначе, отколкото във физическо-сетивния свят. Докато в последния себепознанието се проявява само като вътрешно преживяване, новороденото Себе веднага се представя като душевно външно явление. Човек вижда новороденото си Себе пред себе си като друго същество. Но не може да го възприеме изцяло. Защото каквато и степен да е изкачил по пътя нагоре към свръхсетивните светове, винаги има още по-високи степени. На тях човек ще възприема все повече от

своето „висше Себе“. Следователно то може да се разкрие на духовния ученик на която и да е степен само отчасти. Но изкушението, което обзема човека, когато за пръв път съзре нещо от своето „висше Себе“, е извънредно голямо: да разглежда това „висше Себе“, така да се каже, от гледната точка, която е придобил във физическо-сетивния свят. Това изкушение е дори добро и то трябва да настъпи, ако развитието трябва да протече правилно. Човек трябва да разгледа онова, което се появява като двойника, „Пазача на прага“, и да го постави пред „висшето Себе“, за да може да забележи разстоянието между това, което е, и онова, което трябва да стане. При това разглеждане обаче „Пазачът на прага“ започва да приема съвсем друг облик. Той се представя като образ на всички онези пречки, които се противопоставят на развитието на „висшето Себе“. Човек ще възприеме какъв товар влачи с обикновеното си Себе. И ако тогава чрез своята подготовка не е достатъчно силен, за да си каже: Няма да спра тук, а неотклонно ще се развивам нагоре към „висшето Себе“, той ще отпадне и ще отстъпи уплашен пред онова, което предстои. Тогава той се е потопил в душевно-духовния свят, но се отказва да продължи да работи върху себе си. Става пленник на облика, който сега чрез „Пазача на прага“ стои пред душата. Важното е, че при това преживяване човек няма усещането, че е пленник. Той по-скоро ще мисли, че преживява нещо съвсем друго. Обликът, който „Пазачът на прага“ извиква, може да бъде такъв, че да предизвика в душата на наблюдаващия впечатлението, че в образите, които се явяват на тази степен на развитието, той вече има пред себе си целия обхват на всички изобщо възможни светове; че е стигнал върха на познанието и не е нужно да се стреми по-нататък. Вместо като пленник, човек така ще може да се чувства като безмерно богат притежател на всички световни тайни. На това, че човек може да има такова преживяване, което представя противоположното на истинското положение на нещата, няма да се учуди онзи, който има предвид, че когато преживява това, човек вече стои в душевно-духовния свят и че особеност на този свят е, че в него събитията могат да се представят обратно. В тази книга този факт беше посочен при разглеждането на живота след смъртта. Обликът, който човек възприема на тази степен на развитието, показва на духовния

ученик още нещо, различно от онзи облик, в който отначало му се е представил „Пазачът на прага“. В този двойник можеха да се възприемат всички онези качества, които обикновеното Себе на човека има вследствие на влиянието на силите на Луцифер. Но в хода на човешкото развитие чрез влиянието на Луцифер в човешката душа е навлязла друга сила. Тя е онази, която в предишните раздели на тази книга е означена като силата на Ариман. Това е силата, която във физическо-сетивното съществуване пречи на човека да възприема духовно-душевните същества на външния свят, които се намират зад повърхността на сетивното. Онова, което под влиянието на тази сила е станало от човешката душа, това показва в образ обликът, който се явява при описаното преживяване. – Който пристъпи към това преживяване подходящо подготвен, той ще му даде истинското му тълкуване; и тогава скоро ще се покаже друг облик, онзи, който може да се нарече „Великият пазач на прага“ в противоположност на описания „Малкия пазач“. Той съобщава на духовния ученик, че не бива да спира на тази степен, а трябва енергично да работи понататък. Той извиква у наблюдаващия съзнанието, че завоюваният свят става истина и не се превръща в илюзия само ако работата продължи по подходящ начин. – Но на онзи, който поради неправилно духовно обучение би пристъпил неподготвен към това преживяване, когато стигне до „Великия пазач на прага“, в душата би се изляло нещо, което може да се сравни само с „чувство на безмерен ужас“, с „безграничен страх“.

Както срещата с „Малкия пазач на прага“ дава на духовния ученик възможност да се провери дали е защитен срещу заблудите, които могат да възникнат от внасянето на неговата същност в свръхсетивния свят, така той може да се провери чрез преживяванията, които накрая водят до „Великия пазач на прага“, дали може да устои на онези заблуди, които по-горе бяха сведени до втория посочен източник. Ако е в състояние да окаже съпротива на онази мощна илюзия, която измамно му представя извоюваният свят от образи като богато притежание, докато той всъщност е само пленник, тогава в по-нататъшния ход на своето развитие той е предпазен и от това да взема привидното за действителност.

„Пазачът на прага“ ще приеме до известна степен индивидуален облик за всеки отделен човек. Срещата с него всъщност съответства именно на онова преживяване, чрез което личният характер на свръхсетивните наблюдения се преодолява и се дава възможност да се навлезе в една област на преживяване, която е свободна от лично оцветяване и е валидна за всяко човешко същество.

Когато духовният ученик е имал описаните преживявания, тогава той е способен в душевно-духовната околна среда да различава онова, което е самият той, от онова, което е извън него. Тогава той ще познае как разбирането на описания в тази книга световен процес е необходимо, за да бъдат разбрани самият човек и неговият живот. Физическото тяло човек всъщност го разбира само когато познае как то се е изградило чрез сатурновото, слънчевото, лунното и земното развитие. Етерното тяло човек го разбира, когато проследи неговото образуване чрез слънчевото, лунното и земното развитие и т.н. Но и онова, което сега е свързано със земното развитие, човек го разбира, когато познае как всичко постепенно се е разгърнало. Чрез духовното обучение човек става способен да познае отношението на всичко, което е в човека, към съответните факти и същества на света, който се намира извън човека. Защото е така: всеки член в човека се намира в отношение към целия останал свят. В тази книга за това можеха да бъдат направени, разбира се, само намеци в скицирани очертания. Но трябва да се има предвид, че например физическото човешко тяло по време на сатурновото развитие е съществувало само в първата си заложба. Неговите органи – сърцето, белият дроб, мозъкът – са се образували по-късно, през слънчевото, лунното и земното време, от първите заложби. Значи така сърцето, белият дроб и т.н. се намират във връзка със слънчевото, лунното развитие, земното развитие. Съвсем по същия начин стои въпросът с членовете на етерното тяло, на сетивното тяло, на сетивната душа и т.н. Човекът е оформен от целия свят, който лежи най-близо до него; и всяка подробност, която е в него, съответства на някакъв процес, на някакво същество на външния свят. На съответната степен от своето развитие духовният ученик стига дотам да познае това отношение на своето собствено същество към големия свят. И тази степен на познание може да

се нарече осъзнаване на съответствието между „малкия свят“, микрокосмоса, тоест самия човек, и „големия свят“, макрокосмоса. Когато духовният ученик с борба си е пробил път до такова познание, тогава за него може да настъпи ново преживяване. Той започва да се чувства като сраснал с цялото мироздание, макар че се усеща в своята пълна самостоятелност. Това усещане е разтваряне в целия свят, сливане с него, но без да се загубва собствената същност. Тази степен на развитие може да се означи като „сливане с макрокосмоса“. Важно е, че това сливане не бива да се мисли така, като че ли чрез него отделното съзнание би престанало и човешката същност би се изляла във Всемира. Такава мисъл би била само израз на мнение, произтичащо от необучена способност за съждение. – Отделните степени на висшето познание в смисъла на онзи процес на посвещение, който беше описан тук, могат сега да бъдат означени по следния начин:

1. Изучаването на духовната наука, при което човек отначало си служи със способността за съждение, която е придобил във физическо-сетивния свят.
2. Придобиването на имагинативно познание.
3. Четенето на скритото писмо (съответстващо на инспирацията).
4. Вживяването в духовната среда (съответстващо на интуицията).
5. Познанието на отношенията между микрокосмоса и макрокосмоса.
6. Сливането с макрокосмоса.
7. Цялостното преживяване на предишния опит като основно душевно настроение.

Тези степени обаче съвсем не е нужно да се мислят така, че да се преминават една след друга. Обучението може по-скоро да протече така, че според индивидуалността на духовния ученик една предходна степен да е премината само до известна степен, когато той започва да прави упражнения, които съответстват на следващата степен. Напълно е възможно например човек да е придобил по сигурен начин само няколко имагинации и все пак вече да прави упражнения, които въвличат в обсега на собственото преживяване инспирацията, интуицията или познанието за връзката между микрокосмоса и макрокосмоса.

* * *

Когато духовният ученик си е осигурил преживяване на интуицията, той познава не само образите на душевно-духовния свят, той може не само да чете техните взаимоотношения в „скритото писмо“: той стига до познанието на самите същества, чрез чието съвместно действие възниква светът, към който принадлежи човекът. И чрез това той опознава самия себе си в онзи облик, който има като духовно същество в душевно-духовния свят. Той с борба си е пробил път до възприятие на своя висш Аз и е забелязал как трябва да работи по-нататък, за да овладее своя двойник, „Пазача на прага“. Но той се е срещнал и с „Великия пазач на прага“, който стои пред него като някой, който постоянно го подканва да работи по-нататък. Този „Велик пазач на прага“ сега става негов прообраз, към който той иска да се стреми. Когато това усещане се появи в духовния ученик, тогава той е получил възможността да познае кой всъщност стои там пред него като „Великия пазач на прага“. Защото сега във възприятието на духовния ученик този Пазач се превръща в облика на Христос, чието същество и чиято намеса в земното развитие са видни от предходните глави на тази книга. Чрез това духовният ученик бива посветен в самата възвишена тайна, която е свързана с името на Христос. Христос се показва пред него като „великият човешки земен прообраз“. – Щом по такъв начин Христос е познат чрез интуиция в духовния свят, тогава става разбираемо и онова, което се е разиграло исторически на Земята в четвъртия следатлантски период на развитието на Земята (в гръко-латинското време). Как по това време високото Слънчево същество, Христовото същество, се е намесило в земното развитие и как то сега продължава да действа в това земно развитие, това става за духовния ученик лично преживяно познание. Следователно онова, което духовният ученик получава чрез интуицията, е разкритие за смисъла и значението на земното развитие.

Описаният тук път към познанието на свръхсетивните светове е такъв, по който може да върви всеки човек, в каквото и положение да се намира при сегашните условия на живот. Когато се говори за такъв път, трябва да се има предвид, че целта на познанието и истината е една и съща във всички времена на земното развитие, но че

изходните точки на човека в различните времена са били различни. Днес човек не може да тръгне от същата изходна точка, когато иска да поеме по пътя към свръхсетивните области, както например посвещаваният в древен Египет. Затова упражненията, които са били налагани на духовния ученик в древен Египет, не могат просто така да бъдат изпълнявани от днешния човек. От онова време човешките души са преминали през различни въплъщения; и това напредване от въплъщение към въплъщение не е без смисъл и значение. Способностите и качествата на душите се променят от въплъщение към въплъщение. Който разглежда човешкия, историческия живот дори само повърхностно, може да забележи, че от дванадесети и тринадесети век сл. Хр. всички условия на живота са се променили в сравнение с по-рано, че мненията, чувствата, но и способностите на хората са станали други, отколкото са били преди. Описаният тук път към висшето познание е такъв, който е подходящ за души, които се въплъщават в непосредственото настояще. Той е такъв, че поставя изходната точка на духовното развитие там, където човекът стои в настоящето, когато се намира в каквито и да е житейски условия, дадени му от това настояще. – Напредващото развитие води човечеството по отношение на пътищата към висшето познание от период към период към все други форми, също както и външният живот променя своя облик. И между външния живот и посвещението трябва, разбира се, по всяко време да цари пълно съзвучие.

Настоящето и бъдещето на развитието на света и човечеството

Да се познае нещо в смисъла на духовната наука за настоящето и бъдещето на развитието на човека и света не е възможно, без да се разбира миналото на това развитие. Защото онова, което се представя на възприятието на духовния изследовател, когато наблюдава скритите факти на миналото, съдържа същевременно всичко, което той може да знае за настоящето и бъдещето. В тази книга се говори за сатурновото, слънчевото, лунното и земното развитие. Земното развитие не може да се разбере в духовнонаучен смисъл, ако не се наблюдават фактите на предходните периоди на развитие. Защото в онова, което днес се изправя пред човека в земния свят, в известно отношение се съдържат фактите на лунното, слънчевото и сатурновото развитие. Същества и неща, които са участвали в лунното развитие, са се развили по-нататък. От тях е станало всичко онова, което днес принадлежи към Земята. Но от физическо-сетивното съзнание не е възприемаемо всичко, което се е развило от Луната насам към Земята. Една част от онова, което се е развило от тази Луна насам, става явно едва на определена степен на свръхсетивното съзнание. Когато това познание е постигнато, тогава за него нашият земен свят е свързан с един свръхсетивен свят. Този свят съдържа онази част от лунното съществуване, която не се е сгъстила до физическо-сетивно възприятие. Той я съдържа отначало така, както е днес, а не каквато е била по времето на древното лунно развитие. Свръхсетивното съзнание обаче може да получи образ на тогавашното състояние. Защото, когато това свръхсетивно съзнание се вглъби във възприятието, което може да има днес, се оказва, че това възприятие от само себе

си постепенно се разлага на два образа. Единият образ се представя като онзи облик, който Земята е имала по време на своето лунно развитие. А другият образ се показва така, че по него се познава: той съдържа облик, който е още в зародишно състояние и който едва в бъдеще ще стане действителен в такъв смисъл, в какъвто Земята сега е действителна. При по-нататъшно наблюдение се оказва, че в тази бъдеща форма непрекъснато се влива онова, което в известен смисъл се получава като въздействие на това, което става на Земята. Затова в тази бъдеща форма човек има пред себе си онова, което предстои да стане от нашата Земя. Въздействията на земното съществуване ще се съединят с онова, което става в описания свят, и от това ще възникне новото световно същество, в което Земята ще се превърне така, както Луната се е превърнала в Земята. Този бъдещ облик може да се нарече юпитеровото състояние. За онзи, който наблюдава това юпитерово състояние със свръхсетивно съзерцание, се оказва, че в бъдещето трябва да се осъществят известни процеси, защото в свръхсетивната част на земния свят, която произхожда от Луната, има същества и неща, които ще приемат определени форми, когато във физическо-сетивната Земя се е случило това или онова. Затова в юпитеровото състояние ще има нещо, което е вече предопределено от лунното развитие; и в него ще има нещо ново, което едва чрез земните процеси навлиза в цялото развитие. Затова свръхсетивното съзнание може да узнае нещо за това, което ще се случи по време на юпитеровото състояние. На съществата и фактите, които се наблюдават в това поле на съзнанието, не е присъщ характерът на сетивно-образното; те не се появяват дори като фини, въздушни образувания, от които биха могли да произлизат въздействия, напомнящи за впечатленията на сетивата. От тях човек има чисто духовни звукови впечатления, светлинни впечатления, топлинни впечатления. Те не се изразяват чрез каквито и да било материални въплъщения. Те могат да бъдат схванати само от свръхсетивното съзнание. Все пак може да се каже, че тези същества имат „тяло“. Но то се показва в тяхната душевност, която се разкрива като тяхната сегашна същност, като сбор от сгъстени спомени, които те носят в себе си в своята душевна същност. В тяхната същност може да се направи разлика между онова, което

те сега преживяват, и онова, което са преживели и което си спомнят. Последното се съдържа в тях като нещо телесно. Те го преживяват така, както земният човек преживява своето тяло. За една степен на свръхсетивното виждане, която е по-висока от току-що означената като необходима за познанието на Луната и Юпитер, стават възприемаеми свръхсетивни същества и неща, които са облици, развили се по-нататък от онова, което е съществувало още по време на слънчевото състояние, но днес има толкова високи степени на съществуване, че те изобщо не съществуват за съзнание, което е стигнало само до възприемането на лунните форми. И образът на този свят при вътрешно вглъбяване отново се разцепва на два. Единият води до познанието на слънчевото състояние от миналото; другият представя една бъдеща форма на Земята, именно онази, в която Земята ще се е превърнала, когато в обликите на онзи свят са се влели въздействията на земните и юпитеровите процеси. Онова, което по този начин се наблюдава от този бъдещ свят, може в смисъла на духовната наука да се означи като венериното състояние. По подобен начин за още по-развито свръхсетивно съзнание се разкрива едно бъдещо състояние на развитието, което може да се означи като вулкановото състояние и което се намира в същото отношение към сатурновото състояние, в каквото венериното състояние е към слънчевото, а юпитеровото състояние към лунното развитие. Затова, когато се вземат предвид миналото, настоящето и бъдещето на земното развитие, може да се говори за сатурново, слънчево, лунно, земно, юпитерово, венерино и вулканово развитие. – Както за тези всеобхватни отношения на земното развитие, така за съзнанието се получават и наблюдения върху едно по-близко бъдеще. На всеки образ на миналото съответства и такъв на бъдещето. Но когато се говори за такива неща, трябва да се подчертае нещо, чието съблюдаване трябва да се смята за толкова необходимо, колкото изобщо е възможно. Когато човек иска да познае подобни неща, той трябва напълно да се откаже от мнението, че самото философско размишление върху тях, възпитано на сетивно възприемаемата действителност, може да проникне в каквото и да било. Тези неща никога не могат и не бива да бъдат изследвани чрез такова размишление. Който, да речем, би си помислил, след като е

получил чрез духовната наука съобщение за това какво е било лунното състояние, че сега може чрез такова размишление да установи как ще изглежда на Юпитер, като съпостави земните отношения и лунните отношения, той ще изпадне в огромни заблуди. Тези отношения трябва да бъдат изследвани само като свръхсетивното съзнание се издигне до наблюдение. Едва когато изследваното бъде съобщено, то може да бъде разбрано и без свръхсетивно съзнание.

По отношение на съобщенията за бъдещето духовният изследовател е в друго положение, отколкото по отношение на онези, които засягат миналото. Отначало човек изобщо не може да стои така непредубедено пред бъдещите събития, както това му е възможно по отношение на миналото. Онова, което става в бъдещето, възбужда човешкото чувстване и воля; миналото се понася по съвсем друг начин. Който наблюдава живота, знае как това важи още за обикновеното съществуване. Но в каква огромна степен това се засилва, какви форми приема по отношение на скритите факти на живота, за това може да знае само онзи, който познава определени неща от свръхсетивните светове. И с това е посочена причината, поради която познанията за тези неща са свързани със съвсем определени граници.

Както голямото развитие на света може да бъде изобразено в последователността на неговите състояния от сатурновото до вулкановото време, така това е възможно и за по-малки периоди, например за такива от земното развитие. От онзи огромен преврат, който сложи край на древния атлантски живот, в развитието на човечеството са се сменили състояния, които в тази книга бяха охарактеризирани като древноиндийското, праперсийското, египетско-халдейското, гръколатинското време. Петият период е онзи, в който човечеството стои сега, това е настоящето. Този период е започнал постепенно около дванадесети, тринадесети и четиринадесети век сл. Хр., след като се е подготвял от четвърти, пети век насам. Съвсем ясно той се е проявил от петнадесети век нататък. Предходният, гръколатинският, е започнал приблизително в осми век пр. Хр. В края на първата му третина се е състояло Христовото събитие. Човешкото душевно състояние, всички човешки способности са се променили

при прехода от египетско-халдейския към гръко-латинския период. В първия още не е съществувало онова, което днес се познава като логическо размишление, като разсъдъчно схващане на света. Онова, което човекът сега усвоява като познание чрез своя разсъдък, той го е получавал в онази форма, в която то е било подходящо за тогавашното време: непосредствено чрез едно вътрешно, в известно отношение свръхсетивно знание. Човек възприемаше нещата и като ги възприемаше, в душата изплуваха понятието, образът за тях, от които душата се нуждаеше. Но когато познавателната сила е такава, изплуват не само образи на сетивно-физическия свят, а от дълбините на душата се издига и известно познание на несетивни факти и същества. Това беше остатъкът от старото, сумрачно свръхсетивно съзнание, което някога е било общо притежание на цялото човечество. През гръко-латинското време се появиха все повече хора, на които такива способности липсваха. На тяхно място застана разсъдъчното размишление върху нещата. Хората все повече се отдалечаваха от едно непосредствено, сънно възприятие на духовно-душевния свят и все повече бяха принудени да си изграждат образ за него чрез своя разсъдък и своето чувство. Това състояние продължи в известно отношение през целия четвърти период на следатлантското време. Само такива хора, които бяха запазили старото душевно състояние като наследство, можеха още непосредствено да приемат духовния свят в съзнанието си. Тези хора обаче са изостанали от едно по-старо време. Видът на тяхното познание вече не подхождаше на новото време. Защото законите на развитието имат за последица това, че една стара душевна способност губи пълното си значение, когато се появят нови способности. Тогава човешкият живот се приспособява към тези нови способности. И вече не може да прави нищо със старите. Но имаше и такива хора, които по съвсем съзнателен начин започнаха да развиват в допълнение към придобитите сили на разсъдъка и чувството други, по-висши сили, които отново им даваха възможност да проникват в духовно-душевния свят. Те трябваше да започнат да правят това по друг начин, отколкото е ставало при учениците на древните посветени. На последните още не им се е налагало да се съобразяват с душевните способности,

развити едва в четвъртия период. В четвъртия период започна в първите си зачатъци онзи вид духовно обучение, който в тази книга беше описан като сегашния. Но тогава това обучение беше едва в своите начала; своето същинско изграждане то можа да получи едва в петия период (от дванадесети, тринадесети, особено петнадесети век насам). Хората, които по този начин търсеха изкачването в свръхсетивните светове, можеха чрез собствена имагинация, инспирация, интуиция да узнаят нещо за по-висшите области на съществуването. Онези хора, които останаха при развитите способности на разсъдъка и чувството, можеха да узнаят за онова, което знаеше по-старото ясновидство, само чрез традиция, която се предаваше от поколение на поколение устно или писмено.

И за това, което всъщност е същността на Христовото събитие, по-късно родените, ако не се издигаха в свръхсетивните светове, можеха да знаят нещо само чрез такава традиция. Наистина имаше и такива посветени, които още имаха естествените способности за възприятие на свръхсетивния свят и чрез своето развитие все пак се издигаха в един по-висш свят, макар че оставяха без внимание новите сили на разсъдъка и сърцето. Чрез тях беше създаден преход от стария вид посвещение към новия. Такива личности имаше още и за следващите периоди. Именно това е съществено в четвъртия период, че чрез откъснатостта на душата от непосредственото общуване с душевно-духовния свят човекът беше укрепен и засилен в силите на разсъдъка и чувството. Душите, които тогава се въплъщаваха така, че бяха развили в голяма степен силите на разсъдъка и чувството, пренесоха после резултата от това развитие в своите въплъщения в петия период. Като заместител на тази откъснатост тогава съществуваха мощните традиции за прастарите мъдрости, но особено за Христовото събитие, които чрез силата на своето съдържание даваха на душите изпълнено с доверие знание за висшите светове. – Но винаги е имало и хора, които освен способностите на разсъдъка и чувството развиваха и по-висшите познавателни сили. На тях се падаше задачата да узнаят фактите на висшия свят и особено тайната на Христовото събитие чрез непосредствено свръхсетивно знание. От тях в душите на другите хора преминаваше винаги толкова,

колкото беше разбираемо и добро за тези души. – Първото разпространение на християнството съобразно смисъла на земното развитие беше предопределено да се падне именно във време, в което свръхсетивните познавателни сили у голяма част от човечеството не бяха развити. Затова силата на традицията беше тогава толкова мощна. Нужна беше най-голямата сила, за да бъдат доведени до доверие в свръхсетивния свят хора, които сами не можеха да виждат в този свят. Почти винаги (ако не се смята едно кратко изключително време през тринадесети век) е имало и такива хора, които можеха чрез имагинация, инспирация, интуиция да се издигнат до висшите светове. Тези хора са следхристиянските приемници на древните посветени, на ръководителите и членовете на мистерийното знание. Те имаха задачата чрез своите собствени способности да познаят отново онова, което е могло да бъде схванато чрез старото мистерийно познаване; и към него трябваше да прибавят още познанието за същността на Христовото събитие.

Така у тези нови посветени възникна познание, което обхващаше всичко онова, което беше предмет на старото посвещение; но в средоточието на това познание сияеше висшето знание за тайните на Христовото събитие. Такова познание можеше да се влива само в малка степен в общия живот, докато човешките души през четвъртия период трябваше да укрепят способностите на разсъдъка и на чувството. Затова през този период то беше твърде „скрито знание“. После настъпи новият период, който трябва да бъде наречен пети. Неговата същност се състои в това, че развитието на разсъдъчните способности напредна и се разгърна в мощен разцвет, и ще продължи да се разгръща през настоящето към бъдещето. Бавно това се подготвяше от дванадесети, тринадесети век нататък, за да напредва все по-бързо и по-бързо от шестнадесети век до днешно време. Под тези влияния времето на развитие на петия период стана такова, че все повече се грижеше за развиването на разсъдъчните сили, докато някогашното знание, основано на доверие, предаваното по традиция познание, губеше все повече сила над човешката душа. Но затова пък през това време се разви и онова, което може да бъде наречено все по-силно вливане на познанията на съвременното свръхсетивно съзнание в

човешките души. „Скритото знание“ се влива, макар отначало съвсем незабележимо, в начина, по който си представят нещата хората от този период. Съвсем естествено е, че чак до настоящето разсъдъчните сили се отнасят отрицателно към тези познания. Но това, което трябва да стане, ще стане, въпреки всяко временно отхвърляне. „Скритото знание“, което от тази страна обхваща човечеството и все повече ще го обхваща, може да бъде наречено по един символ познанието за „Граала“. Който се научи да разбира този символ, както е даден в разказа и сказанието, в неговото по-дълбоко значение, ще открие всъщност, че той с дълбок смисъл представя в сетивен образ същността на онова, което по-горе беше наречено познанието на новото посвещение, с Христовата тайна в средата. Затова съвременните посветени могат да бъдат наречени и „посветените на Граала“. Към „науката за Граала“ води пътят в свръхсетивните светове, който в тази книга е описан в първите си степени. Това познание има особеността, че неговите факти могат да бъдат изследвани само ако човек си придобие средствата за това, така както те са охарактеризирани в тази книга. Но щом бъдат изследвани, те могат да бъдат разбрани именно чрез душевните сили, достигнали развитие в петия период. Нещо повече, все повече ще става ясно, че тези сили ще се чувстват във все по-голяма степен удовлетворени от тези познания. В настоящето живеем във време, в което тези познания трябва да бъдат приети в общото съзнание в по-голяма мяра, отколкото преди. И тази книга иска да даде своите съобщения от тази гледна точка. В степента, в която развитието на човечеството ще попива познанията на Граала, импулсът, даден чрез Христовото събитие, може да става все по-значителен. Към външната страна на християнското развитие все повече ще се присъединява вътрешната. Онова, което може да бъде познато чрез имагинация, инспирация, интуиция за висшите светове във връзка с Христовата тайна, ще прониква все повече в живота на представите, на чувствата и на волята у хората. „Скритото знание за Граала“ ще стане явно; като вътрешна сила то все повече ще прониква в жизнените прояви на хората. През целия пети период познанията за свръхсетивните светове ще се вливат в човешкото съзнание; и когато започне шестият, човечеството може да е възвърнало на по-висока

степен онова, което в един по-ранен период е притежавало в още сумрачната форма на несетивно виждане. Но новото притежание ще има форма, съвсем различна от тази на старото. Онова, което душата в древни времена знаеше за висшите светове, не беше проникнато в нея от собствената ѝ сила на разсъдъка и на чувството. Тя го знаеше като наитие. В бъдеще тя няма да има само наития, а ще ги разбира и ще ги усеща като онова, което е същност от нейната собствена същност. Когато ѝ бъде дадено познание за едно или друго същество или нещо, разсъдъкът ще намери това познание оправдано и от собствената си същност; когато пък се наложи друго познание за някоя нравствена заповед, за някое човешко поведение, душата ще си каже: Моето чувство е оправдано пред самото себе си само тогава, когато изпълня и онова, което е в смисъла на това познание. Такова душевно състояние трябва да бъде изградено у достатъчно голям брой хора от шестия период. – В петия период по известен начин се повтаря онова, което третият, египетско-халдейският, е донесъл на развитието на човечеството. Тогава душата все още възприемаше определени факти от свръхсетивния свят. Възприемането им тъкмо тогава отслабваше и изчезваше. Защото разсъдъчните сили се подготвяха за своето развитие; а те трябваше отначало да изключат човека от висшия свят. В петия период свръхсетивните факти, които в третия са били виждани в сумрачно съзнание, отново стават явни, но вече проникнати от силите на разсъдъка и от личните сили на чувството у хората. Те се проникват и с онова, което може да бъде дадено на душата чрез познанието на Христовата тайна. Затова те приемат форма, съвсем различна от онази, която са имали някога. Докато в древни времена впечатленията от свръхсетивните светове са били усещани като сили, които са тласкали човека откъм един духовен външен свят, в който той не се е намирал, чрез развитието на по-новото време тези впечатления ще бъдат усещани като впечатления от един свят, в който човекът врасва, в който той все повече и повече се намира вътре. Никой не бива да мисли, че повторението на египетско-халдейската култура може да стане така, че душата, да речем, просто да приеме онова, което е съществувало тогава и е предадено от онова време. Правилно разбраният Христов импулс

действа така, че човешката душа, която го е приела, се чувства като член на един духовен свят, извън който преди е стояла, и като такъв се познава и се държи. – Докато по такъв начин в петия период третият отново оживява, за да се проникне в човешките души с онова, което четвъртият е донесъл като нещо съвсем ново, нещо подобно ще стане при шестия по отношение на втория и при седмия по отношение на първия, древноиндийския. Цялата чудесна мъдрост на древните индийци, която тогавашните велики учители можеха да възвестяват, ще може да бъде отново налице като жизнена истина на човешките души през седмия период.

А промените в нещата на Земята, които са извън човека, протичат по начин, който е в известно съотношение със собственото развитие на човечеството. След изтичането на седмия период Земята ще бъде сполетяна от катаклизъм, който може да бъде сравнен с онзи, станал между атлантското и следатлантското време. И преобразените след това земни състояния отново ще продължат да се развиват в седем периода. На по-висока степен човешките души, които тогава ще се въплъщават, ще преживеят онази общност с един висш свят, която атлантите са преживели на по-ниска. Но на преобразените условия на Земята ще се окажат дорасли само онези хора, които са въплътили в себе си такива души, каквито могат да станат чрез влиянията на гръко-латинския, на следващия пети, шести и седми период на следатлантското развитие. Вътрешното на такива души ще съответства на онова, което дотогава е станало от Земята. Другите души тогава ще трябва да изостанат, докато преди би зависело от техния избор да си създадат условията, за да вървят заедно с развитието. Зрели за съответните условия след следващия голям катаклизъм ще бъдат онези души, които именно при преминаването от петия в шестия следатлантски период ще са си създали възможността да проникнат свръхсетивните познания със силите на разсъдъка и на чувството. Петият и шестият период са в известен смисъл решаващите. В седмия душите, които са достигнали целта на шестия, наистина ще се развиват съответно по-нататък; но другите при изменените условия на околната среда ще намерят вече само малка възможност да наваксат пропуснатото. Едва в едно по-късно бъдеще отново ще

настъпят условия, които позволяват това. – Така развитието напредва от период на период. Свръхсетивното познание наблюдава не само такива промени в бъдещето, в които участва единствено Земята, но и такива, които се разиграват при съвместното ѝ действие с небесните тела от нейното обкръжение. Идва време, в което земното развитие и развитието на човечеството ще са напреднали дотолкова, че силите и съществата, които по време на лемурийската епоха е трябвало да се отделят от Земята, за да направят възможен по-нататъшния ход на земните същества, ще могат отново да се съединят със Земята. Тогава Луната отново ще се съедини със Земята. Това ще стане, защото тогава достатъчно голям брой човешки души ще имат толкова вътрешна сила, че ще направят тези лунни сили плодотворни за по-нататъшното развитие. Това ще бъде във време, в което наред с високото развитие, което ще е достигнал съответен брой човешки души, ще върви и друго, което е поело посоката към злото. Изостаналите души ще са натрупали в своята карма толкова заблуда, грозота и зло, че отначало ще образуват особено обединение на злите и заблудените, което рязко се противопоставя на добрата общност на хората.

Доброто човечество чрез своето развитие ще си придобие умението да използва лунните сили и по този начин ще преобрази и злата част така, че тя да може да върви заедно с по-нататъшното развитие като особено земно царство. Чрез тази работа на доброто човечество Земята, съединена тогава с Луната, ще стане способна след известно време на развитие да се съедини отново и със Слънцето (също и с другите планети). И след едно междинно състояние, което се представя като пребиваване в един висш свят, Земята ще се преобрази в юпитеровото състояние. В това състояние няма да има онова, което сега се нарича минерално царство; силите на това минерално царство ще бъдат превърнати в растителни. Растителното царство, което обаче ще има съвсем нова форма в сравнение със сегашното, се явява по време на юпитеровото състояние като най-нисшето от царствата. По-нагоре се присъединява също преобразеното животинско царство; после идва едно човешко царство, което се оказва потомство на възникналата на Земята зла общност. И после потомците на добрата земна човешка общност, като човешко царство на по-висока

степен. Голяма част от работата на това последно човешко царство се състои в това да облагороди падналите в злата общност души така, че те все още да могат да намерят достъп до същинското човешко царство. Венериното състояние ще бъде такова, че и растителното царство ще е изчезнало; най-нисшето царство ще бъде отново преобразеното животинско царство; над него, във възходяща посока, ще се намират три човешки царства с различни степени на съвършенство. По време на това венерино състояние Земята остава съединена със Слънцето; развитието през юпитеровото време обаче протича така, че в определен момент Слънцето още веднъж се отделя от Юпитер и той получава неговото въздействие отвън. После отново настъпва съединяване на Слънцето и Юпитер и преобразяването постепенно преминава във венериното състояние. По време на него от Венера се отделя особено световно тяло, което съдържа всички същества, които са се противили на развитието, като че ли една „непоправима Луна“, която сега върви към развитие с характер, за който не може да се намери израз, защото той е твърде различен от всичко, което човекът може да преживее на Земята. А развилото се човечество напредва в едно напълно одухотворено съществуване към вулкановото развитие, чието описание е извън рамките на тази книга.

Вижда се, че от „познанието на Граала“ произтича най-високият идеал на човешкото развитие, който е мислим за човека: одухотворяването, което човекът постига чрез собствената си работа. Защото това одухотворяване се явява накрая като резултат от хармонията, която той установява в петия и шестия период на сегашното развитие между придобитите сили на разсъдъка и на чувството и познанията за свръхсетивните светове. Онова, което той изработва там във вътрешността на своята душа, трябва накрая самото то да стане външен свят. Духът на човека се издига към мощните впечатления на неговия външен свят и първо предчувства, а после познава духовни същества зад тези впечатления; сърцето на човека усеща безкрайната възвишеност на това духовно. Но човекът може да познае също, че преживяванията на неговата вътрешност в областта на интелекта, на чувството и на характера са зародишите на един възникващ духовен свят.

Който смята, че човешката свобода не е съвместима с предварителното знание и с предварителната определеност на бъдещото оформяне на нещата, той трябва да помисли, че свободното действие на човека в бъдеще толкова малко зависи от това какви ще бъдат предварително определените неща, колкото тази свобода зависи от това, че той си поставя за цел след една година да живее в къща, чийто план определя сега. Той ще бъде свободен в степента, в която може да бъде според своята вътрешна същност, тъкмо в къщата, която си е построил; и на Юпитер и на Венера той ще бъде толкова свободен, колкото съответства на неговата вътрешност, тъкмо в рамките на условията, които ще възникнат там. Свободата няма да зависи от онова, което е предварително определено от предходните условия, а от онова, което душата е направила от себе си.

В земното състояние се съдържа онова, което се е развило в предходните сатурново, слънчево и лунно състояние. Земният човек намира „мъдрост“ в процесите, които се разиграват около него. Тази мъдрост се намира в тях като резултат от онова, което е станало преди. Земята е потомък на „Старата Луна“. А тя заедно с онова, което принадлежеше към нея, се изгради като „Космос на мъдростта“. Земята сега е началото на едно развитие, чрез което в тази мъдрост се вгражда нова сила. Тя довежда човека дотам да се чувства като самостоятелен член на един духовен свят. Това произтича от обстоятелството, че неговият „Аз“ се изгражда в него от „Духовете на формата“ през земното време така, както на Сатурн от „Духовете на волята“ е било изградено неговото физическо тяло, на Слънцето от „Духовете на мъдростта“ – неговото жизнено тяло, на Луната от „Духовете на движението“ – неговото астрално тяло. Чрез съвместното действие на „Духовете на волята, на мъдростта и на движението“ възниква онова, което се разкрива като мъдрост. Земните същества и земните процеси могат да се съгласуват в мъдрост с другите същества на своя свят чрез работата на тези три класа духове. Чрез „Духовете на формата“ човекът получава своя самостоятелен „Аз“. Той пък в бъдеще ще се съгласува със съществата на Земята, на Юпитер, на Венера, на Вулкан чрез силата, която се вгражда в мъдростта чрез земното състояние. Това е силата на любовта. В човека на Земята

тази сила на любовта трябва да намери своето начало. И „Космосът на мъдростта“ се развива в „Космос на любовта“. От всичко онова, което „Азът“ може да разгърне в себе си, трябва да стане любов. Високото Слънчево същество, което можа да бъде охарактеризирано при описанието на Христовото развитие, се представя при своето откровение като всеобхватния „прообраз на любовта“. С това в най-съкровеното на ядрото на човешката същност е положен зародишът на любовта. И оттам той трябва да се влее в цялото развитие. Както порано изградената мъдрост се разкрива в силите на сетивния външен свят на Земята, в сегашните „природни сили“, така в бъдеще самата любов ще се разкрива във всички явления като нова природна сила. Това е тайната на всяко развитие към бъдещето: че познанието, а също и всичко, което човекът извършва, изхождайки от истинското разбиране на развитието, е посев, който трябва да узрее като любов. И колкото повече сила на любовта възниква, толкова повече творческа работа се извършва за бъдещето. В онова, което ще е станало от любовта, ще се намират мощните сили, които водят към описания по-горе краен резултат на одухотворяването. И колкото повече духовно познание се влива в развитието на човечеството и на Земята, толкова повече жизнеспособни зародиши за бъдещето ще има. Духовното познание се превръща в любов по силата на онова, което то е. Целият процес, който беше описан, от гръко-латинското време през сегашния период, показва как трябва да протече това превръщане и за какво е направено началото на развитието към бъдещето. Онова, което се е подготвило чрез Сатурн, Слънцето и Луната като мъдрост, действа във физическото, етерното, астралното тяло на човека; и то се представя като „мъдрост на света“; но в „Аза“ то се овътрешнява. „Мъдростта на външния свят“ става от земното състояние нататък вътрешна мъдрост в човека. И когато там е овътрешнена, тя става зародиш на любовта. Мъдростта е предпоставката на любовта; любовта е резултатът от преродената в „Аза“ мъдрост.

Който би могъл да бъде подведен от предходните изложения към мнението, че описаното развитие носи фаталистичен отпечатък, той би го разбрал погрешно. Който, да речем, би повярвал, че при такова развитие определен брой хора са осъдени да принадлежат към

царството на „злото човечество“, той не вижда как при това развитие се оформя взаимното отношение между сетивно-възприемаемото и душевно-духовното. Двете, сетивно-възприемаемото и душевно-духовното, образуват в определени граници отделни течения на развитието. Чрез силите, присъщи на сетивно-възприемаемото течение, възникват формите на „злото човечество“. Необходимост за една човешка душа да се въплъти в такава форма ще съществува само ако самата тази човешка душа е създала условията за това. Би могъл да настъпи и случаят, когато формите, възникнали от силите на сетивно-възприемаемото, не намерят човешки души, произхождащи от по-ранното време, защото те биха били твърде добри за такива тела. Тогава тези форми би трябвало да бъдат одушевени от вселената по друг начин, а не чрез по-ранни човешки души. Охарактеризираните форми ще бъдат одушевени от човешки души само тогава, когато те са се подготвили за такова въплъщение. Свръхсетивното познание в тази област трябва да каже именно това, което вижда. А то е, че в посоченото бъдеще ще съществуват две човешки царства, едно добро и едно зло; но съвсем не му е работа да заключава с разсъдъка от състоянието на сегашните човешки души за едно бъдещо състояние, което настъпва сякаш с природна необходимост. Развитието на човешките форми и развитието на съдбите на душите свръхсетивното познание трябва да търси по два съвсем отделни пътя; и смесването на двете в светогледа би било остатък от материалистична нагласа, който, ако е налице, би навлизал по съмнителен начин в науката за свръхсетивното.

Подробности от областта на духовната наука

Етерното тяло на човека

Когато висши членове на човека се наблюдават чрез свръхсетивното възприятие, тогава това възприятие никога не е напълно еднакво с такова, което се осъществява чрез външните сетива. Когато човекът докосне предмет и има възприятие на топлина, трябва да се прави разлика между онова, което идва от предмета, което, така да се каже, струи от него, и онова, което се преживява в душата. Вътрешното душевно преживяване на усещането за топлина е нещо различно от топлината, която струи от предмета. Нека си представим сега това душевно преживяване съвсем само по себе си, без външния предмет. Нека си представим преживяването – но именно душевно – на усещане за топлина в душата, без поводът за него да е външен физически предмет. Ако такова преживяване просто съществуваше без повод, то би било плод на въображението. Духовният ученик преживява такива вътрешни възприятия без физически повод, преди всичко без повод от собственото му тяло. Но на определена степен на развитието те се представят така, че той може да знае (както беше показано, може да знае чрез самото преживяване), че вътрешното възприятие не е плод на въображението, а че е предизвикано от духовно-душевно същество на един свръхсетивен външен свят точно така, както обикновеното усещане за топлина например от външен физически-сетивен предмет. Така е и когато се говори за възприятие на цвят. Тук трябва да се прави разлика между цвета, който е на външния предмет, и вътрешното усещане на цвета в душата. Нека

си представим вътрешното усещане, което душата има, когато възприема червен предмет от физически-сетивния външен свят. Нека си представим, че запазваме съвсем жив спомен за впечатлението, но отклоняваме окото от предмета. Онова, което тогава все още имаме като представа-спомен за цвета, нека си го представим като вътрешно преживяване. Тогава ще направим разлика между онова, което е вътрешно преживяване на цвета, и външния цвят. Тези вътрешни преживявания по съдържание съвсем се различават от външните сетивни впечатления. Те носят много повече отпечатъка на онова, което се усеща като болка и радост, отколкото нормалното сетивно усещане. Нека си представим сега, че такова вътрешно преживяване изплува в душата, без поводът за него да е даден от външен физически-сетивен предмет или от спомена за такъв. Свръхсетивно познаващият може да има такова преживяване. И той може също в съответния случай да знае, че то не е плод на въображението, а израз на душевно-духовно същество. Ако това душевно-духовно същество предизвиква същото впечатление като червен предмет от сетивно-физическия свят, тогава то може да бъде наречено червено. Но при сетивно-физическия предмет винаги първо ще е налице външното впечатление и после вътрешното преживяване на цвета; при истинското свръхсетивно виждане на човека от нашата епоха трябва да бъде обратното: първо вътрешното преживяване, което е като сянка, като обикновен спомен за цвят, и после един все по-жив образ. Колкото по-малко се обръща внимание на това, че процесът трябва да е такъв, толкова по-малко може да се прави разлика между действително духовно възприятие и въображаема заблуда (илюзия, халюцинация и т.н.). А колко жив ще стане образът при такова душевно-духовно възприятие, дали ще остане съвсем като сянка, като смътна представа, дали ще действа интензивно, като външен предмет, това зависи изцяло от това как се е развил свръхсетивно познаващият. – Общото впечатление, което виждащият има от човешкото етерно тяло, може да бъде описано, като се каже: когато един свръхсетивно познаващ е стигнал до такава сила на волята, че макар пред него да стои физически човек, може да отклони вниманието от онова, което вижда физическото око, тогава той е в състояние чрез свръхсетивното

съзнание да вижда в пространството, което физическият човек заема. Разбира се, за това е нужно голямо засилване на волята, за да се отклони вниманието не само от нещо, за което се мисли, а от нещо, което стои пред човека, така че физическото впечатление да бъде напълно заличено. Но това засилване е възможно и то настъпва чрез упражненията за свръхсетивно познание. Така познаващият може тогава отначало да има общото впечатление от етерното тяло. В душата му изплува същото вътрешно усещане, което той има при вида например на цвета на цъфнала праскова; и то после става живо, така че той може да каже: етерното тяло има цвета на цъфнала праскова. После той възприема и отделните органи и течения на етерното тяло. Но етерното тяло може да бъде описано и по-нататък, като се посочат преживяванията на душата, които съответстват на усещания за топлина, на звукови впечатления и т.н. Защото то съвсем не е само цветно явление. В същия смисъл могат да бъдат описани и астралното тяло, и другите членове на човешката същност. Който вземе това предвид, ще разбере как трябва да се приемат описанията, направени в смисъла на духовната наука. (Срв. „Същност на човечеството“, с. 52 и сл.)

Астралният свят

Докато човек наблюдава само физическия свят, Земята като обиталище на човека се представя като отделно световно тяло. Но когато свръхсетивното познание се издига към други светове, това обособяване престава. Затова можеше да се каже, че имагинацията заедно със Земята възприема и лунното състояние, развило се чак до настоящето. Светът, в който човек навлиза по този начин, е именно такъв, че към него принадлежи не само свръхсетивното на Земята, но в него са вградени и други световни тела, които физически са отделени от Земята. Тогава познаващият свръхсетивните светове наблюдава не само свръхсетивното на Земята, но най-напред и свръхсетивното на други световни тела. (Онзи, който се чувства подтикнат към въпроса защо пък свръхсетивно виждащите не съобщават как изглежда на Марс и т.н., нека вземе предвид, че най-напред

става дума за наблюдение на свръхсетивното на други световни тела. В такъв случай питащият има предвид физически-сетивните условия.) Затова в изложението на тази книга можеше да се говори и за известни отношения на земното развитие към едновременно протичащите сатурново, юпитерово, марсово развитие и т.н. – Когато астралното тяло на човека бива обхванато от съня, то не принадлежи само на земните състояния, а на светове, в които участват още и други световни области (звездните светове). Нещо повече, тези светове въздействат върху астралното тяло на човека и в будно състояние. Затова наименованието „астрално тяло“ може да изглежда оправдано.

За живота на човека след смъртта

В изложението на тази книга стана дума за времето, през което след настъпването на смъртта на човека астралното тяло остава още свързано с етерното тяло. През това време е налице постепенно избледняващ спомен за целия току-що изтекъл живот (вж. „Сън и смърт“, с. 80 и сл.). Това време е различно за различните хора. То зависи от това колко силна е силата, с която у даден човек астралното тяло държи етерното тяло при себе си, каква власт има първото над второто. Свръхсетивното познание може да получи впечатление за тази власт, когато наблюдава човек, който всъщност според степента на своето душевно-телесно състояние би трябвало да спи, но който се държи буден чрез вътрешна сила. И тогава се оказва, че различните хора могат да се държат будни различно дълго, без междувременно да бъдат надвити от съня. Приблизително толкова дълго, колкото един човек в краен случай, ако се налага, може да се държи буден, толкова дълго трае след смъртта споменът за току-що изтеклия живот, т.е. връзката с етерното тяло.

* Когато след смъртта етерното тяло се отдели от човека (вж. „Сън и смърт“), от него все пак остава за цялото по-нататъшно развитие на човека още нещо, което може да се означи като екстракт или есенция от него. Този екстракт съдържа плодовете на изтеклия живот. И той е носителят на всичко онова, което по време на духовното развитие на човека между смъртта и новото раждане се разгръща като зародиш за следващия живот (вж. „Сън и смърт“).

Продължителността на времето между смъртта и новото раждане (вж. „Сън и смърт“) се определя от това, че „Азът“ като правило едва тогава се връща отново във физически-сетивния свят, когато този свят междувременно се е преобразил дотолкова, че „Азът“ може да преживее нещо ново. Докато „Азът“ е в духовните области, земното обиталище се променя. В едно отношение тази промяна е свързана с големите промени във Вселената; с промени в положението на Земята спрямо Слънцето и т.н. Но това са изцяло промени, при които настъпват известни повторения във връзка с нови условия. Те намират своя външен израз в това, че например точката на небесния свод, в която Слънцето изгрява в началото на пролетта, за около 26 000 години описва пълен кръг. Така тази пролетна точка се е придвижвала в течение на това време от една небесна област към друга. В течение на дванадесетата част от това време, т.е. за около 2100 години, условията на Земята са се променили дотолкова, че човешката душа може да преживее на нея нещо ново след едно предишно въплъщение. Но тъй като преживяванията на човека са различни в зависимост от това дали той се въплъщава като жена, или като мъж, в рамките на охарактеризирания период като правило се осъществяват две въплъщения, едно като мъж и едно като жена. Все пак тези неща зависят и от това какви са силите, които човек взема със себе си от земното съществуване през смъртта. Затова всички такива данни, като дадените тук, трябва да се разбират само така, че те важат по същество, но в подробностите се оказват изменени по най-различен начин. Колко дълго човешкият Аз пребивава в духовния свят между смъртта и новото раждане, зависи от посочените условия във Вселената именно само в едно отношение. В друго отношение това зависи от състоянията на развитие, през които човек преминава през това време. Тези състояния довеждат „Аза“ след изтичането на известно време до такова духовно състояние, което вече не намира удовлетворение в своя вътрешен духовен живот и което развива копнежа по онази промяна на съзнанието, която се удовлетворява в отразяването чрез физическото преживяване. От съвместното действие на тази вътрешна жажда за въплъщение и на дадената във Вселената възможност да се намери съответната телесност следва

навлизането на човека в земния живот. То става – понеже трябва да действат съвместно две неща – веднъж дори когато „жаждата“ още не е достигнала своята висота, защото може да се постигне приблизително подходящо въплъщение; друг път дори когато „жаждата“ е надхвърлила своята нормална висота, защото в съответното време още не е имало възможност за въплъщение. Общото жизнено настроение, в което се намира един човек поради свойствата на своята телесна същност, е свързано с тези условия.

Жизненият път на човека

Животът на човека, както той се проявява в последователността на състоянията между раждането и смъртта, може да бъде напълно разбран само ако се вземе предвид не само сетивно-физическото тяло, но и онези промени, които стават със свръхсетивните членове на човешката природа. – Тези промени могат да се разглеждат по следния начин. Физическото раждане се представя като отделяне на човека от физическата майчина обвивка. Сили, които човешкият зародиш преди раждането е имал общи с тялото на майката, след раждането са налице вече само като самостоятелни в самия него. Но в по-късния живот за свръхсетивното възприятие протичат подобни свръхсетивни събития, каквито са сетивните при физическото раждане. Защото приблизително до смяната на зъбите (на шестата или седмата година) човек е обгърнат по отношение на своето етерно тяло от етерна обвивка. Тя отпада в този период от живота. Тогава се извършва „раждане“ на етерното тяло. Но човек остава все още обгърнат от астрална обвивка, която отпада във времето от дванадесетата до шестнадесетата година (по времето на половата зрялост). Тогава се извършва „раждането“ на астралното тяло. А още по-късно се ражда същинският „Аз“. (Плодотворните гледни точки, които произтичат от тези свръхсетивни факти за практиката на възпитанието, са изложени в моята малка книжка „Възпитанието на детето от гледна точка на духовната наука“. Там могат да се намерят и по-нататъшни изложения за онова, което тук може само да се загатне.) След раждането на „Аза“ човек живее така, че се включва в условията

на света и живота и проявява дейност в тях съобразно с членовете, които действат чрез „Аза“: сетивната душа, разсъдъчната душа и съзнаващата душа. После настъпва време, в което етерното тяло отново претърпява обратно развитие, в което то отново преминава, в обратен ред, през образуването на своето разгръщане от седмата година нататък. Докато преди това астралното тяло се е развило така, че най-напред е разгърнало в себе си онова, което е било налице в него като заложба при раждането, и после, след раждането на „Аза“, се е обогатило чрез преживяванията от външния свят, от определен момент нататък то започва да се храни духовно от собственото етерно тяло. То живее за сметка на етерното тяло. А в по-нататъшния ход на живота и етерното тяло започва да живее за сметка на физическото тяло. С това е свързан упадъкът на последното в старческа възраст. – Така жизненият път на човека се разпада на три части: на време, в което се разгръщат физическото тяло и етерното тяло, после на онова, в което се развиват астралното тяло и „Азът“, и накрая на онова, в което етерното тяло и физическото тяло отново претърпяват обратно превръщане. Но астралното тяло участва във всички процеси между раждането и смъртта. Понеже то всъщност се ражда духовно едва между дванадесетата и шестнадесетата година и в последната жизнена епоха трябва да живее за сметка на силите на етерното тяло и на физическото тяло, онова, на което то е способно чрез своите собствени сили, ще се развива по-бавно, отколкото ако не беше във физическо и етерно тяло. Затова след смъртта, когато физическото и етерното тяло са отпаднали, развитието във времето на пречистването (вж. „Сън и смърт“) протича приблизително така, че то трае една трета от продължителността, която заема животът между раждането и смъртта.

Висшите области на духовния свят

Чрез имагинация, инспирация и интуиция свръхсетивното познание постепенно се издига в онези области на духовния свят, в които са му достъпни съществата, участващи в развитието на света и човечеството. И благодарение на това за него става възможно да проследи и

развитието на човека между смъртта и новото раждане така, че то да стане разбираемо. Но има още по-висши области на съществуването, за които тук може да се загатне само съвсем накратко. Когато свръхсетивното познание се е издигнало до интуицията, тогава то живее в свят на духовни същества. И те преминават през развитие. Онова, което е работа на настоящото човечество, се простира в известен смисъл нагоре до света на интуицията. Наистина човек получава в хода на своето развитие между смъртта и новото раждане влияния и от още по-висши светове; но тези влияния той не изпитва пряко; съществата на духовния свят му ги предават. И когато се разглеждат те, се разкрива всичко, което се случва с човека. Но собствените работи на тези същества, онова, от което те се нуждаят за себе си, за да водят човешкото развитие, могат да бъдат наблюдавани само чрез познание, което се издига над интуицията. Така се стига до указание за светове, които трябва да си представяме така, че духовни работи, които на Земята са най-висшите, там спадат към по-нисшите. Разумните решения например спадат в рамките на земната област към най-висшето, а въздействията на минералното царство – към най-нисшето. В онези по-висши области разумните решения са приблизително това, което на Земята са минералните въздействия. Над областта на интуицията се намира областта, в която от духовни причини се тъче планът на света.

Членовете на човешкото същество

Когато беше казано (вж. с. 69 и следващите), че „Азът“ работи върху членовете на същността на човека, върху физическото тяло, етерното тяло и астралното тяло, и ги преобразява в обратен ред в Дух-Себе, Дух-Живот и Дух-Човек, това се отнася до работата на Аза върху човешката същност чрез най-висшите способности, чието развитие е било започнато едва в хода на земните състояния. Но това преобразяване се предхожда от друго, на по-ниска степен, и чрез него възникват сетивната душа, разсъдъчната душа и съзнаващата душа. Защото, докато в хода на развитието на човека се образува сетивната душа, в астралното тяло протичат промени; образуването

на разсъдъчната душа се изразява в превръщания на етерното тяло, а това на съзнаващата душа – в такива на физическото тяло. В хода на описанието на земното развитие, дадено в тази книга, бяха посочени подробностите за това. Така че в известно отношение може да се каже: още сетивната душа почива върху преобразено астрално тяло, разсъдъчната душа – върху преобразено етерно тяло, съзнаващата душа – върху преобразено физическо тяло. Но може да се каже също, че тези три члена на душата са части от астралното тяло, защото например съзнаващата душа е възможна само поради това, че тя е астрално същество в приспособено към нея физическо тяло. Тя живее астрален живот във физическо тяло, обработено за нейно обиталище.

Състоянието на сънуване

Състоянието на сънуване беше охарактеризирано в известно отношение в главата „Сън и смърт“ на тази книга. То трябва да се разбира, от една страна, като остатък от старото образно съзнание, каквото е било присъщо на човека по време на лунното развитие и още през голяма част от земното развитие. Развитието напредва именно така, че по-ранни състояния се намесват в по-късни. И така по време на сънуването в човека сега излиза наяве като остатък онова, което по-рано е било нормално състояние. Но същевременно, от друга страна, това състояние все пак е и различно от старото образно съзнание. Защото, откакто се е образувал Азът, той също се намесва в процесите на астралното тяло, които се извършват в съня по време на сънуването. Така в съновидението се проявява образно съзнание, изменено от присъствието на Аза. Но понеже Азът не упражнява съзнателно своята дейност върху астралното тяло по време на сънуването, то и нищо от онова, което принадлежи към областта на живота на сънищата, не бива да се причислява към онова, което в действителност може да доведе до познание на свръхсетивните светове в смисъла на духовната наука. Същото важи и за онова, което често се нарича видение, предчувствие или „второ зрение“ (деутероскопия). Те възникват поради това, че „Азът“ се изключва и по този начин се появяват остатъци от стари състояния на съзнанието. Те

нямат непосредствено приложение в духовната наука; онова, което се наблюдава в тях, не може в истинския смисъл да се смята за неин резултат.

За постигането на свръхсетивни познания

Пътят за постигане на познания за свръхсетивните светове, който е описан по-подробно в тази книга, може да бъде наречен също „непосредствен път на познанието“. Наред с него има още един, който може да се означи като „път на чувството“. Но би било съвсем неправилно да се мисли, да речем, че първият няма нищо общо с развиването на чувството. Напротив, той води до възможно най-голямо задълбочаване на живота на чувствата. Но „пътят на чувството“ се обръща именно непосредствено само към чувството и се стреми от него да се издигне до познанията. Той почива на това, че едно чувство, когато душата му се отдаде изцяло за известно време, се превръща в познание, в образно съзерцание. Когато например душата се изпълва изцяло в продължение на седмици, месеци, дори по-дълго, с чувството на смирение, съдържанието на чувството се превръща в съзерцание. Чрез постепенно преминаване през такива чувства може също да се намери път към свръхсетивните области. Но за днешния човек при обикновените условия на живот той не е лесно осъществим. Самотата, оттеглянето от живота на съвремието тук са почти задължителни. Защото впечатленията, които носи всекидневният живот, смущават, особено в началото на развитието, онова, което душата постига чрез вглъбяване в определени чувства. Обаче описаният в тази книга път на познанието може да бъде осъществен във всяко съвременно жизнено положение.

Наблюдение на отделни събития и същества от духовния свят

Може да се постави въпросът дали вътрешното вглъбяване и другите описани средства за постигане на свръхсетивни познания позволяват само наблюдението на човека между смъртта и новото раждане или на други духовни процеси изобщо, или те правят възможно и наблюдението на съвсем определени отделни процеси и същества,

например на определен починал. На това трябва да се отговори: който чрез описаните средства придобие способността за наблюдение на духовния свят, той може да стигне и дотам да наблюдава подробности, които се случват в него. Той става способен да влезе във връзка с хора, които живеят в духовния свят между смъртта и новото раждане. Само трябва да се има предвид, че в смисъла на духовната наука това следва да става едва след като човек е преминал правилното обучение за свръхсетивните познания. Защото едва тогава човек може по отношение на особени събития и същества да различава заблудата от действителността. Който иска да наблюдава отделни неща без правилно обучение, той може да стане жертва на много заблуди. Дори най-елементарното – разбирането на начина, по който трябва да се тълкуват такива впечатления от особени факти на свръхсетивния свят – не е възможно без напреднало духовно обучение. Онова обучение, което води във висшите светове към наблюдение на онова, което е описано в тази книга, то води и дотам да може да се проследи животът на отделен човек след смъртта; и не помалко дотам да се наблюдават и разбират всички духовно-душевни особени същества, които от скритите светове действат в явните. Но сигурното наблюдение тъкмо на отделното е възможно само въз основа на познанията за общите, големите, засягащи всеки човек факти на света и човечеството в духовния свят. Който желае едното, без да иска да има другото, се заблуждава. Към опита, който човек трябва да придобие по отношение на наблюдаването на духовния свят, просто спада и това, че навлизането в онези области на свръхсетивното съществуване, които човек желае най-напред, му се дарява едва тогава, когато по сериозни и трудни пътища, насочени само към общите въпроси на познанието, се е стремил към онова, което хвърля светлина върху смисъла на живота. Ако човек е минал по тези пътища от чист, неегоистичен порив към познание, едва тогава той е зрял да наблюдава подробности, чието съзерцание преди това все пак би било само задоволяване на егоистична потребност дори ако желаещият си внушава, че се стреми към поглед в духовния свят само от любов – например към някой починал. Погледът в особеното може да бъде даден само на онзи, който чрез сериозен интерес към общите

истини на духовната наука си е спечелил възможността да приема и особеното съвсем без егоистично влечение като обективна научна истина.

Особени бележки

(Към с. 61 и сл.) Изложения като онези, които се дават в тази книга за способността за спомняне, могат много лесно да бъдат разбрани погрешно. Защото онзи, който разглежда само външните процеси, изобщо няма да забележи просто така разликата между онова, което става с животното, дори с растението, когато настъпи нещо, което прилича на спомен, и онова, което тук за човека е охарактеризирано като действителен спомен. Наистина, когато едно животно извършва едно действие за трети, четвърти и т.н. път, то може да го извършва така, че външният процес да изглежда, като че ли са налице спомен и свързаното с него учене. Нещо повече, може, както правят някои природоизследователи и техните последователи, дори да се разшири понятието за спомен или за памет дотам, че да се каже: когато пиленцето излезе от черупката на яйцето, то кълве зърната и дори умеело да прави движенията на главата и тялото така, че да постигне целта. Това то не можело да е научило в черупката на яйцето, а това било научено чрез хилядите и хиляди същества, от които произхожда (така казва например Херинг). Явлението, което е налице тук, може да се означи като нещо, което изглежда като спомен. Но никога няма да се стигне до действително разбиране на човешката същност, ако не се вземе предвид съвсем особеното, което се появява в човека като процес на действително възприемане на по-ранни преживявания в по-късни моменти, а не просто като въздействие на по-ранни състояния в по-късни. Тук в тази книга спомен се нарича това възприемане на миналото, а не просто повторното появяване – дори изменено – на по-ранното в по-късното. Ако човек искаше да употреби думата „спомен“ още за съответните процеси в растителното и

животинското царство, той би трябвало да има друга дума за човека. В горното изложение на тази книга изобщо не думата е важна, а това, че за разбирането на човешката същност трябва да бъде позната разликата. Също толкова малко могат да бъдат свързани с онова, което тук се нарича спомен, и привидно дори много високите постижения на интелигентността у животните.

(Към с. 71 и сл.) Между промените, които се извършват чрез дейността на Аза в астралното тяло, и онези, които стават в етерното тяло, не може да се прокара твърда граница. Едните преминават в другите. Когато човек научи нещо и благодарение на това придобие известна способност за съждение, в астралното тяло е настъпила промяна; но когато това съждение промени неговото душевно състояние, така че той свикне да усеща дадено нещо след ученето иначе, отколкото преди, налице е промяна в етерното тяло. Всичко, което става по такъв начин човешко притежание, че човек може да си спомня отново и отново за него, почива върху промяна на етерното тяло. В основата на онова, което постепенно става трайно съкровище на паметта, лежи това, че работата върху астралното тяло се е пренесла върху етерното тяло.

(Към с. 85 и сл.) Връзката между съня и умората най-често не се разглежда по начина, който изискват фактите. Мисли се, че сънят настъпва вследствие на умората. Всеки случай, в който човек, често изобщо не уморен, заспива, докато слуша реч, която не го интересува, или при подобен повод, може да покаже, че тази представа е прекалено проста. Който иска да твърди, че при такъв повод човекът именно се уморява, той все пак обяснява по метод, на който липсва истинската сериозност на познанието. Непредубеденото наблюдение все пак трябва да стигне до извода, че будуването и спането представляват различни отношения на душата към тялото, които при правилния ход на живота трябва да се появяват в ритмична последователност като левия и десния размах на махалото. При такова непредубедено наблюдение се оказва, че изпълнеността на душата с впечатленията от външния свят пробужда в нея влечение към преминаване от това състояние в друго, при което тя потъва в наслаждението от собствената телесност. Редуват се две душевни

състояния: отдаденост на външните впечатления и отдаденост на собствената телесност. В първото състояние несъзнавано се поражда влечението към второто, което после от своя страна протича в несъзнаваното. Изразът на влечението към наслаждението от собствената телесност е умората. Следователно всъщност трябва да се каже: човек се чувства уморен, защото иска да спи, а не: човек иска да спи, защото се чувства уморен. Тъй като човешката душа чрез свикване може да предизвиква в себе си и произволно състоянията, които по необходимост се появяват в нормалния живот, възможно е, когато тя се притъпи спрямо дадено външно впечатление, да предизвика в себе си влечението към наслаждението от собствената телесност, т.е. да заспи, когато вътрешното състояние на човека не дава повод за това. (Към с. 125–127) Твърдението, че личните дарби на човека, ако бяха подчинени на закона на простата „наследственост“, би трябвало да се проявяват не в края, а в началото на една кръвна общност, естествено, лесно би могло да бъде разбрано погрешно. Би могло да се каже: ами те не могат да се проявят там, защото именно тепърва трябва да се развият. Но това не е възражение; защото, ако човек иска да докаже, че нещо е унаследено от нещо предходно, той трябва да покаже как в потомъка се открива отново онова, което вече е било налице преди. Ако се окажеше, че в началото на една кръвна общност има нещо, което се открива отново в по-нататъшния ход, би могло да се говори за наследственост. Но не може да се говори за нея, когато в края се появява нещо, което преди не е било налице. Обръщането на горното изречение трябваше само да покаже, че мисълта за наследствеността е невъзможна.

(Към с. 148 и сл.) В отделни глави на тази книга беше изложено как светът на човека и самият той преминават през състоянията, които бяха означени с имената Сатурн, Слънце, Луна, Земя, Юпитер, Венера, Вулкан. Беше също загатнато в какво отношение се намира човешкото развитие към небесните тела, които съществуват наред със Земята и които бяха посочени като Сатурн, Юпитер, Марс и т.н. Тези последни небесни тела естествено също преминават през своето развитие. В настоящия период те са стигнали до такава степен, че техните физически части се показват на възприятието като онова,

което във физическата астрономия се нарича Сатурн, Юпитер, Марс и т.н. Когато в смисъла на духовната наука се разглежда сегашният Сатурн, той е в известен смисъл прераждане на онова, което е бил Старият Сатурн. Той е възникнал, защото преди отделянето на Слънцето от Земята са съществували известни същества, които не са могли да вземат участие в отделянето, защото бяха приели в себе си толкова много от онези свойства, които съответстват на сатурновото съществуване, че тяхното място не е могло да бъде там, където преди всичко се разгръщат слънчевите свойства. А сегашният Юпитер е възникнал поради това, че са съществували същества, които са имали свойства, способни да се разгърнат едва на бъдещия Юпитер на цялостното развитие. За тях е възникнало обиталище, в което те могат да изживеят вече предварително това по-късно развитие. Така Марс е небесно тяло, в което живеят същества, които са преминали лунното развитие така, че по-нататъшен напредък на Земята не би могъл да им даде нищо. Марс е прераждане на Старата Луна на по-висока степен. Сегашният Меркурий е обиталище за същества, които са изпреварили земното развитие, но именно поради това, че са развили известни земни свойства по по-висш начин, отколкото това може да стане на Земята. Сегашната Венера е по подобен начин пророческо изпреварване на бъдещото венерино състояние. Всичко това оправдава избора на названията на състоянията, които са предшествали Земята и ще я последват, по техните сегашни представители във Вселената. Съвсем естествено е, че срещу изложеното тук ще има много възражения онзи, който иска да подложи съпоставянето на свръхсетивно видените сатурново, слънчево и т.н. състояния с едноименните физически небесни тела на преценката на разсъдъка, възпитан чрез външното наблюдение на природата. Но както има възможност слънчевата система да бъде поставена пред душата чрез средствата на математическата представа като образ на пространствено-времевите събития, така за свръхсетивното познание е възможно да изпълни математическия образ с душевно съдържание. Тогава обаче той се оформя така, че посоченото по-горе съпоставяне става допустимо. Това изпълване с душевно съдържание обаче е изцяло заложено и в по-нататъшното провеждане на

строго природонаучния начин на разглеждане. Този начин на разглеждане наистина засега още се ограничава с търсенето на взаимно отношение между слънчевата система и Земята според чисто математически-механични понятия. Като прави това, природната наука на бъдещето ще бъде тласната сама от себе си към представи, които разширяват механичното до душевното. За да се покаже – а това напълно би могло да се направи, – че такова разширяване следва да стане още на основата на сегашните природонаучни представи, би трябвало да се напише отделна книга. Тук може само да се загатне за онова, което е от значение, а последицата от това наистина е, че загатнатото неизбежно ще бъде изложено на някои недоразумения. Духовната наука често само привидно не е в съгласие с природната наука, понеже последната засега още в никакъв случай не иска да образува представи, които в действителност се изискват не само от свръхсетивното познание, но и от онова познание, което се придържа към сетивно възприемаемото. Един непредубеден наблюдател може да види в природонаучните резултати от наблюденията на съвремието навсякъде указания за други, чисто сетивно възприемаеми области на наблюдение, които в бъдеще ще трябва да бъдат подхванати чисто природонаучно и които ще покажат, че онова, което свръхсетивното виждане разкрива, се потвърждава напълно от наблюдението на природата, доколкото това свръхсетивно познание се отнася до такива свръхсетивни световни събития, на които съответства сетивно възприемаемо откровение.